

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ZİYA GÖKALP

TÜRK MEDENİYETİ TARİHİ

O k u n a c a k K i t a p l a r...

TÜRK MEDENİYETİ TARİHİ

Ziya Gökalp

B İ L G E O Ğ U Z®

TÜRK MEDENİYETİ TARİHİ

Ziya GÖKALP

Yayın No: 739

Genel Yayın Yönetmeni	Oğuzhan Cengiz
Genel Koordinatör	Ceyhan Çağatay Demir
Editör	Ümmühan Cengiz
Kapak Tasarım	Bilgeoğuz Tasarım Ekibi
Mizanpaj	Burhan Maden
ISBN	978-605-4369-46-1
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı	
Sertifika No	1 2460
Matbaa Sertifika No	1 2228
Baskı Tarihi	Ağustos 2015
Baskı Cilt	Öz Karacan Matbaacılık
	Evren Mh. Gülbahar Cd. No:62
	+90 212 630 82 38 Pbx
	Güneşli/İSTANBUL
Satış / Pazarlama	Yiğit Turunç

BİLGEOĞUZ®

Alemdar Mh. Molla Fenari Sk. No:35/B

Cağaloğlu - Fatih / İSTANBUL

Tel: +90 212 527 33 65-66 Belge Geçer: +90 212 527 33 64

www.bilgeoguz.com.tr

bilgi@bilgeoguz.com.tr - bilgekitap@gmail.com

 /bilgeoguzyayinlari

 /bilgeoguzkitap

 @bilgeoguzkitap

Bu kitabın yayın hakkı, yazarıyla yapılan sözleşme gereği Bilgeoğuz Yayınları'na aittir. Kitabın hukuki sorumluluğu yazarına aittir, kitapta yer alan fikir ve önermeler yayınevine yasal bir sorumluluk doğurmaz. Kaynak gösterilmeden kitaptan alıntı yapılamaz. Yayınevinin yazılı izni olmadan radyo ve televizyona uyarlanamaz. Oyun, CD/DVD veya manyetik bant haline getirilemez, fotokopi ya da herhangi bir yöntem ile çoğaltılamaz.

TÜRK MEDENİYETİ TARİHİ

Ziya Gökalp

BİLGEOĞUZ®

İçindekiler

Yayınevinden: Ziya Gökalp ve Eserleri Hakkında	9
Giriş (Medeniyet Neler Değildir?)	13
Türk Kültürü ve Medeniyeti	15
Göçebelik ve Türk Töresi	17
Medeniyet ve Irk	26

BİRİNCİ KİTAP

1. İslâmiyetten Önce Türk Dini	31
2. Türk Medeniyetindeki Sosyal Sınıflandırma	33
3. Türk Dininin Gelişimi	35
4. Dörtlü Sembollerin Türk Dinindeki Rolü	37
5. Türkçede Mananın Karşılığı	38
6. Yer-Su'lar Nedir?	39
7. İl'in Durumu ve Rolü	40
8. Türk Totemizmi	40
9. Türk Takvimi	43
10. Hyung-Nu'ların ve Oğuzların Dinî Sistemi	45
11. Oğuz Teşkilâtının Çin'deki Şekli	47
12. Oğuz Dinindeki Sosyal Semboller	49
13. Yakutların Dinî Sistemi	51
14. Altay Türklerinin Dinî Sistemi	55
15. Yukarıki ve Aşağıki Tabakalar	57
16. Aşağıki Gök	63
17. Ruhlar Âlemi	66

18. Mitoloji	69
19. Aşk Mitolojileri	84
20. Tsinlerde Dini İbadetler ve Sihir Ayinleri	86
21. Toyonizim ve Şamanizm	88

İKİNCİ KİTAP

Eski Türklerde Mantık	99
1. Dörtlü-Beşli Ayırım	99
Dört Mevsim'in Renkleri	101
Genel Sınıflandırma	103
Mitolojik Ataların	
Bu Kategorilere Göre Sınıflandırılması	105
2. İkili Ayırım	107
3. Sekizli ve Altılı Sınıflandırma	111
4. Dokuzlu ve Sekizli Sınıflandırma	117
5. On Yedili Sınıflandırma	118
6. Eşit Olmayan İkili Ayırım	118
7. Üçlü Sınıflandırma	120
Eski Türklerde Bilim	121
Eski Türklerde Felsefe	124

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İslâmiyetten Önce Türk Devleti	129
1. İl Nedir	129
2. İl İçindeki Ayırım	130
3. Aşiret (Öz)	132
4. İllerin Dağılmasından Doğan Aşiretler	133
5. Aşiret Hukuku ve Ahlâkı	136
6. Yer-Su'lar ve Çıvılar	137
7. Barış Çağrısı	140
8. Küçük İl	143
9. Orta İl	147
10. Büyük İl	153
11. En Büyük İl	156

12. İllerin Özellikleri	156
13. Demokrasiden Aristokrasiye	157
14. Şölen ve Potlaç	158
15. Yağma Şöleni ve Potlaç	159
16. Yağmasız Şölenler ve Yaşayış	160
17. Tudunluk	161
18. Yabguluk	163
19. Hakanlık	165
20. Hakanlık Teşkilatı	168
21. Hazar Hakanlığının Özellikleri	170
22. İlhanlık	172
23. İlhanlık Teşkilatı	175
24. En Eski Türk Devleti	176
25. Kunlar	180
26. Türklerin İlk Kahramanı	183
27. İlk Hakanlık	192
28. Toplumsal ve Cinsel Totemler	199
29. Kut ve Altun Işık	201
30. Totem ve Potlaç	203
31. Toy ve Yağma Toyu	205
32. Totemlerin Huylara Etkisi	208
33. Eski Türklerde Ad Nasıl Alınırdı?	209
34. Bamsı Beyrek Nasıl Ad Aldı?	210
35. Bazı Terimler	213

DÖRDÜNCÜ KİTAP

İslâmiyetten Önce Türk Ailesi	217
1. Boy	217
2. Sop	220
3. Büyük Aileler	225
4. Baba-Soylu Aile	227
5. Evlilik Ailesi	229
6. Türk Ailesinin Yapısı	235

7. İlkel Cemiyetlerde Örtünme	243
8. Baba-Üstün Ailede Örtünme	247
9. Türk Ailesinin Gelişmesi	252
10. Eski Türklerde Nikah	253

BEŞİNCİ KİTAP

İslâmiyetten Önce Türk Ekonomisi	255
Eski Türklerde Üretim Yolları	255
1. Eski Türklerde Avcılık	256
2. Sürü Sahibi Türkler	259
3. Çiftçilik	261
4. Sanayi	261
5. Üretimin Dört Aşaması	264
Avcılık	279
Sürü Sahipliği	281
Çiftçilik	281
Sanayi	281
Arkadaşlık Teşkilatı	287
Devletin Ekonomik Rolü	288
Devletin Ekonomik Egemenliği	290
Millî Ekonomi	292

Ziya Gökalp

(Diyarbakır 23.3.1876 – İstanbul 25.10.1924)

Okuldayken ders kitaplarıyla yetinmeyen, öğrencilerin gözünde bilgili, öğretmenlerin nazarında “tembel” bir öğrencidir ama, küçük yaştan beri bilim araştırmalarına ve incelemelerine karşı sonsuz bir ilgisi, bitmeyen, dinmeyen bir merakı vardır. Onun bu ilgisi ve merakı Muhiddin-i Arabî’den, Mevlâna’dan, Gazalî’den Aristo’ya, Sokrat’a, Bergson’a, Bacon’a, Dekart’a, A. Fouille’ye, Gustav le Bon’a, Monteskiyö’ye, Ruso’ya, Durkaym’a vb. dek uzanır.

57 yıllık ömrünü Türk diye diye, Türklük diye diye vakıf çeşme gibi sebil eden Cumhuriyetimizin kurucusu **Mustafa Kemal Atatürk şöyle der: “Etimin ve kemiğimin babası Ali Rıza Efendi ise, heyecanlarımın babası Nâmık Kemal, fikrimin babası Ziya Gökalp’tır”**

Osman Gâzi gibi, **Fâti̇h Sultan Mehmed** gibi, **Mimar Sinan** gibi, **Nâmık Kemal** gibi, **Abdülhâk Hâmid Tarhan** gibi, **Mustafa Kemal** gibi, **Ahmed Hâşim** gibi, **Mehmed Âkif** gibi, **Ömer Seyfeddin** gibi, **Talât Paşa** gibi o da iftira oklarına hedef olur... (Nedense bu kara çalıcılar hep soyu sopu şüpheliler arasından çıkar!..) Gökalp, **Ali Kemal’e** bu hususta şöyle der:

.....

Türklük hem mefkûrem, hem kanımdır;

Sırtımdan alınmaz, çünkü kürk değil!

Türklük hâdimine “Türk değildir!” diyen

Soyca Türk olsa da “piçtir”, Türk değil!

Babasının büyük dedesi Çermik’ten gelip Diyarbakır’a yerleşmiştir. Bir kültür merkezi olan bu şehirde 23.3.1876 Perşembe günü doğar. Vilâyet evrak müdürü Mehmet Tevfik Efendi’nin ikinci oğludur. Aile Müftüzâdeler olarak bilinir. Annesi ise Pirinççizâdelerden Zeliha Hanımdır. Babasının dedesi iyi bir medrese eğitimi görmüş, kadılık ve müftülük

yapmış kişidir. Babası iyi yetişmiş, açık fikirli, dindar ve vatansever bir Osmanlı aydınıdır. Küçük Ziya üzerinde derin etkileri vardır. Oğlunun hem İslâm kültürü, hem de Avrupa kültürünü öğrenmesini ister. Aile Osmanlı tarzında okumaya öğrenmeye meraklıdır.

Diyarbakır hatıralarını anlatırken şöyle der: “**İlmi kelâm da, tasavvuf da bana aradığım hakikat ve umut felsefesi ni veremedi.**” Avrupa’dan okuduklarının İslâm kültürünü sarstığı görülür. Gençtir... Birbirine zıt bu görüşleri yerli yerine oturtabilmesi elbette mümkün değildir. Geçirdiği bir buhran sonucu intihara girer. Alın kemiğini geçemeyen kurşun orada kalır ve herhangi bir sıkıntıya yol açmaz.

Diyarbakır Askerî Rüstiyesini bitirir; Askerî İdadisinde okuduğu sırada Arapça, Farsça ve Fransızca dersleri alır. 1895’te geldiği İstanbul’da Baytar (Veteriner) Mektebine girer. Yönetime karşı gizli bir örgüte girdiği iddiasıyla 1898’de tutuklanır. 9 ay hapis yatar. Doğu Anadolu Türk ve Kürt toplulukları hakkında dile dayanan araştırmalar yapar. Diyarbakır Türkçesinin Azerbaycan Türkçesinin bir kolu olduğu sonucuna varır.

1900’ün sonlarına doğru emniyet gözetiminde olarak Diyarbakır’a döner. Arapça ve Farsça öğrenmesinde büyük emekleri geçen amcası **Hasip Efendinin** üç yıl kadar önce öldüğünü, biricik kızı **Vecihe** ile evlenmesini vasiyet ettiğini öğrenir. Sonraki güç yıllarında, bu evliliğin hayatında en hayırlı iş olduğunu söyler. Evlilik onu geçim sıkıntısından da kurtarmıştır. Askerî okulda Farsça öğretmenliği, Ticaret odasında fahrî kâtiplik yapar. İki oğlu küçük yaşta ölür; **Seniha** adında bir kızı vardır. Meşrutiyetin ilânından sonra doğan kızına **Hürriyet** adını verir. 1908 yılında İttihat ve Terakî’nin Diyarbakır şubesini kurar. 1910’da Selânik’te toplanan partinin genel kongresine katılıp Merkez-i Umumî üyeliğine seçilir. Bu dönemde **Ömer Seyfeddin** ile **Ali Canib Yöntem**’in çıkardığı *Genç Kalemler*’de yazılar yazar.

1912 yılında Ergani milletvekili seçilir. Balkan savaşı çıkınca Selânik’ten İstanbul’a gelip 1915-1919’da Dârülfünûn’da sosyoloji okutur. *Türk Yurdu* dergisine, *Tanin* gazetesine yazılar yazar. 1917’de *Yeni Mecmua*’yı çıkarır. İstanbul’un işgalinde İngilizlerce tutuklanarak arkadaşlarıyla

Malta'ya sürülür. Ankara Hükümetinin gayretleriyle kurtulunca 1921'de Diyarbakır'a gidip *Küçük Mecmua*'yı yeniden çıkarıp Millî Mücadele'yi destekler. Daha sonraları Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine tayin edilir. 1923'te Diyarbakır milletvekili seçilir

Bir yıl sonra tedavi için geldiği İstanbul'da 25.10.1924 günü 4.49'da hayata gözlerini yumar. Divanyolu'nda Sultan Mahmud türbesinin bahçesinde Çemberlitaş tarafındaki kapıdan girilince tam karşıda duvar dibinde vatan toprağına verilir.

“*Yeni Mecmua*” döneminde Durkaym'dan esinlenir; yalnızca esinlenir...Gerçekte Durkaym değildir. O kadar ki Durkaym başka bir diyarda kendisinin bu tarzda anlaşılmasına hayret eder. Durkaym iki türlü sosyoloji tanır: İlmî ve amelî. Birincisinden yana, ikincisine karşıdır. Oysa Gökalp tamamen amelî bir sosyologdur. Bütün çabaları ve çalışmaları bu alana yönelmiştir... Durkaym okulundan aldığı en çok onun görüş ve yoklayış usûlüdür... Gökalp sosyolojisinin asıl önemli yerli bir sosyoloji okulu hâline gelmesidir.(Fındıkoğlu Ziyaeddin Fahri)

“Radyum”a benzetilen bir dimağı; yüksek bir ahlâkî ve fikrî hayatı vardır... “Türk sosyoloji geleneğinde ‘millî kültür’ kavramını ilk kullanan; ‘aydın-halk’ sınıflamasını yapan ilk fikir adamımızdır; vatan kavramını sosyolojik anlamda gerçek kimliğine kavuşturan ilk düşünürümüzdür”(Orhan Türkdoğan)

Sürgünde bile “tek kişilik üniversite” gibidir...Günde yirmi saat çalışır; hem de hasta yatağında!..

Türk milliyetçiliğinin sistemleştirilmesinden çocuklara dinî-millî şiirlere dek işleyen bir kaleme sahiptir. Yeteneklileri koruyup kollayan, yüreklendiren bir hocadır. Evi, mahallenin içinde orta hâlli manzarasını hiçbir zaman kaybetmez. Büyük bir nüfuza sahip olduğu hâlde zaman gelir aç kalır, açık kalır; hastalıktan kıvranır; utacı ve ilâç bulamaz. Bilimsizliğe kurban giden bir bilgindir. O çetin günlerde bile umudunu, iyimserliğini yitirmez... Soğukkanlılığını korumakla kalmaz, umut ışıkları yayar... “Mefkûre (ülkü) tükenmez coşkunlukların, umutların kaynağıdır. Mefkûreli, nere-

de olsa vaktini vecd içinde geçirir. Dış şartların hiç birisi onu millî umuttan yoksun bırakamaz”, deyip şunları da söyler: “Kalbimin coşkunluğu hiçbir zaman eksilmez. Ben yalnız ilimle ülkü için yaşadım” (Limni ve Malta Mektupları)

Gökaltp “Türkler, geçmişte sahip oldukları ekonomik refaha, gelecekte de sahip olmalıdırlar. Hem de kazanılacak servetler Salur Kazan'ın zenginliği gibi kamuya ait olmalıdır. Türkler hürriyeti ve bağımsızlığı sevdikleri için komünist olamazlar. Fakat eşitliği sevdiklerinden dolayı da fertçi kalamazlar. Türk kültürüne en uygun olan sistem solidarizmi (dayanışmacılığı) esas alan sistemdir” der ve devam eder: “Kişisel mülkiyet, toplumsal dayanışmaya yaradığı ölçüde geçerlidir” (Türkçülüğün Esasları)

Bu büyük Türk düşünürünün eserlerinin gençlerce kolaylıkla anlaşılması için onları sadeleştirilmiş olarak sunuyor, kendisini rahmetlerle, minnetlerle anıyoruz.

“Deme bana, Oğuz, Kayı, Osmanlı.../Türk'üm, bu ad her unvandan üstündür.../Yoktur Özbek, Nogay, Kırgız, Kazanlı,/Türk milleti bir bölünmez bütündür” (Millet) diye haykıran mütefekkirimize “Görklü Tanrı” esirgenlik versin.

Metinler ve tashih konusunda bize yardımcı olan büyüklerim; Ahmet Karabacak, Yalçın Toker ve Aydil Erol Hocalara çok teşekkür ederim.

Bilgeoğuz Yayınları

GİRİŞ

MEDENİYET NELER DEĞİLDİR?

Medeniyet ve Medenilik: Kimilerine göre, medenilik ve mütemeddinlik (medenileşme, sosyalleşmiş ve uygarlaşmış olmak) demektir. Etnografya araştırmaları, göçebelerin, hatta vahşilerin bile kendilerine özgü birer medeniyetlerinin bulunduğunu ortaya koydu. Sosyalleşmişlik, uygarlaşmışlık ve medenilikse, yalnızca gelişmiş milletlere özgüdür. O hâlde bu kelimelerin anlamlarını birbirlerinden ayırmak gereklidir.

Terimler (Fransızcaları)

1. Medeniyet: La civilisation
2. Medenilik: La civilité
3. Mütemeddinlik: Civilisé
4. Medenî: Civil

Medeniyet bir tek değildir: Bütün insanlar aynı medeniyetten değillerdir. Yani medeniyet bir değil bir çoktur.

Hangi zamanda ve mekân (yer) da yaşarlarsa yaşasınlar, birbirlerine komşu oldukları için, aynı kurumlara sahip cemiyetlerin bütününe bir “medeniyet topluluğu” denilir. Medeniyet, işte bu komşu cemiyetler arasındaki ortak kurumların tümüdür.

Medeniyet toplulukları da, siyasî ve dinî toplumlar gibi, bilimsel olarak belirlenmiş sınırlarla birbirlerinden ayrılmışlardır. Medeniyet topluluklarının da, milletler gibi kendi özel tarihleri vardır. Bir medeniyet topluluğu, belli bir zamanda, belirli bir mekânda doğar, büyür ve ölür.

Meşhur medeniyetler: Avustralya adaları, totemizm

dinine dayanan bir medeniyet dairesidir. Kuzey Amerika'nın doğusundaki Hintliler de, daha gelişmiş bir totemizme dayanan başka bir medeniyet dairesidir. Kuzey Amerika'nın batı tarafında oturmakta olan Tingitler, Haidalar ve Kwa-kiutular da tâbileriyle beraber totemlerin "Potlaç" kurumu aracılığıyla "Ferdile"¹ şubesine dayanan ayrı bir medeniyet dairesi oluşturmuşlardır.

İlk çağlarda bir Mısır medeniyeti dairesi, bir Mezopotamya medeniyeti dairesi ve bunlardan Finikeliler eli ile bir çok kurumlar almış olan bir "**Akdeniz Medeniyeti Dairesi**" vardı.

Ortaçağda da Avrupa'da bir "Hıristiyan Medeniyeti Dairesi", Asya'da ve Kuzey Afrika'da bir "İslâm Medeniyeti Dairesi" meydana geldi. Rönesans ve Reform'dan sonra da, Avrupa'da lâik bir medeniyet oluştu. İşte bütün bu "sosyal daireler", birer "medeniyet grubu"nun, birer "medeniyet çevresi"nin daireleridir. Bunların hepsine "**Medeniyet Topluluğu**" adı verilir.

Bir cemiyet, medeniyet dairesini değiştirebilir. Meselâ Türk kavmi, iki kere medeniyet dairesini değiştirdi. İslâmiyeti kabul etmeden önce, "Uzakdoğu Medeniyeti Dairesi" içinde yer alıyordu. Müslüman olduktan sonra, "Doğu Medeniyeti Dairesi"ne girdi. Geçen yüzyıldan (19. asır) beri de, üçüncü bir daireye, "Batı Medeniyeti Dairesi"ne girmeye çalışıyoruz.

Türk Medeniyeti tarihinin devreleri: Türk milleti bu üç medeniyetin her birinde ayrı bir hayat yaşamıştır. Bu sebeple Türk Medeniyeti Tarihi üç döneme ayrılır.

1. Eski dönem: Türk kavminin ortaya çıkışından Müslümanlığı kabul ettiği zamana kadar geçen dönem.

2. Orta dönem: İslâm dinine girmesinden Batı medeniyetini kabul ettiği zamana kadarki dönem.

3. Yeni dönem: Batı medeniyetini kabul edişinden bugüne değin.

¹ Bundan maksat, totemin "ferdileşmesi" olsa gerektir. Totem ve Potlaç bölümüne bakınız.

TÜRK KÜLTÜRÜ VE TÜRK MEDENİYETİ

Medeniyet ve kültür: Bir medeniyet çeşitli milletlerin ortak malıdır. Çünkü her medeniyeti, ona sahip olan çeşitli milletler, ortak bir hayat yaşayarak oluşturmuşlardır. Bu yüzden, bütün medeniyetler milletler arasındır. Fakat medeniyetin, onu meydana getiren her millette aldığı özel şekilleri vardır ki, bunlara kültür (hars) adı verilir.

Medeniyetle kültürün farkları:

1. Medeniyet milletler arası olduğu hâlde, kültür millîdir.
2. Medeniyet, bir millettten başka bir millete geçebilir, fakat kültür geçemez.
3. Bir millet medeniyetini değiştirebilir, fakat kültürünü değiştiremez.
4. Medeniyet, akıl ve yöntemlerle meydana getirilir, kültür ise, ilham (esin) ve sezîş vasıtasıyla yapılır;
5. Medeniyet: İktisadî, dinî, hukukî, ahlâkî vb. fikirlerin bütünüdür.
6. Kültür: Dinî, ahlâkî, güzellik duygularının bütünüdür.
7. Türklerde bir cemiyetin sosyal yapısı, az zamanda aşiretten il'e, küçük il'den orta il'e, büyük il'den de en büyük il'e kadar çıkabilir.
8. Bir kavmin siyasal yapısı da, tudunluk'tan yabguluk'a, yabguluk'tan hakanlık'a, hakanlıktan da ilhanlık'a yükselebilirdi.²
9. Medeniyetini değiştiren bir millette kültür de değişirdi. Fakat bu değişme sun'î yapay bir şekilde olmazdı. Doğal

² Türk toplumlarının sosyal ve siyasal yapıları konusunda, en geniş bilgiler için bakınız: **Türk Devletinin Tekâmülü (Ziya Gökalp)** -Kültür Bakanlığı Yayınları-Hazırlayan: Doç. Dr. Kâzım Yaşar Kopraman, 1981. Sözügelîşi kitapta Yabguluk bölümü şöyle başlıyor: "**Eski Türklerde Tudunluk'un fevkinde olan ve bütün il'e riyaset eden siyasî reise "Yabgu" derlerdi. Tudun, boy beyi demekti. Yabgu, il beyi mânâsına idi**".

bir gelişmeyle kendi kendini bir anda en yukarıya kadar aşarak çıkarırdı. Kendi kendine oluşurdu.

10. İktisadî dereceleri birer birer geçerdı:

- a. Avcılar
- b. Sürü sahipleri
- c. Tararnılar (ekinciler, çiftçiler)
- ç. Sartlar (tüccarlar)
- d. Sanatkârlar.

Gök Türklerle Oğuzların ataları demirci idiler. Demirciye, Moğollar “darhan” derlerdi. Dokuz atası demirci olan kişi şaman olurdu. Şamanların büyüklerine “tarhan” adı verildi. Bundan da anlaşılıyor ki, demircilik, eski Türklerce sanatların en saygı değeri idi.

Medeniyeti incelemede kültüre göre olan kolaylık: Kültürü meydana getiren duygular içten ve samimî oldukları için, görülmeleri ve incelenmeleri çok zordur. Medeniyet ise, dışta belirmiş kavramlardan, kurallardan, özetle bir sürü kurumlardan objektif bir şekilde gözlenebildiği için, kültüre oranla daha kolay incelenebilir. Bundan dolayıdır ki, bir milletin kültürünün tarihi kolayca yazılamaz. Fakat bir medeniyet hakkında tarih yazılabilir. Bir milletin geçirmiş olduğu medeniyet evreleri incelenirken, bu milletler arası hayatlar içinde, her millete ait millî kültürün nasıl geliştiği ve nasıl yönler aldığı sezilebilir. Meselâ İslâmiyetten önceki Türk kültürüne bakalım:

1. “Uzakdoğu Medeniyetinde yaşayan bir Türk kültürü” idi.

2. İslâmiyetle birlikte devam eden Türk kültürüne, “İslâm Medeniyetindeki Türk Kültürü” denildi.

3. Tanzimatla başlayan Türk kültürüne de, “Batı Medeniyetindeki Türk kültürü” deniyor.

Bundan dolayı, Türk Medeniyeti Tarihinin ilk çağlarında bunlardan birincisini, ortaçağlarında ikincisini, yeni çağlarında üçüncüsünü göreceğiz.

Bu kitap iki bölüme ayrıldı. Uzakdoğu medeniyeti, önemi sebebiyle birinci bölümde yer aldı. Doğu ve Batı medeniyetlerinin ikisini bir bölümde incelemek yeterli oldu. Kapsamı

epeyce geniş olduğundan, bu eser, geniş bilgilerin yer aldığı bir kitap oldu. Öğrencilerimiz için bu eser bir hayli büyük olduğundan, bir de küçüğünü yazmak gereği duyuldu.

GÖÇEBELİK VE TÜRK TÖRESİ

Sosyal yapı: Sosyal yapı öyle bir ilimdir ki, bize coğrafya çevresinin toplumlar üzerindeki etkisini öğretir.

Türklerin coğrafi sahası o kadar geniştir ki, Türkler için yalnızca bir tür coğrafi çevre gösterilemez. Türklerden, henüz Sibirya'nın buzlu çöllerinde yaşayan Yakutlar bulunduğu gibi, henüz Altaylar'da yaşayan Barabalar³ vardır. Bunların üzerinde Kara Kırgızlar, Kırgız Kazaklar, Başkurtlar, Karakalpaklar ve Türkmenler gelir. Bunlar henüz il hayatı yaşamaktadırlar. Bunların da üstünde Tarancılar, Sartlar, Kâşgar Türkleri, Kuzey Türkleri, Özbekler ve Türkiye Türkleri gelir.

Bugün Çin Türkistanı olan Kâşgar ülkesinde, üç renkte çadırlar görülür:

1. Kara çadırlar. (Egemenlik Altunda yani bağımlı olan kara kemiklerindir.)
2. Ak otağlar. (Egemen olan ak kemiklerindir.)
3. Kızıl otağlar. (Altun kemiklerin, yani Altun kemik olan tegin'lerindir. Eskiden egemenlik bütünü ile bu Altun kemiklere aitti.)

Sosyal hayattaki değişmeler: Leon Cahun⁴, "Kırgız" kelimesine yanlış anlam vermiştir. Ona göre Kırgız kelimesinin anlamı, "serseri ve derbeder"dir. Oysa Kırgızlar, illerinin ve adlarının kaynağını "kırk kız"da görüyorlar. Bir hakanın kızının yanındaki nedimleri olan bu kırk kız, bir gece saba-

³ Asıl metinde "Barabiniz"dir. Doğrusu "Baraba" olmalıdır. Türkiyat Mecmuasının X (1951-1953) sayısının 59-138. sayfalarında Reşid Rahmeti Arat'ın makalesine bakılabilir.

⁴ David Leon Cahun (1841-1900) XIX. yy. sonlarında başlayıp XX. yy. başlarında hızlanan Türkçülük hareketleri üzerinde etkileri bulunan ve Gök Bayrak adlı tarihî romanı dilimize çevrilen Fransız yazar ve tarihçisi.

ha karşı, sultanları ile birlikte kalkmışlar, parmaklarını bir Altun ışığın parıltısı ile parlayan ırmağın suyuna daldırmışlar. Bu yüzden de kırkı birden gebe kalmışlar. Sarayda bunların gebe kaldıkları duyulunca, kırkı da birlikte bir dağa sürgün edilmişler. İşte bu kırk kızın doğurdıkları çocuklardan “Kırgız ili” meydana gelmiş.

Monage’un⁵ yayınladığı Fransızca yeni bir coğrafya kitabına göre de “kazak” kelimesi “kaz” toteminden türetilmiştir. Kazak, “kazlı” demekmiş. Bu yüzden, “Kırgız” kelimesi, “kırk kız”ın kullanıla kullanıla bozulmuş biçimi olabilir. Kırgızlar bütün cemiyetlerde var olan bir tip değildir. Bağımsızlığına çok düşkün olan, bu sebeple de İlhanlıktan özaklarda yaşayan bir il’in adıdır.

Kazaklık ne demektir? Başbuğlarla veya egemenliği elinde bulunduran beylerle geçinemeyerek çöle çıkan kaçaklara “kazak” derlerdi. **Mete, Atila, Selçuk, Cengiz, Timur**, hürriyetleri için ilk önce kendilerinin bağlı oldukları kişilere karşı kazak olmuşlardı.

Kazaklar, Kırgızlar gibi başlı başına bir il değildi. Her ilin kaçaklarına “kazak” adı verilirdi. Kırgız Kazaklar, Ejderhan’daki Akordu Devletinin kazaklarıydı. Sonra bunlar Kırgız-Kazak adı ile bir il oluşturdular.

Leon Cahun’un bir hatası da, eski Türklerin toy (ziyafet) günleri dışında, hiçbir zaman koyun, öküz, at kesmedikleri iddiası idi. Ona göre bunun sebebi de sürünün azalmaması imiş.

Hâlbuki eski Türklerde her gün toylar ve şölenler (ziyafetli millî toplantılar) olduğu gibi, bunun dışında da her ev kendi kendine ziyafet çekerti. Eski Türkler, bütün zamanlarını güzel yemek, güzel giyinmek, güzel yaşamakla geçirirlerdi. Eski Türkler, dünyanın en çok tehlike arayan kavmi olduğu gibi, en çok zevkler ve eğlenceler içinde yaşayan bir kavmi idi.. Sürüsünün azalacağını hiç düşünmezdi. Hatta sürüsünün yağma olunmasından da o kadar endişe etmezdi. Şu atasözü bize, “Türkmen göçüdür, vara vara düzelir” diyerek, sürüsü yağma edilmiş bir ilin, nasıl eski durumuna gelebildiğini anlatır.

⁵ Hakkında bilgi bulunamadı.

Leon Cahun bir noktada daha aldandı. Ona göre, “eski Türklerin müslümanlıkları pek yüzeysel kalmıştır. Eski Türkler, musevilik, nasturilik, mani’lik, ateşperest’lik, Mecusilik gibi birçok dinlerden geçtiler. En sonunda Müslümanlıkta karar kıldılar. Fakat onların yaradılıştan olan eğilimleri bunlardan hiçbirine yönelik değildi. Türk yaradılıştan budist’ti. Türkün kendinden geçerek kabul ettiği din ancak budistlikti.

Leon Cahun, şamanizmin ancak eski Türklerin büyü sistemi olduğunu, eski Türklerin dinî sistemlerinin “toyonizm” adını verebileceğimiz özel bir din olduğunu bilmiyordu. Türklerin budizme karşı değil, işte bu toyonizme karşı yaradılıştan eğilimleri vardı.

Bu gerçeğin bir delili de, **Bilge Kağan**’a, kayınbabasının söylediği sözlerden anlaşılır. **Bilge Kağan**, kayınbabası olan Tarhan’a buda dinine girmek istediğini söyledi. Kayınbabası dedi ki:

“Bu düşünceniz iki sebepten dolayı uygun değildir: 1. Buda dini hayvan eti yemeyi yasaklamıştır. Biz ise, toylarımızda, şölenlerimizde, av ziyafetlerimizde devamlı hayvan eti yeriz. 2. Buda dini harbi kabul etmez. Kan dökülmesinin kesinlikle karşısındadır. Bizim ise avcılıkla savaşçılık çok önemli iki ekonomik üretim kaynağıdır. Biz yalnız millî mefkûreler (ülküler) için değil, biraz da güzel yaşamak, karnımızı doyurmak için savaşırız.”

Leon Cahun’un bir başka hatası: Onun bir başka hatası daha vardır. Diyor ki: “Göçebeler, coğrafi çevrenin zorlamasıyla zorunlu olarak göçebe olmuşlardır. Bunlara yerleşme imkânı doğarsa, o dakikada göçebeliği bırakıp yerleşik düzene geçerler.”

Fakat Leon Cahun bilmiyor ki, göçebeler için bu durum, onların hürriyet ve bağımsızlığını sağlayan sosyal bir olaydır. Bu konuda da, Bilge Kağan’a kayınbabasının verdiği cevap göçebelerin ne düşündüğünü gösterir.

Bilge Kağan kayınbabasına, bir şehir kurarak milletiyle birlikte orada yaşayacağını söyledi. Kayınbabası ona dedi ki;

“Şehirde veya köyde yaşamak bizim işimize gelmez.

Şimdiye kadar hür ve bağımsız kalabilmemiz göçebelik sayesinde. Göçebe olduğumuz için, istediğimiz daki-kada Çin'e akın ve yağma yapabiliriz. Çinliler durumu öğrenip, savaş hazırlıklarına başlayıncaya kadar, biz işimizi bitirir, aile çadırlarımızla birlikte Çinlilerin yetişemeyeceği uzak bölgelere çekilmiş oluruz. Böylece Çinliler, isterlerse beş yüz binlik, hatta bir milyonluk askerle üzerimize gelsinler, bize hiçbir şey yapamazlar."

Bu sözler Bilge Kağan'ı şehir kurmaktan vazgeçirdi.

Selçuknâme yazarı kitabında yazıyor ki:

"Dayım daima bize öğütte bulunur ve derdi ki, sakın olmaya ki şehirlerde oturasınız ve yerleşesiniz. Çünkü şehirde oturanların ili ve boyu belirginliğini yitirir. Soyluluk ve onuru ortadan kalkar. Beylik ve soyluluk ancak göçebelikte ve Türkmenliktedir."

Görülüyor ki göçebe, kendi durumunu, yerleşmiş olanların durumundan daha iyi gördüğü içindir ki, yerleşik düzene geçmemektedir. Göçebelik bir aşiretin veya bir il'in sürekli harp hâli ortamında yaşaması demektir. Bu harp hâli ya saldırı yahut savunma olurdu. Savunma olursa meşru (kanuna uygun) idi, saldırı olursa, bugünkü anlayışımıza göre, uygunsuz sayılırdı. Fakat medenîleşmemiş kavimler için, saldırı da bir ekonomik servet kaynağı sayılmaktaydı. Eskiden beri birçok kavimler, il'ler ve boylar, akınlar ve yağmalarla ekonomik zenginliğe ulaşmışlardı. Eski Türklerin de geçinme yollarından biri işte bu akın ve yağmalardı.

Charles Gide⁶, hırsızlığı bile ekonomik bir üretim kurumu sayıyor. O hâlde akın ve yağma da bir tür ekonomik üretim kaynağı sayılırlar. Bunlar eski medeniyetlerde normal olaylardı. Fakat bugünkü medeniyet anlayışı içinde normal değil, hasta bir durum olarak değerlendirilmektedir. Ne var ki, bugünkü günde de, en ileri ve medenî milletler savaş sırasında, akın ve yağmanın bir benzerini uygulamıyorlar mı?

⁶ Charles Gide (1847-1932). "Nîmes Okulu" diye adlandırılan "Koopratif-çilik Okulu"nun kurucularından Fransız iktisatçısı.

Steinmetz'in⁷ sınıflandırması: İnsanlar, ekonomik çalışmalarına göre, “avcı, sürü besleyen, çiftçi” şeklindeki kaba bir sınıflandırma ile üçe ayrılırlar. **Steinmetz** adlı bilgin, insanları, bu görüşten hareketle yedi tipe ayırmıştır:

1. Basit toplayıcılar: Bunlar hiçbir araç ve alet, hatta silâh bile kullanmadan, yolları üzerinde rastladıkları bitkisel ürünleri ve küçük hayvanları toplayarak geçinirler.

2. Avcılar çeşitli bir grup oluştururlar. Bunların bir bölümü av avlarken, kendiliğinden yetişen ürünler de toplarlar. Ötekileri ise gerçek anlamda avcılardır. Bazıları da avcılıkla balıkçılık arasında dönüp dururlar. En sonuncular ise avcılığa, ilkel anlamda bir tarım veya ilkel bir sürü besiciliği eklerler.

3. Balıkçılar, gayet tabii avcılarının kapsamı içindedirler.

4. Göçebe çiftçiler veya çiftçi avcılar.

5. Yerleşik çiftçiler, henüz daha aşağı bir düzeydedirler. İkinci derecede olarak avcılık, taşımacılık ve sürü besleme işleri ile de uğraşırlar.

6. Yüksek çiftçiler, bunlar, toprağa gübre vermek, sulamak, gelişmiş tarım aletleri kullanmak gibi ileri uygulamalar yaparlar.

7. Kendi sürüleriyle birlikte dolaşan göçebe sürü sahipleri.

Türkler bu yedi örnekten hangisine girer? Şüphesiz yedincisine.

Eski Türkler göçebe idiler. Fakat aynı zamanda, sosyal hayat yönünden yüksek bir tip meydana getirirler. Türk illerini, **Arap, Kürt, Berber** aşiretlerine benzetmek doğru değildir. Onlar henüz aşiret dönemini aşamamışlardır. Eski Türkler ise kaç kere siyasî hayatın tudunluk, yabguluk, hakanlık tiplerinden geçerek ilhanlık tipine kadar yükselmişlerdir. Türklerin en basit derecesi İl'dir. İl ise bir aşiret değil, küçük bir millettir.

Türk hayatının en tabii şekli ve gerçek örneği İlhanlık'tı. Eski Türklerin siyasal hedefi, her zaman İlhanlık'a ulaşmak-

⁷ Rudolf Steinmetz (1862-1940). Hollandalı sosyolog ve etnolog.

tı. Gerçi, İlhanlık, Türklerin elinden çıktığı zamanlarda da, onların amca çocukları sayılan Tatarların eline geçti. Yalnız bir kere de Moğollar “İlhan” oldular. Ne var ki, bu dönemlerde de (yani Tatar ve Moğolların İlhanlığı ele geçirdikleri dönemler) **bütün Turan’da resmî dil Türkçe** olurdu. Resmî kanun da yine Türk töresi olurdu.

Cengiz Han’ın hükümeti bir İlhanlık değil, bir saltanattı. Çünkü bu devlet, Moğolların Türklere sataşmaları sonucu ortaya çıkmıştı. Türk İlhanlıkları, demokrat ve özgürlükçü oldukları hâlde, bu hükümet asıl il’lere **“kara ulus”** diyordu. Cengiz Hanlılar, Doğu Türkistan’da, **Çağatay** dili ve edebiyatını, Kuzey Türklerinde **Altunordu** dil ve edebiyatını yani Özbekçe ve Kıpçakçayı oluşturdular. İlhanlı egemenliği Altundaki İran’da da **Camiüttevârih**⁸, **Cihankûşayı Cüveyni**⁹, **Ravzatüssaafa**¹⁰, **Habibüssiyyer**¹¹ gibi tarihler yazdırdılar. Bu tarihlerde, **Cengiz Han**’ın “Türk Han” ve “Oğuz Han”ın torunlarından olduğunu gösteren soy kütükleri düzdüler. Türk Hanları arasına, “Moğol Han” adlı bir Moğol’u koyarak, Oğuzları yani Türkmenleri onlardan türettiler.

Cengiz Yasası’nın, **Timur Tüzükleri**’nin hatta İslâmiyet dönemindeki Hakaniye, Selçuklu, Osmanlı, Akkoyunlu, Ramazanoğulları, İran’daki Afşar ve Kaçar devletlerinin kanunnameleri, genellikle Gök Türk ve Oğuz töresinden alınmıştı.

Eski Türklerin göçebelikleriyle töreleri arasında bir ilişki vardı. Göçebelikleri törelerinden, töreleri de göçebeliklerinden kaynaklanıyordu.

Coğrafi çevrenin sosyal tiplere etkisi: Türklerdeki çeşitli sosyal bünyeleri yapan coğrafi çevredir. Eski Türklerin sosyal çevrelerindeki başlıca etkenler şunlardı:

1. Irmaklar ve dağlar: Tudunlukları meydana getirirdi.

⁸ İlhanlılar döneminde Türk-Moğol tarihine ait büyük bir eser yazmış bulunan hekim ve devlet adamı Resîdeddîn (1248-1318)’in kitabı.

⁹ İlhanlılar dönemi yöneticilerinden meşhur yazar ve tarihçi Cüveyni (1226-1282)’nin eseri.

¹⁰ 1433-1498 yıllarında yaşayan İranlı tarihçi Mîrhond’un eseri.

¹¹ 1475-1535’te yaşamış olan son Timurlular dönemi tarihçilerinden Hond-mîr’in yazdığı kitap.

2. Vahalar: Yabgulukları oluştururdu.
3. Çitler ve serhadler: Hakanlıkları meydana getirirdi.
4. Çöl denizi: İlhanlıkları meydana getirirdi.

İrmaklar ve Dağlar: Irmak boyları, Oğuz boylarının ve diğer Türk oğuş'larının ve oymaklarının kışlakları idi. Dağlar da yaylakları idi. Boyları, oğuşları, oymakları oluşturan işte bu kışlaklarla yaylaklardı.

Görülüyor ki, bir tür sosyal örnek, belirli bir coğrafi çevrenin ürünüdür. Kışın, kendileri ve sürüleri, kendi ırmaklarından su içerler, ırmaklarının kenarında sürülerini otlatırlar, avcılık ve balıkçılık yaparlardı. Çevrelerinde yabancılar ve düşmanlar varsa, onlara akınlar yaparlar, yağma ederlerdi.

Yaz gelince, kendi yaylaları olan dağa çıkarak, ormanlarda kuş ve diğer hayvanları avlayarak beslenirlerdi.

Vahalar: Her vahada bu ırmaklardan ve dağlardan çok vardı. Her il, kendi vahasında, kendi boyları, oğuşları, oymakları sayısınca, ırmak ve dağ bulmak zorunda idi.

Vahalar kum çölleri ile birbirlerinden ayrılmışlardı. Bir vahadan diğer vahaya geçebilmek için gerek kendilerinin gerek hayvanlarının üç-dört günlük yiyecek ve su ihtiyaçlarını yük hayvanlarına yükleyerek beraberlerinde götürmeleri zorunlu idi. Çünkü iki vaha arasında en az üç-dört günlük yol vardı. Bu yolda ise, ne bir damla su, ne bir yaprak ot ve ne de avlanacak en küçük bir hayvan bulunurdu.

Demek ki vahalar, birbirlerinden kum çölleriyle ayrılmış yeşil otlaklardı. Buralarda, sudan başka her türlü ağaçlar, bostanlar, sebzeler ve yemişler bulunurdu. Ayrıca sayısız av hayvanları ve lezzetli balıklar da vahalarda çoktu.

Bir vahaya giren, çiçekli, ağaçlı ve ırmaklı bir çimen cennetine girdiğini anlardı. Burası çöllerin içinde bir bayındır yer, cehennemlerin ortasında bir cennet gibiydi.

İşte illerdeki toplumsal vicdanın birliğini, toplumsal dayanışmayı oluşturan bu vaha idi. Vaha, dışa karşı "kapalı bir cemiyet" idi. İçer karşı ise, devamlı toplantı hâlinde bulunan büyük bir aile derecesinde idi.

Evlilik, il içinde olacağından, il'in içine bir yabancı erkeğin veya yabancı kızın girmesi söz konusu olamazdı.

Vaha içinde, binicilikte birinci bulunan Türklerin, bir iki saat içinde birleşmeleri gayet kolay olduğu için her gün hanlar veya beyler bir toy veya şölen yaparak bütün il'i davet ederdi. Bunlar yiyip içtikten, yeni elbiseler giyinip borçları da ödendikten sonra davet sahibinin teklifi ile orada ne var ne yoksa davetliler tarafından yağma edilirdi.

Bu durum bile gösteriyor ki, her il, sürekli bir sosyal dayanışma hayatı yaşayan, dışa karşı kapalı bir aile örneğinin varlığını sürdüren kapalı bir cemiyetti.

Toy ve şölenleri düzenleyenler, bazen de başka beylerdi. Bir oğlunun olmasını isteyen, bir toy yaparak, koyundan koç, attan aygır, deveden buğra kırdırır, tepe gibi et yığar, göl gibi kırmızı sağdırır, bütün İç Oğuz'u, Dış Oğuz'u davet eder, aç olanı doyurur, çıplak olanı giydirebilir, borçluların borcunu öderdi.

Eski Türklerin il örgütü kutsaldı. İl beyleri ermiş kişilerdi. Bunlar ne zaman, hep birden yüzlerini göğe çevirseler, el kaldırıp dua etseler, duaları kabul edilirdi. Çünkü o zamanda beylerin alkışı alkış, kargışı kargıştı. 11 Yani duaları dua idi, bedduaları beddua.. (Dede Korkut Kitabı sayfa 38).

Görülüyor ki, bütün illeri yapan vahalardır. Vaha büyük olursa, içindeki il de büyük olurdu. Vaha küçük olursa, içindeki il de küçük olurdu. İl vahanın aynasıydı. Bir Türk il'ini gördüğünüz zaman, onun nasıl bir vahadan çıktığını anlayabilirdiniz.

Çitlerden hakanlıklar nasıl doğardı? Hakanlıklar da çitlerden yani çitlerden doğardı. Çin, Hind, İran, Rus, Macar, Ulah, Bulgar gibi Türk sınırında bulunup da, Türk egemenliği altına girmeye yetenekli olan milletlere, "çit milletleri" veya "çete milletleri" adı verilirdi. İşte Hakanlıklar, Türk sınırlarındaki bu gibi gelir getiren milletlerden doğardı. Türk Hakanlığı her zaman yakınında yararlanabileceği ekonomik yönden güçlü, fakat askerî açıdan güçsüz bir iki millete muhtaçtı. Türk Hakanlığını doğuran ve besleyen işte bu zayıf milletlerdi. Görülüyor ki Türk Hakanlıkları da coğrafi bir durumdan doğuyordu.

İlhanlıklar nasıl doğardı? Turan yahut Büyük Türkistan dediğimiz geniş kıta, uçsuz bucaksız bir kum denizidir. Vahalar, bu kum denizinin adalarıdır. Arabalar, develer, atlar, öküzler de bu denizin gemileridir.

Bu uçsuz bucaksız denizin adaları arasındaki trafiğe hiçbir engel yoktur. Yol için gerekli yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini yanına alan bir kervan, bu denizin bir ucundan öteki ucuna kadar gidebilir. Turan kıtasının ülkeleri arasında gidip gelmek için hiçbir engel yoktur. Orada ne aşılmaz dağlar, ne geçilmez göller ve ırmaklar, ne de denizler vardır. Macaristan'dan Mançurya'ya kadar gayet geniş bir kıta vardır ki, Türk, atına binerek, bu kıtanın bir ucundan öteki ucuna kadar hiçbir engelle karşılaşmadan gidilebilir.

Türk İlhanlığının halkı işte bu denizdir. Bu kum denizi olmasaydı, hiçbir zaman Türk ilhanlığı meydana çıkamayacaktı.

Gerçi, bu ilhanlığın oluşması ne derece kolaysa, dağılması da o kadar kolaydı. Çünkü İlhanlık, doğrudan doğruya insanlardan değil, Hakanlıklardan meydana geliyordu. Yabguluk da, doğrudan doğruya kişilerden değil, tudunduklarından meydana geliyordu.

Türk Hakanlığı ve İlhanlığı bir il'den çıkar. Bu il en büyük il ise, iki kat büyük illerden meydana gelir. Büyük il ise, iki kat büyük orta illerden meydana gelir. Eğer orta il ise, iki kat küçük illerin birleşmesiyle oluşur.

Görülüyor ki, Türk toplumu illerin iki kat olması ile gelişmiştir. Bu toplumun dağılması da eksilme yoluyla olur.

Türk toplumunda, cemiyet içinde yer alan ikinci sınıf gruplar, cemiyet içinde erimemiş, varlıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bunlar tam anlamıyla eriseler, meslek grupları oluşur ve sosyal iş bölümü olgunlaşır. Cemiyetin ikinci sınıf grupları, bu meslek gruplarını oluşturur. İşte ancak o zaman, o cemiyete, "organize cemiyet" adı verilebilir. Organize olmuş cemiyetler kolay kolay yok olmazlar. Çünkü bunları meydana getiren kişiler birbirleriyle uyum sağlamışlar, kaynaşmışlardır. Kimyadaki kaynaşma da bunun gibidir.

Türk Devletinin birdenbire parlaması ve sönmesi:

Tudunluk hâlinde bir Türk Devleti kurulursa, onun kısa zamanda İlhanlığa kadar yükselmesi mümkündür. Türk Devleti bir merdiven gibiydi. Onun bir basamağına ayağını basan, orada devamlı kalamazdı. Kesinlikle ya inecek yahut son basamağa yani İlhanlığa kadar çıkacaktı, Türk milleti başka milletlere, benzemezdi. Başına bir kahraman gelirse, siyasette ve medeniyette birdenbire parlar, siyasî ve medenî düzeyi birdenbire yükselirdi. Başında bir kahraman bulunmazsa, bölünme ve dağılmalar başlardı. Düşüş başlayınca da kısa zaman içinde sönüp giderdi.

Bu durumun sebebini arayalım:

Türk Devletinin yok olmasını çabuklaştıran unsur, hükümdarın ölümünden sonra, Ülgenin şehzadeler arasında bölüşülmesiydi. İslâmiyetten sonra gördüğümüz örnekler İslâmiyetten önceki manzarayı da bütün çıplaklığı ile bize gösterebilir: Kâşgar'daki Hakaniye Devletinde, her eyaletin başında bir Tigin'in bulunduğunu görüyoruz. Selçuklularda da, her ili yöneten bir şehzade idi. Harzemşahlılarda, Cengizhanlılarda, Timurlularda da aynı durum görülür.

Yalnız Osmanlılar, bir şehzadeden çoğunu öldürmekle, devletin merkezî varlığını sağlamışlardı. Fakat bu hareket de son derece vahşilikti. Devletlerin birdenbire parlaması da, birleşmeleri de çok kolay örgütlerin yan yana bulunmasındandı.

MEDENİYET VE İRK

Medeniyet topluluğu ve ırk: Bazı yazarlar, Türkleri, birtakım kurumlarının ve kelimelerinin ortak olması yüzünden, "Altay" ırkından yahut "Ural-Altay" adı verilen ırktan sayıyorlar. Bazı kurumların ortak olması ve adlarında ortaklık bulunması, böyle bir durumun varlığını ortaya koymaya yetmez.

İrklar, insan anatomisine ait türlerdir. Kafatasının özün yahut yassı olmasıyla, saç, sakal ve bıyıkların siyah veya kumral renkte olmasıyla belirlenirler.

Türklerin akrabalığı aranırken, medeniyet topluluğunun bazı ortak kurumlarına dayanılarak, onlar aracılığı ile akrabalık aranmamalıdır. Türkler, çeşitli zamanlarda Çinlilerle, Tibetlilerle, Moğollarla, Tunguzlarla, Mançularla, Macarlarla aynı İlhanlığın ortak siyasal bayrağı altında, ortak bir siyasal hayat yaşadıklarından ve bazen ortak bir medeniyet topluluğu içinde ortak bir medeniyet hayatı sürdürdüklerinden, birçok kurumları da doğal olarak ortak olmuştur.

Siyasî ve medenî katılımlardan doğan ortaklıklar, ırk birliğinin sonuçları gibi görülmemelidir.

Türklerin öteden beri kaç kez ve ne kadar süre ile İlhanlık oluştukları bellidir. Hatta Tatarların ve Moğolların yaptıkları İlhanlıklar da asırlarca Türklerin aynı bayrak Altında birleşmesini sağladı. Çünkü bu İlhanlıkların genel ve resmî, hatta edebiyat alanındaki dilleri Türkçe idi. Genel harsı (kültürü) Türk harsı idi.

Türkler, Altay ırkına ve Ural-Altay ırkına mensup değillerdi. Türkler, bunlarla uzun süre siyaset ve medeniyet yönlerinden birlikte yaşamışlardı. Türklerin bunlarla dıştan görünen bu yüzeysel benzerlikleri işte bu birlikte yaşadıkları hayatın sonucudur.

Türk ırkı konusunda incelemelerde bulunan Ojen Pittard¹², “İrklar ve Tarih” adlı eserinde diyor ki:

“Türkler kendi başlarına ayrı bir ırktırlar. Başka herhangi bir ırktan ayrılmış değillerdir. Türkler, Moğollar, Tunguzlar, Tatarlar aynı İlhanlıkların asırlarca sürüp gelen ortak terbiyesini almışlar ve karşılıklı olarak birbirlerini temsil etmişlerdir.

İlhanlıklar bulunmadığı zamanlarda da, ortak medeniyetin ortak medenî hayatı bulunurdu. İşte Türk dünyasında ırk adı verilen ortak niteliklerin kaynağı bu toplum hayatıdır. Türklerin, Moğol, Tunguz, Mamoyed, Fin, Macar gibi kavimlerle olan bazı ortaklıkları da, siyasal ve medenî beraberliklerinin sonuçlarıdır.”

¹² Eugene Pittard (1867-1942). İsviçreli antropolog. Cenevre Üniversitesi Antropoloji profesörü idi. Sözü edilen eseri 1924'te yayınlanmıştır.

Türklerin kökeni: Eski Türkler ayrı bir ırk oldukları için, “asıl kök”leri olamaz. Türkler tarih öncesi zamanlardan beri varlıklarını sürdüren bağımsız bir ırktırlar. Başlı başına bir ırk olacak kadar da sayıları çoktur.

Ojen Pittar diyor ki: “Türklerin köklerini kesin olarak bize kim söyleyecek?” Biz burada bütün Türklerden söz edeceğiz:

Batı Türkleri genellikle Oğuz ve Karluk egemenliğinde yaşayan Türkmanlardır. Biz **Türkman** ile **Türkmen**'i ayırıyoruz. Türkmanlar **Salur Kara Han ve Çanak Han, Satık Buğra, Eylik Han** adlarını da taşıyan bir Hakaniye Devleti hükümdarının zamanında İslâmiyeti kabul eden ve henüz Müslümanlığı kabul etmemiş olan Doğu Türkleri ile savaşan bir il'ler ve kavimler topluluğu idi.

Türkman kelimesi, “**Türke benzeyen**” demektir. Aralarında din farkı olduğu için doğrudan doğruya Türküz diyemiyorlardı.

Türkmenlere gelince: Bunlar, Türkmanlar arasında henüz “il hayatı” yaşayan ve göçebeliliği bırakmamış olan bir Oğuz il'idir. Bunları Yürüklerle karıştırmamalıyız.

1. Çıtaklar: Selçuklularla birlikte gelmişlerdi.

2. Yürükler: Celâleddin Harzemşah'la gelmiş olan Türkmenlerdir. Örnek: Çavdarlar, Tekeler, Karamanlar, Sıralar, Karakeçililer, Kınıklılar, Karapapaklar, Yumudlar (Hamid-oğulları) İlbekliler, Köklenler, Salurlar vb.

3. Azerî Türkmenler: Bunlar Akkoyunlular ve Karakoyunlularla birlikte gelmişlerdi.

4. Çiğler: Bugünkü Türkmenlerdir. Bunlara gerçek anlamda Türkmen denilmeli. Türkmen hepsinin ortak adıdır. Bu Türkmenlerden Maraş'ta Dulkadirler, Adana'da Ramazanoğulları Devletleri kuruldu.

Terimler: Cemiyet kelimesi iki anlamda kullanılmaktadır: La societe ve L'association manalarına. Bunlardan birincisi tabii ve sürekli olan sosyal topluluğun adıdır. İkincisi, yapay ve süreksiz olan diğer toplulukların ismidir.

Camia kelimesi: Bu kelimenin Fransızcası yoktur. Camia, birçok cemiyetleri içine alan bir cemiyetler cemiyetidir.

Meselâ, Uzakdoğu Medeniyeti Camiası (Dairesi), İslâm Camiası, Türk Camiası deriz. Milletler Cemiyeti yerine de Milletler Camiası demek daha doğrudur.

Özetle, cemiyet, içinde yaşadığımız, siyasal ve ekonomik topluluktur. Camia ise, cemiyetler cemiyetidir. Cemiyet'in, medenî, dinî ve kavmî kesimlerinin cemiyet üzerinde etkileri vardır. Cemiyetin de kendi camiaları üzerinde etkileri olduğu gibi.

BİRİNCİ KİTAP

1

İSLÂMİYET'TEN ÖNCE TÜRK DİNİ

Eski Türkçede din terimleri: Eski Türkler din'e, "nom" adı verirlerdi. (Divân-ı Lügat'it Türk). Din kitabına da "num" derlerdi. (**Cihangüşa**)¹³

Türk dininin ruhanî başkanına "toyon" adı verilirdi. Kâhin (falcı) ve büyücülere ise "kam" derlerdi. "Şaman" kelimesi bu "kam" kelimesinden doğmuştur. Şamanizm eski Türklerde, kehânetin (falcılığın) ve ruhsal tıbbın (doktorluk) adıdır. Gerçi Şamanizm daha önceki, "ana-üstün totemizm" döneminde bir dindi. **Toyonizmden**¹⁴ sonra ise "sihir-büyü" durumuna dönüştü. Bu yüzden, sonraları şamanizme ki Türklerin dini değil, bir büyü sistemi oldu.

Avrupalılar, Türklerin bütün dinî sistemlerine Şamanizm demekle yanılmışlardır. Tarih, sahneye çıktıktan sonra eski Türk dinine toyunizm yahut num denilmesi gerekir. Cihanküşâda, Türk dininde olanlara "nomi", "nomayan" deniliyor. Bu kitapta verilen bilgilere göre, Hakanın huzurunda, nomilerle kamlar sınava girmişler. Nomiler, kamları yenmiş. Nomilerin elinde "nom" adlı bir kitapları da varmış. Eski Türkçe'de "Yaluy", sihir anlamınaydı. "Yalvaç" kelimesi de bu kökten türemiştir. "Yat" kelimesi de sihir demektir. (**Kâşgarlı Mahmud**). Yeşim taşına, "yat taşı" denilirdi.

¹³ İlhanlı Devlet adamı ve tarihçisi Cüveynî Melik ata'nın (1248 de öldü) en önemli eseri. Tarihi Cihanüşa (1952-59) arasında yazıldı. Moğol tarihinin en önemli kaynaklarından biridir. Nasirüddin Tûsi'nin yazmış olduğu bir başka tarihçe ile beraber Mirza Muhammed Kazvinî tarafından yayınlandı. (1912, 1937)

¹⁴ (**Toyonizm aslında budizm idi.**) iddiasının ispatı için bakınız: **İbrahim Kafesoğlu, Eski Türk Dini**-1980 Ankara-Sa: 41. Ayrıca bakınız: **Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm**. TTK Yayını, Ankara 1972.

Eski Türklerde milletler, din açısından dört gruba ayrıldı: Türk, Tat, Tatar, Tavgaç.

Türk, hem Türkçe konuşan ve hem de toyonizm dininden olan milletlerdi.

Tat, Parslara ve Türk olsun veya olmasın bütün kâfirlere (dinsiz) denilirdi.

Tatar, Türk dinine ve medeniyetine henüz girmemiş olan göçebe aşiretlere denirdi. Bunların dil yönünden de Türk olmadıkları sanılmaktadır. Moğol, Tunguz veya başka bir ırktandılar. Şimdiki Kuzey Türklerine Tatar denilmesi yanlıştır. Tarih, yalnız Avarlar, Suvarlar ve Cücenlerin Tatar olduğunu belgelemiştir. Tatar kelimesi, “tat arı” deyiminden çıkmıştır. Türkler, Tatarları milli düşmanları olarak tanırlardı.

Tavgaç kelimesi, “tef” kelimesinden gelir. Tef kelimesi, **Kâşgarlı Mahmud**’a göre, hile ve düzen anlamındadır. Bu sebeple tavgaç, hileci demektir. Türkler Çinlilere “tat” demezlerdi. Demek ki, din açısından Çinlileri kendilerinden ayırmazlardı.

Eski Türkler, Türkçe konuşmayan milletlere de “**sümlim**” derlerdi. Hem dil ve hem de din açısından Türk’e benzemeyenlere de “sümlim tat” adı verilirdi. Bundan anlaşılıyor ki, Türk kelimesi, Türkleri, diğer kavimlerden yalnız dil ve siyasal durum açısından ayıran bir terim değildir. Onları din bakımından da yabancılardan ayırıyordu. Dış bileşimi yönünden Türk kelimesi, “Türelî” anlamındadır. Türe, gelecek, görenek, örf-âdet anlamındadır.

İlâhların (Tanrıların) ve ruhların gerçeği: Eski Türklerin dini bir tür cemiyetsizlikti. Eski Türk dini, sosyal yapıdaki değişimlere uyarak değişirdi. Eski Türk dininde her sosyal kesimin toplumsal vicdanı ya bir tanrı yahut bir ruh şeklinde algılanırdı. Bu yüzden toplum kesimleri ve cemiyet değiştikçe, İlâhlar (Tanrılar) da değişirdi. Eski Türklerde Tanrı âlemi, tamamıyla insanlığın yansıma yeri idi. Türk tarihine ait herhangi bir dönemin tanrılarını bilirse, o dönemde cemiyetin kaç aşiretten meydana geldiğini bundan kolayca çıkarabiliriz.

Eski Türk dini, totemizm dini gibi bir cemiyetperestlikti (Cemiyete tapma). Kişiler, ait oldukları cemiyete ve onun

çeşitli kişilerine taparlardı. Bunların toplumsal vicdanları, kişisel vicdanların üstünde gerçekten birer ilâh gibiydi.

Dinlerin gerçeğini tam kavrayabilmek için, totemizme ait tetkikler kadar Türk dininin incelenmesi de yararlı olabilir. Ancak üzüntü ile görmekteyiz ki, Avrupalılar, Türk dinini lâıyk olduğu önemle incelemiyorlar. Biz burada ilâhların ve ruhların, siyasal ve aileye ilişkin gruplarla nasıl karşılaştığını ve her ilâhın bir gruba ait toplumsal vicdana nasıl timsal (sembol) olduğunu göstereceğiz. Bu incelemeler, toplumun siyasal yapısı ve aile değişikçe, ilâhların ve ruhların da aynı kanunlara uyarak değiştiğini gösterecektir.

Türk dininin kapsamı: Eski Türk dini, dış görünüşü ile bir naturizm yani tabiata tapma dini idi. Gerçekte ise bir sembolizm yani timsalcılık idi. Türkler tabiat varlıklarına ve tabiat olaylarına taparken, bunların, sosyal grupların sembolleri olduklarını bilemezlerdi. Fakat bugünkü sosyoloji ilmi gösteriyor ki, bütün eski milletler, cemiyete ve onun tabakalarına sembol yaptıkları eşyaya tapmışlardır.¹⁵

Vatanseverlik ve aileseverlik, o milletlerde, milletin vicdanına ve onun içinde bulunan aile kesimlerinin vicdanlarına tapmak şeklinde belirmişti. Onun için biz burada dini bu yönüyle inceleyeceğiz.

Türk Devleti bölümünde gösterdiğimiz il'in çeşitli gelişim dönemlerini, dinin gelişme sürecini karşılaştıracğız.

2

TÜRK MEDENİYETİNDEKİ SOSYAL SINIFLANDIRMALAR

Türk medeniyetinin esasları: Geçen bölümde verilen bilgilerden anlaşıldı ki, İslâmiyetten önce, toyonist Türkler,

¹⁵ **Totemizm döneminde** bu semboller, hayvanlarla bitkilerdir. **Naturizm döneminde** ise tabiat varlıkları ve olaylardır. **Politeizm döneminde**, putlaştırılmış, belirlenmiş ilâhlardır. Fakat bunların hepsi, toplumsal vicdanların görünüşteki sembollerinden başka bir şey değildir. Bütün eski milletler, haberleri olmadan cemiyetsever ve milliyetsever idiler.

Farslara “dinsiz” gözü ile baktıklarından, İran medeniyetine değer vermiyorlardı. Çinlilere karşı ise, bir tür çekingence saygıları vardı. Türklerin Çinlilere gösterdiği bu eğilim, Çin kültürü ile Türk kültürü arasında, bazı ortak kurumlar bulunduğunu hatırlatır. Milletler arasında ortak olan kurumların bütününün, milletler arası bir medeniyet meydana getirdiğini yukarıda gördük. Acaba gerçekten Çinlilerle Türkler arasında ortak kurumlar ve başka bir deyişle ortak bir medeniyet var mıydı? Böyle bir medeniyet varsa, başka milletler de buna girmişler miydi?

Durkeim¹⁶ ile **Mos**¹⁷(Mauss)'un, “L'année Sociologique”ın 6. cildinde yayınladıkları “Sınıflandırmanın İlkel Şekli” başlıklı makale, bize Çinliler, Moğollar, Tibetliler, Kamboçlular, Siyamlılar, Tunguzlar arasında ortak olan bir takım ilkel sınıflandırmaların bulunduğunu göstermektedir. Daha önce, “Milli Tettebular Mecmuası”nın 3. sayısında yayınladığım bir araştırmada, Türklerde de bu sınıflandırma ve sıralamanın bulunduğunu ve hatta Sibirya'nın Koriyaklar ve Şuksalar gibi ilkel kavimleriyle Finvalar, Hintliler ve İranlılar arasında da bunun bazı izlerine rastlandığını göstermiştim.

Bu ilkel sıralamalar ilk bakışta önemsiz gibi görünür. Bir medeniyetin temelini böyle mitolojiye bağlı sınıflandırmaların oluşturamayacağı itirazında olanlar bulunabilir. Fakat Durkheim ile Mos, bu sınıflandırmaların yalnızca varlıklarını haber vermekle kalmadılar, bunların bir yandan o zamanki sosyolojik mantık'a esas olduklarını, diğer yandan da, içinde meydana geldikleri zamanki sosyal kurumların doğru bir yansımalarının bulunduğunu meydana çıkardılar. Sonradan Dürkheim, ilk cemiyetlerde dini hayatın ilkel şekillerinde, Mos da Hubert¹⁸le birlikte “Din Tarihine Ait İncelemeler” isimli ortak kitaplarında bu konuyu derinleştirdiler.

¹⁶ Emile Durkheim (1858-1917). Görüşleri Türkiye'de Gökalp tarafından temsil edilen Fransız toplum bilimcisi.

¹⁷ Marcel Mauss (1872-1950). Emile Durkheim'in yeğeni ve onun görüşlerinin takipçisi olan Fransız sosyoloğu.

¹⁸ Henri Hubert (öl.1927). Durkheim okulundan bir Fransız toplum bilimcisi.

Levi Brül¹⁹ de “İlkel Cemiyetlerde Ruhsal Fonksiyonlar” adlı kitabında, bu sınıflandırmaların meydana getirdiği ilkel mantıkı açıklamaya ve bundan bilimsel ve soyut mantığa nasıl geçileceğini göstermeye çalıştı.

Bu ilkel sınıflandırmalar, Çin’de halk taoizminin esasını vi Liking adlı kutsal bir kitabın da konusunu oluşturur. Çinliler eski zamandan beri teknik açısından çok ilerlemiş bir millet oldukları hâlde, bilgi açısından bugün bile ilkel bir düzeydedirler. Çünkü Çin bilgisi, şimdi bile bu ilkel sınıflandırmaların etkisinden kurtulamamıştır. İleride görüleceği üzere, bir bina yapılacağı, bir mezar kazılacağı, bir yolculuğa çıkılacağı zaman, hangi hareketin uğurlu yahut uğursuz olduğunu bu sınıflandırmalar gösterir.

Türklerin Num ve Oğuznâme adlı kitapları kaybolduğu için, bunlarda da bir fal olayının var olup olmadığını bilemiyoruz. Türklerde sosyal yapılanmanın tamamıyla bu sınıflandırmaya uygun olduğunu, Türk Devleti ve Türk Ailesi bölümlerinden göstermekteyiz.

3

TÜRK DİNİNİN GELİŞİMİ

Türklerde dini gelişmenin evreleri: Türk aşiretleri birleşerek Küçük İl, Orta İl, Büyük İl ve En Büyük İl evrelerinden geçtiği gibi, Türk dini de bunlara simetrik olmak üzere, küçük natürizm, orta natürizm, büyük natürizm ve en büyük natürizm dönemlerinden geçmiştir. Türk dininin bu gelişimi yataydır. Bir de dikey gelişim vardır ki, ödüllendirme ilâhları olan yukarıki göğün tanrılarıyla, ceza ilâhları olan aşağıdaki yeraltı göğünün ilâhlarının karşı karşıya gelmesi sonucunda gelişmiştir.

Küçük natürizm ve Tsinlerdeki görüntüsü: Küçük natürizm önce Tsin kavminde görülmüştür. Tsin kavmi, Çin’e ismini veren ve Çin’de ilk kez bir kısım küçük hükümetleri

¹⁹ Lucien Levy-Bruhl (1857-1939). Fransız toplum bilimcilerinden biri.

birleştirerek bir imparatorluk kuran hanedanı meydana getirmiştir. **Edvar şavan**'a göre, Tsinler Türk'tür. Bu kelime Türkçe'de "tosun" anlamına yaklaşıyor.

Edvar řavan (Edvard Chavannes)'ın **Türklerle ilgili teorisi**: Edvar řavan, "Türk Takvimi" adlı eserinde řunları yazıyor: "Beř unsur teorisi ćin'de doęmuřtur. Milattan önce 380-330 tarihinde Wei ülkesinin hükümdarı olan Houei döneminde ve yine milattan önce 311-279 tarihlerinde Yen ülkesinin hükümdarı olan Tcav zamanında yařayan Tseouyen, ćin ülkesinde ilk defa olarak bundan sözetmiřtir. Fakat ne var ki, Tseouyen'in propagandaları etkisini gösteremedi ve ćinli ruhunda kabul görmedi."

Unsurlar akidesi (**ilkeler inancı**) ćin tarihinde ancak Chehouangti'den sonra kendisine önemli bir yer kazanabildi. Gerçi suyun bereketi ile egemenliğini devam ettirebildiğini açıkladı. Bütün lleri ve kanunları bu ilkelerin gereklerine göre belirlediğini söyledi. Bununla birlikte, bu hükümdar, atalarının gösterdiği yolu izlemekten başka bir řey yapmadı. ćnk, "ilkeler inancı"nın aslı Tsin hükümdarlarının çok eski zamandan beri yukarı göğün dört hakanına kestikleri kurbanlarda belirginleşmektedir: Yeřil Han, Sarı Han, Kızıl Han, Ak Han.

O hâlde ilkeler teorisinin çok eski zamanlardan beri Tsin lkelerinde var olduğu görünür gibi olmaktadır. Fakat Tsin lkesi yabancı bir devlet olduğundan Tseouyen tarafından kendilerine ęretilinceye kadar ćinliler bu gerçekten bilgisiz kaldılar. Ve ancak Tsin ilkelerinin bütün ćin'i etkisine alması, dışardan getirdikleri fikirleri ćinlilere zorla öğrettikten sonradır ki, ćinliler bunları kesin biçimde benimsediler. Gerçi Tseouyen daha başlangıçta "beř unsur"dan söz etti ve ondan sonra unsurlar daima beř sayıldı. Fakat çok eski zamanların inanışlarını değiştirmeden sürdüren din, Tsin ülkesinde yalnız dört han'a tapınıldığını haber veriyor. Demek ki o zaman yalnız "dört unsur"un bulunduğu ortaya çıkmaktadır.

Ne zaman ki, "Han" hanedanının kurucusu olan ćinli Lieoupang Tsin ülkesini ele geçirdi ve Tsin beylerinin yukarıki gökteki dört han'a tapındıklarını gördü. İşte o zaman (Milattan önce 205) şaşkınlığını söyle anlattı: "Ben gökte beř

han'ın olduğunu öğrenmiştim. Oysa burada dört taneye inanılıyor. Bunun gerçeği nedir?”

Kimse bu soruya açıklık getiremediği için, kendisi şöyle dedi: “Anladım, bunların beşe tamamlanması için ben bekleniliyorum.”

Edvar Şavan, bu bilgileri verdikten sonra, “yukarıdaki hakanlar”ın unsurlar sisteminin özel bir durumu olduğunu ve unsurlar, Tsinler’de dört iken, Çinlilerin ona bir beşinciyi eklediklerini, Türkler dört yöne merkezi karıştırmazken, Çinlilerin bu geleneği Türklerden alarak, dört yöne merkezi de ekleyerek değiştirdiklerini açıklıyor. (Le Cycle Turc)

4

DÖRTLÜ SEMBOLLERİN TÜRK DİNİNDEKİ ROLÜ

Dört yönün totemizmle ilgisi: Dört yönün önce totemleri olduğu anlaşılıyor. Edvar Şavan’ın eserindeki kısa bir fıkra, bize dört yönün ve merkezin totemlerini bildiriyor: Uki’nin Yueling sayfasındaki aylık emirleri diyor ki: “Göğün oğlu, ilkbaharın üç ayında **horoz**, senenin ortasında öküz, sonbaharın üç ayında **köpek**, kışın üç ayında **domuz** eti yer.”

Dört yönün, dört mevsimin karşılığı olması: Gerçi yukarıdaki cümlede totemlerin mevsimlere ait olduğu görülüyor. Fakat dört mevsimin de dört yönün sembollerinden başka bir şey olmadığı düşünülecek olursa, totemlerin aslında yönlerle ait olduğu ortaya çıkar. Tsin dinine göre, doğunun mevsimi: **ilkbahar**, güneyin mevsimi: **yaz**, batının mevsimi: **sonbahar** ve kuzeyin mevsimi: **kış**’tır. Bu sebeple, saydığımız totemlerin, mevsimlerden çok yönlerin, totemleri olarak kabul edilmeleri gerekir.

Dört rengin, dört yönün karşılığı olması: Dört yönün sembollerinden biri de dört renktir. Doğunun rengi gök, güneyinki kırmızı, batıninki ak ve kuzeyinki karadır.

Dört hakanın adları: Göğün dört manevî hakanı şu renklerle anlatılmıştır:

Doğu'da: **Gök Han.**

Güney'de: **Kızıl Han.**

Batı'da: **Ak Han.**

Kuzey'de: **Kara Han.**

Dört unsurun, yönlerin karşılığı olması: Dört yönün bir tür sembolleri de unsurlardır.

Doğunun unsuru: Ağaç.

Güneyin unsuru: Ateş.

Batının unsuru: Demir.

Kuzeyin unsuru: Su'dur.

Semboller aşiretlere aittir: Gerçi bu sembollerin doğrudan doğruya dört yöne ait olmaları doğru değildir. Türk il'inin ilk basamağı "küçük il" dört öz'den yani aşiretten meydana gelmişti. Türk İl'i bir yerde konakladığı zaman, bu dört aşiretten her biri dört yönden yalnız birinde oturabilirdi. Yahut da töre gereği o yön kendisinin sayılırdı.

5

TÜRKÇE'DE MANA'NIN KARŞILIĞI

Mana nedir? İlkel toplumlarda mana denilen yaygın bir güç vardır ki, hangi cisme değse, ona kutsallık verir. İnsanlar, kutsallık kazanan bir şeyi, ister ağaç veya bitki olsun, isterse diğer tabiat varlıklarından veya olaylarından olsun, ilâh tanrılar ve ona taparlar.

Eski Türklerde, mana anlamına gelmek üzere "kut" kelimesi vardı. "Kutlu" demek, "kutsal" yahut "manalı" demekti. Kutlu olan varlıklara tapınılırdı. Demek ki bunlar ilâh niteliği taşıyorlardı. Eski Türkler, kut'un bir nur şeklinde gökten indiğini görürlermiş. Benim "Altun Işık" olarak adlandırdığım nur sütunu, her neye değse onu kutlu kılardı. Türklerin bir "tabii aşk geceleri" de vardı. Bu gece süresince, Altun ışık neye değse onu gebe bırakırdı. Ak kemik ve Altun kemik olan il'lerin hepsi de böylelikle üremişlerdi.

Dört renk, mana'nın dört türünü gösterir: Türk İl'i

dört aşiretten meydana geldiği için “kut”un da dört türünün olması gerekir. Her renk, kut’un bir türünün karşılığıdır.

İl’in sembolleri: Aşiretlerin birer totemi, unsuru, mevsimi, yönü ve rengi olduğu gibi, dört aşiretten meydana gelen İl’in de sembolleri vardı. Meselâ, il’in totemi öküzdü. (Tibet öküzü denilen bir tür yak’tır. Türkçe adı “kıtas”tır.) İl’in rengi de sarı yahut Altundur.

İl’in mevsimi: “Senenin ortası”dır. Bu yüzdendir ki, kurban edilen öküz yılın ortasında kesilir.

İl’in unsuru topraktır.

Küçük il evresindeki Türkler, il’in genel sembolü olan ilâha da “Ogan” adını verirlerdi. Altaylılara göre oganların oğulları “Suhan” ile “Demirhan”dır. Suhan’ın Kara Han’a, Demirhan’ın da Akhan’a karşılık oldukları meydandadır. (Bunlar arasında Odhan’la, Ağaçhan da olmalıdır ki sistem tamamlansın. Fakat nedense bu son ikisi unutulmuştur.)

6

YER-SU’LAR NEDİR?

Küçük natürizm dönemindeki ilâhlara “Yer-Su” adı verilir. Bunlar “yer”in ve “su”yun koruyucuları durumundadır. Küçük il’de yer-su’ların beş tane olduklarını gördük. Bunlardan “ogan” adlı olanı bütün İl’in sembolüdür. Ve öteki yer-su’ların da babasıdır. Küçük yer-sular dört han’dır:

Gök Han: Doğudaki aşiretin

Kızıl Han: Güneydeki aşiretin

Ak Han: Batı’daki aşiretin

Kara Han: Kuzeydeki aşiretin yer-su’larıdır.

Yer-su’ların rolleri: Her yer-su kendi aşiretini, kan dâvâsına, akıncılığa, savaşa gönderir. Kâşgarlı Mahmud, bunlara “civi” [cinlerden bir bölük] adını verir. Ona göre iki aşiretin savaşacakları günden önceki gecede, bunların civi’leri düello ederlermiş. Hangi civi galip gelirse, ertesi gün de onun çerisi savaşı kazanırmış. Ogan’ın görevi ise, kan dâvâsını ve

akınları önlemektir. Bir il içindeki aşiretler arasında akın ve kan dâvâsı olamaz. Akın, il'in dışında olur. Ogan bu kural-ların bekçisidir. Rolü, il içindeki dayanışmayı korumaktır.

7

İL'İN DURUMU VE ROLÜ

İl kelimesinin anlamları: İl kelimesinin en eski anlamı “**barış**”tır (Kâşgarlı Mahmud). “İlci” kelimesi de buradan gelir. İlci başlangıçta barışçı anlamına idi. Toyonizm bir barış dinidir. Aynı cinsten olan aşiretler arasında kan dâvâsını, akını ve savaşı bu din yasaklamıştır. (Aynı cinsten olan aşiretlerin bütününe Doğu Türkleri “budun” adını verirlerdi.) İl dini aşiret kavgalarına son verince, her budun ayrı bir hükümet olurdu. Böylelikle il kelimesinin ikinci mânâsı da “Devlet” oldu. Orhun Kitabelerinde il kelimesi bu ikinci anlamda kullanılmıştır. Türklerin aşiret dönemi tarih öncesinde geçmiştir. Tarih, Türkleri ilk olarak il evresinde yani göçebe devletler şeklinde görmüştür.

Küçük il'de sulh tanrısı hangisidir: Küçük ilde sulh ilâhı “ogan”dır. Diğer yer-su'lar aşiretlerini savaşa yönelttikleri hâlde, Ogan anlara savaş ve kan dâvâsını yasaklar.

İl kelimesinin daha sonraki anlamları: Sonradan il kelimesi, Türk'ün her siyasi topluma ad olmağa başladı. Bundan “**halk**” mânâsı doğdu: “İl'le kara gün bayramdır.” Sonra bu halkın oturduğu “**ülke**” mânâsına gelmeye başladı “İç il, taş il, Rum ili” gibi.. Daha sonraları “**yabancı**” anlamına gelmeye başladı: “Kâtip benim ben kâtipin il ne karışır..”

8

TÜRK TOTEMİZMİ

Yer-su'larda tapınma nasıl yapılır?: Yukarıda gördük ki, mâbud (İlâh, Tanrı) ilkbaharda koyun yer. Demek ki, bu

mevsimde Gök Han'a kendi totemi olan koyun kurban edilir. Diğerlerine de kendi mevsimlerinde kendi totemleri kurban edilir. Totemler, totemizm ibadetleri (tapınma) dışında kesilemeyeceğinden, bu kurban günleri, Avustralyalıların "İnti Şiyuma"sına eşittir.

Totemizmde, semiyeye (adaş)lerin adları totemlerin adları olmak gerek: Tam totemizm döneminde bu kural kesin biçimde yürürlüktedir. Fakat totemizmin yalnızca bir kısım izlerini sürdüren dinlerde, totem isimlerini semiyelerde aramak gerekmez. Bununla birlikte, en eski Türk dünyasında, bu totemlerin adlarını taşıyan (yani adaş-semiyeye olan) beş kavim görmekteyiz :

1. "Tihsin", genel il "tosun" anlamındadır. Çinliler Tsin biçimine sokmuşlardır. Bunlar bağımsız Türk Devleti yerine, Çin'de ilk kez olarak büyük bir imparatorluk kurmuşlardır.

2. Hyung-nu'lar, Hunlar, Kunlar gibi çeşitli adlarla anılan "Koyunlular"dır. Kâşgarlı Mahmud'a göre "kun" kelimesi, Orhun lehçesinde "koyun" demektir. Koyunlularda Mete Han, iki kez Çin İmparatorluğu eline geçmişken o tahtı istemedi ve ilk olarak milli "Türk İlhanlığı"nı kurdu.

3. Kuzeyde Tunguz'lara kendi adını vermiş olan Türk şubesidir.

4. Batıda "İt Baraklar" ki Oğuz Han bunlarla savaşmıştır. Ve Çiçakları üzerlerine göndermiştir. Bugün Birecik'te Barak adlı bir Türk İl'i vardır.

5. Güneydeki Yüce'iler ki, sonradan "Kuşan" adını aldılar. Bunların da "Kuşlar" olması mümkündür. Böylelikle dört yöne ait totemler, dört yöndeki Türk kavminin ismini taşıdıkları gibi, merkezdeki totem de bütün il'in adını yani "tihsin, tizin, tosun" adını taşımakta idi.

Şu varsayıma göre, tarihten önceki zamanlarda, Türkler şöyle bir durumda imişler:

	Tunguzlar	İyt
Koyunlular	Tihsinler	Baraklar
	Kuşlar	

Bu ayrımın Çinlilerdeki şekli: Bu ayrımın ayrıntılarını Çinlilerin Taoizm adlı dinî sistemlerinde görürüz. Tao, Çince de tabiat yahut yol demektir. Taoizm, bir tür “tabiatçılık-natürizm”dir. Bu, birbiri içine girmiş bir takım sistemlerden meydana gelmiştir. Dayandığı en önemli ilkelerden birisi, göğün dört yönüne göre yapılan ayırmadır. Bu yönlerden her birine, onun idaresine bakan hayvanın adı verilir:

Doğu’da: Gök Ejderha

Güneyde: Kızıl Kuş

Batıda: Ak Kaplan

Kuzeyde: Kara Kaplumbağa

Bu ayrımın Çinlilerdeki rolü: Her yön kendi hayvanının adını alır ve çeşitli durumlara göre “uğurlu” veya “uğursuz” sayılır. Göğü yönetmekle görevli olan “sembolik” hayvanlar, gökyüzü gibi yeri de yönetirler. Bir tepe yahut coğrafi bir yüzey kaplana benzedi mi, taoizme göre o kaplandır. Bu sebeple de Batıdadır. Bir yer ejderhaya benziyor mu, o hâlde ejderhadır ve Doğu’dadır. Bir yerden göç edildiği zaman yöredeki eşyalara bakılır. Eğer bunlar, kendi yönlerine uygun şekillerde iseler, meselâ Batıda bulunanlar kaplana, Doğuda bulunanlar ejderhaya benziyorlarsa, bu seyahat uğurludur, (Sosyoloji Yıllığı Cilt 6, sahife, 5).

Türklerin “Tandırname Hükümleri” ve “Keçe Kitap” adlarını verdikleri kurallar, Çinlilerin Taoizm kurallarına benzer, ikisi de aynı medeniyetin kalıntılarıdır.

Bu ayrımlar Türk’tür: Şavan diyor ki: “Bu dörtlü sınıflandırma Türklerde ve Çinlilerde başka başkadır. Çünkü önce Çinlilerde, unsurların sayısı beş olduğu hâlde, Türklerde dördttür. Sonra Çinlilerde Batı’nın sembolü maden olduğu hâlde, Türklerde rüzgârdır. Türklerin dört unsuru, Hintlilerin unsurlar ayırımına da benzemez. Çünkü Hintlilerde ağaç unsuru yerine toprak unsuru vardır. O hâlde bu unsurlar, özbe öz Türk sistemidir.”

Türklerde	Çinlilerde	Yönler
Koyun	Ejderha	Doğu
Horoz	Kuş	Güney
Köpek	Kaplan	Batı
Domuz	Kaplumbağa	Kuzey

Türk ayırımının özeti: Türklerin dörtlü ayırımı şöylece özetlenebilir:

Yönler	Mevsimler	Ye-su'lar	Ursular	Totemler
Doğu	İlkbahar	Gök Han	Ağaç	Koyun
Güney	Yaz	Kızılhan	Ateş	Horoz
Batı	Sonbahar	Akhan	Demir	İt
Kuzey	Kış	Kara Han	Su	Domuz

Bu ayırımın esasları ve rolleri yalnız Türk teşkilâtında vardır: Türklerde dinî sınıflandırma, sosyal sınıflandırmanın aynıdır. Demek ki birinci, ikinciden doğmuştur. Bu ayırımın en önemli rolü, sosyal dayanışmayı desteklemesidir. Çünkü sosyal dayanışma, ilâhlara yapılan tapınmalarla kutlanır. İnançlar da bu dayanışmanın gücünü arttırır. Çinlilerde ise bu ayırımların sosyal teşkilâtlarla hiçbir ilişkisi yoktur. Demek ki bu ayırımlar, Türk toplumundan doğarak sonradan Çinlilere geçmiş. Edvar Şavan, bu ayırımların Tsinler tarafından Çin'e getirildiğini ileri sürüyor. Bizim araştırmalarımız da bu sonuca ulaşıyor.

9

TÜRK TAKVİMİ

Oniki Hayvan: Türk takvimi de Tsin dininden doğmuş görüyor. Tsin Türkleri, her on iki yıla “çağ: cycle” adını verirdi. Bu on iki seneyi, on iki hayvanın adlarıyla isimlendirirdi. Bu hayvanların adları: Tavuk, at, tavşan, öküz, it, domuz, maymun, yılan, siçan, pars, koyun ve timsah'tır.

Bir kişi hangi hayvanın yılında doğmuşsa, kendisine o yılın kutsallığı bağlanır. Meselâ, “falanca kişi koyun yılında doğmuş” denildiğı zaman, sanki totemi koyunmuş sayılır.

Bu takvim, Çin’e, Tibet’e, Çin-Hindi’ne, Mançurya’ya ve Moğollara da girmiştir. Bunu da Çin’e soğanlar, Edvar Şavan’a göre, Tsin Türkleridir. Çin Hindinde, bir hayvanın yılında doğan erkekle kadın, başka başka çağlardan olsalar bile, birbirleriyle evlenemezler. Çünkü ikisi de “Öküz doğumlu”durlar.

Mösyö Doolittle’in söylediğine göre, aynı hayvanın yılında doğanlar, birbirlerinin gömölme töreninde bulunamazlar... (Sosyoloji Yıllığı: Cilt 6, sa: 62).

Bu durumlar gösteriyor ki, bu hayvanlar, aynı totemlerin kalıntılarıdır. Zaten incelenirse görülür ki, dört yönün totemleri de, bu on iki hayvan arasındadır. Öteki adlar da bu dört hayvanın -Çinlilere göre- eşanlamlılarıdır. Meselâ pars köpeğın eşanlamlısıdır. Sıçan domuzun eşanlamlısıdır. Bu sıraya göre on iki hayvanı, dört yönün üç takım hayvanlarına dönüştürmek mümkündür. Türk takvimlerindeki hayvanların adları şu şekildedir:

Kitab-ı İlm-el Nafi’de	Divan-ı Lügat’tte
Küskü (sıçan)	Sıçkan
Ot (öküz)	Od
Pars (kaplan)	Bers
Tavşkan (tavşan)	Tuşgan
Loy (ejderha)	Nak (timsah)
Yılan	Yılan
Yund (at)	Yund
Koy (koyun)	Koy
Biçin (maymun)	Biçen
Dakuk, davuk (tavuk)	Tıgagu
İt	İt
Tongöz (domuz)	Tonköz

Ayların adları: Türkler, seneyi, dört yönün totemleri ile ifâde ettikleri gibi, senenin aylarını da yine yönlerin totem isimleriyle anlatırlardı. Kâşgarlı Mahmud'a göre, Türkler ilkbahar aylarını oğlakla açıklarlardı. Bilindiği gibi, koyun, kuzu, keçi, oğlak kelimeleri kutsal mantıkta birbirlerinin eşanlamlıları sayılırlar.

İlkbahar'ın birinci ayına "oğlak ay", ikinci ayına "ulu oğlak ay", üçüncü ayına "ulu ay" denilirmiş. Öteki aylar da bu sıraya göre, yani mevsimlerin totemlerine göre adlandırılmış. (Divan-ı Lügat).

10

HYUNG-NU'LARIN VE OĞUZLARIN DİNİ SİSTEMİ

Bu sistemin kurucusu kimdir?: Çin'in Ordos ilinde, milâttan önce 209 yılında Mete adlı bir başbuğ vardı. Bu şahıs Hyung-nu'ların, yani Koyunluların başbuğu idi. Mete, 24 tümen süvari askeri topladı. On bin askerden meydana gelen kıtaya eski Türkler tümen derlerdi. Bunları iki kola ayırdı. Her kolu bir beylerbeyinin kumandasına verdi. Bunlardan başka, orduda altı büyük emirlik kurdu. Yani, yirmi dört boy-altı büyük kısma ayırdı. Söylenenlere göre Türklerin destanlaşmış bir başbuğu vardır ki, o da aynı teşkilâtı meydana getirmiştir.

Bu destanlaşmış başbuğ Oğuz Han'dır. Oğuz Han, yirmi dört boy toplamıştır. Güya Oğuz Han'ın altı oğlunun yani "Gün, Ay, Yıldız" ve "Gök, Dağ, Deniz" hanların dörder oğlu olmuş ve Oğuz Han'ın bu 24 torunundan yirmi dört boy meydana gelmiştir.

Gün, Ay, Yıldız Hanlar büyük oğullarıdır ve bunlardan sağ kol olan "Bozoklar" üremiştir. Küçük oğulları "Gök, Dağ, Deniz" Hanlar da sol kolu oluştururlar ve bunlardan da "Üçoklar" üremiştir.

Görülüyor ki Oğuz Han'la Mete birbirine benziyor. Oysa benzerlik yalnızca bu kadarla kalmaz. Mete, ordusunu kuvvetlendirmek için, ıslık çalan harika bir ok icat etmiş ve

ordusunu bu okla silâhlandırmıştır, Oğuz Han'a gelince onun adı olan "Oğuz" kelimesi "Ok ve Öz"den meydana gelmiştir. Bu vüzdən, anlamı "ok eri" yahut "Ok aşiretleri"dir. Mete'nin ok eri olması, ünlü ıslık çalan oku icat etmesindendir. Oğuzların da bu adı almaları, Mete'nin kurduğu yirmi dört tümenin torunları olmalarındandır. İhtimal ki, Mete, daha o zamanda ordusuna "Ok erleri, okçular" adını koymuştur. Oğuzların yirmi dört boyu, bu ordunun yirmi dört tümeninin devamı olduğu için bu adı korumuşlar ve devam ettirmişlerdir. Ok cevheri, özellikle Oğuz il'inin iki koluna ait isimlerde kendini gösteriyor: Bozok, Üçok.

Oğuz Han'la Mete'nin aynı kişi olduğuna ait başka delil de vardır: Oğuz Han babası ile savaşmış ve babası bu savaşta ölmüştür. Mete de Çin tarihlerine göre, babasıyla savaşmış ve babasını öldürmüştür.

İki olayda da baba ile evlâdının arasını açan bir anne yahut üvey annedir. Bundan başka Mete ile Oğuz Han'ın aynı milletlerle savaş yapmaları ve bütün illerini bir egemenlik Altunda toplayarak bir Turan İlhanlığı meydana getirmeleri ortak yanlarındandır... En sonra, ikisinin de yeni bir din ve yeni bir yasa kurarak meydana çıkmalarıdır. Geleneğe göre Oğuz Han teşkilâtını tamamlamayı başaran veziri ve oğulları üzerinde vasisi, ünlü Erkil Ata'dır. Oğuz il'ini dört boya ayırarak her birine bir ad, bir mâbud, bir ongun, bir sünük, bir tamga veren Erkil Ata'dır.

Orta İl ve yapısı: Oğuz Han'ın kurduğu iki il, iki küçük il'in birleşmesinden oluşmuştur. Meselâ Bozoklar bir küçük il'dir. Üçoklar da diğer bir küçük il'dir. Bunların birleşmesinden yeni bir İl meydana geldi. Bu İl'e orta il adını vereceğiz, ki küçük il dört yönden meydana geldiğine göre, "Orta İl"in sekiz yönden meydana gelmesi gerekir. Bu sekiz yönden ikisi Hakan'la Hatun'a, altısı oğullara aittir:

Hakan

Günhan aşireti

Gök Han aşireti

Ayhan aşireti

Dağhan aşireti

Yıldızhan aşireti

Denizhan aşireti

Hatun

11

OĞUZ TEŞKİLÂTININ ÇİN'DEKİ ŞEKLİ

İkili, dördlü ve sekizli ayırımın Çin'deki niteliği: Dörtlü ve sekizli ayırımlar, Çin'deki skolastik felsefenin, dinî falnâmenin ve geleneksel mantığın esasını meydana getirir.

Bu felsefeye göre “Yang” adını alan (—) işareti: erkek, ışık, hayır simgesidir.

“Yen” adını alan (- -)işareti: dişi, karanlık ve kötülük simgesidir.

Çinlilerde bu ikili ayırım, diğer ayırımların da esasıdır. Hatta dördlü ayırım bile, Çinlilerde bu iki işaretin ikişer ikişer birleşmesinden meydana gelir:

----	----	----	----
----	----	----	----
1	2	3	4

Bu kadroların içerikleri şunlardır:

1. Güneş, ısı, zekâ, gözler vb.
2. Ay, soğukluk, tutkular, kulaklar vb.
3. Yıldızlar, tan, şekil, burun vb.
4. Gezegenler, gece, insan, teselli, ağız vb.

Bu iki işaretin üçer üçer birleşmesinden sekizli ayırım oluşur:

----	----	----	----	----
----	----	----	----	----
1	2	3	4	5
	----	----	----	
	----	----	----	
	6	7	8	

Kapsamları:

1. Gök, katıksız erkek
2. Buğu, göller
3. Ateş, ısı, ışık
4. Yıldırım
5. Rüzgâr
6. Su
7. Dağlar
8. Yer, katıksız dışı.

Bu iki işaret, dörder dörder de birleşir. Böylelikle de 64 şekil meydana gelir. Çinlilerin beş kitabından biri olan “Yi-king” adlı kitap, bu 64 şeklin başkalaştırılıp bozulmasından başka bir şey değildir.

Çinlilerde yang ile yen’in eşit olmaması: Çinlilerde ikili sınıflandırmanın iki unsuru olan yang ile yen, değerleri yönünden birbirlerine eşit değildir. Bu sebeple, yang olan şeyler “öz, yahşi, uğurlu” oldukları için yüksektirler. Yen olan şeyler de “yavuz, yaman, uğursuz” oldukları için aşağıdırılar. Kadının Çin’de hukuk karşısında aşağı bir derecede olmasına bu ayırım da yol açmıştır.

Türklerde ikili ayırım: Türk sınıflandırması, Türk il’inin demokrat olduğunu gösterir. İkili ayırımdan tutunuz, on yedili sınıflandırmaya kadar gördüğümüz bütün sıralamalardan kadrolar, birbirlerine eşit idiler. Meselâ dörtlü ayırımda “Gök, kızıl, ak, kara” kesimleri birbirlerine eşittiler. Sekizli ayırım da böyledir. Kesimlerin bu eşitliğinden dolayıdır ki, Türk ili aslında demoklattı. Türk il’inin feodal, aristokrat ve emperyalist olması sonradan meydana gelen hastalıklı bir yeniliktir.

İkili ayırımın iki tür olduğunu söylemiştik. Birincisi Çinlilerin yang ve yen kelimelerinin karşıtı olan “ak” ve “kara” ayırımıdır.

Ak, kara’dan yüksek ve kara, ak’a oranla aşağı oldukları için, bu iki sınıf birbirlerine eşit değildir.

Ayırımların ikincisi ise “iç” ve “dış” deyimleriyle açıklanabilir: İç il, dış il, gibi. Her İl’in kut’u kendine özgü olduğu

için, yalnız kendi insanları ona yaklaşabilirler. Başkaları bunu kutsal yapmakla birlikte, ona yabancıdır, yaklaşamazlar. İşte bu iç ve dış kelimeleri, yakın ve yabancı anlamalarını karşılamaktadır. Kadınla erkek de bu ayrıma girmişlerdir. Bu sebeptendir ki, Türk hukukunda kadın ile erkek birbirlerine eşit sayılmışlardır.

12

OĞUZ DİNİNDEKİ SOSYAL SEMBOLLER

Oğuz dininin yapısı: Oğuzların kurumları incelenince görülür ki, Bozok ve Üçok adlı iki küçük il'in, birbirlerinin eşiti ve tamamlayıcısı olmak üzere birleşmesinden Oğuz il'i meydana gelmiştir. Bu birleşmede Bozoklar sağ kolu, Üçoklar sol kolu oluşturdular. Bu birleşme şöyle oluyor: Sol kolu meydana getiren küçük il'in beş yer-su'yu olduğunu biliyoruz. Bunlardan yalnız Ogan, Su Han ve Demir Han kalıyorlar. Diğer ikisi ortadan çekiliyor. Fakat şurası da var ki, Oğuzlarda Ogan'a "Gök Han", Su Han'a "Deniz Han", Demir Han'a "Dağ Han" adları verilmiştir.

Sağ kol olan Bozok adlı küçük il'in sembolleri gökte aranıyor ve "Gün, ay, yıldız" birer tanrı olarak üç aşiretin sembolleri oluyor.

Görüyoruz ki, iki küçük il birleşirken üçlü oluyorlar. İkisinin toplamı altı ediyor. Ve altı sayısının arkasında bir 8 rakamı vardır. Hakan'la Hatun, orta il'i temsil etmek üzere, bu altıya ekleniyorlar. Hakan'la Hatun'un tanrısal simgeleri "Gök Tanrı" ile "Yer-su"dur.

Ongunlar (Totemler): Eski Oğuzcada ongun, totem demektir. Altı öz(aşiret)'ün ongunları şunlardır:

Toplumsal grup	Ongun
Gün Han özü	Şahin
Ay Han özü	Kartal
Yıldız Han özü	Tavşancıl
Gök Han özü	Sungur

Deniz Han özü

Çakır (Çağrı)

Dağ Han özü

Üç Kuş

Oğuzlarda her öz (aşîret), kendi ongununu kutsal tanır, ona ok atamaz, onu öldüremezdi. Totemler de böyledir. Yalnız altı aşîret, totemlerden alınma adlarını bırakmışlar yahut unutmışlardır. Çünkü boy teşkilâtı güçlenerek öz teşkilâtını bölgede bırakmıştır. Bu yüzdendir ki, ongunlar boylara dayanak oluyorlar. Fakat her dört boyun aynı ongun'a ve aynı Tanrılarla Yer-su'lara sahip olması, bu boyların kuvvetlenmesi ile özlerin ikinci döneme çekildiklerini gösterir.

Sünükler: Devlet konusunda görüldüğü üzere, altı öz'dan her birinin birer de söküğü vardır. Boy beyleri şölende (millî ziyafet) kesilen kurbanların etinin her yerini yiyemezlerdi. Her özün boy beyleri, etlerin yalnız belirli parçalarını yiyebilirlerdi. Bunlara söküğü yahut söğük adı veriliyordu. Sökükler şunlardır:

1. Hakan.....	baş
2. Hatun.....	karın
3. Gün Han özü.....	sağ karı yağrın (sağ but)
4. Ay Han özü.....	sağ aşıklı
5. Yıldız Han özü.....	üvegü (kaburga)
6. Gök Han özü.....	sol karı yağrın (sol but)
7. Deniz Han özü.....	sol aşıklı
8. Dağ Han özü.....	uca yele (sırt)

Sağ karı yağrın "sağ but" demektir. Aşıklı (aşuğlı) da Divan'a göre "sırt eti"dir. Üvegü "kaburga" tarafıdır.

Bu sıralama, Çinlilerin sekizli Taoizm sıralaması ile karşılaştırılınca, ikisi arasında ilişki ve hatta aynılık durumu görülür. Çinli sınıflandırmasının birinci kesiminde "gök" tanrısı ile birlikte "baş" sünüğünü. Sekizinci bölümünde "yer" tanrıçasıyla "karın" su-gök'ünü görüyoruz. İkinci bölümde de "güneş" tanrısıyla, uyluk söküğü'ünü görüyoruz. Uyluk, burada but anlamındadır.

Çinlilerin taoizm sınıflandırmasından üç bölümüne örnek:

1. Gök=kien: Güneyde, ışık ilkesi, erkek, hareketsizlik, kuvvet, gökkubbesi, baba, hakan, yuvarlaklık, cuda taşı, maden, ayna, kızıl, iyi at, ihtiyar at, büyük at, bir eğri kılıç, ağaçların yemişi vb.

2. Yer=kwun: Kuzeyde, karanlık ilkesi, dişi, yer ilkesi, uyum, büyük baş hayvanlar, kadın, ana yer, elbise, kazan, çokluk, kara, büyük yük arabası vb.

3. Güneş: Yetki, rüzgâr, orman, uzunluk, yükseklik, kümes hayvanı, oyluklar, büyük kız, ileri ve geri hareketler, yüzde üç gelir vb.

13

YAKUTLARIN DİNİ SİSTEMİ

Eski Türk dini, Yakut Türklerinde hâlâ yaşamaktadır. Seroşevski'nin²⁰ Fransızca "Dinler Tarihi Mecmuası"nda, Yakutlarla ilgili yayınlanan incelemesi bu din hakkında epeyce bilgi vermektedir.

Yakutlara göre, İl, iki koldan oluştuğu gibi ilâhlar da iki kola ayrılırlar: Dokuz Ağa Uza, Sekiz Ağa Uza.

Dokuz Ağa Uza: Tanrıların dokuz baba aşiretleri göktedir. Bu yüzden bunlara "tenger" yani "Tanrılar" denilir. Her tanrı sağ kolun, yani Dokuz Ağa Uza'nın bir aşiretinin sembolüdür.

Yakutlarda tanrılar, millî birliğin simgesi, barışın koruyucusu, mutluluğun kaynağı, eşit biçimde adaletli ve herkes için yararlı bir birlik meclisi kişiliğindedir. Dikkate değer olan, bu kol'da yer alan ilâhların hepsinin, göğün yüksek tabakalarında oturması, insanların işlerine asla karışmamasıdır. Hayatın akışı üzerinde, bunların etkisi, aşağıdaki kol'da bulunan tanrılara oranla daha azdır. Aşağıdaki kolun tanrıları, çabuk öfkelenir, intikamcı, yere çok yakın, kan

²⁰ Yakut Türkleri üzerindeki çalışmalarıyla tanınan Rus Türkbilimcisi.

bağlarıyla insanlara akraba ve çok güçlü bir aşîret teşkilâtına sahiptir. Rusların Yakut ülkesini almalarından önce, Yakut ulusunun başkanı ve birlik meclisi, Yakut hayatında, yukarıki kol'un ilâhlarının etkisine benzer bir etki yapıyorlardı.

O zaman Birlik Meclisinin başında "Tigin-Tigin" rütbesi ile yalnızca isim olarak var olan bir başkan bulunuyordu. Bunun gibi gökteki ilâhların başında da "Art Toyon Ağa" adlı bir büyük ilâh vardır ki, göğün dokuzuncu tabakasında oturur. (Yakutlar arasındaki bir söylentiye göre, göğün tabakaları on iki, bir başka söylentiye göre on yedi, bir başkasına göre de beştir.) Art Toyon, güçlü olmakla birlikte etkin değildir. Simgesi olan güneş gibi ışık saçar ve yıldırımın sesi ile konuşursa da, insanların işine pek az karışır. Günlük ihtiyaçlar için ona başvurmak boşunadır. Ancak çok önemli işler için onun rahatı bozulabilir. Gerçi böyle zamanlar bile insanların işine karışmak lütfunu pek az gösterir. Bu ilâhın adına ilkbahar şenlikleri yapılır. Bunlar millî birlik bayramlarıdır. Gençler bu tanrının şerefine kızıla dolu olan dokuz kâseyi dokuz kere içerek, millî birlik için "Ayhal Uruy Ayhal" diye bağırarak ona ibâdet etmiş olurlar. Çünkü bu ilâh kan dökülmesini sevmediği için, adına asla kurban kesilmez. Bu tanrı toplum içinde intikam ilâhı değil, ancak barış ve sessizlik ilâhıdır. Bu bakımdan ona yapılacak ibâdet de kansız, kendinden geçişli ve neşeli olabilir. Aslında kan dökülmesini istemeyen yalnızca bu ilâh değildir. Gök tanrılarının hiçbirine kurban sunulmaz. Bunlara gösterişsiz hediyeler sunulmakla yetinilir. Yalnızca avcılık ilâhı olan "Bayanay" bu kuralın dışındadır. Bununla birlikte bu göksel ilâhların arasında Yakutların hayatında önemli rol oynayanları da vardır.

Dokuz Ağa Uza'ya dahil olan göksel tanrılar dokuz aşîrete bölünmüştür. Birinci olan Aar Toyonu anlattık. Diğerlerini gözden geçirelim.

Yakutların tanrıları: Yakutların dokuz kat gökteki tanrıları şunlardır:

1. Aar Toyon Ağa.
2. Yaradan Akhan (Yakutçası: Ürüng Ayu Toyon)
3. Tatlı Yaradan Anne (Nelbey Kübey Hatun)

4. Tatlı Doğurma Hanımı (Nalgır Ayusit Hatun)

5. Yer Hanımı (Tarlaların, derelerin hanımı)

6. Cesegey Ayı. Yedi kardeşi vardır:

a. Korkunç Balta Han, yıldırım tanrısı (Sürdeeh Süge Toyon).

b. Işık ve Şimşek Tanrısı (Haan Caasın)

c. Kader Tanrısı (Tanghasıt Cılga Haan)

ç. Savaş tanrısı (İlbis Han)

d. Ruhların Öfkesinin Müjdecisi (Uordaah Casabil veya Orduk Casabil)

e. Lûtuflar Müjdecisi (Han İeyehsit Ecen Ayı)

f. Kuşlar Tanrısı (Süng Haan Süngken Erilik veya Ereli, Homparuun Hotoy Hotun),

7. Koyun-keçi Tanrısı İle “Moğol Toyon” karısı “Usun Kuobah Hotun beşinci gökte doğuda otururlar. Güçlü, zengin, hayırseverdirler. Alacalı ve siyah hayvanı severler. Bu renklerdeki koyun-keçiyi besleyenler, bu karı-koca iki tanrı katında yakınlık ve sevgi görürler.

8. Avcılık Tanrısı (Baay Bayanay). Bir Tunguz gibi uzun saçları vardır. Bu, evinden çok tarlalarda ve ormanlarda bulunan başıboş bir tanrıdır. Avcılar, iyi avlanamadıkları zaman yahut içlerinden biri hastalanınca bir siyah manda kurban ederler. Şaman, bu mandanın etlerini, bağırsaklarını, ayaklarını yakar. Tören sırasında Bayanay’ın bir tavşan postekisine sarılmış tahtadan yapılmış bir putu, kesilen hayvanın kanı ile yıkanır. Donan sular erimeye başladığı zaman, suyun kenarına saçtan bir ipe bağlanmış kazıklar çakılır. Bu ipe, alacalı bezlerle saçlar asılır. Suyu tereyağı, çörekler, şekerler, paralar atılır. Bayanay, bu armağanları arkadaşı olan Balıkçılar Tanrısı “Vundık” ile paylaşır. Bu, fakir olmakla birlikte her zaman şen, geveze bir soytarıdır. Ayrıca, Bayanay’ın yedi arkadaşı daha vardır. Bunlardan üçü avcılara dost, diğerleri ise düşmandır.

9. Göğün yolunu bekleyen tanrılar:

a. Kapıcı “Bosol Toyon” ve “Buomça Hoton.”

b. Er Tanrısı “Bran Batır”, domuzlar ahırının ve avlunun tanrısı “Alas Batır).

c. Çeşitli ateşlerin yedi kardeşi: Al Ot İçite, Birca Bıtık, Kiris Tölözer, Kündül Çağan, Küre Çağan, Hun Çağan, Hoton Sütaya, İlgin Arpaya. Bunlardan başka Moğol Toyon ailesinden fakirler tanrısı Muçera vardır ki, bütün zenginliği şu üç türküde gösterilmiştir:

Üç balık tuzağı, üç ağ,

Üç beyaz inek.

Üç küçük kumral öküz.

Böyle fakir ailelerin tanrısı, yarım balıkçıların, yarım çobanların esirgeyicisidir. Yoksulların kumral ve beyaz tüylü koyunlarının, keçilerinin ve binek hayvanlarının koruyucusudur.

Sekiz Ağa Uza: Yakutlarda, aşağı koldan olan ilâhlar yani yer-su'lar sekiz tanedir:

1. Sonsuzluğun Ulu Hanı (Ulu Teye veya Ulu Toyon)
2. Tunç Başlı Han (Altan Sabaray Toyon)
3. Tahırdaah Taan Taralı Toyon veya Tasırdaah Taan Tarı Toyon
4. Günah Han "Arah Toyon". (Arah=Günah) demektir.
5. Balçık Yürekli Han (Bour Malaahay Toyon)
6. Yakutlar Hastalığı (Terad)
7. Çinli Baksay Han (Kitay Bahsi Toyon)
8. Namık Hanım (Namık Hotun)

Aşağı koldaki ilâhların başkanı Ulu Toyon'dur.

"Aar Toyon Ağa" yukarıdaki kol'un dokuz aşiret tanrılarına başkanlık yapar. Evrene kurbansız, üzüntüsüz olarak yalnız tatlı bir mutluluk yayar. Sembolü olduğu birlik başkanı Tigin gibi sakin ve hareketsizdir. Aşiretlerin kan dâvâsı gibi tutkularına sembol olan Ulu Toyon ise aksine, yeryüzündeki ümitler, tutkular, üzüntüler, sevinçler, istekler ve çekişmelerle dolu olan hayatı temsil eder. Ulu Toyon aslında kötü ve hayırsız değildir. Fakat insanlara yakın olduğu için insanlığın işleri ile yakından ilgilidir. Onu batıda üçüncü gökte aramak gereklidir. Ancak sebepsiz yere adını ağza almak hata olur. O ayağını yere basınca yer sarsılır. Yeryüzüne inen yalnız odur. O ayağını yere basarsa depremler kopmaya

başlar, ölümlü olan insan onun yüzüne bakacak olursa ödü kopar.

14

ALTAY TÜRKLERİNİN DİNİ SİSTEMİ

Sağ kol: Önce Altay Türklerindeki sağ kol'u inceleyelim: "Radloff"a göre, Altay Türkleri dünyanın birçok tabakalardan meydana geldiğine inanırlar. Yukarıdaki on yedi göksel tabaka, cennet yani ışık ülkesini oluşturur. Cennet ve cehennem tabakaları arasında insanların yaşadığı yer olan yeryüzü bulunur ki, bütün oturanları ile birlikte her İki Ülgenin yani cennetle cehennemin etkisi Altundadır. Bütün iyi ruhlar, melekler, ilâhlar, ışık ülkesinin en üst katlarında yaşarlar. Bunlar zavallı insanları yaratır, korur ve göğe alırlar. Çünkü, ışık bütün insanların dostu, tabiatın bütün yaşayan belirtilerinin bekçisidir. Karanlık alt katlarında uğursuz ruhlarla, insanlara zarar vermek isteyen, onları yok etmeğe çalışan ve sonuçta bir çok çekişmelere rağmen onları aşağıya, sonsuz karanlığa çeken ilâhlar bulunur.

Gökyüzündeki ilâhlar: Gökyüzündeki on yedi tabakanın en yüksekinde yani on yedinci katta, bütün ilâhların babası olan "Tanrı Kara Han" oturur. Orada evrenin kaderini belirler.

Kara Han'dan "Tecelli — emanation" yolu ile üç büyük ilâh meydana gelir:

1. "Bay-Ülgen": ki göğün on Altuncı katında Altundağ'da yaşar ve Altun taht üzerinde oturur.

2. "Kızagan Tanrı": göğün dokuzuncu katında oturur.

3. "Her şeyi Bilen" "Mergen Tanrı", göğün yedinci katında oturur. Yedinci katta, göğü ve yeri aydınlatan "Gün Ana" adlı güneş tanrıçası oturur.

Altuncı katta Ay Tanrısı oturur. Buna "Ay Ana" derler.

Beşinci katta en büyük yaradanlar yaradanı olan "Kuday Yayıçı" oturur. Yayıçı, yaradan anlamındır. Üçüncü katta Bay Ülgen'in iki oğlu oturur ki, birincisinin Türkçe adı "Ya-

yık"tır. Budistler buna May Ene derler. İkincisinin Türkçe adı belli değildir. Budistlerce adı May Tere'dir. Yine bu katta "Süt Gölü" vardır ki, süt gibi beyaz olan bu kol, bütün hayatın kaynağıdır. Onun yakınında "Yedi Kuday" yani "Yedi İlâh"ın yurdu olan "Sürö dağı" vardır. Yedi Kuday, uyrukları olan yayuçılarla birlikte bu dağda yaşarlar, insanların cenneti olan "ak" yani beyaz ülke de buradadır.

Yer-su'lar on yedi handır. Bunlardan her biri büyük dağlardan birinin karlı tepesinde yahut bir ülkeyi suları ile yeşilendiren bir ırmağın kaynağında oturur. Bunların en kudretlisi "Ogan"dır. O, yerin göbeğinde yeryüzündeki ağaçların en yüksekleri biten, tepesi Bay Ülgen'in yurduna kadar erişmiş bir çam ağacının bulunduğu orta bir noktada oturur. Bu ağaç, Ogan'ı gökteki en büyük tanrılara denk kılmak için bir simgedir.

3. Ogan'ın iki oğlu vardır. Birinin adı Su Han öTiginin Demir Han'dır. Bunlar, insanların armağanlarını hoşnutça alırlar.

4. Talay Han: "deniz prensi" olan bu ilâha "Yayık Han" yani "Coşarak yayılmış su prensi" derler. Talay Han'ın yurdu on yedi denizin dökülüp kavuştukları yerde olup yeryüzündeki bütün suların başbuğudur.

5. Adam Handır.

6. Mordo Han yahut Abakan Han: Abakan ırmağının kaynağında olup orada yağmur veren prens olarak kutlanılır.

7. Altay kavminin esirgeyicisi olan "Altay Han": yurdu "Katunya" ve göklere yaklaşan "Beluha" kaynaklarındadır.

8. Kemçik'in Yenisey kaynaklarının zengin sahibi olan "Kırgız Han"dır.

9. Yabaş Han'dır.

10. Eder Han'dır,

Diğer yedi Yer-su çeşitli illerde çeşitli şekillerde adlanırlar. Kuzey Altay'daki adları şu şekildedir: "Yabir Han, Kara Han, Puysan Han, Perbi Han, Mansar Han, Puçu Han, Oktu Han".

Yeraltı dünyası: Gök Türkler, yerAltundaki tanrıya "Yağız Yer", Oğuzlar "Kara Yer" derler.

YUKARIKI VE AŞAĞIKI TABAKALAR

Sosyal tabakalar: Şimdiye değin gördüğümüz totemler, grupların sembolleri oldukları gibi, sağ ve sol kollara ait tanrılarla Yer-su'lar da cemiyetin sağ ve solundaki grupların sembollerinden ibaretti. Aynı zamanda bu sağ ve sol totemlerle sağ ve sol ilâhlar birbirine eşit idiler. Demek ki, ilâhlar âleminde demokratlık yani eşitlik kuralı yürürlükte idi. Fakat ne zaman ki, cemiyet içinde birbirine eşit olmayan gruplar ve kişiler oluşmaya başladı, o zaman, totemler ve tanrılar da grupların sembolleri olmaktan çıktılar; kişilerin ve sülâlelerin sembolü oldular. Bu suretle, totemlerle ilâhlar da toplumsal niteliklerini yitirerek kişiselleştiler ve sülâleye ait oldular. O hâlde, önce, cemiyette oluşan eşitsizliği aristokratlığın, emperyalizmin feodalizmin kökenini arayalım.

Potlaç: Potlaç, ilkel kavimlere özgü gayet önemli bir âdettir. Bu kural özellikle kuzey Amerika'nın batısında yaşayan "Tilinkit, Hayda, Kuakutil" kavimlerinde tam yürürlükte. Bu kuralın aslı çok masraflı, şâhane bir ziyafettir. Bu ziyafette misafirlerin yiyebileceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla elbiseler ve özellikle tepeler oluşturacak kadar bakır kaplarla, yorganlık pöstekiler ve başka şeyler yığılır. Davet sahibi, bütün bu şeylerin davetliler tarafından alınıp götürülmesini önerir. Götürürler. Davetliler götüremezlerse, bu yığılan eşya, sahibi eliyle parçalanır ve denize atılır. Bununla birlikte, bu ziyafet, ilk bakışta görüldüğü gibi karşılıksız değildir. Bu ziyafet, davetlilere yapılan bir tür meydan okumadır. Çünkü, âdet gereğince, davetliler bu ziyafete çok üstün bir ziyafetle karşılık vermek zorundadır. Eğer davetliler, daha çok masraflı ve şâhane bir ziyafetle karşılık verip, önceki ziyafetten üstün çıkmazlarsa bütün onur ve şereflerini yitirirler. O zaman ilk ziyafet sahibi, onlara ait toplumsal totemi kendi adına yahut sülâlesi ad ve hesabına geçirir. Böylelikle davet sahibi, davete karşılık veremeyen grubu kendi egemenliği Altuna alır.

Totem, toplumsal vicdanın simgesi olduğu gibi, onun

sahip olduğu millet egemenliğinin de sembolüdür. İlkel cemi-yetlerde egemenlik, toteme sahip olanındı. Bu sahip, eğer ce-miyetse, hükümet cumhuriyetti ve demokrattı. Eğer bir grup ise, hükümet feodal ve aristokrattı. Eğer kişi ise hükümet otokrat ve emperyalistti.

Genellikle totemizmin ilk döneminde, cemi-yetler demok-rat ve cumhuriyettiler. Egemenlik kişisel değil toplumsaldı. Demek ki, bütün cemi-yetlerde, halk üstünlüğü, kişinin üs-tünlüğünden önce oluşmuştur. Çünkü, bütün kavimler ilk totemizm devrinden geçmişlerdir. Bunlar, cumhuri (halkla ilgili) ve demokrat tutumlarını totemizmin ikinci döneminde yitirdiler. Çünkü, bu dönemde “potlaç” adlı yeni bir kurum ortaya çıkarak totemlerin kişiler tarafından, halk grupların-dan kendi adlarına veya sülâleleri adına geçirilmeleri sonu-cunu doğurdu. Böylelikle, cemi-yetler, cumhuriyet ve demok-rat durumdan feodal ve aristokrat biçime geçtiler. İlerde gö-receğiz ki, bu sosyal devrim, ilâhlar ve ruhlar âleminde de yukarıdaki, aşağıdaki tabakaları meydana getirdi.

Potlaç ve mukavele: Potlaç, mukavelenin de kay-nağıdır. Totemizmin ilk dönemlerinde “mukavele” koruma yoktu. Halk grupları, kendileri için gerekli olan eşyaya ya başkasından çalmakla yahut bağış yoluyla sahip olabilirler-di. Potlaçta, bir tarafın kendi mallarından bağışladığı eşyaya, diğer taraf kendisinin yapıp ürettiği maddelerle karşılık ver-mek zorunda idi. Bu karşılığı yapmayan, derhal toplumsal prestijini, sosyal üstünlüğünü, herkes arasındaki onur ve şerefini yitirirdi. Bu sebeple mutlaka karşılıklı bulunacaktı. “Sözünde durmak”, “vaadine bağlılık” gibi şeyler, böylelikle toplumsal bir yaptırıma kavuşmuştu.

Bugünkü Kürtlerde potlaç: Potlaçın bir izine bugünkü Kürt aşiretlerinde rastlanır. Bu iz “kırvelik” geleneğidir. Bir baba oğullarını sünnet edeceği zaman önce her çocuğuna bir kirve bulur. Kirvenin iki görevi vardır:

Birincisi, çocuk sünnet olurken onu bir yastık üzerine oturtuktan sonra, çocuğu onun dizleri arasına verirler. Kir-ve, çocuk çırpınmasın diye kollarını elleriyle ve bacaklarını da bacaklarıyla sıkıca tutar. Bu sayede sünnetçi, işini büyük bir güvenle yapabilir.

Kirvenin ikinci görevi, sünnet düğününün bütün masraflarını cebinden harcaması ve sünnet yapan ailenin bireyleri ile bütün davetlilere hatta bütün köylülere ve oba halkına ayrı ayrı hediyeler ve süslü elbiseler vermesidir. Fakat kirve bu masrafları büsbütün duygusallıkla yapmaz. Çocuğun babası, kirveye bu masraflardan daha değerli olmak üzere, büyük hediyeler sunmak zorundadır.

Eğer çocuğun babası, kirveye, onun masraflarından bütün hediyelerle karşılık vermezse, halk arasında bütün şeref ve onurunu yitirir. Bu sebeple kirvenin büyük masrafları bir tür borç verme sözleşmesidir. Halk düşüncesinin, beğenme, çirkin görme gibi yaygın ve çok güçlü yaptırımlarına sahiptir. Bu ceza sayesinde ki, borç vermiş olduğu paraları katlanan faiziyle birlikte geri almış olur.

Bundan başka, kirvelik iki aile arasında akrabalıktan daha kuvvetli bir dayanışma ve yardımlaşma meydana getirir. Hatta, kadınlarla erkekler arasındaki “kaç-göç”ü bile kaldırır. Bu kural, Güneydeki Türkmenlerde de yürürlükte-
dir.

Bunun Kürtlere, Güney Türkmenlerinden geçmiş olması ve sağdıçlığın da bunun bir şekli olduğu bu işaretlerden anlaşılmaktadır.

Eski Türklerde potlaç: Eski Türklerde potlaça benzer çok savurganca şâhâne bir ziyafet vardı, bunun da adı “Toy”-
du.

“Dirse Han” dişi ehlinin sözüyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. İç Oğuz, Dış Oğuz beylerini üstüne yığmak etti. Aç görse doyurdu. Çıplak görse donattı. Borçluları borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı. Göl gibi kırmızı sağdırdı. (Dede Korkut Kitabı sayfa, 9).

Eski Oğuzların Hanlar Hanı ve Beylerbeyi’yle birlikte yirmi dört Oğuz Bey’ini toplayan resmî toylarına “şölen” adı verilirdi. Şölen ziyafetlerinde de aynı masraflar ve savurganlıklar yapılırdı.

Eski Oğuzlar’da kesinlikle her gün obaların birinde şölen vardı. Bütün beyler bu şölende toplanarak görüşmeye ve ziyafete katılırlardı. Bu yerlerin halkları da, resmî toplan-

tılara katılmamakla birlikte, ziyafete gelirlerdi. Yerler, içerler, giyinir kuşanırlar, borçları verilir.

Gerçi, bu ziyafetlerden hiçbiri potlaç niteliğinde değildi. Eski Oğuzlar'da potlaç geleneğini tam olarak yalnız "Salur Kazan"ın evini yağmalatmasında görürüz.

Salur Kazan, Korkud Ata zamanında Oğuzların Beylerbeyi idi. Egemenlik sözde Bayındır Han'da olmakla birlikte, gerçekte Salur Kazan'da idi. Bunun sebebi, Salur Kazan'ın evini yağmalatması yani potlaç yapması idi.

"Üç Ok, Boz Ok yığınak olsa, Kazan evini yağmalatırdı. Kazan, bir gün yine evini yağmalattı. Ama Dış Oğuz bulunmadı. Yalnız iç Oğuz yağmaladı. Ne zaman, Kazan evini yağmalatsa, eşinin elinden tutar, dışarı çıkardı. Ondan sonra, hazır bulunanlar yağma ederlerdi, (Dede Korkut Kitabı sayfa 116).

Kazan böylece evini yağmalatmak sayesinde hem İç Oğuz, hem de Dış Oğuz üzerinde bir prestij ve egemenlik elde etti. Bu sebeptendir ki, bu kez Dış Oğuz'u yağma toyunda bulundurmamakla, onun üzerindeki egemenliğini derhal yitirdi. Dış Oğuz beyleri bu haberi işitir işitmez, Kazan'a gelmeyi bıraktılar.

"Dış Oğuz beylerinden Uruz, Emen ve Kalan beyler bunu işittiler. Dediler ki: Bak, bak! Şimdiye değin Kazan'ın evini birlikte yağma ederdik. Şimdi neden beraber olmadık? Birlikte toplanan Dış Oğuz beyleri Kazan'a gelmediler, düşmanlık eylediler." (Dede Korkut Kitabı sayfa, 165).

Dış Oğuz beyleri bununla da kalmayarak, isyan hazırlıkları yapmaya başladılar:

"Uruz gayet katı oldu. Dış Oğuz beylerine adam saldı: Hemen gelsin, Alp Rüstem gelsin, Dönebilmez Dölek Evren gelsin, geri kalan beyler hep gelsin dedi. Dış Oğuz beyleri hep yığınak oldu." (Dede Korkut Kitabı sayfa, 166).

Uruz da, Dış Oğuz üzerindeki egemenliğini güçlendirmek için potlaça benzer bazı şeyler yaptı:

"Uruz, ala bargâh otağlarını düze dikti. Attan aygır, dededen buğra, koyundan koç kırdırdı. Dış Oğuz beylerine ağırlık edip onları topladı." (sayfa, 166).

“Uruz, cümle beylere elbise giydirdi” (sayfa, 167).

Fakat Uruz, evini yağmalatmadığı için, tam bir potlaç yapmış olmadı. İşte, görülüyor ki, eski Oğuzlarda gerçek bir potlaç vardı. Kazan, önce, kendi boyuna evini yağmalatarak onları, yani Salur boyunu egemenliği Altuna aldı. Ondan sonra, kendi kolu olan Üç Oklara yani İç Oğuz’a evini yağmalatarak onların hepsini de egemenliği Altuna aldı. Daha sonra, Boz Okları yani Dış Oğuzları da yağma toyuna alarak onları da egemenliği Altuna aldı. Eski Oğuzların önceleri yönetimleri cumhuriyet ve demokrasi iken, sonradan aristokrat ve feodal olmaları, bu potlaçların bir sonucudur.

Oğuzların ortak totemi ok’tu: “Oğuz=Ok+öz” bileşimi de gösteriyor ki, Oğuz, “Ok aşireti” demektir. “Boz Ok” ve “Üç Ok” kollarının totemleri de isimlerinin benzerleri idi. Bunların totemleri de, ongunları, su-gökleri ve tamgalarıydı. Kazan, halk gruplarının egemenliğini ele geçirmek için sırasıyla bu totemleri de ele geçirmişti.

İkili ayırım: Çinlilerde yalnız bir çeşit ikili ayırım vardır. Bütün eşya Yang ve Yen sınıflarına sokulmuştur. Çinlilere göre Yang uğurlu, Yen uğursuzdur: Erkek ve kadın da bu ayırıma dahil edilmiş, erkek Yang ve kadın Yen sayılmıştır. Bunun sonucu olarak Çinlilerde erkek uğursuz sayılmıştır. Sağ ve sol anlamları da bu ayırıma alınmıştır. Sağ Yang sınıfında, sol Yen sınıfında değerlendirilmiştir. Böylece sağ uğurlu, sol uğursuz olmuştur.

Sonradan bu inanışların birçok sosyal sonuçları doğmuştur. Kadının hukukça aşağı olması, erkekten kaçması gibi haller Yen sınıfından olmasındandır. Sol kolun sağ kola eşit olmamasından da feodalizm ve emperyalizm doğmuştur.

Eski Türklerde ise, iki tür ikili sınıflandırma vardır: Birisi, tamamıyla Çin ayırımının aynıydı. Eski Türklerde “ak” kelimesi “yang”ın karşılığıdır “Kara” kelimesi de “yen”in karşılığıdır. Çinlilerde olduğu gibi “ak” uğurlu, “kara” uğursuzdur.

İkinci ikili ayırım sağ ve sol ayırımıdır. Bu sınıflamanın iki yanı da uğurludur yani “ak”tır.

Birinci ayırımda, iki yan birbirine karşı “tabu” (yasak)-dur yani birbirine karşı Tigin değildir; çarpar.

İkinci ayırmada ise, iki yan birbirinin tamamlayıcısıdır ve iki yan birbirine eşittir. Eski, Türkler, erkeği sağ sınıfına, kadını sol sınıfına dahil etmekle, kadınla erkek birbirine karşı “tabu” olmak şöyle dursun, birbirlerinin tamamlayıcısı olmuşlardır. Bu yüzden, gerek siyasal, gerek ekonomi ve gerekse güzel sanat alanlarında birlikte çalışmaları istenirdi.

Potlaçtan sonra toplumsal sınıflar: Eski Türkler, başlangıçta cumhuriyetçi ve demokrat idiler. O zaman tabii “ak ve kara” ayırımına gerek yoktu. Fakat potlaç kurumu başladıktan sonra Türk il’i içinde egemen ve bağımlı sınıflar doğdu, özellikle, alınan esirler, bağlı olanlar sınıfını meydana getiriyorlardı. Bu iki sınıf meydana gelince, egemenlere “Ak süyek=ak kemik” bağımlılara da “kara süyek=kara kemik” adları verildi. Bu iki ayırım, toplumsal tabakaların birinci derecesiydi: Kara kemik “demokratlık”, ak kemik “aristokratlık.” İlhanlık sülâleleri oluşunca, bu iki tabakanın üstünde üçüncü bir tabaka daha meydana geldi; bu da sülâleden gelen “Altun süyekler=Altun kemikler”di.

Türkistan ve Tibet’e sosyolojik bir seyahat yapan “Grenard”²¹ diyor ki: “Kâşgar dağlarında üç renkte çadırlar görülür. Kara Kırgızlar kara çadırlarda, egemenler ak çadırlarda, Cengiz sülâlesinden olan Moğollar kızıl çadırlarda otururlar.” Kızıl çadır, Altun otağların yerine geçmiştir. Çadırların bu üç rengine başka yerde de rastlanır:

“Hanlar Hanı Han Bayındır, yılda bir kere toy edip Oğuz beylerini konuklardı. Yine toy edip, attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmıştı. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu. “Kimin oğlu, kızı yok kara otağa kondurun, kara keçiyi Altuna döşeyin, kara koyun yahnisinden önüne getirin. Yerse yesin yemezse kalksın gitsin” demişti.

“Oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı, olmayanı Allahûtaâlâ kargamıştır (lânetlemiştir). Biz de kargarız, belli bilsin demişti” (Dede Korkut Kitabı sayfa 67)

²¹ Fernand Grenard (1866-?).Fransız kâşif ve diplomatı, Türkistan tarih ve coğrafyası uzmanıdır. Doğu Türkistan ile Tibet’i gezmiş (1891-1895) ve gördüklerini kaleme almıştır. Babur ile Asyanın Yükselişi ve Düşüşü gibi kimi eserleri Türkçeye çevrilmiştir.

Bu terimler coğrafya terimi olarak da kullanılır: Ak kum, kara kum, kızıl kum.

Toplumsal tabakaların ilâhlara etkisi: Potlaçtan önce, eski Türklerde, ilâhlar arasında tabakalar yoktu. Tanrılarla Yer-su'lar birbirine eşit idiler. Fakat potlaç sonucu olarak, cemiyet içinde birbirine eşit olmayan tabakalar meydana gelince, ilâhlar arasında da eşit olmayan tabakalar oluştu. Yer Altundaki siyah gökte yaşayan ilâhlar “kara” tabakasını meydana getirdiler. Yer-su'lar, biraz ak ve biraz da kara sınıflarına ait oldular. Yukarıki gökten ilâhlar da Altun sınıfına bağlandılar.

Eski Türklerde Tanrılar âlemi: Eski Türklerde Tanrılar âlemi üç âlemden oluşmuştu. Yukarıki gök, orta dünya, aşağıki gök. Yukarıki gökte Tanrılar, orta dünyada Yer-su'lar, aşağıdaki gökte cehennem ve karanlık ilâhları yaşarlar. Şimdiye kadar yalnız yukarıki gök ile orta dünyadan söz ettik. Şimdi de aşağıdaki göğe ait ilâhlardan ve cinlerden söz edeceğiz.

16

AŞAĞIKI GÖK

Oğuzlarda ve Gök Türkler'de aşağıki gök: Oğuzlar'da, aşağıdaki göğe ve orada egemen olan ilâha “Kara Yer”, Gök Türklerde ise “Yağz Yer” derlerdi.

Yakut Türklerinde aşağıki gök: “Radloff”^{a22} göre Altay Türklerinde yukarıdaki on yedi tabaka cennet ve ışık ülkesini oluşturur. Altaylılara göre, aşağıdaki yedi veya dokuz tabaka da cehennem yani karanlık ülkesini meydana getirir. Cennet ve cehennem tabakaları arasında “Orta dünya” bulunur ki, yeryüzünden ibarettir. Yakutların yeraltı hakkında fikirleri bulanıktır. Onlara göre, yeraltı bizim dünyamızın ayıdır. Burada karanlık bizden daha çoktur. Hava boz renktedir. Burada yaşayan zararlı ruhların sayısı ve adları belli değildir. Çünkü, gerek şamanlar, gerek cismaniler bunların

²² Friedrich Wilhelm Radloff (1837-1918). Alman asıllı Rus Türkbilimcisi.

adlarını söylemekten korkarlar. Bununla birlikte “Seroşeskiy”, bunların adlarını öğrenebilmiştir²³.

1. Kazir Kağatan (Kadir Kağan) Buray Toyon. Çok güçlü bir ruhtur. Yalnız “Ulu Toyon”a gücü yetmez.. Göğün güney kısmında bulunur. Bu yüzden ona beyaz alınlı boz bir at kurban edilir.

2. “Çaday Buluh”: İnsanların gözüne zarar verir. Buna kan kırmızısı bir kula inek sunulur. Bu inek kesilmez, serbest olarak kıra bırakılır.

3. Batıdaki ulusların kadını “Meleşin Ayıt” ile “Simigen Udagan”: Bir çingirakla tahtadan bir kap taşır. Udagan, kadın şaman demektir. Bunların her ikisine, arkadan dizlerinin iç tarafı beyaz bir kula kısarak sunulur.

4. En güçlü kadın ruh “Düşün Dubah”tır. Buna da beyaz başlı bir Altun kula kısarak adanır.

5. “Kivata Kız Hatın”. Buna da mavi ve beyaz benekli bir boz kısarak sunulur.

6. “Keleti Uyuhu Giyün Kız”. Keleti, şamanlar tarafından çok hırpalanan ruhlardan biri. Genç kızlara acı çektirir. Kanlarını bozar, onlara delilik getirir. Bunu yatıştırmak için şaman, yere bir tül koyarak kaymak üzerine erimiş tereyağı döker. Hatta, maden paralar bile saçar.

Bu ruhların hepsi “Yenemi Yaya” adlı dev kadının kız-kardeşleridir. Bunlardan çok uzak olmayan bir yerde, gökte kış güneşinin doğduğu yerde “Daliyer Cunuk” adlı kadın ruh oturur. Göğün güneyinde oturan bütün ruhlar çok güçlüdürler. Genellikle, insanlara zarar verirler. Onları en çok koruyan kurban, ağzının yarısı beyaz, burnu gül rengine, gözleri beyaz olan açık kula atlardır. Göğün batı tarafında “Şamanlar Prensi” oturur. Bu Ulu Toyon ailesinden bir şamandır. Buna kurban olarak, çelik rengine beyaz lekeli gözleriyle burnu arasında başı beyaz bir av köpeği sunulur. Bu ilkönce “Nam” ulusundan bir şamandı. İnsanlara büyük felâketler gönderebilen korkunç bir ruhtur.

²³ Bu bilgilerin Seroşevskiy’den alındığı söylenilmekteyse de okunuşlarının doğruluğu su kaldırr.

Kuzeye doğru ve yer Altunda “Yer Altundaki İhtiyar” oturur. Şimdi buna “Satana” adı veriliyor. Yakutlar, Hristiyanlığı kabul ettikten sonra “Art Toyon -Tangara”yı Hristiyan inancına göre “Allah” saydıkları gibi, yer Altundaki ihtiyarı da “şeytan” saydılar. Buna beyaz alınlı ve beyaz gözlü ve kırmızı çizgili altı yaşında bir dana sunulur. İhtiyarla birlikte “Siyah Karga Çang” oturur. Bu Karga, zenginlerin evlerini ziyaret ederek davul çalar ve böylelikle hizmetçileri hasta eder.

Doğuya doğru, “Beyaz Taylı Hanım”, “Dopolo Bağlaç Hatun” oturur. “Baygantay” ulusundan olan bu kadın, baş ağrıları, mide hastalıkları, kemik içinde sancılar meydana getirir. Buna da beyaz bir tay sunulur.

Altay Türklerinde yeraltı göğü: Altaylılarda, yeraltındaki karanlıklar ülkesi dokuz tabakadır. Bu tabakaların hepsinde, cehenneme özgü güneşin korkunç ışıkları yayılmaktadır. Bütün fena ruhlar yani insanların peşine takılıp daima onlara fenalık etmeye çalışan ruhlar bulunur.

Altaylılar bu düşman kuvvetlerini “Tün Seritüs” yani cehennem adıyla anarlar ki, bu kelime Türkçe’de, cehennem anlamına olan “Tamu” kelimesiyle ilgilidir. Bu ruhların çeşitli türleri vardır: Cinler, Ayna’lar, Körmösler, Ötkerler, Yaman Üzütler, cehennemde bulunanlar üzerinde başbuğ, göğün de başbuğu bulunan “Kara Han”dır. “Kara Han”dan sonra cehennemin başbuğu “Erlik Han”dır ki, yeraltının beşinci yahut dokuzuncu tabakasında siyah bir taht üzerinde oturur. “Erlik”, “Yerlik” kelimesinin bozulmuşu olabilir. Yerlik, yerli demektir. O hâlde, Erik Han’la “Yağız Yer”, “Kara Yer” aynı kişidir.

Erlik Han gök Altunda kendi tebaları ve yukarıda adları geçen zararlı ruhlarla doludur. Erlik Han’dan daha derinde “Kazırgan” vardır ki, orada, dünyada günah işleyenler, suçlarının adaletli cezalarını görürler. “Erlik Han”, hepimizin ona ait olmamız ve sonunda onun tarafından yok edileceğimiz için “Erlik Baba” adını almasına rağmen, insanların en korkunç düşmanıdır. İnsanlar, korkmakla beraber ona hürmet ederler ve ibadette bulunurlar.

RUHLAR ÂLEMİ

Animizm, kut ve Altun ışık: Etnografların ve sosyologların “mana” dedikleri şeye eski Türkler “kut” derlerdi. “Kut”, yaygın bir kutsallıktır ve hangi şeyin üzerine konarsa, onu kutsal kılar: Kutlu dağ, kutlu meral, kut kent (Hokend) gibi.

Eski Türkler, kut’u gökten inen bir ışık sütunu, bir Altun ışık olarak tasavvur ederlerdi. Bu Altun ışık, hangi insana, hangi hayvana, hangi şeye değerse onu gebe bırakırdı. Kısaca, kişisel egemenliğin meydana gelmesi, potlaç yoluyla veyahut savaş sonunda yenilenlerin totemini almanın bir sonucudur.

Önceleri yalnız toplumsal ruh vardı ki, kuttan ibaretti. Kişisel ruh, kişisel toteme yani kişisel egemenliğe sahip olduktan sonra meydana geldi. Kişisel ruha eski Türkler “eş” adını verirlerdi. Eş, insanın ve öteki varlıkların görünürde olan ruhlarıdır. İçte olan ruha zaten nefis anlamına olan “tin” adı verilir. Eski Türklerden eşin kuttan ayrılarak meydana gelmesi, kişisel ruhun toplumsal ruhtan ayrılarak oluşmasının bir simgesidir.

Çurlar: Çurlar da bu anlamdadır. Mana dışında bir takım ruhlara da geçerek onları kutsallaştırır. Eski Türkler doğal, iyi ruhlara “ak çur” ve “ak çar”, kötü ruhlara da “kara çur” ve “kara çar” derlerdi. Zaten Yer-su’lar ve tanrılar da ruhlar şeklinde başlamışlardı.

Fetişler: Kut’lu cisimler demektir. Mana, bir takım donuk cisimlere konmakla, onlara kutsallık verirdi. Kutsallaşan bu cisimlere “fetiş” adı verilir. Eski Türklerde çok fetişler vardır. Bunlar arasında özellikle “yeşim taşı = yat taşı” anılmağa değer. Sözde yeşim taşı, yağmur yağdırmak, yangını söndürmek, havayı güzelleştirmek gibi güçlere sahip imiş. Yeşim taşı bu kutsallığı Altun ışıktan almış. Sözde bir gece gökten inen bir ışık sütunu bir kayın ağacıyla bir fıstık çamı üzerine inerek orada yeşimden bir kaya meydana getirmiş. Eski Türkler kutlu dağ diyerek çevresinde dönerlermiş. Türklerin üstünlük ve büyüklüğüne sebep de bu tavafmış.

Bir Çin elçisi bir Türk Hakanını aldatarak bu kaya üzerine sirke döküp çevresindeki odunlara ateş vermiş. Kaya böylece yanınca parça parça dağılmış. Elçi, bu parçaları araba ile Çin'e taşıtmış. Sihir kuvvetine sahip olan bütün yeşimler, Kutlu dağın dünyanın her tarafına dağılmış olan parçalarından başka bir şey değilmiş. Ve ondan dolayı kaya parçaları sihir gücüne ve kutluluk özelliğine sahiptirler.

Koruk: Koruk, tabu demektir. Mana ile totemin doğrudukları bir özellik de bazı eşyanın koruk olmasıdır. Bir şey koruk olduğu zaman, ona "Tigin değil, çarpar" deriz. Eski Türklerde "ak" adını alan şeyler Tigin, hiç kimseyi çarpmazdı. Yalnız "kara" sıfatını taşıyan Tigin değildi; değdiği insanları ve hayvanları çarpardı. Böyle olan şeylere "tabu" anlamında olarak koruk derlerdi. Meselâ, Hakan ölünce, adı koruk olurdu. Bu yüzden, senelerce hiç kimse onu ağzına alamazdı. Aynı adı taşıyanlar, adlarını değiştirmek zorunda idiler. Hakanı anlatmak için de ona bir ölünün adı verilirdi. Eski Türklerde su da koruk'tu. Bu sebeptendir ki, kaplar ve elbiseler su ile temizlenemezdi. Bazı hayvanları, hizmetlerine ödül olarak serbest bırakırlardı. Bunlara da "İzuk" derlerdi. Anlaşıyor ki, izok kelimesi de hem kutsal mânâsına hem de tabu anlamındadır. Eski Oğuzlarda totem karşılığı olan ongun kelimesi de, kutsal mânâsına olan "onuk, oynuk" kelimesinden gelmiştir. (Câmiütttevârih). Yakutlarda, Şamanların totemine "Kilâ" denildiğini yukarıda gördük.

Altay Türklerinde: Türk kozmogonisini Altay Türklerinde görüyoruz. Bunlara göre, hiçbir şey yokken, yalnız iki şey vardı: Kara Han ile su. Kara Han'dan başka gören, sudan başka görünen yoktu. Su, evrenin başlangıcından beri dalgalanan bir kaos durumunda idi. Kara Han bir başlangıcı olmayan âlem, bir kenz-i mahfi (zaman yaratılmadan önce Tanrının bulunduğu sır âlemi) idi. Kara Han sonunda yalnızlıktan usandı. Kendisi gibi gören, bilen, yapabilen bir varlık'ın da var olmasını istedi. "Kişi"yi yarattı. İkisi, iki kara kaz gibi suyun üzerinde uçmaya başladılar. Kişi, ruh bakımından doyumsuzdu. Kara Han'dan daha çok yükseğe fırlamak, daha yüce yerlerde uçmak istiyordu. Kara Han, Kişi'nin kalbinden geçen bu gururlu fikirleri görüyordu. Buna ceza vermek gerektiğine karar verdi. Kişi'nin bilmek gücünü de,

uçmak yeteneğini de kaldırdı. Zavallı kişi, bir taş parçası gibi güçsüz, bitkin suyun derinliklerine batmaya başladı. Kişi, durumun kötüleştiğini anladı. Tövbe etmeye, günahının affı için yalvarmaya başladı. Kara Han ona acıdı. Bilmek, toprak üstünde yaşamak gücünü kendisine tekrar verdi. Fakat uçmak yeteneğini ona tekrar vermedi. Kişi'nin yaşaması için şimdi bir toprak parçası gerekliydi. Kara Han denizin Altundan bir yıldız yükseltti. Kişiye bu yıldızdan bir avuç toprak alarak suyun yüzüne çıkarmasını emretti. Kişi, bu bir avuç toprağı alırken, kendisi için gizli bir dünya yaratmayı düşünerek, bir parça toprağı ağzında gizledi. Yukarı gelince, Kara Han, "Elindeki toprağı suyun yüzüne at" dedi. Kişi, elindeki toprağı attı. Kara Han lopağa "Büyü!" diye emretti. Toprak büyümeye, büyük bir ada hâlini almaya başladı. Fakat aynı zamanda Kişi'nin ağzındaki toprak da büyüyordu. Eğer, Kara Han işin farkına vararak "Tükür!" diye emretmeseydi, Kişi tüküremeyecek, ağzı parça parça olacaktı. Kişi'nin tükürdüğü toprak yerin üzerine saçılınca, bundan dağlar, dereler, meydana geldi.

Kara Han bu büyük adayı boş bırakmamak için adanın ortasında bir çam ağacı yükseltti. Bunun dokuz dalı vardı. Her dalın Altunda bir iki adam yarattı. Bu dokuz adamdan insanların dokuz ırkı üredi, Kara Han insanlara kılavuzluk etmek üzere "Yayık" adlı bir melek gönderdi. "Yayık", insanları doğru yola götürmeye çalışırken, Kişi onları baştan çıkarmaya, türlü türlü eğlencelere alıştırmaya uğraşıyordu. Kara Han, bu ahmak insanlara kızdı. Yayığa, "yeryüzünü dağıt" diye emretti. Yayık, yeryüzünü mızrağıyla altüst etti. Yeryüzündeki birçok delik deşikler de böylece meydana geldi. Kara Han, Kişi'yi de yerAltundaki göğe kovdu ve adını "Erlik Han" olarak değiştirdi.

Kara Han yeryüzünü kendi hâline bırakınca, yukarda on yedi kat göğü yarattı. Kendisi on yedinci kata yerleşti. Oğlu Bayülgen'i on Altuncu kat gökte Altun bir taht üzerine oturttu. Bu büyük ilâh, hem barışın, hem de adaletin en büyük ilâhıdır. Yayık, Bayülgen'in oğludur. Göğün her katında bir ilâh yerleştirdi. Yedinci katta "Gün Ana", Altuncu katta "Ay Ata" oturur. Türklerde, güneş, kadındır. Ay, erkektir. Çocukların hâlâ "Aydede" demesi "Ay Ata" teriminden kalmadır.

Üçüncü katta da cenneti, Sürö dağı, Süt Gölünü yarattı. Yayıçları, bunların başbuğu olan Yayık'ı Ayzıt'ı hep burada yerleştirdi.

Kara Han, yukarıki gökte bu yaratılışı yaparken, Erlik Han da aşağıdaki gökte kara bir güneş yarattı. Orasını bu kara güneşin kara ışıklarıyla aydınlattı. Kendisi kara bir taht üzerinde oturdu. Körmösleri, Kara Üzütleri, ötekileri yarattı. Bunlar da kendisinin melekleri, cinleri, şeytanlarıdır. Böylece Bay Ülgen'in ödöl tanrısı olmasına karşılık, Erlik Han da ceza verme ilâhı oldu. Dünyanın öncesinde yukarıki gök ile aşağıki gök arasında bu çekişmeler olduğu gibi, dünyanın sonunda da Erlik Han'la Yayık arasında korkunç savaşlar olacak. Yeryüzü bu savaşlarla altüst olarak yıkılacak. İşte, eski Türklerce kıyamet böyle kopacak.

(Bu kozmogoni, ak ve kara unsurunun BayÜlgen ile Erlik Han'ın nasıl ortaya çıktığını gösterir.) İlhanlık dini, bir il'in diğer iller ve budunlara zorla kendi egemenliğini kabul ettirmesi ile başlar. Çünkü, bu siyasal değişiklik sonucu, cemiyetler içinde egemen ve uyruk, hür ve tutsak olmak üzere iki unsur meydana gelir. Egemen olan il, ak'tır. Kişileri, ak kemikler kesimini oluşturur; uyruk olan budunlar kara'dır. Bunlara, kara ulus, gün, oymak da denilir: İl'in ulusunu aldı gitti, ile güne karşı, il oymak gibi.

Bir il'in başka iller'e egemen olması ilhanlık'tır. İlhanlık'ta yalnız egemen olan il'in fertleri vatandaşlık haklarına sahiptir. İşte, ak ve kara kavramları bu teşkilâtın sonradır ki, Türk teşkilâtında bir tatbik noktası bulabildi.

18

MİTOLOJİ

Dokuz Oğuz Efsanesi: Bu efsane bize hem Çin kaynakları, hem de İran kaynakları tarafından anlatılıyor. Bu durum gösterir ki, bu efsane eski Türklerce çok önemli idi. Çünkü, Türklerce büyük önemi bulunmayan bir şey, Çin ve İran gibi büyük milletlerin ilgisini çekemezdi. Bundan başka

bu efsaneyi, gerek Çinlilerin ve gerek İranlıların doğrudan doğruya Türklerden aldıkları meydandadır. Birbirinden bu kadar uzak bulunan bu iki millet, bu efsaneyi birbirlerinden alamazlardı. (Bu iki kaynağın verileri Köprülü'nün Türk Edebiyatı Tarihi adlı eserinin birinci kitabının 71 ve 72'nci sayfalarında yazılıdır.)

Bu efsaneye göre, Dokuz Oğuzlar önce "Kamlançu" adı verilen bir ülkede otururlarmış. Burada "Tuğla" ve "Selenge" adlı iki ırmak akarmış. Bir gece oradaki iki ağacın üstüne gökten bir ışık sütunu indi. Ağaçlardan biri "Sumu" yani "Huş" yahut Kayın ağacı (Bouleau), diğeri Cihangüşâ'ya göre çam fıstığı, Kâşgarlı Mahmud'a göre fındık ağacı idi. (Bu ağaçların ilerde görülecek olan dinsel ve büyü güçleri bu ışıktan gelmiştir.) Bu ağaçlardan birinin karnı şişti. Dokuz ay on gün sonra ağacın karnında bir kapı açıldı. İçeride ağızlarında gümüş emzikler bulunan beş erkek çocuk görüldü.

Daha çocuklar doğmadan, bu ağaçların çevresinde otuz adım çapında gümüşten bir daire meydana gelmişti. Ağaçlardan müzik sesleri iştiliyordu. (Müziğin din ve büyüsel açıdan bir gücünün olması da bundan ileri gelir.) Gökten inen ışık sütunu orada yeşim'den bir kaya oluşturdu. (Yeşimin dinsel ve büyüsel gücü de buradan gelir.) O yöredeki Türkler bu çocukları büyüttüler. Adlarını "Sungur Tigin, Kutur Tigin, Tükek Tigin, Or Tigin, Böğü Tigin" koydular. Bunlar on beş yaşına gelince baba ve analarını sordular. Türkler, onları iki ağacın yanına götürdüler. İşte bunlardan biri babanız, diğeri ananızdır dediler. (Huş ağacının baba, çam fıstığının ana olması gerektiğini ilerde göreceğiz.) Çocuklar ağaçlara büyük bir saygı gösterdiler Sevgili anamız, babamız diye gönülden sevgilerini açıkladılar. O zaman ağaçlar da dile gelerek oğulları için hayır duada bulundular.

Sonunda bir gün halk toplanarak Böğü Tigin'i han seçtiler. Çünkü Böğü, her boyun dilini, obalarının sayısını biliyordu. Böğü'nün üç kargası vardı ki, her yerde olup biten şeyleri kendisine haber verirlerdi, (Çocukların hâlâ kargalardan haber sorması bundan ileri gelir.)

Böğü Tigin bir gece rüyasında beyazlar giyinmiş ve elinde beyaz bir âsa tutan ak sakallı bir adam gördü. Bu ihtiyar fıstık şeklinde bir yeşim taşı göstererek (kutlu ışıktan

meydana gelen kaya olmalı) “Türkler bu kut dağını ellerinde tuttukça dört bucağa egemen olacaklardır” dedi.

Böğü Han bir gece otağında uyumak için yatağına girmişti. Birdenbire pencerenin açıldığını, içeriye gökten bir kızın girdiğini gördü. Bu kız meleklerden daha güzel, perilerden daha çekici idi. Böğü Han neye uğradığını anlayamadığından gözlerini kapayarak kendisini uyuyor gibi gösterdi. Kız, sağa döndü sola döndü, genç Hakan’ı uyandırmak için çok çalıştı. Fakat bir türlü uyandıramadı. Sonunda umudunu keserek pencereden çıktı gitti. Ertesi gece kız yine geldi. Genç Hakan yine kendisini derin bir uykuya dalmış gibi gösterdi. Kız, yine bu uykucu hanı uyandıramayarak çekildi gitti. Sabah olunca, Böğü Han, kızın yine geleceğini düşünerek buna bir çare bulmak üzere işi vezirine açtı. Vezir dedi ki: “Hakanım; bunda korkacak bir şey yok. Belki hepimizin sevineceğimiz bir hayırlı işaret var. Bu kız, tanrıça olmalı. Gelişi, size kutlu bilgileri öğretmek içindir. Yarın gece yine gelirse artık kendinizi uykuda göstermeyiniz. O zaman ne için geldiğini anlarsınız.”

Üçüncü gece kız yine geldi. Fakat bu kez Böğü Han onu saygı ile karşıladı ve ona bir tanrıçaya gösterilmesi gereken saygıyı gösterdi. Bu kız vezirin düşündüğü gibi, gerçekten bir tanrıça idi. Böğü Han’a yeni din öğretmek için gelmişti.

Gök kızı, Böğü Han’a arkamdan gel, dedi. Genç hakan tanrıçayı izledi. Az gittiler uz gittiler, dere tepe düz gittiler, sonunda Ak Dağ’a ulaştılar. Orada Böğü Han’a yeni dinin gizli yanlarını anlatmaya başladı. Bundan sonra, her gece gök kızı otağa gelir, Böğü Han’ı Ak Dağ’a götürürdü. Bu hâl, yüzlerce gece devam etti. Böğü Han yeni dinin bütün sırlarını öğrendi ve bütün dinsel ve büyüsel güçleri elde etti. Bir gece, artık bu gizli konuşmaların son gecesi idi. Gök kızı, ayrılırken dedi ki: “Yerde, gökte ne varsa hepsini öğrendiniz. Ben artık gelmeyeceğim. Yarından itibaren dünyanın dört bucağını fethetmeye başlayınız. Ve gösterdiğim yolda adalet yapınız. Size öğrettiğim gerçekleri her tarafa yayınız!”

Sabah olunca kardeşlerini çağırdı. Her birini bir orduya tayin ederek bunları dört bucağın fethine gönderdi. Kendisi de büyük bir ordu ile Çin’in üzerine yürüdü. (Dört bucağın din kutsallığını da ilerde göreceğiz.) Hepsi seferlerinde başa-

rılı oldular. Bögü Han, kardeşlerine demişti ki: “Bizler gibi insanlar ve güzel hayvanlar ve bitkiler gördükçe hep ileri gidiniz! Fakat başı insan, vücudu hayvan yahut başı hayvan vücudu insan olan çirkin yaratıklar görmeye başladığınız anda artık ilerlemeyiniz. Çirkin yaratıklı ülkeler bize yaramaz.” (Bögü Han, çirkin olan yaratıkları egemenliği Altuna almak istemiyordu. Türklerde güzellik zevkinin eskiliği bununla da anlaşılır.) Sonunda kararlaştırılmış olan zamanda “Balasagun” sahrasında bütün ordular toplandı. Bögü Han, esir edilmiş olan bütün hükümdarları birer birer huzuruna kabul etti. Bunlar hep güzel yüzlü, fikirli, becerikli insanlardı. Hepsini, yine yerli yerine, kendi egemenliği Altundaki birer hıdiv (büyük vezir) olmak üzere geri gönderdi. Yalnız Hint hükümdarı çirkin bir adam olduğu için huzuruna kabul etmedi. Onu büyük vezir olarak ülkesine de göndermedi. (Bögü Han dini, güzellik dini olduğu için, Bögü Han çirkinleri hükümdarlığa lâyık görmüyordu.)

Bögü Han’dan otuz göbek sonra, torunlarından “Yulun Tigin” tahta çıktı. O zaman Çin’de Tang sülâlesi egemendi. Çinliler Türklerden korktukları için, hükümdar, “Kie Lin” adlı kızını, Hakan’ın oğlu “Kali Tigin’e” göndermeye karar verdi. Bir elçi eşliğinde Prenses’i gönderdi. Elçi, yolda, Türklerin yücelik ve temizliğinin “Kut Dağı” adlı bir yeşim kayadan ileri geldiğini öğrendi. Yulun Tigin’e dedi ki: “Hükümdarım size en kıymetli mücevherini gönderdi. Siz de karşılık olarak ona bir hediye göndermek isterseniz, bizce değerli olacak şey Kut Dağı kaya parçasıdır. Bu kayanın sizce hiçbir değeri yoktur. Bunu hükümdarıma hediye ederseniz çok hoşnut olur.”

Yulun Tigin, Çin medeniyetine kendi millî kültüründen daha çok önem veren milliyetsiz bir hakandı. Kut Dağı’nın otuz göbekten beri Türklerin kutsal bir tavaf yeri olduğunu bile bilmiyordu. Türklerin millî ülküsü, âdeta bu yalçın kayada şekillenmişti. Yulun Tigin bu millî sembolü, bir kızın karşılığı olarak Çin hükümdarına vermekte hiç bir sakınca görmedi. Yalnız bunu nasıl götürebileceklerini sordu. Çin elçisi, kayanın çevresine odunlar yığdı. Üzerine fiçılarla sirke döktü. Odunlara ateş verince kaya, parça parça dağıldı. Elçi, bu parçaları dikkatle toplatarak, arabalarla Çin’e gönderdi.

Orada sihirbazlar bunu yağma ettiler. Her parçası dünyanın bir köşesine gitti. Bunun her parçası nereye gittiyse orada aydınlık, bolluk, mutluluk meydana geldi. Türk Yurdu ise, aksine, bütün bolluk ve bereketini birden kaybetti. Kut Dağı gidince Kamlancu'da bütün yeşillikler sarardı. Irmakların, derelerin suyu çekildi. Gökyüzünün rengi değişti, bir iç sıkıntısı başladı. Bütün kuşlar, vahşi hayvanlar, ehli hayvanlar, hatta memedeki çocuklar "Gök, göç, göç" diye bağırmaya başladılar. Bir taraftan salgın hastalıklar insanları kırıyordu. Yedi gün sonra Yulun Tigin öldü. "Göç!" sesleri devam ediyordu. Türkler anladılar ki, bu Ülgenin Yer-su'ları artık kendilerinin orada kalmasını istemiyor. Çadırlarını yıktılar, eşyalarını, çoluk çocuklarını hayvanlara yüklediler, göç etmeye başladılar, Akşam olunca "göç!" sesleri duruyordu. Sabahla birlikte tekrar başlıyordu. Turfan ülkesine gelinceye kadar "göç!" sesleri kesilmedi. Orada artık bu sesler kesildi. Demek ki, buranın Yer-su'ları kendilerini kabul ediyordu. Turfan'da yerleştiler. Beş Ordu'nun torunları, demek ki beşli teşkilâtı koruyorlardı. Bundan dolayı olacak ki, oturdukları yere "Beş Balık" yani beş şehir adını verdiler. (Kâşgar'da önceleri altılı teşkilâta sahip bir budun oturmuş olacak ki, o ülkeye de "Altı Şehir" adı verildi.)

Bu efsane, kutun meydana çıkışını bildirdiği gibi Türklerin ilk göçünün de kuta önem vermemelerinden dolayı meydana geldiğini açıklıyor. Bizans, tarihçilerinin anlattıklarına göre, Avrupaya gelen Hunların önünde de köpeğe benzer bir hayvan kılavuzluk edermiş. Ve "Göç, göç, göç!" diye bağırırmış. Türkler ne zaman millî kültüre önem vermeyerek yabancı kültüre önem vermişlerse ve kendi milletlerini beğenmeyip başka milletlerin taklitçi ve taparcasına seveni olmuşlarsa, böyle bir göç felâketine uğramışlardır. Kut Dağ, millî vicdanın bir sembolünden başka bir şey değildi. Onu Çinlilere fedâ etmek, gayet büyük bir günahı. Göç, bu günahın bedeli idi.

Oğuz Han Destanı: Oğuz dini "Oğuz Han" adlı bir kahramanla başlar. Türk geleneği, Oğuz Han'ın soykütüğünü şu şekilde tutmuştur:

Türklerin ilk atası "Türk Han" yahut "Ebülce Han"dır. Çadır yapmasını en önce düşünüp bulan bu kişidir. Bunun: Tutuk, Amlak, Barsacar, Çigil adlarında dört oğlu oldu.

Türk Han'dan sonra yerine "Tutuk" geçti. Bu, bir gün geyik avlamıştı. Geyiği kebab ederken bir parçası yere düştü. Meğer orası tuzla imiş. Kebab, uzun verdiği çeşni ile çok lezzetli oldu. Tutuk, bu lezzetin topraktan geldiğini anladı. Böylelikle tuzu keşfetti.

Tutuk'tan sonra "Güyük Han" ve "İlçi Han" başkan oldular. Bunlardan sonra "Dib Yavku Han" tahta çıktı. Bunun "Böğü Han" olduğunu ve ilk Türk dininin bunun tarafından kurulduğunu gördük.

Dib Yavku'dan sonra, bir takım başkanlar gelip geçtiler. Sonunda, "Alınca Han" tahta çıktı. Bunun zamanında inanışlar bozuluyor, ibadetler bırakılıyor kutsallıklara uyum sona eriyor. Alınca Han'ın iki oğlu vardır: Moğol Han, Tatar Han. Moğol "Böğü il'i", Tatar "Tat eri" olarak yorumlanabilir.

Moğol Han'ı şimdiki Moğolların atası saymak yanlıştır. Çünkü, göreceğimiz gibi, Oğuz Han ve bütün Türkler bunun torunları sayılıyor. Tatarların ise, o zaman Mançurya'da oturan Avar ve Suvar, Cucuan kavimlerinin ataları olduğunu göreceğiz.

Moğol Han'ın torunları ile Tatar Han'ın torunları arasında uzun zaman ilişkiler olduğunu da göreceğiz. Moğol Han'ın dört oğlu vardır: Gür Han, Köz Han, Or Han, Kara Han.

Oğuz Han, işte bu Kara Han'ın oğludur. Oğuz dünyaya gelince üç gün üç gece anasının rüyasına girdi. "Hak dinini kabul etmezsen açlıktan ölürüm de sütünü emmem" dedi. Anası, dini kabul etti. Oğuz, ondan sonra sütünü emdi.

Oğuz, bir yaşına gelince, babası töre gereği bir ziyafet verdi. Kavmin bütün büyüklerini davet etti. Bunlara: "Oğlumuz bir yaşına geldi, buna bir ad koyunuz!" dedi. Bunlar söz söylemeye meydan bulmadan, Oğuz hemen söze başladı: "Benim adım Oğuz'dur" dedi. Bunun üzerine ona bu adı verdiler.

Oğuz, evlenecek yaşa gelince, babası ona kardeşi Gür Han'ın kızını aldı. Oğuz, kızı kendi dinine davet etti. Kız, babasının, anasının dininden ayrılmayacağını söyledi. Oğuz bu kızdı ayrıldı. Babası ona ikinci amcasının yani Köz Han'n kızını aldı. Onunla da sonuç aynı oldu.

Oğuz bir gün avdan dönerken, bir çeşme başında kız-

ların çamaşır yıkamakta olduklarını gördü. Bunların arasındaki üçüncü amcası Or Han'ın kızını yanına çağırarak konuşt. Diğer amcalarının kızlarından, kendi dinine girmedikleri için ayrıldığını, eğer bu dini kabul ederse, kendisiyle evlenmek istediğini söyledi. Kız dedi ki: "Ben hangi dinin hak olduğunu bilmem. Fakat sana güvenirim. Sen hangi dinden olursan ben de onu kabul ederim." Bunun üzerine, babasına baş vurarak bu üçüncü kızla evlendi.

Bir gün Oğuz, uzak yerlere ava gitmişti. Kara Han, ailesine bir ziyafet çekti. Söz arasında, Oğuz'un niçin önceki eşlerini istemediğini sordu. Gelinler, Oğuz'un dinini anlattılar. Durum tehlikeliydi. Kara Han, kavmin ulularını çağırarak onlara danıştı. Oğuz'u avda yakalayıp öldürmeye karar verdiler. Kara Han haber göndererek kavmini ava davet etti. Bu plâni haber alan küçük gelin Oğuz'a hemen durumu bildirdi. Oğuz da kendi taraftarlarına haber gönderdi. Fakat bunlar azlıktılar. Kara Han'ın kardeşlerinin birçok oğulları vardı. Bu aralık, onlar da hep Oğuz'un tarafına geçtiler. Oğuz onlara "Uygur" adını verdi. Sonunda, savaşta Kara Han, kimin attığı bilinmeyen bir okla vuruldu. Oğuz, babasının tahtına çıktı.

Oğuz, hakan olduktan sonra dinî savaşlarına başladı. Birer birer büyük Türk budunlarını kendi dinine kattı. Bu savaşların ayrıntıları Camiüt- tevarih'de yazılıdır.

Oğuz Han'ın Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, Gök Han, Dağ Han, Deniz Han adlarında altı oğlu oldu. Bunlardan Oğuz İli'nin altı Oğuşu (aşîret) meydana geldi. İlk üç şehzadeden doğan aşîretlere "Bozok", son üç şehzadeden doğan aşîretlere "Üçok" denildi. Birinciler Oğuz İli'nin sağ kolunu oluşturdu. Efsane bu bölüşümün sebebini şu şekilde anlatıyor:

Bir gün Oğuz Han, büyük oğulları Gün, Ay, Yıldız Hanları, gün doğusu tarafına, küçük oğulları Gök, Dağ, Deniz Hanları gün batısı tarafına ava gönderdi. Bunlar birçok avlarla birlikte buldukları şeyleri de getirdiler. Büyük kardeşler bir Altun yay, küçük kardeşler ise üç Altun ok bulmuşlardı. Oğuz Han, Altun yayı üçe bölerek her birini büyük şehzadelerden birine verdi. "Size Bozok denilecek. Oğuz İli'nin sağ kolunu oluşturacaksınız. Ok yaya uyacağı için

Hanlık sizin soyunuzda kalacak, küçük kardeşlerinizin soy-ları vezir ve emir olarak onlara uyruk olacaklardır.” dedi. Üç Altun oku da küçük şehzadelere vererek ve “Siz de Oğuz İli’nin sol kolunu oluşturacaksınız. Ve büyük kardeşlerinize uyacaksınız!” dedi. Sonra her şehzadenin dörder oğlu dünya-ya geldi ve her aşiret dörder boya ve Oğuz il’i yirmi dört boya ayrılmış ve Oğuz il’i yirmi dört boyu içine almıştır. Bu teşkilâtın açıklamasını ilerde göreceğiz.

Oğuz Han, Oğuz İli’ni düzene kavuşturduktan sonra, bunlara altı dost budun da katıldı. Bunlar “Uygur, Karluk, Kanklı, Kıpçak, Kalaç, Ağaç Eri” budunları idi. Demek ki, Oğuz İli’nin altı aşireti altı da ulusu vardı.

Oğuz destanı, Uygurca bir metinde, başka bir şekilde anlatılıyor. **Radloff**’tan aktaran Fuad Köprülü’nün “Türk Edebiyatı Tarihi”nde “Kitap 1, sayfa 59” destan şöyle özetlenmiştir:

“Oğuz doğduğu zaman yüzü mavi, ağzı ateş gibi kırmızı, gözü, saçı ve kaşları siyah bir dünya güzeliydi. Annesinin memesinden ilk sütü emdikten sonra bir daha emmedi. Yiyecek istedi, konuşmağa başladı. Kırk günde büyüdü. Dolaşıp oynuyordu. Oğuz’un ayakları öküz, vücudu kurda, göğsü ayıya benzerdi. Bögürleri kılı idi. At sürüsü güder, beygire binerek izinsiz avlanırdı. Günler geceler geçti, delikanlı oldu. O sırada bu ülkede büyük bir orman vardı. İçinden dereler, ırmaklar akardı. Hayvanlar, kuşlar çoktu. Bu ormanda büyük bir canavar da vardı. Beygirleri parçalayıp yer, insanları yutardı. Kahraman Oğuz onu öldürmeye karar verdi. Bir gün, mızrak, ok, yay, kılıç ve kalkanını alıp beygire atlayarak ava gitti. Bir geyik yakaladı. Bu geyiği bir av kırbacıyla ağaca bağlayarak çekildi, gitti. Sabah oldu, gün doğarken oraya geldi. Ama canavar onu almıştı. Bunun üzerine bir ayı yakaladı, Altun işlemeli kemeriyle bir ağaca bağlayarak çekildi gitti. Sabah oldu, gün doğarken oraya geldi, ancak canavar onu da almıştı.

Artık, Oğuz, ağacın Altuna yerleşti. Canavar tekrar gelince başıyla Oğuz’un kalkanına çarptı. Oğuz, mızrağıyla onun kafasına vurarak öldürdü. Kılıcıyla kafasını kesti, çekildi gitti. Tekrar geldiği zaman bir akbabanın onun barsaklarını yemek için geldiğini gördü. Onu da öldürdü.

Oğuz, bir gün Tanrıya ibadet ediyordu. Birdenbire ortalık karardı; gökten mavi bir ışık düştü; güneşten ve aydan parlaktı. Oğuz ona karşı gitti. Bu ışığın ortasında tek başına bir kız oturuyordu. Çok güzeldi. Başında, kutup yıldızı gibi yanan parlak bir işaret vardı. O kadar güzeldi ki, gülünce, mavi gök de gülüyor, ağlayınca, mavi gök de ağlıyordu. Oğuz onu görünce aklı başından gitti. Sevdı, aldı. Günler geceler geçti. Oğuz'un bu kızdaki üç oğlu oldu: Gün, Ay, Yıldız adlarını verdiler. Oğuz bir gün ava gitmişti. Uzakdan bir gölün ortasında, bir ağaç kapısında yalnız bir kız gördü. O kadar güzeldi ki, görenler bayılır, süt veya kımız olup akardı. Oğuz onu görünce aklı başından gitti. Günler geceler geçti. Oğuz'un bu kızdaki üç oğlu oldu. Gök, Dağ, Deniz adını verdiler. Oğuz Han bir şölen, (genel ziyafet) yaptı. Şölenin sonu Tiginlere ve halka emretti ve dedi ki: "Ben artık sizin hakanınızım. Siz bana hizmet edeceksiniz!" Sonra, dört tarafa emirler vererek hakanlardan ona baş eğmelerini istedi: "Benim egemenliğime girenlere hediyeler verip dost bileceğim. Girmeyenleri düşman bileceğim." dedi.

O sıralar sağ tarafta "Altun Kaan" vardı. Oğuz'a hediyeler, Altunlar, gümüşler, kıymetli taşlar ve zümrütler gönderdi. Solda "Urum Kaan" vardı. Birçok ordular, şehirler vardı. Bu Kaan Oğuz'un buyruğunu dinlemedi. O zaman Oğuz ordusunu hazırladı. Sancağını çekti, atına bindi. Kırk gün sonra "Bozdağ" eteklerine geldi. Bir sabah Oğuz'un çadırına gün ışığına benzer bir ışık girdi. İçinde boz tüylü, boz yeleli erkek kurt göründü ve Oğuz'a yol göstermek istediğini söyledi. Ondan sonra kurdun arkası sıra gittiler. Sonunda kurt "İdil Müren" nehri kıyısında durdu. Oğuz'un askeri de durdu. Orada siyah bir adada savaşa giriştiler. Nehir suyu kan gibi kıpkırmızı oldu. Sonuçta "Urum Kaan" kaçtı. Ülkesi, hazinesi, halkı Oğuz'a kaldı. O ara Urus Bey oğluna dağ tepesinde "Tarang [Tering] Müren" [Derin Irmak] arasında saldırılardan korunan bir şehir ısmarlamıştı. Oğuz o şehre doğru yürüdü. Oğuz, Urus Bey oğluna haber gönderdi. O da: "Bizim mutluluğumuz senin de mutluluğundur. Tanrı bu toprağı sana bağışlamış. Ben sana başımı verir, mutluluğumu feda ederim" dedi. Bundan onun adı da "**Saklab**" oldu.

Ardından ordusuyla İdil'i geçti. Orada bir büyük hakan

yaşıyordu. Oğuz onun da ardına düştü. “İdil suyundan aka-
cağım” dedi. Orduda “Uluğ Erdi İşputeng” isminde bir Tigin
vardı. Burası çok ağaçlık bir yer olduğundan, onlardan kesti.
Ağaçların üzerine binerek nehri geçti. Oğuz gülererek dedi ki:
“Sen de benim gibi bir hakan ol, sana Kıpçak densin.” Tekrar
yoluna devam etti. Bu aralık, boz tüylü, boz yeleli kurt tekrar
göründü: “Ordu ile yürüyen Tiginleri buraya getir. Ben önde
size yol göstereceğim” dedi. Yürüdüler. Oğuz Han vadide bir
aygıra bindi, onu pek seviyordu. Fakat at çölde gözden kay-
boluverdi. Burada yüksek bir dağ vardı. Tepesi daima karlı
oldüğundan “Buz Dağ” derlerdi. Oğuz, atının kaçmasına çok
üzüldü. Orada büyük kahraman bir Tigin vardı. Yüksek
dağa tırmandı. Dokuz gün sonra Oğuz’a atını getirip verdi.
Her tarafı kar gibi beyaz olduğundan, Oğuz ona birçok he-
diyelerle birlikte **“Karlık”** adını verdi. Ve birçok Tiginin üze-
rine onu Han yaptı. Yeniden yola düzüldüler. Yolda bir bü-
yük ev gördü. Damı Altundan, pencereleri som gümüşten ve
demirdendi. Kapisının anahtarı yoktu. Orduda “Tumur
Dukagul” adlı akıllı bir adam vardı. Oğuz ona: “Burada kal,
aç, sonra orduya gel” dedi. Ve **“Kalaç”** adını verdi. Tekrar
yola düzüldüler. Yine bir gün, boz saçlı, boz yeleli kurt bir-
denbire durdu. Ordu da ona uydu. Burası, ekilir bir ova idi.
“Çürçit-Çürced” derlerdi. Burada büyük bir kavim yaşırdı.
Birçok beygirleri, sığırları, inekleri vardı. Bir çok Altun ve
gümüşlere, elmaslara sahip idiler. Bunlar Oğuz’a karşı çık-
tılar. Ok ve kılıçla şiddetli bir çatışma oldu. Oğuz galip geldi.
Çürçit Hanının başını kesti, halkını egemenliği Altuna aldı.
Burada çok mallar ele geçirildi. Ancak yük hayvanları, katır,
öküz pek azdı. Oğuz’un ordusunda **“Barmaklak Çözdüm
Bilig”** adlı akıllı bir adam vardı. Hemen bir kağı yaptı, mal-
ları oraya doldurdu. Hayvanları da koştı. Herkes onun gibi
arabalar yapıp eşyasını yüklemeye başladı. Oğuz Han bunu
görüp güldü. Ve ona **“Kanklı: Kağılı”** adını verdi. Tekrar
yürüdüler. Boz saçlı, boz yeleli kurt önde idi. “Tongut” ve
“Şakım” ülkesine geldiler. Bir çok çatışmalardan sonra Oğuz,
oraları da ele geçirdi. Gayet gizli bir köşede çok zengin çok
sıcak bir ülke vardı. Adına “Baçak, Barkan” derlerdi. Burada
birçok vahşi hayvanlar, av kuşları yaşırdı. Halkının yüzü
siyahtı. Hakanı “Mazar” adlı birisiydi. Oğuz onu da yendi,
kaçırdı, ülkesini ele geçirdi. Oradan atına binerek yurduna
döndü.

Oğuz Han tarafında, beyaz sakallı, koyu saçlı, pek akıllı bir ihtiyar vardı. Pek anlayışlı, pek iyi düşünür bir adamdı. Bir bakıcı olan bu adamın ismi “Uluğ Türk”tü. Bir gün rüyasında bir Altun yay ve üç gümüş ok gördü. Bu Altun yay doğudan batıya kadar uzanıyor ve bu üç ok gece tarafına uçuyordu. Uyanınca, bunları Oğuz’a bildirdi ve bir nasihat, etti. Oğuz, onun nasihatini tutarak ertesi sabah büyük oğullarını ve küçükleri çağırdı. Dedi ki “Artık ihtiyarladım. Benim için artık Hanlık kalmadı. Gün, Ay, Yıldız, siz güneşin doğduğu tarafa, Gök, Dağ, Deniz, siz de gece tarafına gidiniz!” Çocuklar bu emri yerine getirdiler. Gün, Ay, Yıldız birçok hayvanlar kuşlar öldürdükten sonra Altun bir yay buldular. Ve babalarına getirdiler. Oğuz, yayı üçe ayırdı: “Ey büyük kardeşler, yay sizin olsun; yay ile oku göğe fırlatınız!” dedi. Öbür üçü, birçok hayvanlar ve kuşlar öldürdükten sonra, çölde bir gümüş ok buldular ve babalarına getirdiler. Oğuz oku üçe ayırdı: “Ey küçük kardeşler, ok sizin olsun. Yay oku atar. Siz de ok gibisiniz” dedi. Bunun üzerine büyük bir kurultay topladı. Herkesi çağırdı. Obasının sağına kırk kulaç uzunluğunda bir sırık dikti, tepesine bir Altun tavuk ve tavuğun ayağına beyaz bir koyun bağladı. Sol tarafına kırk kulaç uzunluğunda bir sırık dikti, tepesine bir gümüş tavuk ve tavuğun ayağına bir siyah koyun bağladı. Sağ tarafta Bozoklar oturuyordu. Sol tarafta Üçoklar oturuyordu. Böylece, kırk gün kırk gece eğlendiler. Bundan sonra Oğuz, yurdunu oğulları arasında bölüştürdü: “Ey oğullarım! Çok yaşadım, mızrakla çok çarpıştım, çok ok attım, çok aygırlara bindim. Düşmanları ağılattım, dostları güldürdüm. Gök Tanrı’ya her şeyi feda ettim. Size de yurdumu veriyorum” dedi.

Dede Korkut Kitabı’nın birinci “Oğuzname”sinin konusunu oluşturan “Boğaç Han”ın da Oğuz Han olması düşünülebilir. Boğaç, boğa kelimesinden türemiştir. Boğaç, on beş yaşına gelinceye kadar adsız’dı. Bu yaşta dövüş için hazırlanmış bir boğayı yenerek öldürdükten sonra, Boğaç ismini aldı. Babasının kırk yiğidi, Boğaç’ı kıskandıkları için, izinsiz ava çıkıyor diye ona iftirada bulundular. Babası, onu öldürmek için bir sürgün avı düzenledi. Avda oğlunu okla yaraladı. Halk kitapları arasında “Şah İsmail” adında bir kitap vardır ki, bunun kahramanı, Oğuz Han’dan başka

kimse değildir. Şah İsmail de on beş yaşına kadar adsız kalıyor. Ona da babası düşman oluyor, o da Oğuz Han gibi üç kızla evleniyor. Bu dört misalin karşılaştırılması ile Oğuz Han destanın ortak bir şekli çıkarılabilir.

Şane (kurt) menkıbesi: “Şane”, Türkleri, Cücen Tatarlarının esirliğinden kurtaran kahramandır. Şane, Moğolca “kudret” anlamına gelir. “Börteçine=Şane” Bozkurt demektir. Türkleri Ergenekon’dan yani millî felâketten kurtaran bu Şane adlı kahramandır. Hakaniye devletinin kurucusu olan Karluk Hakanları, İslâmiyet döneminde bile Şane’nin torunları olmakla övünüyor.

Kendilerini Şane soyundan sayan yalnız Gök Türkler değildi. Oğuzlar ve Cengiz zamanında Moğollar da kendilerini Şane soyundan sayıyorlardı. Zaten Moğollar, safkan Oğuz olduklarını iddia ediyorlardı. “Ergenekon” destanı, yanlış olarak Gök Türklere bağlanmıştır. Camiütt-evârih ve diğer kaynaklar, Ergenekon’u Oğuzlara bağlıyor. Gerçi Ergenekon, Oğuzlarda, Gök Türklerde, Karluklarda ortaktır. Çünkü, hepsinin gelenek ve destanında “Kurt kurtarıcılığı” vardır. Bundan başka Cücenlere karşı ilk isyan edenler Hue-hu’lar yahut Talaslar yani Oğuzlarla Dokuz Oğuzlardır. (De Günyî). Türk bağımsızlığı bunların isyanı ile başlar. Gök Türkler, sonradan Cücen boyunduruğundan kurtulmuşlardır.

Hue-hu’larda kurt destanı (efsanesi): “Hyung-nu” hakanlarından birinin gayet güzel iki kızı vardı. Bir gün, Hakan, bu kadar güzel kızları âdem oğullarına vermenin doğru olup olmadığını düşündü. Ve sonuçta onları doğrudan doğruya “Tanrı”ya sunmaya karar verdi. Bu maksatla, kendi imparatorluğunun sınırı içinde boş bir yer seçerek, çok yüksek bir kule yaptırdı. Ve Tanrı’dan kızlarını kendisine eş olarak almasını yalvararak onları götürüp kuleye bıraktı. Sonra kulenin önünde ihtiyar bir kurt görüldü. Kulenin dibine yapışarak gece ve gündüz ulumağa başladı. Hatta, orada kendisine bir in yaparak, üç ay hiç kımıldamadan orada kaldı. Kızlardan birisi kardeşine dedi ki: “Babamız bizi Tanrıya vermek için burada bıraktı. Sakın bu kurt Tanrı tarafından gelmiş olmasın?”. Ve hemen kuleden inerek yanına gitti. Onun karısı oldu. Çocuklar doğurdu, Ve Hue-hu’lar, onun soyundan türedi (Fuat Köprülü - Türk Edebiyatı Tarihi, Cilt: 1.Sa: 69).

Hue-hu'ların bu efsanesi bu kavmin kendisini kurt soyundan saydığını gösterir. Sancaklarının başında kurt başı bulunması da bunu kanıtlar.

Gerek bunlar ve gerekse Talaslar, Kanklılar, Oğuzlar ve Gök Türkler, seslerinin kurt sesini andırdığını iddia ederler, kurt sesi çıkarmaya çalışırlardı.

Ergenekon destanı: Moğollara (yani Oğuz soyuna), İlhan, başbuğ olmuştu. Tatarların Hanı da Sevinç Han'dı. Moğollar yöredeki bütün kavimlerden daha kalabalık oldukları için, hepsini ezerlerdi. Moğollardan çok darbe yiyen Sevinç Han, Kırgız Hanı ve daha başka İl'leri kandırdı, hep birden Moğollara karşı ayaklandılar. Sonunda hile ile onlara galip geldiler. Moğollar hep bir arada yaşadıkları için, düşmanları onları ortadan kaldırdılar. Yalnız İlhan'ın "Kıyan" isminde bir oğlu vardı ki, o yıl evlenmişti. Bir de "Tokuz" adlı bir yeğeni vardı. Bunlar, eşleri ile birlikte düşmanların ellerinden kaçıp bir yere geldiler. Orada, at, tavuk, deve çoktu. Bunlar, bu malları sürerek bir sarp dağ içinde kar yığılı bir yola uğradılar. Bu yol çok tehlikeliydi. Fakat oradan geçtiler. Yalnız bir tek yol olan dağın içerisi geniş ve güzeldi. Akar sular ve çeşmeler, türlü sebzeler, yemişler, av hayvanları vardı. Hayvanların kışın etini, yazın sütünü yiyip içtiler. Derisini giydiler. Dağların karı eridi. Oraya "Ergenekon" dediler. Bu iki adamdan çok torunlar üredi. Dört yüz yıl burada kalıp çoğaldılar. Sonunda buraya sığamıyacaklarını anlıyarak çıkmaya karar verdiler. Fakat yol bulunmuyordu. Bir demirci dedi ki: "Burada demirden bir dağ var. Onu eritelim". Hemen dağın geniş yerine bir kat odun, bir kat kömür koydular. Yetmiş deriden körük yapıp yetmiş yere koydular. Odunları yakıp körüklediler. Yüklü deve çıkabilecek kadar yol oldu. Çıktılar ve Tatarlardan intikam aldılar. Bu sırada başkanları "Börteçine=Bozkurt" idi.

Tuk-yu'ların (Gök Türk) destanı: Tuk-yu'ların yani Gök Türklerin destanı iki şekilde Çin tarihlerine geçmiştir:

1. Hyung-nu'larla aynı soydan olan Tuk-yu'lar. Hyung-nu ülkesinin kuzeyindeki "Şu" krallığından çıkmışlardır. Başkanları "Kapan Pu"nun on altı kardeşi vardı ki, bunlardan birisinin anası bir kurttu. Kurttan doğmuş olan "Yuh-Nii Chouoctions" rüzgârlara ve yağmurlara hükmediyordu.

Düşmanları diğer kardeşlerini yok ettikleri zaman bu, pek tabii o felâketten kurtuldu. Bunun iki karısı vardı. Biri yaz tanrısının, diğeri kış tanrısının kızıydı. Bunlardan da ikiyeşer oğlu olmuştu. Kavmi bu çocukların en büyüğü olan “Natu-lui”yu hükümdar yaptı. O zaman “Tuk-yu” adını aldı. Bunun on eşi olduğu için, çocuklarından her biri annelerinin adını almışlardı. “Kurt = Asena”, bu isimlerden biriydi ve bu adı ilk taşıyan hükümdar “Ahien-Che” idi.

2. Tuk-yu’lar önceleri, Batı Denizin’in “Si-hai” veya Hazar Denizin’in batı kıyısında oturuyorlardı. Komşu bir kavim bunları tamamen yok etti. Yalnız bir delikanlı kaldı ki onu öldürmeye cesaret edemeyerek ellerini ayaklarını kesip bir bataklığa bıraktılar. Burada bir dişi kurt ona baktı, yiyecek getirdi; hayatını kurtardı. Bu sırada kurt ondan gebe kaldı. Komşu kavim hükümdarı gidip bunu öldürmek için bir asker seçti. Asker gittiği zaman kurdu delikanlının yanında gördü. Kurt bu sırada bir tanrının yardımını elde etmiş gibi delikanlıyı oradan alarak denizin doğusuna geçirdi ve bir dağın üstüne indi. Bu dağ “Kao-çang” ülkesinin kuzey batısında idi. Dağın eteğinde bir mağara vardı. Kurt oraya girdi. Orada yeşilliklerle dopdolu bir iki yüz “li” genişliğinde bir alan buldu. Orada on oğlan doğurdu ki, bunlardan biri aile ismi olarak “Asena-Şane” adını aldı. Diğer kardeşlerinin en zekisi olduğu için bir süre sonra başbuğ oldu. Ve soyunu unutmadığını göstermek için, çadırının kapısı önüne, üzerinde bir kurt kafası bulunan bir bayrak dikti. Sonunda, birçok kuşaklardan sonra, “Ahien-che” bunlara başbuğ oldu ve kavmini oradan çıkararak Cücenlerin uyruğuna girdi.

Öteki destanlar: Mitolojik efsâneler ilâhlarla ilgili destanlardır. Destanlar da, kahramanlara yani yarı ilâhlara dayandırılan sergüzeştlerdir. Gerek mitolojinin, gerek destanların iki sosyal rolü vardır: Birincisi ayinsel roldür. Yani mitoloji ve destanlar bir toplantı sırasında nazım yahut nesir olarak müzik ve dansla birlikte ve ayrı olarak okunursa, hatta bazen dinî bir trajedi biçiminde oynanırsa sihir yönünden dinî bir etki yapar yahut büyük sevap kazanılmış olur. İkinci rolü, inanışla ilgilidir. Bu rolde değer, efsanenin konusunda ve mânâsındadır. Efsanede anlatılan olay, herhangi bir teşkilâtın yahut kurumun ne şekilde meydana geldiğini

açıklamak ister. Efsanelerin birinci rolünü, Dede Korkut kitabının Oğuznamesinde görüyoruz. Ozan bunları, yirmi dört boy beyi şölende hazır iken, Hanlar Hanı için söyler. Aynı zamanda kopuzunu da çalar. Müslümanlarda Mevlid-i şerif okunması nasıl ayinsel ise, bu Oğuznameler de eski Oğuz Türkleri için öyle idi:

Efsanelerin açıklayıcı rolüne gelince: Bunu özellikle ilhanlık dininde etkin olan “İl”in egemenliğinin açıklanışında görüyoruz. İlhanlık’ta bir il, ak kemik tanınıyor. Diğerleri kara kemik sayılarak bu il’in egemenliği Altuna giriyorlar. Egemen olan İl’in ak kemiklerini açıklayan işte bu efsanelerdir. Yukarıda Dokuz Oğuzların ve Gök Türklerin nasıl kutsal gücü bulunan bir kurttan ürediklerine inanılmış olduğunu gördük. Egemen olan il, devlet gücüne sahip olmak için kutsal olmak zorundadır. Kutsal olmak için de ya bir totemin ya biri ilâhın sülâlesinden gelmesi şarttır. İlâh, kadınlara ya bir ışık sütunu yahut bir hayvan ve bazen de bir insan şeklinde görünür. Bunların birisinden gebe kalan bir kadın, tanrısal çocuklar doğurur. Bunlardan türeyen bir il, egemenliğe ve devlet otoritesine sahip bilinir.

Bögü Han ve Oğuz Han efsanelerinde ışık sütununun, totemlerin, gökten gelen kızların varlığı gösteriyor ki, bütün Türk efsanelerinde İlhanlık dininin köklerini taşımaktadır. Her budunun her il’in kendini kutsal tanıması ve diğer halk gruplarından üstün tutması doğaldır. Zaten, budun ve İl devrelerinde de, evlilik cemiyetin iç işidir. Bir kişi kendisine, yalnız kendi budununun yahut il’inin kızlarını denk görebilir. Bütün bu olaylar, cemiyetin ilâhî bir kökten gelmesi inancıyla açıklanabilir.

Alan-gova: Alan adlı bir melikenin çadırına gökten yeşil gözlü bir İlâh iner. Alan-gova bundan gebe kalır. Kayı sülâlesi bunun iki oğlundan ürer (Şecere-i Türkî).

Kırk Kız: Sağın Han adlı bir Kazak hanının kızı, bir sabah erkenden, kırk cariyesiyle birlikte gezmeye çıkar. Henüz güneş doğmamıştır. Bir ırmağın kıyısına gelirler. İrmağın üzerine gökten gelen ışık sütunu indiği için, sular gümüş gibi parlaktır. Kızlar, suyun güzelliği karşısında büyülenmiş olarak parmaklarını suya daldırırlar. Bu dokunma sonucu hepsi gebe kalır. Hakan bunların hepsini bir dağa sürer.

Orada bunların soyu çoğalarak Kırgız kavmini meydana getirirler.

Hıya Prensesi: Bu inanış Çinlilerde de vardır. Hıya sülâlesinin ilk annesi olan prenses, bir gece dolaşırken, bir yıldızın ışığından hamile kalmıştır. (De Günyı, cilt 1, kısım 1, sayfa 8)

Efsâneye göre Japon sülâlesi, güneş kızıyla bir kuştan; Tibetliler bir prensesle bir maymundan, Kırgızlardan bir aşiret, bir prensesle bir kızıl köpekten meydana gelmişlerdir.

Eski Türkler bu efsaneleri açıklamak için, senede bir kez doğal şerbetin köpürmesi sonucu meydana gelen bir aşk gecesine inanırlardı. Bu aşk gecesinde, kadın her neye dokunsa gebe kalırdı. Çünkü, bu gece ışık sütunu -ki buna Altun ışık da diyebiliriz- her şeyde görünürdü. Altun ışık bazen güzel bir erkek biçiminde bir kadının koynuna girerdi. “Alan gova” bazen bir yıldızın ışığı yahut bir ırmağın suyu ile dokunduğu bir ağacı yahut bir kızı gebe bırakırdı.

Bu aşk gecesi, her il’in kendisine ilâhî bir kutsallık, gök-sel bir nitelik vermesine yardımcı olurdu. Altun ışık’tan doğan insanlar “ak kemik” olurlardı. Diğer budunlar ise “kara kemik” kalırlardı.

Aşk gecesinde İlâhlar ve insanlar arasında sevişme olmasından bir takım efsâneler doğmuştur ki, bir kaçını anlatalım.

19

AŞK MİTOLOJİLERİ

Güneş Hanım: Yakutlara göre, Ulu Toyon, Ay Toyon’un kızı Güneş Hanım’a âşık olmuştu. **Ulu Toyon**, Altaylılarda “**Ogan**”, Oğuzlarda “Gök-han”dır. **Ay Toyon**, Altaylılarda “Bayülgen”, Gök Türklerde “Gök Tanrı”, Hakaniye Türklerinde “Bayat”tır. Ulu Toyon, babası “Seçen”e der ki: “Ay Toyon’un göğüne çık. Bana, onun kızı Güneş Hanım’ı iste. Ne kadar çok ağırlık isterse hiç esirgeme, kabul et.”

Seçen, hemen gökyüzüne çıktı. Ay Toyon’un otağına

gitti. “Oğlum kızınızı sevmiş. Onu oğluma verir misiniz?” dedi. Ay Toyon: “Peki, veririm. Fakat iki ağırlık isterim. Biri dalga: göl incisi, biri serap: çöl incisi.”

Seçen bu haberi getirdi. Ulu Toyon istenilen iki armağanın sağlanmasını kolay gördü. Yer üstünde ve yer Altunda ne kadar cinler, periler, ruhlar varsa hepsini davet etti. Hepsi geldiler. Ulu Toyon dedi ki: “Ey kahramanlar! İçinizde benim istediğim iki armağanı bana getirmeyi kim üzerine alacak? Bu iki armağanı bulmak, getirmek gayet kolaydır. Biri dalga: göl incisi, biri serap: çöl incisi”

Gelenlerden bu teklifi kabul edecek hiç bir kahraman çıkmadı. Ulu Toyon teklifini yineledi. Yine cevap veren olmadı. Üçüncü teklifinde bir kurt ile bir karga ortaya çıktılar. Bu iki armağanı getirmeyi üzerlerine alıyorlardı. Fakat kurt, dalgayı tutabilmek için uzun bacaklar, karga ise, serabı görebilmek için keskin gözler istiyordu. Ulu Toyon istedikleri şeyleri onlara verdi. Haydi kahramanlarım! Gidin, bana dalga ile serabı getirin dedi.

Bu iki kahraman yola düştüler. Aradılar, taradılar, çalıştılar, uğraştılar. Ne kurt dalgayı tutabildi, ne de karga serabı ele geçirebildi. Asırlar geçti, bir türlü iki armağan gelmedi. Ulu Toyon, istenilen şeyleri veremedi ve Güneş Hanımı alamadı.

Çulbu Hanım: Yakutlarca Zühre'nin adı Çulbu Hanım'dır. Bu genç kız Ülker yıldızını seviyor, Ülker de Çulbu Hanım için yanıp tutuşuyor. Ne zaman ki, Çulbu ile Ülker bir çizgide birleşirler, kalpleri atmaya, göğüsleri kabarmaya, nefesleri gürleşmeye başlar. Bu nefesler birer dalga olur. Derhal kasırğa çıkar, ortalığı birbirine katar. Bundan dolayıdır ki, Yakut Türkleri, Zühre ile Ülker aynı çizgiye geldiği zaman ürkerler.

Öksüz kız: Bir kış günü, öksüz bir kız su almağa gidiyordu. Vücudu yarı çıplaktı. Çıplak ayakları kardan şişmişti. Karnı açtı. Kulakları soğuktan donmuştu. Gözleri yaşlı idi. Elinde demir bir bakraç vardı. Çeşmeye gidiyordu. Birdenbire bir kasırğa koptu. Ay yukardaki köşesinden bu zavallı kıza bakıyordu. Dedi ki: “Mutlaka üvey annesi bu kıza işkence yapıyor.” Kıza acıdı. Kız o sırada bir çalının içinde yürüyordu. Ay, çalıya emretti, kıza al gel! dedi. Derhal çalı,

bir at oldu. Bir yandan gök alçaldı, bir yandan çalı yükseldi. Kız, bakracıyla beraber göğe geldi.

Şimdi, ayın durumdan duruma geçmesi hep o öksüz kızın başına gelen şeylere bağlıdır. İlk gece ay, gümüş bir yay gibidir. Kız büyüdükçe ay da büyür. Fakat kız otağa girer, halı dokumaya başlar. O zaman ay, sevgilisini göremediğinden, hasretle yüzü hilâle (yeniay) döner. Bazen, kız heyecanlanıp coşarak bakracıyla beraber göle koşar. O zaman ayın yüzü dolunay olur.

Bundan başka, gökte bir beyaz ayı vardır ki, öksüz kızı sevdiği için ayı tutup boğmak ister. Fakat ona gücü yetmez. Yirmi beş gün ay galiptir. Yalnız üç gün ayı onu yener. İşte bu zamanlarda, ay görünmez.

20

TSİNLERDE DİNİ İBÂDETLER VE SİHİR ÂYINLARI

Tsinler: Tsin Türklerinde senede beş ibadet yapıldı: İlkbaharda **Gök Han'a** koyun kesilirdi. Yazın **Kızıl Han'a** kuş, sonbaharda **Ak Han'a** köpek, kışın **Kara Han'a** domuz kurban edilirdi. Senenin ortasında da **Ogan'a** öküz kurban edilirdi.

Hying-nu'larda senede üç büyük ibadet yapıldı:

1. Senenin ilk ayında Hakan ve Hatun'un başkanlığı Altunda bütün Tiginler (prensler), Şad'lar, Yabgu'lar, Tudunlar, Tarhanlar, iç ve dış Buyruklar, kısaca bütün beyler, Ak budun ve Karabudun Hakan'ın ordugâhına toplanarak bayram yaparlardı. Bu bayramda kurbanlar kesilerek, zengin, fakir herkese ziyafet çekilirdi.

2. Yılın beşinci ayında Lung-Çeng'de ikinci bayram yapıldı. Burada büyük bir kurultay şeklinde bütün beyler ve halk toplanırdı. Kurbanlar kesilip yenildikten sonra, koşular ve oyunlar yapıldı.

3. Üçüncü bayram sonbaharda yapıldı. Atların besili olduğu bir zamanda Tai-ling'de büyük bir toplantı yapıldı. Tanju'nun otağı şamanlarca tanınan sol'da kurulurdu. Ota-

ğın kapısı da batıya bakardı. Bu toplantıda, her il'in boyları, her boyun insanları, atları, sürüleri, sayılırdı. O sene boyunca meydana gelen artma veya eksilme, Tanju'ya ve kurultaya sunulurdu. Kurultay devam ettiği sürece Tanju her sabah güneşe ve her akşam aya ibadet etmek üzere otağından çıkar ve herkes de kendisine uyardı.

Cenaze töreni: Eski Türklerin dininde atalara tapmak yani "Manizm" yoktu, ama cenaze törenlerini çok gösterişli yapmak, yalnız manizme özgü değildir. Vefatından sonra ölümlerin ruhları akrabaları için çok tehlikeli olur. Bu tehlikeyi önlemek için çok tantanalı cenaze töreni yapılırdı. Cenaze için toplanıp ağlamaya "yuğ" adı verilirdi. Yuğa bütün bildiklerden yuğcular ve sığıtçılar [ağlayıcılar] gelirdi. Bunlar, kendi kendilerini yaralayarak, yüzlerini yırtarak, her taraflarını kan içinde bırakırlardı. Bilge Han'ın yuğuna, Çin, Kırgız, Otuz Tatar, Dokuz Tatar, Türkes ve diğer milletlerden yuğcular gelmişti. Bunlar dost hakanlardan birini "Bal-bal= matem bayramının başkanı" seçerek yuğ töreninin yapılmasını onun idaresine verirlerdi. Cenazelerin gömülmesinde de bir takım törenler yapılırdı. Tabut, cenazenin sosyal durumuna ve servetine göre Altun, gümüş, mücevherat gibi değerli şeylerle süslenirdi. Cenaze kabire götürülürken, hizmetçileri, cariyeleri birlikte gider, efendilerinin hizmetine eskisi gibi hazır bulunurlardı. Cenaze taşınırken birçok kahraman genç de beraber bulunurdu. Ay görünür görünmez, yiğitler savaş manevrasına başlarlar, ay batıncaya değin bu manevralara devam ederlerdi. Kunlarda mezar yükseltmek âdeti yoktu.

Kül Tigin'in ölümü üzerine, doğuda Gök Türklerin egemenliği Altunda sayılan Çin İmparatoru, tek parça bir sütun üzerine ölünün yaptığı işlerin yazılmasını ve Türklerde âdet olduğu üzere heykelinin dikilmesini ve adına "Bark" yapılmasını emrederek sarayındaki altı sanatkarı bu işle görevlendirmişti. Bilge Han'ın ölümünden sonra, başsağlığı dilemek için memur gönderdiği gibi, bark yapılmasını ve dikilecek "Mengü taş"ın yazılmasını da emretmişti.

Demir bayramı: Ergenekon'dan çıkan Oğuz Türklerinde, her senenin belli gününde demir bayramı yapılırdı. Bir demir parçası ateşte iyice ısıtıldıktan sonra, Hakana ait

Altun örs üzerine konulurdu. Hakan, elindeki Altun çekiçe demire vurarak demirci taklidi yapardı. Bundan sonra sevinçli oyunlar ve koşular yapılırdı.

Kırmızılı kurban: Yakutların en büyük ilâhı olan “Art Toyon Ağa”, kendisine ibadet için kurban kesilmesini istemezdi. Gençlerin kendi şerefine dokuz bardak kırmızı dokuz kere içmesini isterdi. Gençler, “Ayhal Uruy Ayhal” bağırışları ile bu kırmızıları içtikten sonra, sevinçli oyunlar başlardı. Kırmızılma da bir tür kurban âyiniydi.

Altay Türklerinde Bay Ülgen’e kurban kesilmesi: Bu âyin bir huş ağacı ormancığında yapılır. Türkler huş ağacına “sumu” derler. Bir huş ağacının çevresinde bir yurt yapılır. Ağaca dokuz kertik açılır. Bu kertikler göğün dokuz tabakasının simgesidir. “Şaman” elindeki çalgı âletini çala çala dans eder ve her dönmede bir kertige gelerek oranın durumunu şarkı ile anlatır. Sonunda, dokuzuncu basamakta Bay Ülgen’in sarayına çıkarak ondan bağışlanma dileğinde bulunur ve kurbanı sunar. Altay Türklerinde bu âyine kadınlar katılmaz. Çünkü, bu, erkeklere özgü bir sihir âyiniydi.

Sihirî âyin: Altay Türklerinde kadınlara özgü âyinler evde yapılır. Evde bir ölüm olmuşsa, ölünün ruhunu evden çıkarıp uzaklaştırmak için, bu sihir âyini yapılır. Bunda da, âyinin aslı bir kurbandır. Huş ağacı ormancığında Bay Ülgen’e kurban sunulduğu zaman, açık renkli bir hayvan seçilir. Ölünün ruhunu uzaklaştırmak için evde yapılan âyinde ise, kesilecek hayvan koyu renkli olmalıdır. Çünkü, Erlik Han’a sunulacaktır. Bu âyinde kadınlar bulunabilir.

21

TOYONİZM VE ŞAMANİZM

Avrupalı bilginler, eski Türk dinini, yalnızca Şamanizm sanırlar. Oysa, Şamanizm, eski Türklerin dinî sistemleri değil, sihir sistemleridir. Şaman, falcı ve sihirbaz demektir.

Eski Türklerin dinî başkanlarına “Toyon” derlerdi. Sihirbazlara da “Kam” derlerdi. Tibetliler, bu kelimeyi “Kaman”

şekline soktular, Avrupalılar da buna “Şaman” biçimini verdiler.

Şamanizmin din değil de bir sihir olduğunu aşağıdaki deliller isbat eder:

1. Sihir, dinin aksine değerler verir. Eski Türk dini, sağ kutlu tanırdı. Şamanizm ise solu kutlu tanırdı.

2. Din, sağda oturan erkeğe değer verirdi. Şamanizm, sola ait olan kadına değer verirdi.

3. İlkel cemiyetlerde, din millettir. Sihirse kozmopolittir. Bir kişi, dini ayrı, milleti ayrı, ırkı ayrı şamanlara baş vura bilir. Fakat kendi dininden ve cemiyetinden olmayan din ulularına baş vuramaz. Sihir, tıp gibi kozmopolittir. Fakat din öyle değildir.

4. Şamanizmin bir din olmadığı, bir şamanın başarılı olmak için kadın gibi saçını kestirmesinden, bıyığını, sakalını tıraş ettirmesinden, kadın elbisesi giyip kadın tavırları takınmasından, cinsel ilişkilerinde kadın rolü oynamasından, hatta gebe kalıp bir takım “balık, fare, kertenkele vb. gibi” hayvanlar; doğurmasından anlaşılır. Bu gibi ters hareketler sihiri dinden ayırır.

5. Bir de bir şamanın, bir doktor gibi müşterileri vardır. Din ulusunun ise, müşterileri değil müminleri vardır.

6. Eski Türklerin dinine “Toyonizm”, din başkanına “Toyon” denilirdi. Eski Türkler din kitaplarını ve genellikle dinleri “nom” diye adlandırırlardı. Toyon dininde olanlara da “nomiler” derlerdi.

7. İslâmiyetten sonra, Oğuz İlinin kamını “ozan” adı Altunda görüyoruz. Yakutlar şamana “oyun” derler ki, ozandan türediği bellidir. Yakutlar, kadın şamana “Odigan” derler.

8. Toyonlar, din uluları oldukları gibi, aynı zamanda siyasal başkanlardı. Meselâ, Oğuz’un yirmi dört beyiyle, II beyi, toyonlardandır. Eski Yunan sitelerinde de, dinî başkanlar, siyasî başkanlardan başka kimseler değillerdi. Dîn âyinlerini bunlar yönetirlerdi.

9. Şamanlar, hem sihirbaz ve falcı, hem de sinir hastalıklarını tedavi eden bir tür ruh doktorlarıydı. Organ

hastalıklarını tedavi için eski Türklerin “otacılar”ı ve “atasa-gun”ları vardı. Ruh ve sinir hastalıklarını tedavi edenler de şamanlardı. Bugün “psikolojik tedaviler” denilen hastaya bakıp ilaç verme o zamanlarda şamanların uzmanlık alanındaydı.

10. Toyonizm, bir yandan düzenli siyasal teşkilâta bağlı olduğu gibi, diğer yünden de tanrısal âlemdeki ilâhlar teşkilâtına bağlıydı.

11. Şamanların kişisel totemleri ve koruyucuları kadındır. Toyonların ilâhlaşmış atalarıyla potlaç aracılığıyla kişiselleşmiş olan totemleri ve ruhların koruyucusu, hep erkektir.

12. Şamanlar, dans müziği ve şiir sanatlarının sihirli gücü ile ruhsal baskılarını sağlıyorlardı. Şamanın, şamanlığa özgü kadın entarisini andıran bir entarisi vardı. Buna bir takım çingıraklar vesaire bağlanıyordu. Ellerinde, şamana özgü bir tef yahut davul vardı. Âyin yaparken küçük bir kamçı ile ona vuruyorlardı. Bu kelimeyi analiz edelim: “Kamçı=kam+cı”.

Görülüyor ki, bu terimin içinde, şaman anlamına olan “Kam” sözü vardır. Bu tamlamaya göre, kamçı kelimesinin mânâsı Şamana özgüdür.

13. Şamanlara özgü sihir âyinleri iki türdür: Biri, yaz âyinleridir ki, “Ak Şaman” tarafından yaptırılırdı. Diğeri, kış âyinleridir ki, “Kara Şaman” tarafından yönetilirdi. Birincisi beyaz elbise, ikincisi siyah elbise giyerdi.

14. Şaman âyinlerinden birincisi huş ağacı ormancığında, yeniden kurulan bir yurt içinde yapılırdı. Kadınlar bu âyine katılamazdı. İkinci kısmı evde yapılırdı. Buna kadınlar katılabilirlerdi.

Birincisi, Bay Ülgen’e karşı yapıldığı için beyaz yani açık renk bir hayvan kurban edilirdi, ikincisi bir ölüm hâlinde, ölünün kötü ve hayırsız ruhunu evden uzaklaştırmak için “Erlik Han” adına yapılırdı. Erlik Han’a da siyah renkli yahut koyu renkli bir hayvan kurban edilirdi.

Birinci âyin Ak şaman tarafından, ikinci ayin Kara şaman tarafından yapılırdı. Bu misallerden anlaşılıyor ki, sihir de, ak ve kara olmak üzere iki bölümdü.

15. Toyonlar, yalnız ataları olan Yer-su'ya yahut Tanrıya, sahip oldukları toteme yahut ruha başvuruyorlardı. Şamanlar ise, kişisel totemleri ve koruyucu ruhlar aracılığı ile bütün ruhlara, totemlere ve ilâhlara baş vuruyorlardı.

16. Şamanlar'ın İlâhlarla ve diğer dinî sembollerle ilişkisi, oğulla baba arasındaki sevgi, saygı ve şefkat duygularına dayanıyordu.

Şamanların, totemler, ruhlar ve ilâhlar üzerindeki etkisi ise, "Sihir baskısı" sonucu idi. Toyonlara isteyerek, şamanlara ise ister istemez, sihir kuvvetinin zorlama ve baskısı Altunda baş eğerlerdi.

17. Toyonizm sağa ve şamanizm sola bağlı idi. Bunların sembolleri olan erkekle kadın da, bu yüzden eşittir. Erkekle kadının eşitliğinden kadının erkeğe karşı hukuk karşısında eşitliği, kadının erkeğe karşı bir "tabu" değil bir tamamlayıcı olduğu, kadının her işte erkeğe yardıma mecbur olması, örtünme ve harem, kaç-göç gibi kadını erkekten ayıran âdetlerin olmaması ve aksine kadını erkeğe her işte ortak ve tamamlayıcı yapan âdetlerin varlığı gibi kurallar doğmuştur.

18. Toyonluk irsiydi (soya çekerdı). Çünkü ilâhlar ve diğer semboller Toyonların atalarıydı. Toyonluğun soydan gelmesinden başka çare yoktu.

Şamanlık, bazen soydan gelen, bazen sonradan kazanılan, bazen de Tanrı vergisi idi. Nevrozlular, yani hastalıkları bedensel olmayan sinir hastaları, Tanrı vergisi şamanlığa çok yetenekli idiler. Tanrısal şamanlar bizim "şeyhlere" benzerlerdi.

19. Eski Türklerde, din, sihri haram kılmamıştı. Sihir de din gibi helâldi. Zaten eski Türk dini "Sihirci din"i idi. Sihiri de "Dinsel-sihir" idi. Din, sihri yasaklamazdı. Sihir de dine düşman değildi. Hatta, dinle sihir birbirine eşit değerde idiler, ikisi, aynı dinin iki sistemine benzerdi.

Birincisi olan din, sosyal ve siyasal teşkilâtların düzenli mantığına uyardı. Organize cemiyeti temsil ederdi.

İkincisi olan sihir, şiirin, müziğin, dansın kanatlarıyla uçan, çok hareketli, uçucu bir hayattı.

Şamanizm, sosyal hayatın organlaşmış şekillerini değil,

dağınık yayılmış şekillerini temsil ederdi. Toplumsal vicdanın henüz billûrlaşmamış sezîşe ait ilhamlarını yaşırdı.

20. Eski dinlerde sihir saygı gören bir yerde olduğu için, o zamanın toyonizmi “akılcı felsefe”yi, şamanizm de “kuralcı felsefe”yi meydana getirmişti.

Eski Türklerde iki felsefe sistemi vardı. Ve bunların biri “din”den, diğeri “sihir”den doğmuştu.

İslâmiyetten sonra, akılcılıktan yani dînin organize düzene dayanan örneğinden, “din alimi ve dînî hukuk bilgini Türkler” tipi doğdu. Yaygın sihir teşkilâtına ve kuvvetlerine dayanan tipinden de, dervişler, Horasan Erleri, Haydariler, Hasan Abdallılar ortaya çıktı.

Şamanların özellikleri: Bir şamanın önce kişisel totemleri vardı. Şaman totemini en gizli kapalı yerlerde, meselâ, karlar Altunda saklardı. Çünkü totemi ölürse, şaman kendinin de öleceğine inanırdı. Şaman toteminin ahlâkına sıkıca bağlıydı. Totemi tavşan olan şaman, gayet hareketli olurdu. Totemi tilki olan, çok hileci olurdu. Totemi arslan olan, çok yiğit olurdu.

Bundan başka, totemin hastalığı, zayıflığı, şanssızlığı gibi şeyler de sahibini etkilerdi. Özetle, şaman, kendi toteminin bir yansıma yeri, bir simgesi idi. Bu yüzden, totem de, ana-üstün aile dağıldıktan sonra onun simgesi olarak kalmıştı.

Ana-üstün totemizm devrinde ana-üstün aileler vardı. Ve bu ailelerin totemleri vardı. Hubert’in dediğine göre, ana-üstün totemizmle birlikte ana-üstün aileler de dağıldılar. Şamanlardan her birisi içinde bulunduğu büyük ailenin totemini kişiselleştirerek benimsedi ve böylece, eski aileler, yalnız şamanların şahıslarında güründüler.

Görülüyor ki, şamanizm, tarihî devirde “bir sihir sistemi” olmakla birlikte, tarihten önce bir devirde, o da ana-üstün totemizmden doğmuş “dînî bir sistem”di. Sonraları daima, Şamanizmin bir taraftan ana-üstün totemizmden güç alması, diğer taraftan ana-üstün ailelerin yerine geçmesi, kadinların gerek dince, gerek devletçe, ailece, iktisatça, sanatça yüksek olmaları hep bu eski ana-üstün teşkilâtların ve totemlerin sonucuydu.

Amagatlar: Şamanların bir de amagatları vardı. Orhun Kitabesindeki “Umay” kelimesini Thomsen²⁴, tanrıça anlamına kabul etmiş, amagat kelimesi de söyleniş olarak, umay kelimesinden türediği gibi, mânâ bakımından da tanrıça kavramını karşıladığı anlaşıyor.

Amagat, bir tür “müz”dür. Şaman, sanatının olgunlaşmasını ona borçludur. Umay ve amagat kelimelerinin ikisi de dişidir. Yakutlar şamana “Oyun” dedikleri hâlde, dişî şamana “Odigan” demeleri de gösteriyor ki, “kan, gat” gibi edatlar “dişilik” edatıdır. Bazı kelimelerde bu gibi edatların bulunması, Türkçede, kelimelerde dişî ve erkek ayrımı olmaması kuralını bozmaz. Özellikle, bu edatlar, Moğolcadan, Tunguzcadan, eski Tatarcadan dilimize girmiş gibi görünüyor.

Şamanlar, sihirsel güçlerini, ana-üstün totemleri ile her biri bir tanrıça olan amagatlardan yani müz’lerden alırlardı. Bir de kadın elbiseleri giyip, her konuda kadına benzemeye çalışmalarından alırdı. Bir şaman ne kadar kadınlaşabilir, kadın çağının totemlerine, müzlerine, ilâhlarının elbiselerine, âdetlerine, yaşayış tarzlarına ne kadar sahip bulunursa, o kadar çok, sihir gücü elde ederdi.

Ak ve kara sihirler: Bunlar, Avrupalıların beyaz ve siyah sihrine benzemez. Avrupalılar büyüye “siyah sihir” derler. “Büyü”, bir adamı hasta etmek, felâkete uğratmak, öldürmek için yapılan kötülük isteyen, düşmanca, yıkıcı uygulamalardır. Kendisine büyü yapılan adam, bu işi öğrenirse, büyücünün istediği hastalığa yahut felâkete uğrar. Haberdar olmazsa, büyüden hiç rahatsız olmaz.

Bundan anlaşıyor ki, büyü demek, telkin (etkilenme) demektir.

“Siyah sihir”, telkin (etkilenme)nin sonucu olduğu gibi, “Beyaz sihir” de etkilenmenin belirlemesidir. Beyaz sihir, hasta biliyorsa, hastayı iyileştirir. Büyülenmiş bir adamı, büyü’nün etkisinden kurtarır. Fakat büyülenmiş adam, önce siyah sihirle büyülendiğinden, sonra da bu büyü’nün kötü etkilerinden kurtarılmak için, kendi üzerinde beyaz sihir

²⁴ Wilhelm Ludwig Thomsen: Orkun Anıtlarının yazılarını ilk defa çözen Danimarkalı Türkbilimci.

işlemleri yapıldığını öğrenmelidir. Büyülü adam bu iki işlemi de bilirse, önce, bunun etkisi Altunda kalır, sonra o etkiden kurtulur.

Görülüyor ki, siyah sihirle, beyaz sihirin her ikisi de etkilenmeden başka birşey değildir.

Telkin (etkilenme) bir inanışın, bir duygunun, bir iradenin, bir adam tarafından, başka bir kişinin ruhuna aşılmasıdır.

Habersiz olarak canlılara, sihir yapılamadığı gibi, siyah yahut beyaz sihire inanmayanlara da sihir yapılamaz. Nasıl ki, kendi üzerinde telkin yapılacak bir kişi de, bu telkini haber almamışsa, ondan etkilenmez.

Şamanlık teşkilâtı: Şamanlar kozmopolit ve milletler arası oldukları için, bunların millî teşkilâtlar arasında yeri yoktur. Fakat şamanlar, siyasî cemiyetlere bağlı olarak değil, büyük ırklar arasında ortak olmak üzere var olan, büyük kıtalara bağlı kozmopolit teşkilâtlar olarak bulunuyorlardı.

Meselâ, Türklerin, Moğolların, Tunguzların, Tatarların, Tangut Tibetlilerinin ve başkalarının şamanları ortaktı. Hepsi, bu ortak şamanlara giderlerdi.

Yakutlar da ayrı ayrı siyasî toplumlardan meydana gelirler. Fakat hepsi, ne kadar geniş olursa olsun, aynı kıtada otururlar. Bu sahada, büyük şamanlar yalnız dört tane olabilir. Ve her birisi, bir yönün sembolü, temsilcisi ve koruyucusu imiş.

Kül Tigin kitabesinde de, biri “Kül İrkin”. olmak üzere dört Tarhan vardı. Cengizliler de, batıda toyonizm, İslâmiyet, hıristiyanlık ve yahudilik dinlerinden her birinin başına bir “Tarhan” seçmişlerdi. Böylelikle, Tarhanların yani büyük şamanların dörtte kalması şeklindeki geleneği korumuşlardı.

Yakutlarda, bu teşkilâttan başka, yirmi dört şaman teşkilâtı vardır. Güya, Deli Petro, kutsal kazı göstermek üzere (Yakutlar ülkesinden) yirmi dört şaman götürmüş.

Bu yirmi dört temsilci, hem siyasî, hem de dinî başkanlığı kendilerinde toplamış olan Toyonlar olabilir. Yahut, şamanlarda, aslı kozmopolit olan ve büyük bir kıtaya yayılmış

bulunan siyasî teşkilâtlara benzeterek sihrî teşkilâtlar kurulabilir.

Toyonlarm dinî görevleri: Toyonlar, “Tudun, yabgu, hakan, ilhan” isimleri ile dört derecedir.

1. Bağımsız tudunlar: Tudunlar aşiretlerin totemlerini yılda bir kere kurban edip bir parçasını herkesten önce yemek, aşiret İlâhına âyin yapmak, bir dileği olana dua etmek gibi dinî görevleri yerine getirirler.

2. Bağımlı tudunlar: Oğuz il’inde, yirmi dört boybeyi ile Yabgu yani “İl beyi”, şöleni düzenleyen hem siyasî hem de dinî başkanlardır. Oğuz ilinin asıl ruhbanları bunlardır. Beylerden, kimin bir dileği varsa, yapılan şölenlerden biri sırasında dileğini anlatır yahut kendisi bir şölen yaparak bütün boybeyleriyle İl beyini davet eder, dileğini söyler. Beyler, hep birlikte yüzlerini göğe dikerler, o adamın dileği gerçekleşir. Zira, ilâhlar genellikle, bu beylerin atalarıdır. Atalar, torunlarının yalvarmalarını yerine getirirler. Dede Korkut diyor ki: “O zamanda, beylerin alkışı, alkıştı; kargışı kargıştı.” (yani duaları dua idi, bedduaları beddua idi).

Oğuzlarca bu beylerin toplulukla yaptıkları dualar faydalı ve sonuç verici olurdu. Çünkü şölendeki toplantılardan “toplumsal vicdan” oluşurdu. Toplumsal vicdan, manevî dilekleri oluştururdu. Maddî dileklere gelince: bunlar gerçekleşmez, ama gerçekleşen manevî dilekler arasında kaybolurdu. Manevî yakarmaların gerçekleşmesi karşısında, maddî dileklerin gerçekleşip gerçekleşmediğinin farkında bile olmazlardı. Maddî dilekler, zaten mutlaka kendiliğinden olacak olan tabîî kanunlardı. Meselâ, totem olan hayvanlar ve bitkiler, zaten yavru doğuracaklardı. Bunun için yakaranlar, totemlerinin çoğaldıklarını görünce, bu olayı toplu olarak kendi yaptıkları ibadetin ruhsal etkisine yorarlardı. Genç bir baba ile ana, evlât isterlerse, elbette duaları kabul olurdu. Çünkü, onların çocuğu zaten yolda idi. Toplumsal vicdanı kutlandıran bir dinî âyin, bu işte bir kaynak görevi görerek, erkek ve kadına ait cinsel faaliyetleri kamçılardı. Bu yüzden, topluca yapılan dualar, yakarmalar, âyinler, ibadetler, manevî dileklerin hepsinde, organik dileklerin bazısında etkili olurdu.

Maddî dileklere gelince, bunlar da, zaten kendiliklerinden gerçekleşen olaylardı. Meselâ, tekrar güneşin doğması-na, sabah olmasına, kıştan sonra ilkbaharın gelmesine, sonbahardan sonra kışın geri gelmesine, mevsimlerin ve sabah, gündüz, akşam ve geceki gün kısımlarının düzenli cereyan etmesine, yağmurların, karların mevsimlerinde yağmasına, ekinlerin mevsimlerinde sararıp başaklanmasına ilişkin olan dilekler, zaten, tabiat kanunlarının sonucu olarak kendiliklerinden gerçekleşmektedirler.

Bu sebeple, şölenin toplu olarak yaptığı duaların çoğunun gerçekleşmesi kesindir. Bazılarının gerçekleşmemesi, diğerleri arasında kaybolur. Bu sebeple “O zaman, beylerin duası dua idi, bedduası da beddua idi” denilmesi doğru olabilir.

Hakanların ruhbanlığı: Hakanlık divanı, şölenin büyüğüdür. Şölene, yalnız bir İl'den olan beyler gelirlerdi. Divan'ın üyeleri de, bir bakanlığın bütün dinî, askerî, sivil ve denizci ileri gelenleriydi. Hazarlarda Hakan, dünya işlerini “İlik”e bırakmıştı. Bu ikincisi maddî işlerin başkanı idi, Hakan ise ruhanî işlerin başkanıydı. Ülkede salgın hastalık, kıtlık, harp yenilgisi gibi bir felâket meydana gelince, bu durum Hakan'ın uğursuzluğuna bağlanırdı. Halk, ülkenin felâketten kurtulması için “İlik”e baş vurarak Hakan'ın idamını isterdi. İlik de duruma göre ya bazı tedbirlerle Hakan'ı kurtarırdı yahut halka karşı gelemeyerek Hakan'ı öldürtürdü.

Bu gerçek, “Hakan”ın ruhsal, “İlik”in siyasal işlerin yetkilisi olduklarını gösterir.

Hakan, eski Meksika, Peru, Japonya hükümdarları gibi, kendi milletleri için “Tabu” idi. Tabu olan bir adam, güneşe çıkamaz, toprağa basamaz, insanlara görünemezdi. Sarayda bir karanlık odada barınırdı. Hazar Hakanı, yalnız siyasî başkan olan İlik'e görünebilirdi. Bütün işler İlik'in elinde idi. Bununla birlikte Ülgen'in uğradığı âfetlerden, belâlardan, felâketlerden yalnız hakan sorumlu idi. İlik, her işin yapıcısı olduğu hâlde, hiçbir millî felâketten sorumlu değildi.

İlhanların ruhanî görevi: Gök Türklerde her yıl demir âyini yapılırdı. Bu âyinin imamı ilhandı. Bir demir parçası, ateşte kızıl kor hâline getirildikten sonra, ilhan'a ait bir Altun

örs üzerine konulur, İlhan bir Altun çekiçe bu demir parçasına vururdu. Sonra, koşular, oyunlar, ziyafetler başlardı. İşte, bu tören dinî bir âyindi. Âyinin imamı da İlhan'dı.

İKİNCİ KİTAP

ESKİ TÜRKLERDE MANTIK

Bugünkü mantığımız çok yenidir: Bugünkü mantığımız Aristo'yla başlamıştır. İlkel medeniyetlerin mantığı, Aristo'nun mantığından çok farklıdır. İlkel medeniyetlerin din-den doğmuş geleneksel mantıkları vardı. Bu geleneksel mantık, o medeniyete özgü geleneksel bilimlerin de esasıydı.

Her medeniyetin mantığı, değer kurumları, yani, din, ahlâk, hukuk, sanat, davranış, dil, ekonomi ve teknik kurumlarını birbirine mantıklı bir şekilde bağlayan genel bir düzenleyicidir. Bir medeniyetin mantığını bulmaksızın onun kurumlarını gerek toplamak ve gerekse açıklamak mümkün değildir. Ben bundan dokuz yıl önce Türk mantığını keşfetmiş ve "Millî Tettebular"ın üçüncü sayısında yayınladığım "Eski Türklerde sosyal teşkilât ile mantikî sınıflandırmalar arasında simetri" adlı makalede bu mantığın şifre anahtarını bir şekilde ortaya koymuştum. O zamandan beri, bu anahtarlarla Türk medeniyetinin bütün kurumlarını belirlemeye ve açıklamaya çalıştım. Ve sosyoloji metodunun ve buluşlarının yardımıyla, oldukça başarılı oldum. Bu konuyu, diğer araştırmalarla karşılaştırarak okuyanlar, göreceklerdir ki, Türk medeniyeti birbirine sıkı bağlarla bağlı kurumların toplamıdır. Ve bunlar arasındaki bu sıkı bağlılık ve uyumu meydana getiren de geleneksel Türk mantığıdır.

1

DÖRTLÜ-BEŞLİ AYIRIM

Dört yönün renkleri: Ayırıma göre, bizce renksiz olan uzayın her yönden bir rengi vardır:

	Kuzey (kara)	
Doğu (gök)		Batı (ak)
	Güney (kızıl)	

Dört yönün renkli olması, yalnız şairane ve eflâtun renkli bir hayalden ibaret değildi. Hatta coğrafya ve doğa bilimlerinde de asıl olan genel bir görüştü. Meselâ, denizleri bu ayırma uygulayacak olursak, aşağıdaki deniz adları çıkar:

	Kuzey (Karadeniz)	
Doğu (Gök Deniz = Mavi Deniz)		Batı (Akdeniz)
	Güney (Kızıldeniz)	

Bu uygulamadan anlaşılıyor ki, bu denizlerin adları aslında Türkçedir. “Karadeniz, mavi deniz, akdeniz, kızıldeniz” gibi terimler, Türkçeden tercüme yoluyla başka dillere geçmiştir. Bundan anlaşılıyor ki, bütün Türkler, dört yönün renklerini biliyorlardı. Bu sebeple, hangi yöne gitmişlerse orada karşılarına çıkan denize, o yönün rengini vermişlerdi.

Birbirine epeyce uzak olan bu denizlere ait adların, eski Türk mitolojisinden doğması, Türk mantığının ne kadar tutarlı ve genel olduğunu gösterir. Bu ayırımın bir izini de “Karayel” sözünde görürüz. Kuzey taraflarından gelen rüzgârlara “kara” sıfatını vermek Türk mantığına uygundur.

Gerçi bu geleneksel ayırım bir bakıma yalnız coğrafi kalmış değildi. Tâbiye (düzenleme) askerlikçe çok önemli olan bir tekniğe de esas olmuştu. Milât’dan iki asır önce, Hying-nu (Hunlar, Kunlar, Koyunlular) Türkleri, Çin İmparatorunu genel karargâhında kuşatmıştı. O zaman Türk Hakanı olan “Mete”, emrindeki dört yüz bin süvariye Türk ayırımına göre düzenlemişti. Süvariler, atlarının donuna (rengine) göre dört tümene ayrılmıştı. Bunlardan atları gök

renginde olan tümen doğuya, atları kızıl renkte olan tümen güneye, atları ak renkte olan tümen batıya, atları kara renkte olan tümende kuzeye gönderilerek yerleştirilmişti.

Demek ki, askerî deyimlerde bile esas olan bu ayırımı, keyfî değil, din veya sihirsel bir gereğin etkisi Altunda idi.

Çinliler, dört yöne merkezi de eklediklerinden, bu ayırımı beşe çıkarmışlardı. Merkezin rengini de “sarı” sayıyorlardı. Bu beş renk, Tibette hâlâ, devlet büyücülerinin, âyinlerini yaparken taşıdıkları beş bayrakta, “Sa-kia-pa” lâmalarının kendi ibadet yerlerini boyadıkları beş renkte izlerini koruyor (Le Turkestan et le Tibet. Grenard, sayfa 902).

Hatta bugünkü Çin’in millî ve ticarî bayrağında da aşağıdaki sırada ve ufak olmak üzere beş renkli şerit vardır: Kırmızı, sarı, mavi, beyaz, siyah.

DÖRT MEVSİMİN RENKLERİ

Dört mevsimin renkleri: Mevsimler, zamanın parçalarıdır. Mevsimlerin rengi var demek, zamanın rengi var demektir. Bugünkü mantığa göre, uzay gibi, zaman da renksizdir. Fakat eski Türk mantığına göre, dört yön gibi, dört mevsimin de özel renkleri vardı. Bu renkler şu şekilde sıralanmıştı:

	Kış (kara)	
İlkbahar (gök)		Sonbahar (ak)
	Yaz (kızıl)	

Bu ayırımdan “Karakış” deyiminin kaynağı anlaşılmaktadır. Kış mevsiminin rengi, Türk mantığına göre “kara” olduğundan, bu deyim asılsız değildir.

Dört unsurun renkleri: Türklerde dört unsurun renkleri şunlardır:

	Su (kara)	
Ağaç (gök)		Demir (ak)
	Ateş (kızıl)	

Tibetliler, bu dört unsura toprağı da ekleyerek beşe çıkarırlar. Toprağın rengi sarıdır. Diğerleri de şu şekildedir:

	Su (kara)	
Ağaç (gök)	Toprak (sarı)	Ateş (ak)
	Maden (kızıl)	

Gezegenlerden her biri de bu beş unsurdan birer tane-sine bağlanır: Venüs madenin, Merih ateşin vb. yıldızlarıdır-lar (L'année Sociologique, cilt 6, Sayfa 58).

Bu beş unsur da, beş yön ve mevsim gibi yahşi ve ya-man, kuvvetli ve zayıf, doğurtan yahut doğmuştur. (a.g.e. C. 6, sayfa 58).

Bu inanışların kökünü arayan Edvar Şavan, onu Türk-lerde buluyor: “Beş unsur teorisi Çin’de doğmamıştır. Bunu oraya sokan Tsin Türkleridir” diyor. (Din bölümüne bakınız).

Dört ilâhın renkleri: Tsin Türklerine göre, ilâhların da renkleri vardı. Doğunun İlâhı “Gök Han”, güneyinki “Kızıl Han”, Batının “Ak Han”, güneyinki “Kara Han”dı. Çinliler, bunlara, merkezin tanrısı olmak üzere “Sarı Han”ı eklediler. Türklerse, buna “Ogan” adını verdiler. Altay Türklerine göre, Ogan’ın iki oğlu vardır: “Su Han”, “Demir Han”.

Görülüyor ki, Ogan'ın oğlu olması gereken “Od Han” ile “Ağaç Han” unutulmuştur.

Beş totemin renkleri: Beş totem şu şekilde sıralanır:

	Kuzey (domöz)	
Doğu (koyun)	Merkez (öküz)	Batı (it)
	Güney (kuş)	

Yönlerin ve merkezin renkleriyle şu şekli alırlar:

Gök koyun

Kara domuz

Sarı öküz

Kızıl kuş

Ak it

GENEL SINIFLANDIRMA

Bütün bu ayrımların birleşmesinden aşağıdaki sınıflandırma meydana gelir:

1	2	3	4
Güney	Doğu	Batı	Kuzey
Yaz	İlkbahar	Sonbahar	Kış
Ateş	Ağaç	Demir	Su
Kuş	Koyun	İt	Domuz
Kızılhan	Gökhan	Akhan	Karahan

Bu çerçeveler, yalnız saydıklarımızla kalmaz, Çinlilerin

“Yi-King” adlı kitabında bu ayırımla ilgili birçok içerikler görülür.

Çinlilerin ayırımı: Çinlilere göre, bütün eşya “yang” ve “yen” adlarıyla iki büyük kısma ayrılmıştır. Yang, uğurlu, yen uğursuzdur. Çinliler yangı (-) işaretiyle, yeni de (- -) işaretiyle gösterirler. Ve bunları ikişer ikişer birleştirmekle aşağıdaki şekilleri meydana getirirler:

----	----	- -	- -
----	- -	----	- -
1	2	3	4

Bunların içerikleri şunlardır:

1. Güneş, ısı, zekâ, gözler vb.
2. Ay, soğukluk, tutkular, kulaklar vb.
3. Yıldızlar (gezegen olmayanlar), tam şekil, burun vb.
4. Gezegenler, gece, insan, teselli, ağız vb. (Revue Philosphique 1220. 3-2, sayfa, 185).

Yukarıki ayırımı incelersek görürüz ki, bugünkü mantığa göre aynı türde olan varlıklar, geleneksel mantıkta ayrı ayrı türlere ve düzenli bir dereceler sıralaması ile bölünmüşlerdi. Meselâ, güneş, ay, yıldızlar ve gezegenler bugünkü mantığa göre aynı türdendirler. Çin mantığı, bunlardan güneşi birinci, ay'ı ikinci, yıldızları üçüncü, gezegenleri dördüncü bölüme almakla, onları, her biri ayrı bir dereceyi gösteren geleneksel türler arasında bölüştürmüştür. Gök cisimlerinin ayrı ayrı derecelere sokulması büsbütün anlamsız değildir. Çünkü, bu ayrılış, parlaklıkları açısından olmuştur. Yine aynı türden olan “Gözler, kulaklar, burun, ağız” unsurları da, dört geleneksel tür arasında önemlerine göre bölüştürülmüşlerdir. Bu ayırımın bütün içindekiler Çin kitaplarında aranınca görülür. Çinliler bu ayırımda büyük bir ustalık göstermişlerdir.

Görülüyor ki, Çinliler gibi eski Türklerde de bütün eşya ve yaratıklar bu dörtlü ayırıma sokulmuştu. Bu dört çerçeve, eski Uzakdoğu medeniyetine ait kutsal mantığın kutsal sınıflandırmasıdır.

MİTOLOJİK ATALARIN BU KATEGORİLERE SINIFLANDIRILMASI

Uygurların, başka bir söyleyişle Dokuz Oğuzların efsanesine göre, kendi illeri, bir ağaçtan doğan beş çocuktan türemiş. Bu çocukların adları şunlardır. **Sungur Tigin, Kutur Tigin, Tükek Tigin, Or Tigin, Böğü Tigin.** Dokuz Oğuzların geleneğine göre “**Türk**”ün dört oğlu vardır ki, isimleri dört kabilenin adlarından başka bir şey değildir. Barsacar, Çigil, Amlak, Tutuk. Oğuz Han’ın babası Kara Han ile amcaları Orhan, Gözhan, Gurhan da dörtlü bir sınıflandırma oluşturdular.

Beşli sınıflandırmayı, Çinlilerin bugünkü bayrağında gördüğümüz gibi, aşağıdaki ayırımlarında da görürüz: Beş çeşit büyü, beş çeşit gam notası olduğu gibi, bunlarla soplar arasında da ilişkiler varmış ki, bu, müslümanların tasavvufuna da girmiştir.

Dört yönün kutuplarıyla merkezdeki nokta, bölünmüş oldukları beş çerçevenin simgelerinden başka bir şey değildi. Sonraları, Turfan’da yerleşen bu il’in oturduğu ülkeye “Beş-balık” adını vermesi de Uygur teşkilâtının beşli olduğunu gösterir.

Dörtlü ve beşli sıraları Türkler ve Çinlilerin bazı ayırımlarında görüyoruz: Yakutlarda dört ulusun yalnız dört büyük şamanı vardır. Dede Korkut’un anlattığına göre Oğuzlar arasında dört kahraman vardı ki, yüzü örtülü gezerlerdi. Bunlar dört büyük şamanın benzerleri olabilir. Orhun Kitabesinden anlaşıldığına göre, sihir âyinine dayanan toplantılar, her biri bir yönü temsil eden dört başkanın başkanlığı Altunda yapıldı. Bu başkanların üçü Tarhan rütbesinde idi. Dördüncüsüne yani en büyüklerine “Kül İrkin” adı veriliyordu. Bunlar resmî görevleri olan dört büyük şamandan ibaret olabilir. **Kutadgu Bilik** (Yusuf Has Hâcîp) adlı Türk kitabı, dört bölüme ayrılmıştır ki konuları şunlardır: Adalet, kudret, akıl, ölçülülük. Bu dört yeti aşağıdaki dört kişi tarafından temsil edilmiştir:

1. Adalet: Gün Doğdu İlik Han.

2. Kudret: Ay Doldu, Okturmuş, vezir.

3. Akıl: Öğdölmüş, vezirin oğlu.

4. İhlmlıhık: Otkurmuş, vezirin kardeşı.

Kitap, bu dört kişinin görüşme ve çekişmelerini anlatır:

Uzayın bölünmesinden çıkarılan beşli sınıflandırma Türklerin ordu düzenlerinde de görülür:

Sol kol	Kara ovul (Öncü)	Sağ kol
	Ordu (Hakanın ordusu)	
	Çiğde ovul (artçı)	

Bu ayrımı, Türklerin İslâm dönemindeki tasavvufunda da görürüz: Dört yönün “kutuplar” ile merkezdeki kutsal nokta, eski Türk mantığı ile izah edilebilir.

Bu ayrımın çeşitleri arasında eşitlik: Dörtlü ayrım Türklere göre, bütün varlıkların dört eşit çeşide bölünmesiydi. Buradaki “Gök, kıızıl, ak, kara” renkleri değer açısından birbirine eşit olduğu gibi, bunların yönleri, mevsimleri, unsurları, totemleri ve Yer-su’ları da eşit idiler. Çinlilerde ise, yukarıda gördüğümüz gibi, bu türler derece derece birbirinden üstündüler. Bu dereceler 1,2,3,4 rakamlarıyla gösterilmiştir. 4 numaralı tür, 3 numaralı türden, 3 numaralı 2 numaralıdan, o da 1 numaralıdan değer açısından aşağıdır. Bu noktada Çinlilerle Türkler arasında köklü bir ayrılık vardır:

Türklerdeki eşitlik, İl içindeki aşiretlerin eşit, o hâlde, cemiyetin de demokrat olduğunu gösterir.

Dört renk adının maddî bakımdan eş anlamlı olmaları: “Gök, kıızıl, ak, kara”, eski Türk medeniyetinin manevî renklerinin adlarıdır. Bu manevilik İslâmiyetten sonra da sürmüştür. Bugün bile bu renklerin ikişer adının olması ve bu isimlerin eskilerinin manevî değerleri, yenilerinin ise maddî renkleri anlatması, bu iddiamızı ispatlar. Sözcelişi, bir zenciye yüzü siyah, kâğıdın rengine beyaz denilir. Bir kaba-hatli için “yüzü kara çıktı” der, suçsuz için de “yüzü ak çıktı” deriz. Yine bunun gibi “Gök Tanrı” ve “Gök Türk” denildiği hâlde, “Mavi Tanrı” ve “Mavi Tür” denilemez. “Kızıl Elma”

kelimesiyle “Kırmızı Elma” kelimesi arasında da derin bir fark vardır. Bu karşılaştırmadan doğan sonuca göre, eş anlamlı sandığımız bu dört rengin eski isimleri mecazî²⁵ yeni adları ise maddî mânâlara gelir.

Mecazî anlamlar: Gök, kızıl, ak, kara.

Maddî anlamlar: Mavi, kırmızı, beyaz, siyah.

Merkeze ait renge gelince: Bu, Çinlilere göre “sarı”, Türklere göre “Altun”dır: Altun Ordu, Altun Süyek (Kemik) gibi.

Bu ayırımın kökeni: Bu ayırımın çıkışı Çinlilerde anlaşılmaz. Çünkü, onlarda, sosyal ayırımla bu ayırım arasında görünürde hiçbir ilişki yoktur. Türklerde ise, bu dört geleneksel tür, eski Türk il'inin ayrılmış bulunduğu dört soptan ibaretti. Bu soplaların eski isimlerinin, totemlerinin adlarında sürdürülmüş olduğunu yukarıda göstermiştik.

Türk takvimi: Din konusunda gördüğümüz gibi, Türk takviminin “on iki hayvan” isimleriyle “Dört mevsim” isimleri de bu dörtlü sınıflandırmanın totemlerinden çıkmıştır. O hâlde, bu ayırımın uygulamasının çok geniş bir alana ve büyük bir derinliğe sahip olduğu kesinleşir.

2

İKİLİ AYIRIM

Çinlilerde, ikili ayırım yalnız bir çeşittir. Bu tek ayırım eşyanın yang ve yen diye iki büyük gruba ayrılmasından ibarettir. Dörtlü ayırımın ne şekilde bundan türediğini yukarıda gördük.

Türklere gelince, bunlarda, ikili ayırım, iki çeşittir. Birinde, Çinlilerin aksine olarak iki yan birbirine eşittir, İkinci-sinde, Çinlilerde olduğu gibi, iki yan birbirine eşit değildir.

Eşit ikilik: Tarafları birbirine eşit olan ikili ayırım, var-

²⁵ **Mecazî:** Kendi öz anlamında kullanılmayıp, benzetme yolu ile başka bir mânâda kullanılan söz.

lıkların “sağ ve sol” diye iki eşit sınıfa ayrılmasından ibarettir. Meselâ, Türk mantığına göre:

1. Erkek “sağ”, kadın “sol” kadrolarına konulmuştur.
2. Toyonizm sağ, şamanizm sol yön sayılmıştır. Yine bunlar gibi.
3. Oğuz il’ini meydana getiren “Boz Ok” ve “Üç Ok” sınıflarının birincisi sağ kol, diğeri sol kol’dur.
4. Kut âleminde de “Tanrılar” sağ kol’u, “Yer-su”lar sol kol’u oluşturmuşlardır. Bu oranların pratik sonuçları şunlardır: Toyonizmle Şamanizmin, yani din’le sihir’in eşitliği, kadının hukukta, siyasî ve ekonomik alanlarda erkeğe eşit olduğu sonucunu doğurmuştur. Bundan başka, toyonizm devrinde başlayıp kadınla erkek arasında “örtünme” ve “harem” gibi ayırıcı durumlara sebep olan gizli ikilik de Türklerde yoktu.

Bu toplumsal ikilik, kadınların ilkel cemiyetlerde “tabu” ve Çinlilerde “yen” sayılmasının sonucudur. Türklerde ise, kadın ne tabu, ne de yen olmadığından, güzel tür, güçlü türün karşıtı ve onun karşısında eksik değil, aksine onun eşi ve tamamlayıcısı olmuştur. Bu yüzden, eski Türklerde ne akrabalık ne de baba-üstün aile oluşmamıştır. Çinlilerde ise, hem akrabalık, hem de baba-üstün bir aile tipi egemendir. Ve kadınlarda örtünme, gizlenme, harem kuralları yürürlüktedir. Türklerde, cinsel, işbölümü de yoktu. Çünkü, cinsel işbölümü, kadının tabu olmasından ileri gelmiştir. Eski Türklerde, kadın tabu olmadığından, erkeğin her çalışmasına katılırdı. Avda, savaşta, ziyafetlerde, toplantılarda ve genel dinî, siyasî, ahlâkî, güzel sanatlar, dil ve ekonomi alanlarında kadın erkekle beraberdi. Özetle, ilkel cemiyetlerde cinsel işbölümü, kadınla erkeğin aynı aletlere el dokunduramalarının sonucudur. Türklerde ise, gerek erkek ve gerekse kadın bütün âletlere dokunabilirdi.

Kadınla erkeğin ayrılığı: Kadınla erkek yalnız “Cinsel totem” açısından birbirinden ayrılmıştı. Çünkü, “inek” kadının, “kısarak” erkeğin totemleriydi. Büyük Ansiklopedinin dediğine göre, kadına ait sanem’in (put) inek memeli, erkeğe ait sanem’in kısarak memeli olması, inekleri kadınların, kısarakları erkeklerin sağmasındandır. Bizce ise, bu sağmak

olayı bir sebep değil, belki bir sonuçtur. Yani, inek memeli sanem (put), inekleri sağanın kadın olmasından dolayı kadının totemi olmamış, aksine, kadının totemi inek olduğu için inekleri sağlamak, onun için bir din görevi olmuştur. Erkek için de durum böyledir.

Bu ayrılık eşitliği bozan bir ayrılık değildir: Kadınla erkeğin totemleri birbirinin tersi olan hayvanlardan değildi. Zaten, Türk milletinin totemi “yak”, yani Tibet öküzüdür. Tibet öküzü, başı bakımından öküze, kuyruğu bakımından da at’a benzer. Bu benzerlikler sebebi ile gerek at ve gerek öküz, yak’ın yerine geçebilir. At’ın ve öküz’ün ibadet ve sihir kurbanları olarak kesilmesi, Tibet öküzüne benzemeleri yüzündendir. Önceleri Türklerde egemenliğin, simgesi olan “Tuğ”, Tibet öküzünden yapıldı. Sonraları, Türkler Altay’dan özaklaştıkları için bu hayvanı bulamayınca, at ve öküz kurban etmeye başladılar.

İki kolun eşitliği: Dörtlülük il’ler dışındaki illerden her biri ikişer kol’u içine alır. Bu kollar’ın sağ ve sol kadrolarına konulması, eşit olduklarını gösterir. Şimdiye kadar, yalnız bir kol’un içindeki aşiretlerin eşit olduğunu görüyorduk. Aşiretlerin eşitliği Türk kavminin demokrat olduğunu gösterir.

Yalnız, şurası vardır ki, ilkel kavimlerdeki demokrasi ve feminizm, bugünkü demokrasiye ve feminizme benzemez. O zamanki demokrasi ve feminizm, şimdiki demokrasi ve feminizm gibi devlet kanunlarına dayanmazdı. Din’den, sihir’den, töre’den doğmuştu. Eşitlik, henüz aristokratik devlet ve anti-feminist aile oluşmadığı için vardı. Görülüyor ki, nitelikleri tıpatıp benzemekle birlikte, cemiyetin sonu gibi başlangıcında da bu iki çeşit eşitlik vardır.

Evlilikte eşitlik: Sağ ve sol ayırımında iki tarafın birbirine eşit olmasından doğan sonuçlardan biri de “il içi evlilik” (endogami) kuralı ile “evlilik birliği” kurumudur. Henüz totemizm dininden yeni çıkmış olan cemiyetlerde “dışardan evlilik” (eksogami) kuralı yürürlükteydi. Bu evlilik biçimi, kadının kendi sopundan olan erkekler için tabu yani haram olmasının sonucuydu. Eski Türklerde ise, katı totemizm devri geçmiş, naturizm dönemine ulaşılmıştı.

Türk naturizminde, totemizm yalnız geride kalanlar ola-

rak vardı. Bu açıdan, eski Türk cemiyeti, Avustralyalılara ve Kuzey Amerika yerlilerine ait totemizmden çok ilerde bulunuyordu. Andığımız cemiyetlerde “dışardan evlilik” kuralı yürürlükte idi.

Eski Türklerde karının “İl”den olması şarttı. Karının il’den yani kocanın akrabasından bulunması, onu hukuk açısından yükseltecek bir etkendi. Çünkü, eski kavimlerde her cemiyet, kendisini diğerlerinden daha yüksek ve soylu sayardı. Evlilik, soylulukta birbirine eşit iki kişinin birleşmesi demek olduğundan, ancak iki tarafı aynı il’den olan bir evlilik, Türk töresine uyabilirdi. Bu sebeple, o zaman “il içi evlilik” kuralının geçerli olması gerekiyordu.

Bazı başkanlar fetihlerle zengin olduktan sonra, eşleriyle yetinmemeye başladılar. Bunlar, aldıkları esirlerden yahut egemenlikleri Altuna yeni giren oymaklardan güzel odalıklar edinmeye başladılar. Töre, bunları uygun bulmadığından, bunlara hatun adı verilemezdi. Bu yüzden eski Türkler bunlara “kuma” adını verdiler ve bir çeşit odalık olarak tuttular.

Kuma, gerçek eşten çok farklı idi: Kuma, bir eş gibi değil, hatunun kız kardeşi gibi aileye katılırdı. Kendi çocukları kumaya “teyze” diyebilirdi. “Anne” diyemezlerdi. Bu sıfat, yalnız evin sahibesine yani gerçek eşe verebilirdi. Demek ki, annelik sıfatı, yalnız, il’den olan eşe özgü idi. Bundan başka, kumaların çocukları babalarının servetinden de pay alamazlardı. Bir hakan oğlu kumadan doğmuşsa, hakan olamazdı. Bu kural, İran’daki Kaçar sülâlesinde bugün bile yürürlükte dir.

Hakanlar tarafından Çin’den alınan prenseslere “konçuy” adı verilirdi. Bunlar, hukuk karşısında kumalardan yüksek olmakla birlikte hatunlardan aşağı idiler.

Görülüyor ki, Türklerde kadın haklarının yüksek olması, bir taraftan da “il içi evlilik” kuralına dayanıyordu.

Kadının toplumsal faaliyetlere katılımı: Kadının hukuk açısından yüksek olması, bir yandan da katıldığı toplumsal ve ekonomik hayatın çok olmasının ürünüdür. Kadınlar, o işlerden başka meyve toplama, avcılık, çiftçilik, sürü sahipliği, savaş, askerlik, millî ziyafetlere ve danışma toplantılarına, şölen ve kurultaylara girmek gibi birçok faaliyetlere katılırlardı.

Bu faaliyetler de kadının hukuk açısından yüksek, hür ve serbest olmasını sağlıyordu. Kişileri eşit olan ikinci ayırımın bu saydığımız sonuçlardan başka çok çeşitli sonuçları daha vardır. Fakat bunların hepsini saymağa kitabın kapsamı yeterli değildir.

3

SEKİZLİ VE ALTILI SINIFLANDIRMA

Dört yöne, aralarındaki ikinci derecede yönler yani kuzey doğu, kuzey batı, güney doğu, güney batı gibi yönler eklenince, rüzgâr gülündeki sekiz rüzgâra karşılık olarak sekiz yön meydana gelir. Bu sayıya merkezin eklenmesiyle (9) kutsal sayısı oluşur. (9) sayısının kutsallığı, sekizli ayırımın merkezle birlikte tam bir şeklini kapsadığındandır.

Çinlilerde sekizli sınıflandırma: Dörtlü ayırimda yaptığımız gibi, sekizli ayırımı iyi anlamak için, Çinlilerin skolastik felsefesine baş vurmak zorundayız. Bu felsefeye göre, sekizli ayırım “yang” adını, alan (-) işaretiyle “yen” adını taşıyan (- -) işaretinin üçer üçer birleşmesinden meydana gelmiştir. Bu ayırımı şekilleriyle göstereyim:

----	----	----	----	----
----	----	----	----	----
----	----	----	----	----
1	2	3	4	5
	----	----	----	
	----	----	----	
	----	----	----	
	6	7	8	

Bu kadroların kapsamlarından bir bölümünü misal olarak verelim:

1. Gök, halis erkek
2. Buğu, yukarı çıkma, ağma, göller
3. Ateş, ısı, ışık
4. Yıldırım
5. Rüzgâr
6. Su
7. Dağlar
8. Yer, halis dışı

Sekizli ayırimda “1” sayılı kadro “gök”, 8 sayılı kadro da “yer”dir. Bunlar Türklerin “Gök Tanrı” ve “Yer-su” ilâhlarının karşılığıdır. Gök ile yer’in arasında bulunan öteki altı kudret de şu şekildedir:

1. Buğular, bulutlar, yukarı çıkma
2. Ateş, ısı, güneş, ışık, şimşek
3. Yıldırım
4. Rüzgâr ve orman
5. Su, ırmak, göl ve deniz
6. Dağlar

Şu sıra ve düzeni Oğuz’un teşkilâtıyla karşılaştıralım. Güya, **Oğuz Han**’ın “Gün han, Ay han, Yıldız Han, Gök Han, Dağ Han, Deniz Han” adlarında altı oğlu olmuş. Oğuz il’i, bunların torunlarından oluşan altı aşirete ayrılmış. Bu efsânenin gerçeği şudur: Bu altı isim, Gök Tanrı ile Yer-su’nun oğullarına ait isimlerdir. Demek ki, bunlar da ilâh isimleridir. Bunların sekizli Çin ayırımında, açık seçik karşılıkları vardır. Meselâ, Altuncı sıra iki tarafta da dağ’dır. Beşinci sıra iki tarafta da deniz’dir. Güneş her iki ayırimda da yer alır. Çin ayırımının tamamı elimizde olsaydı, Oğuz’un altı aşiretine ait ilâhları orada tamamıyla görürdük. Gerçi bunlardan üç dairenin içeriklerinden bir bölümünü daha gösterebiliriz:

1. Gök güneyde, ışık ilkesi, erkek, hareketsizlik, kuvvet,

yaş, gök kubbesi, baba, hakan, yuvarlaklık, yada taşı, madden, ayna, kızıl, iyi at, ihtiyar at, büyük at, bir eğri kılıç, ağaçların yemişi vb.

2. Yer kuzeyde, karanlık ilkesi, dişi, yer ilkesi, uyum, binek ve kasaplık dört ayaklı hayvanlar, kadın, ana yer, elbise, kazan, çokluk, kara, büyük arabalar vb.

3. Güneş, etki, rüzgâr, orman (ağaç), uzaklık, yükseklik, kümes hayvanları, uyluklar, büyük kız, ileri ve geri hareketler, % 3 faiz vb.

Bu ayrımı Oğuzların sınıflandırması ile karşılaştıralım; Oğuzların ayrımı şöyledir:

Hakan	
Sol kol	Sağ kol
(gök)	(gün)
Deniz	Ay
Dağ	Yıldız
Hatun	

Hakan göğün, Hatun “yer”in karşılığıdır. Diğer altı ata isimlerinden “Gün”ün iki ayrımında da var olduğunu görüyoruz. Gerçi, Oğuz sıralamasındaki sünük’ler (millî ziyafette yalnız yetkisi olan beyler tarafından yenilen et parçası, söğüş) ile Çin ayrımı karşılaştırılınca, ikisinde de birinci kadroda baş, ikinci kadroda karın, üçüncü kadroda “uyluklar” yani but sünüklerinin bulunduğunu görürüz. Oğuzlarda, bunlardan birincisi Hakan’ın, ikincisi Hatun’un, üçüncüsü Gün Han aşiretinin sünüğüdür. Eğer bu Çinli ayrımının tamamı elimizde olsaydı, diğer sayıların birbirine uyduğunu görecektik. Yetiyecek Çin tarihi konusunda çalışan genç bilginlerimizden bu önemli hizmeti bekleriz.

Sekizli ayrımın aslı: Türklerin sekizli ayrımı, iki dörtlü ayrımın birleşmesinden meydana gelmiştir. Bunun aslını ararsak, yine toplumsal teşkilâta buluruz. Oğuzlarda “Boz Ok” koluyla “Üç Ok” kolu birleşerek Oğuz il’ini meydana getirmişlerdir. Üç Ok’ların Yer-su’ları olan Gök, Dağ, Deniz Hanlar’ın, Ogan’la iki oğlu olan “Demir Han”la “Su Han”ın

karşılığı olduğunu görürüz. Bu karşılık olma Üç Ok'lar önceleri dördtlü bir ayırıma bağılı iken, Hakan'la Hatun'a yer bulabilmek için, üçlü ayırımda olduğu gibi simetrik bir şekil almıştır. Demek ki dış görünüşü ile altılı bir ayırım şeklinde görünen Oğuz teşkilâtı, gerçekte sekizlidir. (Bu konuyu açıklığa kavuşturalım:)

Altılı tasnif: Altılı ayırım, sekizli ayırımdan doğmuştur. Oğuzlarda iki dördtlü aşiret birleşince, sekizli bir il meydana gelmiştir. Fakat bu ayırımın iki hanesi Hakan'la Hatun yahut gök'le yer'e ayrıldığı için, ayırımda altı hane kalmıştır. Üç Tanrı, yani "Gök, Dağ, Deniz" Hanlar da Üç Okların hem ilâh ve hem de atalarıdır. Görülüyor ki, bu sınıflandırma Türklerin toplumsal düzeninden doğmuştur.

Çinlilerde altılı sınıflandırma: Çinlilerde altılı ayırım kutsal bir sınıflandırmadır. "Hou Han-Shu" adındaki Çin kitabında yazıldığına göre, yılın on ikinci ayında başkent yahut komutanlık merkezi olan her şehrin dışında topraktan altı adet öküz yere dikilir (Cycle Turc). Din konusunda gördüğümüz gibi, Oğuz boylarının sembolleri yalnız bu altı ilâhtan ibaret değildir. Oğuz boylarının ongunlarıyla sünükler de altışar adettir.

Oğuz il'ine bağılı olan Uygur, Karluk, Kalaç, Kıpçak, Kanklı, Ağaç Eri illeri de altıdır. Turfan'a "Beşbalık" denmesinin sebebini, beşli sınıflandırma bölümünde göstermiştik. Kâşgar yöresine "Altı şehir" denmesi de, orada egemen olan Oğuz İl'inin altı ayırıma bağılı olmasından meydana gelmiştir.

Türk teşkilâtlarında "Altı bölüğe bölme" kuralına birçok yerlerde rastgelinir:

1. Kül Tigin kitabesinde "İşte, yirmi altı yaşında amcam kağanın saltanat ve hükümetinde olup bitenler: Altı Çup ve Suğdaklar üzerine sefer ettik ve onları bozduk."

2. Eski zamanda Moğollar "Tümen" diye adlandırılan altı kısma bölünmüştü. Bunlar da Cagun-gar (sağ kol), Baragun-gar (sol kol) adlarıyla iki kol'a ayrılırdı. Sağ kol'a Han kumanda ederdi. Sol kola Han'ın kardeşi yahut oğlu yani veliaht kumanda ederdi. (Grand Ansiklopedi, cilt 24, sayfa 68). Moğolların bu ayırımında, Oğuzların, gerek Bozok ve Üçok diye altı öze, gerek altı ile ayrılımlarının bir eşi görüyor.

3. Eski Hyung-nu'larda, Türk il'i altı kısma ayrılarak büyük başkanın kumandası Altuna verilmişti. Bu il de sağ kol ve sol kol diye ikiye ayrılmıştı. Kollara kumanda eden iki büyük beylerbeyi idi.

Osmanlı Devletinin kapıkulu askeri arasında "Altı bölük" isimli süvari ocakları vardı ki, "atlı", "silâhdar", "sağ ve sol" "sağ ve sol garipleri" adlı iki süvari bölüğü isimli bölüklerden oluşuyordu. Bunlardan atlı ile silâhlı "Baş bölük", sağ ve sol "Orta bölükler", sağ ve sol gariplerine de "Aşağı bölükler" denilirdi.

Atlıların bayrağı kırmızı, silâhçının sarı, orta ve aşağı bölüklerin alaca idi (Tarih-i Devlet-i Osmaniyye, Abdurrahman Şeref, cilt 1, sayfa 319).

Eski Osmanlı teşkilâtında "kalemiye" yolunun son rütbeleri, nişancılık, defterdarlık, başkanlık, defter emînliği, birinci ve ikinci sıra defterdarlıkları idi ki, sözü edilen devlet hizmetleri, "altı devlet hizmeti" diye adlandırılırdı, (a.g.e. cilt 1, sayfa 306).

Eski Osmanlı teşkilâtında devlet egemenliğinin simgesi olan "Tuğ" şu sıra ile takılırdı: Sancak Beyi'nin bir tuğu, beylerbeyinin iki tuğu, vezir'in üç tuğu vardı. Sadrazam beş tuğa kadar kullanabilirdi. Altı tuğ Padişah'a özgü idi.

Büyük memurların atamasında da Sadrâzam, padişah-tan izin istemeden beş memuru tâyin edebilirdi. Altı memuriyetin birden verilmesi Padişah'a aitti.

Yedi sayısının kutsallığı: Batı Türklerinde yedi sayısı kutsaldı. Bunun sebebi de açıktır: Yedi sayısı, altı bölüğe, il'i temsil eden merkezin eklenmesi ile oluşmuştur. Batı Türklerinde, her insanın yedinci atasına kadar dedelerinin belli olması gerekirdi. "Yedi ata" sözü yedinci göbeğe kadar ulaşan dedeler demektir. "Ben kızımı yedi yabancıya veririm." "Yedi yabancidan kız alırım." gibi deyimler eskiden Türklerde de bir tür dışardan evlilik kuralının yürürlükte olduğunu gösteriyor.

Çok eski zamanlarda, evlilik "soy"un dışında, "il"in içinde imiş. Nasıl ki, ilkel cemiyetlerin birçoğunda evlilik, soyun içinde ve sopun dışında kalmak zorunda idi. Şu kadar ki, Türk ilinde, iç evlilik gittikçe kuvvetlenmiş, dış evlilik ise fonksiyonunu ve gerekliliğini yitirmiştir.

“Yedi Kuday” da, merkezle birlikte altılı teşkilâta karşılıktır.

Yirmi dört boy: Altılı ayırimdan yirmi dörütlü sınıflandırma doğar. Çünkü, altılı ayırımı meydana getiren, Oğuz Han'ın veyahut daha doğru söylenişi ile Gök Tanrı'nın altı oğludur. Bunlardan her birinin de dörder oğlu meydana gelmekle, yirmi dörütlü teşkilât oluşmuştur. Şurası var ki, altılı ve yirmi dörütlü düzeni kuran Hyung-nu'ların hanı Mete'dir. Mete, kuvvetli bir ordu meydana getirmek için atlı okçulardan oluşmak üzere yirmi dört tümen kurmuştur. Her tümen, şimdiki tugay derecesinde olup, on bin askeri kapsardı. Altılı teşkilât da, bu tugayların dörder dörder birleşmesinden meydana gelmiş altı süvari tümeninden ibarettir.

Bu ayırım “Oğullardan ve torunlardan doğmuştur” diyenler, daha sonra gelen Oğuzlardır. Hâlbuki, bu teşkilâtın kurucusu olan Mete, bunlardan çok eskidir. O hâlde, Oğuzların altılı ve yirmi dörütlü teşkilâtı, oğullar ve torunlardan meydana gelmiştir. Oğuzların düzeni, eski bir teşkilâtın (Mete teşkilâtının) devamından başka birşey değildi. Demek ki, bu teşkilâtı iyi anlayabilmek için de eski “Türk-Çin” mantığına baş vurulmalıdır.

Yirmi dörütlü sınıflandırma nerelerde var? Yirmi dörütlü ayırımı Selçuklular ve Akkoyunlular, son zamanlarına kadar uyuyorlardı. Bu ayırım, Selçuklulardan, Eyyubîlere, onlardan da Mısır Kölemenlerine geçti. Hatta, Kürtlerden “Rojki” birliği de yirmi dört aşiretten meydana gelir. Deli Petro, Yakutlardan yirmi dört şamanı Petersburg'a getirmiş. Olabilir ki bu gelenler, şamanlar değil de toyonlardı. Çünkü Şamanizm, yirmi dörütlü ayırımı da kendisi için kullanmak gücüne sahipti. Bilindiği gibi dört büyük şaman da dört yönden kabilenin simgeleriydi.

Yirmi dörütlü teşkilât Moğollardan “Uyrat”larda da görülmüştür. Eski Osmanlı vezirlerinin çoğlanları da yirmi dört tane idi.

4

DOKUZLU VE SEKİZLİ SINIFLANDIRMA

Bu ayırımın kökeni: Dörtlü ayırımın iki katından sekizli ayırım meydana geldiği gibi, bir sekizli ile bir dokuzlunun birleşmesinden “Dokuzlu-sekizli” ayırımı oluşmuştur. Yakutların teşkilâtı bu ayırma bağlı olduğu gibi, herhâlde, Dokuz Oğuzlarla, Dokuz Tatarlar da bu teşkilâta bağlı idiler. Bu durumda bu iller’in adları sağ kol’larına göre konmuştu.

Dokuzlu ayırımın başka şekli: Karluklarda da dokuz ayırım, üç adet üçlü ayırımdan doğmuştur. Karluk birliğinin teşkilâtı şu şekilde idi:

3 Çigil kabilesi	Koelin, Köklen
3 Kazak	Beda
3 asıl Karluk	Tihsin

Üçlü ayırımın beşli ayırımdan nasıl doğduğunu bize “Ogan”la iki oğlu olan Su Han ve Demir Han gösterir. Bu sonuncu ayırım, Od Han’la Ağaç Han’ın sınıflandırmadan çıkarılmasıyla meydana gelmiştir.

Dokuz sayısının kutsallığı: Doğru Türklerince dokuz sayısı kutsal olduğundan, ödüller ve cezalar bu sayıdan yahut bunun katlarından yapılırdı. Meselâ, Tarhanlık dokuzuncu göbeğe kadar geçirdi. Bir hırsıza çaldığı mal geri verdirildikten başka, dokuz katı da, para cezası olarak alınırdı. (Tarih-i İlm-i Hukuk, Mahmud Esat).

Millî ziyafetlerde ve dinî âyinlerdeki kurbanlar ve sunulan şeyler ya dokuz yahut dokuzun katlarından olurdu. Meselâ, Ebûlgazi’ye göre, Oğuz Han destanına göre, onun zamanında yapılan bir ziyafette yaldızlanmış bir oba kurularak dokuz yüz at ile dokuz bin koyun boğazlamışlardı.

Dokuz dallı bir çam ağacından, kavimlerin dokuz atası olan “Dokuz atalar”ın türemesi, Altay Türklerinin huş ağacı ormancığında yaptıkları âyinde, göğe çıkmak için merdiven

olarak kullandıkları bir huş ağacında basamak yerine dokuz kertiğin açılması gibi olaylarda da dokuz sayısının esas olduğunu görüyoruz. Güya, Çinlilerin ilk hükümdarı da dokuz vazo yaptırmış.

5

ON YEDİLİ SINIFLANDIRMA

Dokuzlu ve sekizli sınıflandırmaların birleşmesinden “17” sayısı meydana gelmiştir. Altaylılarda, gök katları ve tanrıları, yeryüzündeki Yer-su’lar ve uruk’lar hep on yedi’dir. 4’lünün iki katından 8’li meydana geldiği gibi, 8’linin iki katından 16’lı ayırımın meydana gelmesi gerekirdi. Bunun 17 olmasının, sağ kol’a merkezin eklenmesi sonucu ortaya çıktığını yukarıda görmüştük. Demek ki, bu ayırimda da esas olan 16 sayısıdır. Bu sayıyı Japon bayrağında da görürüz: Bu bayrağın zemini beyaz olup ortasında bir daire vardır. Bu daireden kenara kadar uzanan ve ışık şeklinde bulunan 16 tane şerit doğmuştur (Almanak, Haşet 1924).

Görülüyor ki, Türk mantığının sayıları Çin ve Japon bayraklarına kadar etkin olmuştur. Bu durum, Türk mantığının ne kadar kapsamlı ve önemli olduğunu göstermeye yeterlidir.

6

EŞİT OLMAYAN İKİLİ AYIRIM

Ak ve kara ayırımı: Çinliler, eşit olmayan ikili ayırımı Yang ve Yen kavramları ile meydana getirmişlerdi. Eski Türklerde Yang’ın karşıtı “Ak”, Yen’in karşıtı “Kara”dır. Doğu Türkleri Ak’a “Gök”, Kara’ya “Yağız” derlerdi. “Gök Tanrı”, “Yağız yer” gibi.

Ak-kara ayırımının Türklerde uygulanması: Türklerin en eski devirlerinde bu ayırma ihtiyaçları yoktu. Çünkü, o

zamanın Türk teşkilâtında il'in bütün aşağı tabakaları ve kişileri birbirlerine eşittiler. O zaman "Kara Budun", "Kara Ulus", "Kara Gün" gibi terimler ve bu terimlerin simgelediği egemen olmayan halk grupları yoktu. Erlik Han ve onun egemen olduğu yeraltı dünyası da yoktu. Fakat ergeç bu gruplar ve ilâhlar da meydana geldiler. Bu yüzden, ayrımlar içinde bunları da bir kadroya koymak gerekti. İşte o zaman ak ve kara ayrımı, sağ-sol ayrımının yanında yer tutmaya başladı. Türkler, tarafları eşit olan ikilikleri sağ-sol ayrımına, tarafları eşit olmayan ikilikleri de ak-kara ayrımına dahil ettiler. Bu ikili ayrımın iki tane olmasından, bilhassa kadın türü yararlandı. Çünkü, Çinliler gibi Türklerde de yalnız bir türlü ayırım bulunsa idi, Çinlilerde olduğu gibi zorunlu olarak kadın aşağı olan sınıfa sokulacaktı. Hâlbuki, Türkler, Çinlilerin "yang-yen" ayrımına karşı "ak-kara" ayrımını kullanmakla birlikte, ayrıca eşit değerlerden oluşan "sağ-sol" ayrımını kabul ettiler.

"Sağ-sol" ayrımını yukarıda gördük. "Ak-kara" yahut "gök-yağız" ayrımını da burada inceleyeceğiz.

Gök Türk, Kara Budun: Aristo sistemi, eşitliksiz ikili sınıflandırmaya gereksinim gösterir. Doğu Türklerinde cemiyette egemen olan grubun ismine "Gök", egemenlik Altunda bulunan gruba ise "kara" sıfatları verilirdi. Gök Türk, Kara Budun gibi.

Bunların simgeleri olan ilâhlara da "Gök Türk", "Yağız Yer" denilirdi. Altay Türklerinde birinciye "Bay Ülgen", ikinciye "Erlik Han" adları verilirdi. Oğuzlarda da birinciye "ak" ikinciye "kara" denirdi. Ak süyek, ak kemik, kara süyek (kara kemik) gibi. Bu terimlerden birincisi aristokratları, ikincisi egemenlik Altundaki halkı ifade ederdi.

Eski Türklerde bir başbuğ yenildiği zaman "Kara Han", yahut Moğolca aynı anlama gelmek üzere "Gur Han" adını alırdı. İntikamını alıncaya kadar bu san üzerinde kalırdı.

Esir ve tutsak olan bir millet de "kara" sıfatını alırdı. Türklerden "Bolak" kavmi, Kıpçaklara yenilip esir olunca "Kara Bolak" adını aldı. Sonra, esirlikten kurtulunca kara sıfatını üzerinden attı.

Eski Türklerde ruhlar (çurlar) da ak ve kara olarak

ayrılmıştır: Ak çur ve kara çur, iyi ruhlar ve kötü ruhlar demektir.

Şamanların da ak'ı ve kara'sı vardı. Ak şaman yaz âyinlerini, kara şaman kış âyinlerini yönetirdi. "Ak gün, kara gün" deyimleri de, zamanın iki rengini gösterir.

İlâhlar teşkilâtı: İki türlü ikili ayırım, ilâhların iki türlü ayırımını gerektirmiştir. Bu ayırımlar şöyledir:

I	
Sol kol (yer-su'lar)	Sağ kol (tanrılar)
II	
Ak: Gök Tanrı	
Kara: Yağız yer	

Görüyoruz ki, bu şekillerden birincisi yatay, ikincisi dikeydir. Yataylık eşitliği, dikeylik eşitsizliği gösterir.

7

ÜÇLÜ SINIFLANDIRMA

Bu iki ayırımın birleşmesi: İki sınıflandırmada da yukarıki göğe ait olan kısım değişmiyor, yere yahut yerAltuna ait kısım değişiyor. Böylece, ikisindeki "Gök Tanrı"yı aynı şey sayarsak, birbirine karşıt olan Yer-su'lar ile Yağız-yer'in eklenmesi ile ilâhlar'ın üç derecesi meydana gelir. O zaman bu üçlü ayırımı şöyle gösterebiliriz:

1. Gök Tanrı (ak)
2. Yer-su'lar (ak ve kara)
3. Yağız yer (kara)

Dünyalar: Bunlardan üç dünya meydana gelir:

1. Yukarıki dünya (ak)
2. Orta dünya (ak ve kara)

3. Aşağıdaki dünya (kara)

İşte eski Türklerin evren hakkındaki görüşleri bu şekilde idi. Bütün varlıklar bu üçlü ayırıma alınabilirdi. Fakat bu üçlü ayırım, yukarıda anlatılan üç ayırım ile karıştırılmamalıdır.

Türklerde evlerin ocağındaki ateş de üç türdür. Bunlardan her biri bu üç dünyadan birine aittir. (Din konusuna bakınız.)

Toyonlar, bu üç dünyaya, oranlarına göre ayrı nitelikler kazandırır:

1. Altun kemikler: Prenslerdir. Tanrılar gibi bunlardan hiç zarar gelmez. “Tigin değil” deyiimi bunlarla doğmuştur. Zararlı olanlar hakkında söylenir.

2. Ak kemikler

3. Kara kemikler

Şamanlar da bu üç âleme karşılık ayrı adlar alırlar:

1. Tarhan

2. Ak şaman

3. Kara şaman

Çadırlar da üç türlü idi: Kara çadır, ak çadır, kızıl çadır. Bunlardan birincisi kara kemiklere, ikincisi ak kemiklere, üçüncüsü Altun kemiklere aitti. Hakanlar’ın çadırları Altunlu idi.

ESKİ TÜRKLERDE BİLİM

Eski milletler bir deneyimden doğdukları için, yalnız teknikler müsbetti. Onların ilimlerine gelince, geleneksel mantığa dayandıkları için objektif değil sübjektif idiler. Bu gibi kavimlerde, kesinlikle doğru olan tekniklerle bilimler yana yaşarlar. Meselâ, bugünkü Çinlilerin tekniklerine bakalım, görürüz ki, büyük bir gelişme göstermiştir. Fakat bilimlerine bakarsak, o zaman geleneksel bir mantıktan doğan ve doğru olmayan inanışlar karşısında kalırız. Eski Mısırlılar, Keldaniler, İranlılar da böyle idi. Bunlardaki medeniyet, ilmî bir medeniyet değil, teknik bir medeniyetti. Akılcı ilim-

ler, ilkin Eski Yunanlılarda başladı. Bu sebeple, Eski Yunanlılarda medeniyet, yalnız tekniklere değil, akılcı ilimlerine de dayanıyordu. Bugün Avrupa'da da öyledir. Bugünkü Avrupa medeniyeti de objektif, müsbet ve akılcı ilimlere uymuş, diplomalarını ilimlerden almıştır. Demek ki, eski kavimlerde tekniklerden başka kendilerine özgü ilimler vardı. Fakat madde alanında iş gören yalnız teknikleriydi, ilimleri yalnız toplumsal değer hükümlerini sembolik olarak ifade etmek açısından doğru olabiliirdi. Meselâ, Çinlilerde her yön kendi hayvanının ismini alır ve çeşitli durumlara göre uğurlu yahut uğursuz sayılır. Özayı yönetmekle görevli olan sembolik hayvanlar, gök gibi yeri de idare eder. Bir tepe yahut coğrafik bir alan kaplana benzedi mi, taoizme göre bu kaplandır. Ve dolayısıyla batıdadır. Bir ejderhaya mı benziyor, o hâlde ejderhadır ve doğudadır. Bir yerden göç edileceği zaman yöredeki eşyaya bakılır; eğer bunlar kendi yönlerine uygun şekillere sahip iseler, meselâ batıda bulunanlar kaplana, doğuda olanlar ejderhaya benziyorlarsa, bu göç uğurlu kabul edilir. (Sosyoloji yyllığı cilt 6, sayfa 55).

Bu yukarıda gösterdiğimiz ilkel ayırımlar, Çin'de halk taoizminin esasını ve "Yi-King" adlı kutsal kitabın da konusunu oluşturur.

Eski zamanlarda Türk kavminin de "Hangi şeyler uğurludur ve hangileri uğursuzdur?" sorusuna cevap veren geleneksel bir ilimleri vardı. Bu ilim, pratik hayatlarına rehberlik ederdi. Bugün "Tandırname" yahut "Keçe kitap" adını verdiğimiz halk inanışları ve uygulamaları o eski Oğuz ilminden geri kalmış artıklarıdır. Yapacağı bir işin uğurlu olup olmadığını bilmek bugün bile birçoklarının ruhunu yoran önemli bir problemdir. Bugün bile felsefenin rolü, insanlara ümit vermek ve uğurlu ile uğursuzu ahlâk alanına taşıyarak "İyi ve fena" adları Altunda yeniden diriltmektir. İnsanlar, hâlâ en doğru felsefeyi değil, en çok umut veren felsefeyi arıyorlar. Bu bakımdan eski Türklerin geleneksel ilimleri, realite bakımından gerçekten uzak olmakla birlikte, değer ve ülkü açısından çok kapsamlı idiler. Eski kahramanların, fatihlerin, büyük kumandanların başarısındaki sırrı arayacak olursak, bunların yanında daima kendilerine ümit ve iman aşılayan "Bilge"lerin, ozanların manevî aydınlatmalarını ve yol göstermelerini buluruz.

Aristo'nun mantığı nasıl oluyor da bu eski mantıklardan çıkabiliyor? İlkel cemiyetlerde eşyayı içinde sıralamak için yalnız sosyal kadrolar vardır. Aile yalnız kişilerden oluşmuş değildir; birçok eşya da ailelere dahildir ve böylece kutsal mantığın çeşitleri meydana gelmiştir. Aileler birleşerek kabileleri, kabileler de birleşerek aşireti meydana getirmiştir. O hâlde, aileler bir kutsal tür olduğuna göre, kabileler de birer kutsal tür ve aşiret de bunları çevreleyen "en yüksek türü" meydana getirirler.

Bu ayrımlarda bir türe dahil olan insanlar, maddi benzerlik dolayısıyla birbirinin aynı bulunan kişiler olmayıp, belki, aynı aileden olmak ilişkisi ile aynı kutsallığa sahip olan şeylerdir.

İşte, ilk ayırımda, yüksek türün, türlerin ve çeşitlerin içindeki kişilerin benzerliği maddî bir benzerlik olmayıp, bağlı sayıldıkları aşiret, kabile ve ailelerin sahip oldukları kutsallığa ortak olarak sahip bulunmaktan doğan bir benzerliktir. İlkel kavimler bir yandan toplumsal hayatta bu sosyal benzerliklere önem verirken, diğer yandan da ekonomik ve teknik hayatta maddî özellikleri ve bu özelliklerdeki benzerlikleri de dikkate almaya mecbur oluyorlardı. Böylelikle dinî sınıflandırmanın dereceli düzeni yanında bir de düzensiz, kabataslak bir teknik sınıflandırma oluşmakta idi. Fakat insan zekâsı birliğe eğilimli olduğu için bu teknik sınıflandırmaları meydana geldikçe, dinî ayırım düzenine sokmağa çalışıyordu.

Özellikle, beri yandan din de daimî bir değişme, başkalaşma ve gelişme hâlinde olduğu ve toplumsal teşkilât devamlı değiştiği için dinî ayırımda da gittikçe artan bir esneklik ortaya çıkıyordu. Bunun sonucu olarak dinî ayırımın çerçeveleri devamlı kalmakla birlikte bu çerçevelerin içindeki eşya, maddî benzeyiş ilişkisine bağlı olarak niteliklerini değiştirmeye başladılar. Meselâ, dörtlül sınıflandırmada "Güneş, ay, yıldızlar, gezegenler" değerleri ve kutsallıkları yönünden ayrı türlere dahil edilmişken, yavaş yavaş bunlar maddî olmaları açısından aynı türe sokulmaya başlandı. Tekniklerin pratik deneyimlerinden doğan bu yeni ayrımlara yardım ettiğinden, başlangıçta gerçeğe uymayan geleneksel sınıflandırmaların kadrolarına yavaş yavaş gerçekte bir tür-

den olan eşya ve maddeler konmaya çalışıldı. İşte bu “spontane” işlemlerin sonucu olarak, maddî ve gerçek türler meydana geldi. Bu türlerin birleşmesinden cinsler ve cinslerin birleşmesinden de “yüksek cins” oluştu. İşte, somut ve rasyonel mantığın geleneksel mantıklardan yavaş yavaş doğması bu şekilde meydana gelmiştir. O hâlde, somut mantığın kavramları nitelik yönünden reel olan bir takım bilgiler, gittikçe daha çok teknik deneyimlerin etkisiyle gerçeğe doğru değişme özelliğini kazanmakla birlikte sınıflandırmaların kadroları açısından sürekli toplumsal kalırlar. Aklın, toplumsal sınıflandırmalara uygun bir düşünme teşkilâtı olması, bu sebebin bir sonucudur.

ESKİ TÜRKLERDE FELSEFE

Sembol dili: Medenî milletler kelimelerle konuşurlar. Bu yüzden felsefeleri, kavramlara dayanan bir felsefedir. Eski Türkler ise, kelimelerle ve kavramlarla değil, sembollerle düşünürlerdi. Eski Türk felsefesine sembolizm adını verebiliriz.

Sembol, ruhumuzun şuur altı tabakasından yaşayan, şuursuz bir değer hükmünün, şuursuz bir ülkünün yerine geçen, şuurlu bir hayaldir. Eski Türklerin yazılmamış, belki de söylenmemiş gizli düşüncesini anlamak isterseniz, dindeki ve bilhassa mitolojisindeki sembollerini incelemelisiniz.

Sembollerin asılları: Türk sembolleri hangi gerçek varlıkları temsil ediyor? Bunları birer birer inceleyelim.

Tabii aşk devri: Eski Türkler, cemiyetin büyük buhranlar, coşkunkluklar, kendinden geçmelerle dolu olan zafer günlerinin, yaratıcı anlar olduğunu ve bütün ülkülerin bu anlarda yaşanan coşkulu hayatlardan ibaret bulunduğunu şuursuz olarak anlamışlar ve bunlara “Tabii aşk günü”, “Tabii aşk gecesi” gibi adlar vermişlerdi. Güya, bu günlerde ve gecelerde tabiattaki tümel (bütün) aşk coşardı. Onun ışığı bir ışık sütunu şeklinde ortaya çıkardı. Bu ışığın en ufak bir dokunuşu, dokunduğu canlı cansız şeyleri gebe bırakırdı. Ve bu dokunuştan doğan çocuktan yeni bir il doğardı. Bu il, zaferlerle şan ve şeref kazanan bir budundu.

Ülkünün girdiği ruhları gebe bıraktığı ortadadır. Eski Türklerin ışık sütunundan yahut Altun ışık'tan şuursuz bir biçimde algıladıkları realite ülküden ibaretti. "Kut", toplumsal vicdan olup bu vicdanın önem verdiği şey "kutlu" oluyordu. Ülkü, yaratıcı bir hamle olduğundan, girdiği ruhları gerçekten gebe bırakırdı.

Kara Han ve Su: Türk mitolojisinde Kara Han, ülkünün doğuşundan önceki karanlık hâlidir. Kara Han'a arkadaşlık eden uçsuz bucaksız "Su", cemiyetin kaos durumudur.

Bay Ülgen ve Erlik Han: Bu ikisinin evlenmesinden, şuurulu bir biçimde toplumsal vicdan doğuyor. Toplumsal vicdan sevinçli, kendinden geçmiş bir hâlde ise, insanlardan şenlikler ve gösteriler istiyor. Toplumsal vicdan, millî bir felâket yahut vatanî bir matem zamanında doğmuşsa, insanlara büyük bir öfke içinde görünüyor ve kişileri yas tutmağa, kendi elleriyle yüzlerini paralamağa, saçlarını yolmağa yöneltiyor. Birinci hâl, toplumsal vicdanın "cema", (güzel) ikincisi "celâl" (ululuk) sıfatıyla görünmesidir. Bu görünüşlerden birincisine "Bay Ülgen" denilir, ikincisine ise "Erlik Han" adı veriliyor. Sosyal ödülü veren toplumsal vicdan olduğu gibi, sosyal cezalandırmayı da yapan yine toplumsal vicdandır. Bay Ülgen birinci durumun sembolü olduğu için ödüllendirme ilâhı oluyor. Erlik Han da ikinci durumun sembolü olduğu için cezalandırma ilâhı oluyor.

Ayzıt'ın niteliği: Ayzt, cinsel ahlâk işlerinde toplumsal, vicdanın görünümüdür. Toplumsal vicdan, namuslu ve temiz olanlara ödül, namussuzlara ceza verdiği gibi, Ayzt da aynı işleri yapıyor.

Toplumsal vicdan hangi kişinin temiz ve namuslu, hangisinin namussuz olduğunu biliyor. Ayzt da kişilerin cinsel ahlâka ait günah ve sevaplarını biliyor. Kamuoyu namussuzları değerden düşürdüğü gibi, Ayzt da namusluları sarayına kabul ettiği hâlde, namussuzları kabul etmiyor. Ayzt'ın sarayı halkın cinsel vicdanından başka birşey değildir.

Ongunlar: Ongunlar içinde bulundukları halk tabakalarının egemenliğini temsil eden sembollerdir. Ongun kişiselleşirse, kamu egemenliği de kişiselleşmiş olur. Bir grubun

Ongununu, başka bir grup zorla alırsa, birinci, ikincinin egemenliği Altuna girmiş olur. Bu Ongun bir kişinin değil de başka bir il'in eline geçmişse, onun sahibi olan halk tabakası da o il'in egemenliği Altuna geçmiş olur.

Renkler: Renkler, dört yöne ve merkeze ait beş tabakadan hepsinin kutsal olduğunu, fakat hepsinin kutsallığı aynı olmayıp, her birinin ayrı ayrı türleri olduğunu gösterir.

Sünükler: Sünükler, hayvansal organların unsurlarıdır. Oğuz ili kendisini bir sosyal vücut biçiminde, organlarını da bu vücudun parçaları hâlinde kabul ettiği için bütün organlara birer hususî sünük ayırmıştır. Bu benzetme, cemiyetteki dayanışmanın canlı ve kuvvetli olduğunu gösterir.

Çurlar: Yöresel kamu oyları, yerel nitelikteki küçük toplumsal vicdanlardır. Bu küçük toplumsal vicdanlar sevinçli oldukları zaman "Ak çur", düşünceli oldukları zaman "Kara çur" sembolleriyle gösterilirler.

Kısrak memeli sanem (put, heykel): Erkek türüne ait toplumsal vicdanın sembolüdür.

İnek memeli sanem: Kadın türüne ait toplumsal vicdanın sembolüdür.

Od Ata, Od Ana: Aileye özgü toplumsal vicdanın sembolleridir.

Eş: Kişilerde toplanan ve görünen toplumsal şahsiyetin sembolüdür,

Yer-su'lar: Aşiretlere özgü toplumsal vicdanlardır. Bunlar yalnız kendi aşiretlerinin zaferini isterler.

Ogan: Merkezde olan Yer-su'ların özel etkilerine engel olup il'in birliğini temsil eden bütün il'e özgü toplumsal vicdandır.

Tanrılar: Barış ve barışıklık yanlısı olup, Yer-su'lara bağlı aşiretleri savaştan ve kan dâvâsından uzak tutan İl kurucusu aşiretlerin toplumsal vicdanlarının sembolüdür.

Gök Tanrı: Bütün il'e ait toplumsal vicdanın sevinçli zamanlarındaki sembolüdür.

Erlik Han: Bütün il'e ait toplumsal vicdanın, genel felâket zamanındaki sembolüdür.

Dokuz dallı çam: Dokuz kavme ait toplumsal vicdanların sembolleridir.

Yerin merkezindeki çamın Bay Ülgen'e dek yükselmiş olması: İkisi de büyük il'in sembolleri olan Bay Ülgen'le Ogan'ın birbirine eşit olduğunu gösterir.

İl'in kara sıfatını alması: Yenilen yahut esir olan il'in kurtulmak ve intikam almak için hazırlandığını gösterir.

Kür Han ve Kara Han: Yenilmiş ve ülkesinden kovulmuş olan hakanın eski hakanlığı geri almaya ve intikam almaya çalıştığını gösterir.

Gerek il, gerek Hakan, hürriyetlerini kazandıktan sonra, bu sıfatı isimlerinden çıkarırlar. Meselâ, Bolaklar, Kıpçaklara esir olunca "Kara Bolak" adını aldılar, esirlikten kurtulunca "Ak Bolak" adını yeniden kazandılar,

Kurt, Arslan totemleri: Totemleri, zayıf hayvanlardan olan kavimler içinde kurt ve arslan gibi totemler ortaya çıkarılınca, cemiyetin içinde emperyalizmin başlamış olduğu anlaşılır. Bu kuvvetli totemler bir il'e ait ise, emperyalizmi yapan ildir. Yok, bir sülâleye ait ise, o zaman emperyalizmi yapan o sülâledir.

Gök ile Yer: Gökle yer, il'in sağ koluna ait toplum vicdanlarıdır.

Ay ile Güneş: Ay, milletteki erkeklerin, güneş, kadınların sembolüdür. Bu suretle Hyung-nu tanjularının Çin fağfuruna (imparator) mektup yazarken, başına "Gökle yerin doğurduğu, gün ve ayın tahta çıkardığı Kunların büyük tanjusu, Çin fağfurundan rica eder ki.." diye yazardı.

Gökle yer, sağ ve sol kolların toplumsal vicdanları olduğuna göre, hakanın egemenliğini bu iki vicdanın doğurmuş olduğu ve erkek âlemiyle kadın âleminin toplumsal vicdanlarının da beraberce bunu doğrulamış oldukları anlaşılıyor.

Tanrı Kutu, İdi Kut: Bu terimlerden birincisi Hyung-nu'lara, ikincisi Uygur-Dokuz Oğuzlara aittir. "İdi" kelimesi de "Gök Tanrı"nın karşılığıdır. Bu terimler gösteriyor ki, Kun hükümdarıyla Dokuz Oğuz Hakanı kendilerini "Tanrısal hak = Droit divin"a sahip sayıyorlardı. Tanrısal hak, "Toplumsal vicdanın doğruladığı hak" demek olduğundan, Kunlarla

Dokuz Oğuzların, hükümdarlarını, toplumsal vicdanın kabul etmesi ile hükümdar olmuş saydıkları anlaşılır.

Yukarıdaki misaller gösteriyor ki, Türk dini ve Türk mitolojisi zengin bir sosyolojidir. Sembollerin arkasında realiteleri görenler, bu sosyolojiyi kolayca okuyabilirler. Türk dinindeki bütün semboller, sosyal realitenin ve özellikle toplumsal vicdanın hayali ve efsanevi ifadesinden ibarettir. Yukarıdaki usulü, bütün Türk efsanelerine ve felsefelerine uygulayacak olanlar, daima bu gerçekçi sembolizmi göreceklerdir.

ÜÇÜNCÜ KİTAP

İSLÂMİYETTEN ÖNCE TÜRK DEVLETİ

I

İL NEDİR?

Eski Türklerde, devletin en basit şekli “il” adını alırdı. Doğu Türklerinde, büyük olsun, küçük olsun, siyasal varlığı olan her cemiyete “budun” derlerdi. Kâşgarlı Mahmud’a göre, budun, “halk” anlamınadır. Budun, bağımsız olduğu zaman “millet” anlamına idi. Orhun kitabesinde bağımsız olsun olmasın, bütün milletlere “budun” adı verilmiştir. Meselâ, Çinliler, Hitaylar, Tibetliler birer budun idiler. Bağımsız olan Kırgızlar da bir budun idi. Bağımsız olmayıp, Gök Türklerin uyruğu olan Türgişler bir budun idiler. Gök Türklerin sağ ve sol kollarını oluşturan “Töleş” ve “Tarduş” toplumlarına da budun adı verilmektedir.

İl kelimesi, Divân-ı Lûgat’e göre “barış” mânâsınadır. “İlci”, barışçı demektir. Eski Türklerde devlet, barış dininden doğduğu için, devlete de il adı verildi. “İl’li budun idim, il’im, amanım hani?” (Orhun kitabesi).

Batıdaki Oğuzlarda il, “göçebe bir budun” anlamındadır. Fakat ancak, ak bir budun’a, yani bağımsız yahut egemen bir budun’a “il” adı verilebilir. İl, kesinlikle bir “Ak budun”dur. Bunun egemenliği Altunda bulunan halklara “Kara budun” adı verilir. Kara budun, “ulus, oymak, gün” terimleri ile de anlatılır: “İlini, ulusunu aldı gitti. İlini, oymağını aldı gitti. İl’e güne karşı. İlden günden hariç.” Bu terimlerdeki il, ak kemikleri, “Ulus, oymak; gün” terimleri de kara kemikleri ifade eder.²⁶

²⁶ “Ulus” kelimesi “ulamak” mastarından gelir; “payları ayırmak, bölmek” anlamındadır. Bir Hakan’ın budunu, şehzadeler arasında uluslara bölünür. Oymak, Kâşgarlı Mahmud’a göre “uyan, egemenlik Altunda olan” anlamına olmak üzere “uymak” mastarındandır.

Bu kitapta, il kelimesini, Oğuzların kullandığı mânâda kullanacağız. Eski Oğuzlarda, siyasî, bağımsız, egemen toplumlara il adı verilir.

Eski Oğuzlarda ve diğer Türk boylarında, budun halkı gibi il halkı da, siyasî bir topluluktan ibaretti; etnik bir topluluk anlamında değildi. Bu anlamda “uruk” kelimesini kullanabiliriz. Uruk, Kâşgarlı Mahmud’a göre “tohum” demektir. Bir tohumdan gelen kuşaklar, “kavmî-ethnique” topluluklarıdır.

2

İL İÇİNDEKİ AYIRIM

Eski Türklerde il’ler, birer siyasî cemiyettir. Bu siyasî cemiyet “öz”lerden²⁷ yani aşiretlerden meydana gelmişti. Özler de boylardan oluşurdu. Boylar da “sop”lardan meydana gelirdi.

Oğuzlarda, Özlerin yalnız kadrosu kalmıştır. Özlerle ait olan ongun, sünük, ilâhlar, beyler, Müslüman oldukları zaman “Boy”lara katılmıştır. Bundan anlaşılıyor ki, aşiretler “arta kalan”lar niteliğindedir. Onların yerine “kabile”ler geçmiştir. Boy kelimesi, kabile kelimesinin karşılığıdır. Oğuzlarda en kuvvetli olan teşkilât bu idi. Bunun karşılığına Gök Türkler “oğuş” derlerdi (Thomsen). Oğuş kelimesi Kâşgarlı Mahmud’a göre aşiret anlamına ise de kullanılıştı boy kelimesinin karşılığı olmuştur.

“Sop” kelimesi ise “semye” (büyük aile) karşılığıdır. Bugün hâlâ Yakutlarda “sip” şeklinde kullanılmaktadır. Kırgız Kazaklarda sağ ve sol kollarının bölünmüş olduğu gruplara sip denilmiştir. Bizde de “soy ve sop” deyiimi içinde geçmektedir.

Bu tabakaların hepsi hem siyasî hem de ailevî bir niteliğe sahiptir. Çünkü İl bir siyasî birlik idi. Özler, boylar, soplar da bu siyasal cemiyetin yönetim bölümleri idi.

²⁷ Öz, akraba demektir. Yakut Türklerinde “Uza” olarak aşiret anlamında kullanılır: “Ağa Uza=Baba Aşireti”, “Eye Uza=Ana Aşireti”de olduğu gibi.

Bu gruplar aynı zamanda aile ile ilgili nitelikte idiler. Çünkü sop bir babanın evlâtlarından meydana geldiği gibi, boy ve öz toplulukları da bir babanın evlâtlarından yani amca oğullarından, akrabalarından oluşuyordu. Bu kapalı toplulukların kadrolarına yabancı insanlar giremezdi. Çünkü il “dıştan evlenmeme” kuralına bağlı idi. Evlilikler ancak il içinden olurdu. Hizmetçiler ve esirler ise İl’in dışında idiler.

Siyasal topluluklarla ailevi toplumlar, böylece birbirlerine karışmamakla beraber, bunları birbirinden ayırmak da gereklidir. Bir toplulukta siyasal nitelikler, ailevi niteliklerden daha kuvvetliyse onu siyasal topluluklar arasına koymalı. Yok, ailevi nitelikler, siyasal niteliklerden daha baskın ise, onu da aile toplulukları arasına karıştırmalı.

Bu yolda bir ayırım yapılınca, il ve öz toplulukları siyasal gruplar sırasına konulmak gerekir. “Boy” ise aile toplumları arasına konulur. Çünkü, boyda ailevi nitelikler daha kuvvetlidir.

Boydan sonraki aile topluluklarına gelince: Bunları boyun kapsadığı “Sop, soy, baba-üstün aile evlilikle oluşan aile” gibi daha küçük topluluklarda göreceğiz. Bu yüzden, biz, aile konusunda ailevi toplulukların en büyüğü olan boydan başlayarak, gittikçe daha küçük topluluklara indiğimiz gibi, devlet konusunda da siyasî toplulukların en küçüğü olan öz’den başlayarak gittikçe daha büyük siyasî varlıklara doğru çıkacağız.

Türk il’inin toplumsal yapısını anlamak için, Türk düzenini eski Yunanlılarla ve Romalıların “medine” (site) düzeni ile karşılaştıralım :

La cité	: il (site)
La tribu	: öz (aşîret)
La phratrie	: boy (kabile)
Les gens	: sop
La parentéle	: soy
La famille paternelle	: baba-üstün aile
la famille conjugale	: evlilikle oluşan aile

Bu karşılaştırma gösteriyor ki, Türk il'i göçebe bir "ci-te=site"den başka bir şey değildir.

Eski Yunan ve Lâtin toplumları, birer "site" hâlini almadan önce, bağımsız aşîretler şeklinde yaşıyorlardı. İl'lerin kurulmasından önce Türklerin de bağımsız öz'ler hâlinde yaşadıklarına şüphe yoktur. O hâlde Türklerin siyasi düzeninin incelemesine "öz"den başlamamız gerekmektedir.

3

AŞİRET (ÖZ)

Oğuzlarda aşîrete Öz denirdi. Türklerden bağımsız aşîretler yoktu. Her aşîret kesinlikle bir il'in içine girip onun bir organı olmuştur. Aşîret hayatını bağımsız olarak yalnız Tatarlarda görürüz. Câmiütttevârih, Tatarların hayatını bize şu yolda anlatıyor: "Tatar kavmi birçok kollardan oluşmakta ve aşağı yukarı yetmiş bin evi kapsamakta idi. Ülkesi Çin sınırı ile Boyır gölüne komşuydu. Her aşîret özel bir toprağa sahipti. Tatarlar çoğu zaman "Hitay" imparatorluğunun uyruğu idiler ve onlara haraç verirdi. Fakat çoklukla bazı aşîretleri ayaklanır ve ancak silâh zoruyla bastırılırdı. Tatarlar "Kürt", "Berberi" ve "Frenk" kavimleri gibi ufak bir ağız kavgası yüzünden birbirlerine bıçak yahut kılıç çekmekte ünlü idiler. Bugün Moğollar arasında süregelen disiplin onlarda yoktu. Kindar, öfkeli, kızgın ve intikamcı idiler."

Tatarların ayrı bir kavim olması şüphelidir. Tatar kelimesi bir kavim adı olmaktan çok, bir sınıfı gösteriyor, bir mesleği anlatıyor. Tunguz olsun, Moğol yahut Türk olsun, Tatarlar, henüz göçebeliği bırakmamış bir sınıftı.

Tatarlar, Orhun Kitâbesinde, Hitanlarla (Hitaylılar), Tabilerle, Aparpurimlerle birlikte anılırlar. Türkler, Tatarların yaşadıkları aşîret hayatını çoktan geçmişlerdi. Türkleri en eski dönemlerde bile il hâlinde buluyoruz.

İLLERİN DAĞILMASINDAN DOĞAN AŞİRETLER

Bazen bir il dağılmaya uğradığı için, içindeki [aşiretlerin] bağımsız bir hayat yaşadığı görülür. Meselâ, Kırgız Kazaklar dağılma sonucu her biri bağımsız bir hayat yaşamaktadır. Bu boy'lar arasında kan dâvası ve akın kuralı geçerlidir. Kırgız Kazaklar, kan dâvasına “Kün” ve akına “Baranta” derler.

Türkmenlerden de İl hayatını yitirenler, toplumsal bir gerilemeye uğrayarak bağımsız aşiretler hâline düşerler. Meselâ, Harzem'deki Türkmen aşiretleri bugün bu hâldedir. Bu aşiretlerin sosyal hayatını yakından görmek için, bunlardan birisini, meselâ “Teke” aşiretini ele alalım:

Teke aşireti, Harezm ve İran'daki diğer Türkmen aşiretleri gibi, boylar'dan, boylar da sop'lardan oluşmaktadır. Tekelilerde egemenlik, aşiret meclisindedir. Her kişi bu meclisin üyesidir. Bu meclis, bir “Han” seçer. Fakat Han, halkı hoşnut edemezse, istifa zorundadır. Han'ın yanına gençlerden “kırk yiğit” verilir. Bu kırk yiğit Tekelilerin toplumsal derece yönünden bir il değil, bir boy olduklarını ve seçtikleri Han'ın da bir “İl beyi” değil, bir “Boy beyi” olduğunu gösterir. Çünkü, boy beyinin kırk yiğidi vardır. İl beyi'nin yahut Han'ın ise üç yüz yiğidinin olması gereklidir. (Dede Korkut Kitabı.)

Bu kırk yiğit, Han'ın emirlerini yerine getirir. Fakat Han'ın malı, gücü ve dolayısı ile hazinesi yoktur. Özel gayeler için “İhtiyar” adı ile bir halk temsilcileri seçilir. Antlaşma, barış gibi siyasal mukavelelerde elçilik görevi yapar.

Tekeliler üç kısma ayrılmışlardır:

1. Toktamışlar yani “kalanlar”; Merv vahasının doğu bölgesindedir.

2. Otamışlar yani “göçmüş olanlar”; batı kısmında oturlar.

3. Beyler ise, vahanın doğu ucunda otururlar. Yukarıda söylediğimiz teşkilât, bu üç grubun üçünde de ayrı ayrı

vardır. Bundan bir süre önce, aşîret hükûmeti, saray hükûmetine doğru değişmeye başladı. Demokrasiden, kılıçla kazanılmış bir sülâle hükûmdarlığına doğru yürüdü. Bu iki idare biçimi “Nur Verdi Han” adlı ünlü bir başkanla başladı. Bu Han, Tekelileri “Hîve” ve “İran” devletleriyle “Sarık=Sarı” aşîretine karşı zaferlere kavuşturdu. Han, cesur ve ulu idi. Kendilerini başbuğ yapan insanlar örneğinden beri etki sahası o kadar büyüktü ki “Ak kal” Tekelerinin başkanlığını oğlu “Mahdum Kulî Han”a verdi. Kendisi, Merv vahasındaki Tekelerin başkanlığını kazanmayı sürdürdü.

Tekelilerde kan dâvâsının hâlâ sürüp sürmediğini bilmiyoruz. Fakat bu aşîretin içinde “akın” âdetinin henüz yürür-lükte olduğunu biliyoruz.

Tekelilerde, serdar adı ile akınları yönetmesini bilen bir takım tabii başkanlar vardır. Bu tabii kumandanlardan biri, bir akına karar verdi mi, üzerinde ufak bir bayrak bulunan mızrağının otağının önüne diker ve bütün iyi Müslümanları Hazret-i Nebî adına sancağı Altuna davet eder. Silâh Altuna davet pek ender olarak iyi kabul görmez. (Çünkü, akınlar genellikle Şiiler ve Ruslara karşıdır). Serdar, derhal çadırı önünde yüzlerce, hatta binlerce cenkçiyi körü körüne bir itaatla emrine hazır bulur. Bunlara yalnız yığınak yerini ve toplanma zamanını söyler, fakat hedefin neresi olduğunu söylemez. (Asya’nın Göbeği Kitabı - İngilizce).

Tekelilerin anlatılan durumları, Hîve Türkmenlerinin son derece eşitlikçi ve demokrat olduklarını gösteriyor.

Avrupalı birçok gezgine göre, Hîve Türkmenleri dünyanın en demokrat bir kavmidirler. Gaston Rişar diyor ki: “Bu kavimde eşitlik, olgunluğun son derecesine ulaşmıştır. Çünkü, Türkmenlerde ücretle iş gören hizmetçiler yoktur. Esirlerse azdır.”

Gerçi, Hîve Türkmenlerinin demokrathğı, yalnız içlerinde hizmetçilerin ve esirlerin bulunmaması ile kalmaz.

Tekelilerde gördüğümüz üzere, Türkmenler, âdeta “referandum” usulüyle yönetilen bir cumhuriyettir. “Han”ın bir cumhurbaşkanı kadar bile gücü ve yetkisi yoktur. Çünkü, maaş ve ödeneği yoktur. Hanı seçen ve düşünen halk meclisidir. Gaston Rişar, Mihailofdan anlatarak diyor ki: “Kendi

isteğiyle ne siyasal başkan, ne derece farkı kabul etmeyen eşitlikçi halkta, kamuoyu, çok kadınla evlenmeye izin vermez. Türkmenlerde büyük bir çoğunluğun yalnız birer karısı vardır ve çok eşliliği asla onaylamazlar.»

Hive'deki Türkmenler, bağımsız aşiretler hâlinde yaşamakla birlikte aralarındaki eski il bağıını gösteren bazı geleneklerini korumuşlardır. Güya, Türkmenler'in hepsi Binkışlak'dan çıkmışlar. İlk ataları Sun Han ile, Eş İli imiş. Sun Han'dan Yomut ile Teke doğmuş. Eş İli'den de Çavdar İle Salur üremiştir. Ersarı ve Köklen (Kevalin) aşiretleri ise, zaten bir kışlak'ta otururlarmış.

Bu söylentiye bakılırsa, Hive'deki Türkmenlerin, eskiden iki kol'a ayrılmış bir il olduğu anlaşılıyor. O hâlde, bugünkü bağımsız aşiret hayatı, toplumsal bir düşüşün sonucudur.

Eski bir il'in bağımsız aşiretlere bölünmesini Oğuzlarda da görürüz, ibni Haldun bu il'e "Cık=Çığ" adını veriyordu. Orhun Kitabesinde de, böyle bir il'den söz ediliyor. Bunun "Boz Ok" kolu Yozgat'a kadar çıkarak orasını merkez edinmiş, ismini de o liva'ya resmi ad olarak vermişti. Çığler il'inin Boz Ok'u, bugün Türkmen adını verdiğimiz aşiretlere dönüşmüştür.

"Kaşgâi=Kaş+Kayı" boyu Şiraz'dadır. "Bayat= Bay+At" İran'da "Mako" hanlığını oluşturuyor. Sincar'a doğru, çölde Telafer Türkmenleri; Türkmen çöllerinde aynı adı taşıyan Türkmenler vardır. Bayat boyu Musul'da, Beğendili boyu Diyarbakır'dan, Cerablus'a kadar uzanan bölgede; Döğer Irak'ta ve Urfa'da; Üregir Adana'da; Afşar Aziziye'de. Çepni İzmir'de ve Trabzon'da; Salur Harezmi'de yaşarlar. Bu boylardan bazılarının adları da hükümet, sancak, nahiye, kaza, şehir ve köy adları şekline geçmiştir. Adana'da Üregir, Yozgat'ta Çakçak, Diyarbakır'da Kangılı, Kars yöresinde İğdir, İzmir'de Bayındır ve Kınık gibi.

Bu Oğuz Türkmenlerinde "boy" gittikçe büyüyerek, bir il şeklini almış ve birtakım bölümlere ayrılmıştır. Şimdi, bu bölümlere "oymak" adı veriliyor. Boyun başkanına "Bey", oymakların başkanlarına "ağa" lâkapları kullanılıyor. Oymaklardan herbiri de çeşitli "oba"lara ayrılmıştır. Hive'de ve İran'da oymak yerine "tâife" ve oba yerine de "tire" kelimeleri kullanılmaktadır.

AŞİRET HUKUKU VE AHLÂKI

Türk aşireti, içinde yaşadığı ırmak boyunu ortaklaşa kullanırdı. Yaylak ve kışlak aşiretindi. Sonraları Osmanlılarda gördüğümüz “mirî toprak” sistemi, en eski zamanlarda “âşar toprağı” hâlinde vardı. Eski Türklerin toprak kullanımındaki bu sosyal dayanışmanın sebebi nedir? Bu sebebi Türklerin o zamanki dininde görürüz. Aşiret devrinde, her aşiretin özel bir ilâhı vardı. Bu ilâha “Yer-su” adı verilirdi. Aşiretin sahip olduğu yer’in ve su’nun asıl sahibi bu ilâh’tı.

Eski Türklerde su kutsaldı. Cengiz yasasında su’ya işemek, idam cezasını gerektirir bir suçtu. Cengiz’in uluslarında, çamaşır su ile yıkanmazdı. Kirlenen gömlekler atılır, yenisi giyilirdi. Kazan, tencere, sahan gibi kap kaçaklar da su ile yıkanmazdı. Ot’la, toprakla temizlenirdi. Suyun bu kutsallığı, onun içinde yaşayan “Yer-su” ilâhından geliyordu.

Türk aşiretlerinden her biri, kendine özgü bir ırmağın kenarında yaşırdı. Ve genellikle o ırmağın adını taşırdı. Bu durum, iki şekilde olurdu. Bazen, aşiret, kendi adını ırmağa verir, bazen de ırmağın adını kendine isim yapardı. Meselâ, Orkun Türkleri kendi adlarını Orhun ırmağına. Aras il’i kendi adını Aras çayına, Kuman Türkleri de adlarını Kama suyuna vermişlerdi, Bulgar Türkleri de adlarını Volga ırmağından alarak “Volga eri” yapmışlardı. Bu bileşim, sonradan kaynaşarak “Bulgar” şeklini aldı. (Ashı, üç noktalı s harfiyledir. Bu harf, bizim Türkçemizde hem b, hem de v harfleriyle ifade edilir. Volga ve Bulgar kelimelerindeki farklar bu harfin iki ayrı okunuşu olmasından ileri gelmiştir. Volga kenarında oturan İl’e “Bolga eri” denmekle başlamış, sonra bu iki kelime kaynaşarak “Bulgar” olmuştur).

Görülüyor ki, ırmak adı, bazen boy adı olduğu gibi, bazen de il adı olmuştur. Meselâ, Bulgar kelimesi gayet büyük bir il’in adıdır. Bir il, büyük bir ırmak kenarında oturursa, ırmağın kollarına da, ilk aşiretlerinin adlarını verirlerdi.

İleri meydana getiren vahalardı. Aşiretleri yaratan da o vahanın içindeki ırmaklardı. Bundan dolayıdır ki, her

ırmağın kenarı bir aşirete yurt olduğu gibi, her vaha da bir il'e yurt olmuştur. Aşiretin yurduna “yer” denilir. İl'in yurdu olan vahaya da “yurt” adı verilir. Yer-yurt sözü her ikisini de kapsamaktadır.

Her Türk aşiretinin bir ırmağı olduğu gibi, bir de dağı vardı. Çünkü, ırmak kenarı onun kışlağı ise, dağ da onun yaylağı idi.

Göçebe Türkler, bazen her sene dört mevsimi, dört ayrı yerde geçirirlerdi: O zaman yaz, ilkbahar mânâsına idi. Bizim yaz dediğimiz mevsime, onlar “yay” derlerdi. Bu sebeple, dört mevsime özgü yerlerinin adları şöyle idi:

Yazlak: İlkbaharda oturulan yer

Yaylak: Yazın barınılan yer

Güzlek: Sonbahara ait yer

Kışlak: Kışa özgü yer

Bazı aşiretler de yılda iki kez yer değiştirirlerdi:

Yaylak

Kışlak

6

YER-SU'LAR VE ÇİVİLER

Türk aşireti, kendini besleyen ve barındıran ırmakla dağ kutsal bilir ve ilâh olarak kabul ederdi. Sanki aşiret, ırmak, dağ birleşerek; üçü kutsal bir kişilik olmuştur.

İşte bu kutsal kişiliğe “Yer-su” adı veriliyordu. Yer-su, bazen egemeni olduğu dağın ismiyle anılırdı: “Altay Han”, gibi. Bazen de ilâh, bulunduğu aşiretin adıyla adlandırılırdı: “Kırgız Han” gibi. (Eski Türkler han gibi, toyon gibi başbuğlara ve beylere özgü olan adları, ilâhlar için de kullanırlardı).

Türk aşiretleri, dağlarına ve ırmaklarına o kadar bağlı idi ki, başka ülkelere göç ettikleri zaman, her aşiret kendi

dağının ve ırmağının adını yeni yurduna götürerek oradaki yeni ırmağa ve dağa verirdi. Meselâ, Oğuzlar, bir zaman Farab'da otururlardı. Farab şehrinin adı "Karacuk"tu. Oğuzlar kışın bu şehirde otururlardı. Yazın da Karacuk adlı dağa çıkarlardı. Sonradan bu Oğuzlar Türkiye'ye göç ettiler. Bir bölümü Musul'da yerleşti. Orada yayla edindikleri dağa "Karacuk" adını verdiler. Diğer kısımları da Diyarbakır'da, Birecik'te, Ankara'da yerleştiler. Bunlar da oralarda yaylak yaptıkları dağa "Karacadağ" adını verdiler. Dede Korkut kitabında, o zaman Diyarbakır yöresinde yaşayan Oğuzların, Diyarbakırdan geçen Dicle ırmağına "Amat suyu" dedikleri anlaşılıyor. (Amat Suyunun Kapları. Amat = Amuderya.)

Seyhun ve Ceyhun kıyılarından gelen Türkmenler de Adana ilinde yerleştikleri zaman, buradaki iki ırmağa, Seyhan ve Ceyhan adlarını verdiler. "Bin kışlak"tan gelen Türkmenler de yeni yaylaklarına "Bingöl" adlarını verdiler.

Bu olaylardan şu sonucu çıkarırız: Eski Türk aşiretlerinden her biri, kışlak ve yaylak yaptıkları ırmak ve dağa kendi özel ilâhının, yer-su'sunun adını veriyordu. Aşiret, ilâhıyla birlikte göçüyordu. Zaten aşirete "göç!" emrini veren de kendi yer-su'su idi.

Din bölümünde anlattığımız "göç" destanı, Dokuz Oğuzların "Tuğla" ve "Selenge" ırmakları kıyılarındaki "Kamlancu" ülkesinden nasıl göç ettiklerini bize gösteriyor: Yer-su, kuşların, kurtların, ev hayvanlarının; henüz süt emen memedeki çocukların diliyle "Göç! Göç! Göç!" diye bağıyordu. Yer-su'nun bu emrine uyarak Dokuz Oğuzlar göç ettiler. Akşamları bu ses kesiliyordu. Bu susuş, konaklamaya işaretli. Sabahları yine "Göç!" sesi başlıyordu. Bu da yürümeyi emrediyordu. Dokuz Oğuzlar bu şekilde "Beş-balık" ülkesine kadar geldiler. Burada "Göç!" sesleri kesin biçimde kesildiği için Yer-su'nun burasını "yer" ve yurt olarak benimsediğini anladılar. Bu sebeple, bu yeni ülkede yerleştiler.

Avrupa tarihlerinin ifadesine göre "Arpad", Macaristan'ı, Yer-su adına fethetmişti. Yer'le su'yun "Yersu perisi" olduğu şimdi anlaşılıyor. (Orhun kitabesinde çok geçen bu deyim, hâlâ Altay Türklerinde kullanılmaktadır. -Radloff-)

Çin İmparatorluğunu kuran ve Türk olduğu Edvar

Şavan tarafından iddia edilen Çin'deki "Tsin sülâlesi" başkanı "She Huangti" de "su" adına hükümran olduğunu ilân etmişti.

Görülüyor ki, Türk aşiretlerinin bir yurt'tan göç etmesi, başka bir yurdu fethetmesi, hep "yer-su"sunun emriyle oluyordu. Yurd'un kutsal tanınması da bundan ileri geliyordu.

Bir Türk aşireti, atalar yurdundan ancak Yer-su'su göçerse göç edebilirdi. Göç etmeye mecbur olduktan sonra da, hiç bir zaman asıl yurdunu unutmazdı. Dokuz Oğuzlar, Turfan'da "Beşbalık"ı kurup Uygarlarla birlikte yaşamağa başladıktan sonra da, eski yurtları olan Kamlancu'yu ve bu yurdu meydana getiren "Tuğla" ve "Selenge" ırmaklarını bir türlü unutamayarak, millî efsanelerine esas aldıklarını, mitoloji bölümünde göreceğiz.

Kâşgarlı Mahmud Divan-ı Lügat'ta "Yer-su" deyimini kullanmamıştır. Bunun yerine "Çıvı" kelimesi vardır. Çıvı kelimesi, Türkçede su ve ırmak anlamına olan "Çu" ve "Çup" terimlerine dönüştürülebilir.

Olabilir ki, çay kelimesi de bu köktendir. Kâşgarlı Mahmud'un ifadesine göre, her Türk kavminin bir çıvı'sı vardır. İki kavim kavga edeceği zaman, bir gece önce onların çıvıları düello ederler. Bunlardan hangisi galip gelirse, sabahleyin yapılan savaşı da onun kavmi kazanır.

Kâşgarlı Mahmud'un bu açıklamaları, bize Yer-su'ların durumunu daha iyi anlatıyor. Demek ki, Türk aşiretlerinde "Yer-su", kendi kavminin toplumsal vicdanından başka bir şey değildir. Aşiret ne yaparsa, onu daha önce isteyen ve yapan kendi Yer-su'su idi. Galip yahut mağlup olması da, daha önce, gece savaşında Yer-su'sunun öteki aşiretin yer-su'sunu yenmiş veya yenilmiş olmasına bağlı idi. Böylelikle, Türklerin en eski dininin toplum severlikten ibaret olduğu anlaşılıyor. İlâh olan yer-su cemiyetin, başka bir söyleyişle toplumsal vicdanın bir sembolüdür. Bundan dolayıdır ki, o zaman yurd'un ve yaylak'la kışlak'ın mülkiyeti, bütün aşirete aitti. Tekelilerde ve diğer Türkmen aşiretlerinde gördüğümüz eşitlikçilik ve halkçılık da bu dinî anlayışın bir sonucudur. Bundan dolayıdır ki, aşiretin yönetim yetkisi yalnız bütün aşiretlerin oluşturduğu halk meclisine aitti.

BARIŞA ÇAĞRI

İl kelimesinin hem barış, hem de devlet mânâsına gelmesi, bu iki kelime arasında bir bağın varlığını gösterir. Devletin oluşumu, bağımsız aşiretler arasında kan dâvâsıyla, akının yasaklanması sonucu başlamıştır.

Eski Türklerde İl, “barış dini” adını verebileceğimiz bir din sistemidir. Bu din’le yeni bir ilâh, il ilâh’ı, yani barış ilâh’ı, aşiret ilâhlarını yenerek, boylar arasında akını, sop’lar arasında da kan dâvâsını yasaklamaya başladı. Artık aşiret kavgaları yasaktı. Çıvılar, Yer-su’lar artık kendi aşiretlerini, aşiret kavgalarına teşvik etmeyeceklerdi. Bu barış dinini kabul edenler, il dairesine girmiş olurlardı.

Böylelikle meydana gelen il dairesinden, en eski Türk devleti oluştu. Türklerde devlet, bu il dini kadar eskidir. Çinliler, bir merkezî devlet kuramıyorlardı. Tsin Türkleri Milâttan 241 yıl önce, il dinini oraya sokarak, ilk kez Çin’de siyasi bir birlik meydana getirdiler. Türkler, bu barış dini sayesinde Asya’nın her yanına ve Avrupa’nın doğu bölgelerine yayılarak oradaki aşiretleri birleştiriyor. İç barış esasına dayanan devletler meydana getiriyorlardı. Çin’de, Afganistan’da, Belücistan’da, Hindistan’da, Rusya’da, Macaristan’da, Romanya’da, Bulgaristan’da, devlet esasını kuran Türklerdi.

Başlangıçta, bütün Asya ve doğu Avrupa, kavgacı aşiretler hâlinde idiler. Aşiretler durmaksızın birbirleriyle din savaşı yaparlar ve kan dâvâsı yürütürlerdi. Bu iki sebepten dolayı, arada seller gibi kanlar akardı. “İl din’i” bu dökülen kanlara son verdi. Asya’da, doğu Avrupa’da, genel bir barış meydana getirmeyi başardı. Türk İlhanları zamanında, Mançurya’dan Macaristan’a, hatta bazen Avrupa’nın merkezine kadar, genel bir barış sağlandı. Bu büyük alan içinde herkes, başına Altun koyup serbest, hür gezebilirdi. İlhan, barış hakan’ı demektir. Bu bileşik kelimenin başındaki “il” eki, barış anlamındadır.

Bazı kötü düşünceliler, Türklerin büyük ilhanlıklar kurmak için savaşlar yaptıklarını, çok kanlar döktüklerini yazarlar. Hâlbuki, bu büyük savaşlar, sürekli olan küçük çarpışmaları ortadan kaldırmak için yapılıyordu. Her yıl, aşiret kavgalarının öldürdüğü insanlar milyonlara çıkardı.

Devletler arası savaşlar ise, bunlara oranla daha az kurban verirdi. Bundan başka, bir kez büyük bir barış devleti meydana geldi mi, artık uzun seneler savaş olmazdı. İlhanlığın içinde de, kan dâvâsı, akın, iç savaş, gibi olaylar meydana gelmezdi.

Özellikle Türklerin savaşları, bütün milletleri “barışa davet” ülküsüne dayandığı için, her ne zaman yenik taraf barış istese, galip gelen eğer Türk ise, kesinlikle barış teklifini kabul ederdi.

Milâttan 236 yıl önce, karargâhı kuşatılan Çin Fağfur'u, Türk İlhanı Mete'den sulh ister istemez, teklifi kabul edildi. (De Günyî). Türk tarihinde bunun misallerine çok rastlarız.

Fransızca Grand Ansiklopedi, “Hunlar” maddesinde, en büyük zaferler ânında bile, Atila'ya ne zaman barış teklif edilmişse, derhal kabul ettiğini yazıyor. İşte, Atila'nın gerçek yüzü: Düşman bile, istemeyerek onun erdemini itiraf etme zorunda kalıyor. Atila'nın savaşları, iç hesaplaşmalarla mezbaha hâlini almış olan Avrupa'da, genel bir barış atmosferi oluşturdu. Türk'ün bu büyük barışı, Roma barışından farksızdı.

Cermenlerin devlet kurmaya alışmaları, aralarında barışın, adaletin yerleşmesi, Hunların eğitici idareleri Altunda yaşamaları sayesinde oldu. Avrupalılara göre Atila, kendi kendine “Allahın belâsı” sıfatını veriyormuş. Bu da Avrupalıların bir saptırmasıdır... Otuz yüzyıldan beri Hun tanju-larının resmî bir adı demek olan “Tanrı kutu” kelimesi, en eski atalardan beri aldıkları bir sandır. Anlamı “Ruhullah” (Allah'ın kutsal ruhu)dur. Çünkü, kut kelimesi kutsal ruh mânâsına gelir.

Atila'nın Mete'ye kadar ve ondan yukarı çıkan dedeleri, kendilerine “Tanrı kut'u” sanını verirdi. “Tanrının gölgesi” yahut “Tanrının kutsal ruhu” demek olan bu terim millî bir addır. Mutlaka, Atila “Ben Tanrı kut'uyum” demiş; Avru-

palılar onu bilerek yahut bilmeyerek “Allah’ın belâsı” diye tercüme etmişler. Bu tercüme “Tatar” kelimesinin, cehen-nem mânâsındaki “Tartar” şeklinde okunması gibidir.

Eski Türklerde, bir millet kendi halkına “iç İl”, kendinin dışındaki milletlere “Çulku il=Dış il” derdi. Anadolu’daki ve Dede Korkut kitabındaki “Taş Oğuz” terimi “Dış Oğuz” demektir. Buradaki dış kelimesi “Çölgi” kelimesi gibi bağımsız olan illeri bildirir. Çığ Oğuzlarında İç Oğuz ve Üç Ok, başbuğun içinde bulunduğu sol kol’dur. Diğer kol’a, Dış Oğuz ve Boz Ok adının verilmesi gerekli idi. (Dede Korkut Kitabı). “İç İl” terimi de, aralarında samimi bir vicdan ortaklığı bulunan bir grubu belirler. İlhanlıklarda iç il’in dairesi, bütün Türkleri içine alacak derecede genişlerdi. Orhun kitabesi, Çin, Tibet, Hitay gibi milletlere “Çulku il=dış il” adını veriyor. Bu kelime gösteriyor ki, il dini, Türklerde milliyet ülküsü gibi bir de uluslar arasıcılık ülküsü doğurmuştur. İlhanların yuğlarında (matem bayramlarında) yalnız iç il’den olan milletlerin değil, dış il’den olan yabancı devletlerin de temsilcileri bulunurdu.

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, il kelimesinin iki anlamından barış mânâsına olanı daha eskidir. “Elçi” terimi “barışçı” kavramına karşılıktır. Türklerin aşîret hayatı yaşadıkları dönemlerin bazı izleri atasözlerinde kalmıştır: “Kanı kan ile yıkarlar, kalanı su ile yıkarlar”. Sonraları iç barış yerleşince, bu atalar sözü aşağıdaki şekle girdi: “Kanı kan ile yıkamazlar, kalanı su ile yıkarlar”, işte bu iki halk sözünden birincisi, bize bağımsız aşîretler hayatını, ikincisi il hayatını gösterir.

Türkler en eski zamanlarda il şeklinde düzenli devletler kurmuşlardı. Devletin aşîretten farkı, kan dâvâsını yürür-lükten kaldırmasıdır. Bir halk grubunda eğer kan dâvâsı dayanışması varsa, o henüz devlet olmamış, aşîret düzeyinde kalmış demektir. Yok eğer bir siyâsî grup kan dâvâsını yasaklamış mı, işte o, devlet niteliğini kazanmış demektir. Türklerin en eski kanunnameleri elimizde yoktur. Fakat onlardan alınmış olan Cengiz Yasası’nda, kan meselelerinde halk egemenliği, kişi egemenliğini yasaklamış ve ceza hakkını kendi üzerine almış olduğu görülür. Mahmud Esat

Efendi'nin Darst'ın Hukuk Tarihi'nden tercüme ettiği "Tarih-i İlm-i Hukuk" adlı eserinin 122. sayfasında şöyle deniliyor:

"Eski sözlerden açıkça anlaşılacağı üzere, Cengiz Han'ın yasası, eski kişisel intikam hakkını yasak ederek, onun yerine, devlet adına ve onun emriyle uygulanan gerçek cezayı getirmişti. Para cezası, bedensel cezanın fıdyesinden ibarettir. Zamanımıza kadar ulaşan az miktarda sözlerden çıkarılacak gizli anlama göre ise, taraflar arasında barış antlaşması da söz konusu olamaz".

Bundan anlaşılıyor ki, Türklerde en eski zamandan beri "ceza" kamu hukukundandı. Kişilerin hayatını, namusunu, malını korumak, kamu gücünün borcuydu. Bunlara karşı yapılacak saldırıların suçlularına ceza verip uygulamak da kamu gücüne ait bir yetki idi. Öldürme, yaralama gibi olaylarda diyet verip uyusmak, kamunun hakkına saldırı olması yönünden yasaktı.

Türklerde, bağımsız aşîret hayatını, ancak bir düşüş sonucu olarak bulmuştuk. Eski Türklerde genel toplumsal tür il'dir. Türk medeniyetini anlamak, ancak il teşkilâtını iyi bilmekle mümkün olabilir. Bu bakımdan, biz burada il'in çeşitli tiplerini tetkik edeceğiz.

Türk il'i bileşikliğinin derecesine göre aşağıdaki dört tipe dönüşür:

1. Küçük il: Dört aşîretin birleşmesinden meydana gelmiştir.

2. Orta il: İki küçük il'in birleşmesinden doğmuştur.

3. Büyük il: İki orta il'in birleşmesinden meydana gelmiştir.

4. En büyük il: İki büyük il'in birleşmesinden oluşmuştur.

8

KÜÇÜK İL

Küçük il, dört özün (aşîretin) siyâsî bir birlik hâline

girmesi demektir. Özlerin kesin olarak dört olması sebepsiz değildir. Bu sebep, yönlerin dört olmasıdır. Her aşiret dört yönden birini temsil ettiğinden, küçük ili oluşturan aşiretlerin sayısı da mutlaka dördür.

Küçük il, “küçük toyonizm” adını verebileceğimiz bir dinî sisteme dayanır. Toyonizm, totemizmin ve animizmin de bazı kalıntılarını içine alan bir natürizmdir. Totemizmin dört tipini din ve mantık bölümünde de gördüğümüzden, şimdilik yalnız siyasal teşkilâtlarından ve törelerinden söz edeceğiz.

Türklerin küçük natürizmine göre, il, her birinin ayrı bir rengi, ayrı bir yönü, ayrı mevsimi, ayrı totemi, ayrı bir unsuru ve ayrı bir Yer-su’su olan dört özden (aşiretten) oluşmuştu. Bu dört renk, olabilir ki, aşiretlere ait bayrakların da renkleri idi. Böyle olsun yahut olmasın, bu dört renk, kutsallığın dört çeşidini ifade ederdi. Bunlar ayrı ayrı sembollerle gösterilir.

Yönler	Renkler	Mevsimler	Totemler	Unsurlar	Yersu’lar
Doğu	Gök	İlkbahar	Koyun	Ağaç	Gökhan
Güney	Kızıl	Yaz	Kuş	Ateş	Kızılhan
Batı	Ak	Sonbahar	Köpek	Maden	Akhan
Kuzey	Kara	Kış	Domuz	Su	Karahan

Çinliler bu dört renge genellikle simgesi olan sarıyı eklediler ve dört yön sisteminde onu merkezin rengi olarak kabul ettiler. Bu beş renk, bugünkü Çin bayrağında aşağıdaki sırayla yer almaktadır.

Kırmızı

Sarı

Mavi

Beyaz

Siyah

Bu renklerin Türk dinine ve mantığına ait olan yönleri, bu cildin din ve mantık bölümlerinde anlatılmıştı.

Bu renklerin Türklerde de siyasal kullanılışları vardır: 1. Küçük toyonizmi önce “Tsin=Tuhsin” Türklerinde görüyoruz.

Edvar Şavan “Türk Çağı- Cycle Turc” adlı eserinde, Tsinleri Türk sayıyor ve dörtlü ayırımla on iki hayvandan meydana gelen Türk çağını, Tsin Türklerinin Çin’e soktuklarını iddia ediyor.

Tsinleri başbuğu Tsin-She Huang-Ti milattan 247 yıl önce bütün Çin derebeylerini ortadan kaldırarak, Çin’de merkezi bir imparatorluk kurdu. Çin’de caddeler açtı, dağlar deldi, kendi amca çocuklarının akınlarına engel olmak için 2 bin 500 kilometre uzunluğundaki Çin seddini yaptı. Çinlileri geçmişlerine aşırı bağlılıktan kurtarmak için Çin kütüphanelerini yakmakla suçlanıyor. Bu garip imparator, Türklerin on iki totemden (hayvan adından) meydana gelen Türk takvimiyle dörtlü ayırımı Çin’e getirdi. (Edvar Şavan). Çinliler bu dörtlü ayırma merkezi de ilâve ederek beşe çıkardılar. Merkezin niteliği şunlardır:

Yönü	Rengi	Ongun’u	Yer-su’yu	Unsur’u
Merkez	Sarı	Tosun	Ogan	Toprak

Han sülâlesinin kurucusu olan Çinli “Liu Pang” Tsin ülkesini ele geçirince Tsin beylerinin yukardaki dört hana ibadet ettiklerini gördü (M.Ö. 205). Şaşkınlığını şöyle açığa vurdu: “Ben, gökte beş sultanın var olduğunu öğrenmiştim. Hâlbuki, burada dört taneye inanılıyor. Bunun aslı nedir?”

Hiç kimse bu meseleyi açıklayamadığı için kendisi şöyle cevap verdi: “Anladım. Bunların beşe çıkarılması için, ben bekleniyordum.”

Edvar Şavan, bu sözleri söyledikten sonra, “Yukarıdaki han”ların unsurlar sisteminin özel bir biçimi olduğunu ve unsurlar Tsinlerde dört iken, Çinlilerin ona bir beşinci eklediklerini ve Tsinlerin ise Türk olduklarını, Türkler dört yöne merkezi karıştırmazken, Çinlilerin bu geleneği Türklerden alarak dört yöne merkezi de eklediklerini (Türk Çağı) anlatıyor.

Sınıflandırmada il’in tamamı, merkez sayılarak birtakım sembollerden merkezin öneminin artması, il’in tamamına ait dayanışmanın arttığını gösterir. Tsinler zamanındaki Türk ayırımında merkez yoktu. Bundan anlaşılıyor ki, o zaman,

Tsin ilinde merkezcilik de yoktu. Tsin Türkleri, Çin hükümetçiklerini birleştirerek Çin'de ilk kez merkeziyetçi bir imparatorluk kurdular. Fakat bu merkezcilik Tsin ülkesine yansımada. Çünkü Tsinler, Hyungnu'lar gibi bir Türk İlhanlığı meydana getiremediler. Çin'de bir imparatorluk sülâlesi kurarak, bağımsızlıklarını onun içinde yitirdiler.

Gerçi böylelikle eriyen, sarayla kendi askerleri idi. Tsin il'i, bir bağımsız il olarak Kâşgarlı Mahmud zamanına kadar yaşamakta devam etti.

2. Tuhsınların "Çinci" olmasına karşılık, Kunlar "Türkçü" idiler. Milâttan önce 209'da, Kun hanı olan Mete, Çin imparatorluğu iki kez eline geçmişken kabul etmedi. Bütün Türk illerini birleştirerek bir Türk ilhanlığı meydana getirmeyi, Çin imparatorluğuna tercih etti.

Mete, töreye de çok saygılı idi. Çin imparatorunu karar-gâhında kuşattığı zaman, çevresinde dört süvari livası (tu-gayı) vardı. Mete bu tugayları atlarının donlarına (renklerine) göre ayırmıştı. Mete, bunları atlarının renklerine göre dizdi. Atlardan gök rengine olanlar, kuşatılan Çin karargâhının doğusuna, kızıl renkte olanlar güneyine, ak renkte olanlar batısına, kara renkli olanlar kuzeyine dizildiler. Mete, bu düzeni yapmakla, keyfî bir iş yapmış olmadı. Töreye uygun bir iş yapmış oldu.

3. Dede Korkut'a göre, Oğuz'un içinde yüzü örtülü yalnız dört kahraman vardı.

4. Yakutlarda büyük şamanlar yalnız dört olabilir.

5. Orhun kitabesinde, dinî toplantılarda, biri Kül Erkin olmak üzere, dört tarhan bulunurdu.

6. Dört yönün renkleri o yönlerdeki denizlere verildi:

Doğuda	Kuzeyde	Batıda	Güneyde
Gökdeniz	Karadeniz	Akdeniz	Kızıldeniz

Türk aşireti gibi Türk il'i de demokrattı. Aşiretin fertleri birbirine eşit oldukları gibi, bir küçük il'in içine aldığı aşiretler de birbirine eşittiler. Dörtlü ayırım arasındaki ak ve kara renkleri, kıymet bakımından derece oluşturmaz. Yalnız, bu dört renk, kutsallığın dört türünü gösterir.

Küçük İl ayrımını tam olarak bazı cemiyetlerde görüyoruz:

1. Oğuz geleneğine göre, “Türk Han”ın dört oğlu vardı: Çıgil, Barsacar (Varsak), Amlak (İmil), Tutuk (Ötüken). Bu isimler, il’in bölümlerini gösterir.

2. Moğol Han’ın dört oğlu vardı: Kara Han, Or Han, Gür Han, Kız Han.

3. Dokuz Oğuzların ataları olan Böğü Han’la kardeşleri de beş bölümlü bir il gösterir. Bunlar, göçten sonra Turfan’a gidenlerdir.

9

ORTA İL

Orta İl, iki küçük İl’in birleşmesinden meydana gelen daha büyük bir cemiyettir. Küçük il’in dört aşiretten oluştuğunu gördük. O hâlde, orta il’in de sekiz aşiretten meydana gelmesi gerekir. Sekizli ayrımı önce “Nayman”ların adında görüyoruz. Nayman Moğolcada sekiz anlamındadır. Batı Türklerinin ataları olan Oğuzlarda bu sekiz aşiretin dış görünüş bakımından altıya indiğini görüyoruz. Hâlbuki, Oğuz il’inde de şölendeki sökükler’in sayısı sekizdir. Çünkü, Han ile Hatun’un da sünükleri vardır.

Sünük kelimesi, söğüş kelimesinin aslıdır ki, dinî ve siyasi nitelikler taşıyan milli ziyafette (şölende) kutsal kurbandan her boy beyinin yiyebileceği organı gösterir. Kutsal kurban, başlangıçta Tibet öküzü denilen yak’tı. Bu öküz il’in sembolü idi. Yani, sosyal varlığı temsil ediyordu. İl’i oluşturan çeşitli gruplardan herbiri de, sosyal varlığın bir organı olduğundan, belirli bir sünük’e (bir söğüş’e) sahipti: Öküz’ün başı Han’ı, karnı Hatun’u gösterir (Hakan’la Hatun da il’in bütünlüğünü temsil ederler). Öküz’ün sağ tarafı, il’in sağ kolunu, sol tarafı İl’in sol kolunu temsil eder. Bunlardan sağ kolu oluşturan Boz Ok’lar kolundaki üç aşiretin söğüşleri sağ butla sağ aşıklı ve kaburgadır. Sol but’la sol aşıklı ve sırt etii de, sol kol’u oluşturan boyların söğüşleridir.

İşte, Oğuzlarda aşîret beyleri yerine geçmiş olan boy beyleriyle, Han ve Hatun bu mantık dairesinde, ancak kendi söğüşlerini yiyebilirlerdi. (Yalnız, Han'ın sırt etinden de payı vardı). Bundan anlaşılıyor ki, Oğuzlarda da il teşkilâtı, sekizli bir sınıflandırmaya dayanıyordu. Zaten, yukarda Üç Okların nasıl dörtlülükte ayrıldığı Han ile Hatun'a yer verdiklerini söylemiştik. Bu sünükler çıkınca, il'in söğüşleri altıya indi. Fakat Han ile Hatun'la birlikte, teşkilâtı yine sekiz öz (aşîret) durumundadır.

Orta İl de "Orta toyonizm" adını verebileceğimiz bir dine dayanır. Orta toyonizmde, ilâhlar, küçük toyonizmde olduğu gibi, yalnız Yer-su'lardan ibaret değildir. Orta toyonizmde Yer-su'lardan başka Tanrılar da vardır. Oğuzlarda sağ kolu meydana getiren "Gün Han, Ay Han, Yıldız Han" Tanrılarıdır. Sol kolu oluşturan "Gök Han, Dağ Han, Deniz Han" Yer-su'lardır. (Bu sünükler Altaylılarda şu adları alırlar: Ogan, Demir Han, Su Han gibi). Bunlardan her biri altı aşîretten birinin İlâhı'dır. Han ve Hatun'un ilâhları olan "Gök Tanrı" ve "Yer-su" ile sekize tamamlanmış olurlar. Sonraları, aşîretler dörder boya ayrıldılar ve yerlerini, meydana gelen yirmi dört boya bıraktılar. Bunları sırasıyla gösterelim:

Boz Ok'lar, adları kaybolan üç aşîretten meydana gelmişti. Bu aşîretlerin adlarının totemleri bakımından şöyle olması gerekir: Doğanlı (şahinli), Kartallı, Tavşancılı.

Üç Oklar'ın da aşîretleri totemlerine göre şöyle olmalıdır: Sungurlu, Üç-Kuşlu, Çağrılı.

Boz-ok'lar	1. Doğanlı boyları Totemi: Şahin (Doğan)	Kayı Bayat Alka evli Kara evli
	2. Kartallı boyları Totemi: Kartal	Yazer Döğür Dodurga Yayerli

Üç-ok'lar

3. Tavşanlı boyları Totemi: Tavşancıl	Afşar Kırık Bekdili Karkın
4. Sungurlu	Bayındır Peçne Çavuldur Çepni
5. Üç kuşlu	Salur Eymur Alayunadlı Ürker
6. Çağrılı	Eyindir Berkdüz Yiva Kınık

Bu yirmi dört boydan her birinin kendine özgü bir “Tamga-damga”sı vardı:

Câmi-üt teravîh'e göre	Kaşgarlı Mahmut'a göre	Câmi-üt teravîh'e göre	Kaşgarlı Mahmut'a göre
Kayı	IVI	Yazer	///L
Bayat	IY↑	Döğer	IX
Alka evli		Dodurga	VΛ
Kara evli		Yayerli	
Kırık	Adedi az, damgası belli değil	Afşar	ʁ
Bekdili			
Kargın	SX	Eymureli	♀
Bayındır		Alayunatlı	≡
Peçne		Ürker	
Çavuldur		Eyindir	
Çepni		Berkdüz	
Salor	I↑	Yiva	Y
		Kınık	

Bu tamga'lar, Oğuzlar'ın hayatında çok önemli idi. Oğuz boyları sürülerini, hazinelerini bu tamgalarla damgalarlar, böylece birbirinden ayırırlardı. Herbiri özel bir toplumsal vicdana sahip olan boylar'ın bu toplumsal vicdanlarının simgeleri işte bu tamgalardı. Boy'un kişiliği, tamgasıyla belli oluyordu. Bir boy'un bütün sürülerine, hazinelerine aynı tamga'nın vurulması Oğuz boylarında bir tür ekonomik dayanışmanın var olduğunu gösterirdi.

Hakaniye Türklerinde, Hakan'ın tamgasına "Tuğrak" adı verilirdi. Bu kelime Batı Türklerinde "Tuğra" şeklini almıştı. Orhun kitâbesindeki "tamgacılık" memurları, Selçuklularda "tuğracılık", Osmanlılarda "nişancılık" adlarını aldılar. Tuğrak, Cengizlilerde "tarak" şeklini aldı: Tarak tamga.

Tamgalar, eski totemizm'in asılları kaybolan totemlerinin kalıntıları olabilir.

Ongunlar: Ongun'lar, totemler demektir. Bir boy'un ongun'u onun kutsal tanıdığı bir hayvandır. Oğuzlarda bu hayvanlar, avcı kuşlardan seçilmiştir. Her dört boy'un ortak bir ongun'u vardır. Çünkü, bu dört boy aynı aşiret'in yerine geçen kardeş boy'lardır.

Sökükler: Sökük'ler şölenlerde her aşiretin beyler ile, Han ve Hatun'un kutsal kurbandan yediği parçadır. Oğuz aşiretlerini, ongunlarıyla, sökükleriyle, ilâhları ile birlikte sıralayalım:

Han'ın sökük'ü baş ve bir kısım sırt eti, Hatununki, karın.

Aşiretlerde ise durum şöyledir:

	Aşiretler	İlâhlar	Ongunlar	Sökükler
Bozok'lar	1 numaralı	Günhan	şahin	sağ but
	2 numaralı	Ayhan	kartal	sağ aşıklı
	3 numaralı	Yıldızhan	tavşancıl	kaburga
	4 numaralı	Gökhan	sungur	sol but
Üçok'lar	5 numaralı	Denizhan	çağrı	sol aşıklı
	6 numaralı	Dağhan	üç kuş	sırt eti

Oğuz teşkilâtının aynısını başka kavimlerde de görüyoruz. Kun ilhanlığının kurucusu olan Mete, Türk milletini sağ kol ve sol kol olmak üzere iki kola ayırmıştı. Her kola bir beylerbeyi kumanda ediyordu. Veliaht sol kolun kumandanıydı. Devletin en büyük memurlukları altı adetti. Ordu yirmi dört tümene (on bin kişilik) bölünmüştü. Sağ kola on iki bey kumanda ederdi (De Günyı).

Moğollarda da aynı teşkilâtı buluruz. Moğollar sağ kola “Baragungar”, sol kola “Cagungar” derlerdi. Eski zamanda Moğollar, tümen adı verilen altı bölüme ayrılmıştı. Bunlar da iki kol meydana getirirlerdi. Sağ kol’a Han kumanda ederdi. Sol kol Han’ın kardeşi yahut oğlu tarafından yönetilirdi. (Grand Ansiklopedi).

Moğollarda yirmi dört boy teşkilâtını da görüyoruz. 1640 tarihinde kabilenin yirmi dört başkan tarafından temsil edilen “Uyratlar müctemiası=uğraklar topluluğu” 115 maddelik bir düstur (yasa) kabul etmiştir. (Tarih-i İlm-i Hukuk).

Yakutlarda da, yirmi dört boy teşkilâtı var. Fakat bu teşkilât, dinsel ve siyasal bir teşkilât değil, sihirsel bir teşkilât olacak. Deli Petro, kutsal kaz’ı göstermek için Petersburg’a Yakutlardan sihir teşkilâtının temsilcisi olmak üzere yirmi dört şaman getirmiş. Yirmi dört sayısı, Selçuk teşkilâtında, Eyyûbilerde ve Kölemenlerde, Akkoyunlularda, Harezm Oğuzlarında ve Çığ Oğuzlarında (şimdiki Anadolu ve Arabistan Türkmenlerinde) teşkilâtın esası olarak görülür. Atabeylere, Eyyûbilere, Kölemenlere, Selçuklulardan geçmiştir. Hatta Bitlis aşiretlerinden “Rojki” aşireti de iki kola ve yirmi dört boya ayrılmıştır. Bunun da Eyyûbilerden geçmesi mümkündür.

Yirmi dört boyun aslı, altı aşirettir. Altı sayısını Oğuzların Uygurları (egemenlikleri Altunda) olan altı il’de de görürüz: Kanklı, Kalaç, Kıpçak, Ağaç Eri, Karluk, Uygur.

Oğuzların teşkilâtını Osmanlılarda da görürüz: Osmanlı devleti Rumeli ile Anadolu olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Birlik süvarileri altı bölüktü: Atlı sağ, silâhdar, ulufeciler, sağ ve sol, sağ ve sol garipleri bölükleri. Atlının bayrağı kırmızı, silâhdarın sarı, diğerlerinin alaca idi. Atlı ile silâhdara baş, kapı kullarına orta, gariplere aşağı bölükler denilirdi. Vezirlerin içoğlanları da yirmi dört tane idi.

10

BÜYÜK İL

Büyük İl, iki orta il'in birleşmesinden meydana gelir. Orta il'in ilk şekli sekiz aşiretten oluşmuştur. Bu sekiz aşiret, sekiz yönün karşılığıdır: Doğu, güney doğu, güney, güney batı, batı, kuzey batı, kuzey, kuzey doğu.

Bu sekiz yönün karşılığı olan orta il, büyük il'in sol kolunu oluşturur. Sağ sol ise, bu sekiz yöne merkezin eklenmesiyle meydana gelen dokuz semte simetriktr. Bu yüzden, büyük il'in sağ kol'u dokuz (aşiret (Yakutlarda uza), sol kolu sekiz özden oluşur. Bundan dolayıdır ki, küçük İl devrinde beş sayısı, orta il devrinde yedi sayısı kutsal olduğu hâlde, büyük il döneminde de dokuz sayısı kutsal oldu.

Orta il tipinde soy, yedinci göbeğe çıkardı. Oğuzlarda her fert, yedinci göbeğe kadar atalarını sayabilirdi. "Yedi kat yabancı kız alırım", "Yedi kat yabancıya kız veririm" gibi eski deyimler, il'in içinde ve soyun dışında olan eski Türk evlenmesini anlatır. Soyun içinde evlenmenin yasaklanması devri çoktan geçmiş olduğundan, belki de, yalnız soyun içinde evlenmenin tercih edilmesi kalmış.

Büyük İl örneğinde ise, soy, dokuzuncu göbeğe kadar çıkar. Tarhanlık ayrıcalıkları, dokuzuncu göbeğe kadar devam eder. Yakutlarda, dokuz atası demirci olan şaman olur. Altay Türklerine göre, yaratılışın başlangıcında, yeryüzünün ortasında dokuz dalı bir çam ağacı ve her dalın Altunda da bir adam yaratılmış. Bu dokuz atalar, dokuz büyük soyun dedeleriydi. Bunlara bugün bile "Dokuz atalar" adı verilir.

Yakutlarda göğün sayısı dokuzdur. Altay Türklerinde, göğe çıkmak için şamana merdiven hizmeti gören huş ağacı üzerinde dokuz basamak yapılır. Bu basamaklardan herbiri, göğün dokuz tabakasından birini gösterir.

Ceza hukukunda da dokuz sayısının büyük önemi vardır: Hırsız, çaldığı malı geri verdikten sonra, bunun bedelinin dokuz katını daha vermezse, cezadan kurtulamazdı.

Para cezasında esas dokuz hayvandır. Bu sayı, on beş

kadar çıkabilen sayılardan biriyle çarpılarak para cezasının çeşitli dereceleri meydana getirilirdi.

Yakutlar büyük II tipinde şekillenmişlerdir. Bu kavimde il'in sağ koluna "Sekiz Ağa Uza" denilir. Ağa Uza, "baba aşireti" demektir. Eye Uza da, "Ana Aşireti", ana soyu demektir.

Dokuz Ağa Uzanın sembolleri, göğün dokuz tabakasında oturan "dokuz atalar"dır. Sekiz Ağa Uzanın sembolleri de, yeryüzünde çeşitli yerlerde egemen olan "sekiz yer-su"dur. Yukarıda anlattığımız gibi, tanrıların en büyüğü olan "Ay Toyon Ağa" dünya işlerine karışmaz. Çünkü, ona eşit olan Yakut ilinin genel başkanı da, her türlü siyasal yetkiden yoksundur. Bu başkana "Tigin" adı verilir.

Tigin, öyle bir başkandır ki, siyasal hiçbir etkinliği yoktur. Bütün siyasal etkinlik, aşiret beylerinde yahut onların yerine geçen boyların beylerindedir. Bu aşiretlerin (yahut boyların) Yer-su'ları, egemenlikleri Altundakileri kan dâvâsına, akına ve iç savaşa yöneltirler. İl dininin ruhanî başkanları olan Tiginlerin ilâhları da Tengere (Tanrılar)'dır.

Yakutlarda tanrıların en büyüğü olan Ay Toyon da, yeryüzündeki simetriği olan "Tigin" gibi, dünya işlerine karışmaz. Tigin, siyasal egemenliği aşiret başkanlarına kaptırdığı gibi, onun ilâhî âlemdeki simetriği olan Ay Toyon da dünya işlerine karışamaz. Hatta kendisine kurban kesilmesini istemez. Kan dökülmesinden nefret eder. Bu şefkat ve sevgi ilâhına yapılan ibadet, ilkbaharda yalnız gençler tarafından kendi şerefine dokuz bardak kızı dokuz kere içmekten ibarettir. Bu tören sırasında "Ayhal, Uruy Ayhal" diye bağırırlar. Tören bittikten sonra, herkes tarafından sevinçli oyunlar, neşeli koşular yapılır.

Yakutlarda herkesin hem çok korktuğu, hem de büyük ümitlerde bulunduğu hareketli ilâh, Yer-su'ların başı olan "Ulu Toyon"dur. Bu ilâh, Altay Türklerindeki "Ogan"ın karşılığıdır. Oğuzlarda bunun karşılığı Gök Han'dır.

Ulu Toyon yeryüzüne indiği zaman dağlar titrer. Dereler yerinden oynar. Herkes ümit ve korku ile ona yüz çevirmiştir.

Altaylılarda, Ogan'a ait yeryüzünün tam göbeğinde, on Altuncı kat göğe kadar yükselen bir çam ağacı vardır. Bu

sembol, Ogan'ın güçlülükte Bay Ülgen'e eşit olduğunu gösterir. Bunun anlamı, sol kol aşiretleriyle sağ kol aşiretlerinin birbirine eşit olduğudur. Bu eşitlik, il'in demokrat olduğunu gösterir.

Yakutlarda, Yer-su'ların Tanrılara, etkinlikte üstün olmaları, il'in büyük düşünüş göstermesindendir. Yakutlar, bu düşünüş ve yok oluş dolayısıyla bağımsız özlere ayrılmışlardır: İl'in konfederasyon meclisi bir "sözde meclis"den başka birşey değildir. Bu meclise başkanlık eden Tigin'in kesinlikle, yetkisi yoktur. Yetki, aşiret başkanlarına yahut onların yerine geçen boy beylerine geçmiştir. Yer-su'lar, aşiretlerin sembolleri olduklarından, bunların kuvvetlenmesi yer-su'ları yönetici durumuna çıkarmıştır. İl'i var eden ve kuvvetlendiren, sağ kol'un Tiginleridir. Tanrılar bunların temsilcileridir. Tanrılarla Tigin'ler, il'in sembolleri olduklarından, il'in zayıflamasıyla onların da yetkileri azalmıştır.

İleride göreceğimiz yabguluk'lar, hakanlık'lar, ilhanlık'lar, sultanlıklar da, başka illeri içine almış birer il'den doğduklarından, o il'in özelliklerini gösterirler. Meselâ, Osmanlılar, orta il tipinden olan Oğuz kavmindendir. Ve o da, eski Kun kavmindendir. Bunlara özgü teşkilâtların altılı olmak için, sekizli teşkilâttan nasıl türediğini gördük. Diğer âdetlerin de, bu genel töreden nasıl doğduklarını aşağıdaki misallerle göstereceğiz.

Osmanlılarda Padişah'ın altı tuğu vardı. Altı memurluk verme yetkisi de yalnız onda vardı. Sadrâzam, beş tuğdan fazla kullanamaz, kendi başına beş memurdan fazlasını tayin edemezdi. Büyük il tiplerinden biri olan Kâşgar Hakanlığında ise, Hakan'ın sancakları dokuz tane idi. Bu gibi sayılar Türk devletlerinin ve illerinin hangi il tipinden olduklarını gösterir. Böylece hangi il'in hangi il'e akraba olduğunu ve hangi il'in hangi il içinde hakanlık ve İlhanlık hayatına katılmış olduğunu anlarız.

Japonların millî bayrağındaki kırmızı teker'in (daire) merkezinde bir beyaz bulunur. Bu tekerden ışın şeklinde 16 kırmızı şerit çıkar. (Haşet sayfa 365). Japonların en büyük il tipinden doğdukları, millî bayraklarının bu 16'lı durumundan anlaşılır.

11

EN BÜYÜK İL

Büyük il'in sağ koluna ait dokuz sayısı ile sol koluna ait sekiz sayısı toplanınca 17 sayısı ortaya çıkar. İşte Altay Türklerinde gördüğümüz "En büyük il" in sağ ve sol kolları, bu 17 sayısına çıkmıştır. Altay Türklerinde, din bölümünde göreceğimiz üzere, göğün on yedi tabakası vardır. Her tabakanın özel bir tanrısı olduğundan, göğün on yedi özel tanrısı vardır: Bunlar, ilâhların sağ kolunu oluşturur. Yeryüzünün de on yedi yer-su'su vardır: Bunlar da ilâhların sol kolunu meydana getirir. Bu yer-su'lar, sol kol'u oluşturan onyedi uruğun atalarıdır. Tanrılar da sağ kolu meydana getiren on yedi uruğun atalarıdır. Bu iki kol'un birleşmesinden "En büyük il" tipi meydana gelir.

12

İLLERİN ÖZELLİKLERİ

Türk İlini gösteren tiplerin dördünde de, Türk illerini oluşturan aşiretlerin birbirine eşit olması, bu İller'in demokrat olması sonucunu doğurdu. Küçük il'de, dört aşiret birbirine eşittir. Orta, büyük ve en büyük İllerde de sağ ve sol kollar birbirine eşittirler. Bu kolları meydana getiren aşiretler de birbirlerine eşittir. Bu eşitliklerden ilkel bir demokratlık çıkar. İleride göreceğimiz yabguluk'lar, hakanlık'lar, ilhanlık'lar, sultanlıklar, da birer il'den doğduklarından, o il'in özelliklerini korumuşlardır. Oğuz düzeninin, Kun teşkilâtının tam benzeri olması, Oğuzların, eski Kunların devamı olduğunu göstermez mi? Yakutlarla, Oyratların da yirmi dörtlü teşkilâta sahip olmaları, Kunların yahut Oğuzların egemenliği Altunda yaşamış olmalarının bir sonucudur. Yakutlarda yirmi dört boy, şaman teşkilâtı hâlini almıştı. Nasıl ki, dörtlü düzeni de, şaman teşkilâtı arasında görüyoruz. Yakutlarda büyük şaman, ancak dört tane olabilirdi.

Deli Petro, kutsal kazı göstermek üzere, Moskova'ya yirmi dört şaman getirmişti. Bundan anlaşılıyor ki, toyonizmde herhangi bir dereceye sahip olan bir il, kendisinden aşağı olan illerin teşkilâtlarını, şamanizmde esas olarak kullanabilir.

13

DEMOKRASİDEN ARİSTOKRASİYE

Türk cemiyeti, totemizm döneminde demokratikti. “Potlaç” sebebiyle aristokratik ve emperyalist bir cemiyet oldu.

Totemizm dönemi: Totem, sop'un yahut onun yerine geçen aşiretin veyahut il'in toplumsal vicdanının sembolüydü. Totemizmde kamu egemenliği toplumsal vicdana aitti. Bir il'in totemi, başka bir il tarafından ele geçirilince, cemiyette, aristokrat ve demokrat olmak üzere iki tabaka meydana gelirdi. Meselâ, Oğuzlar, Koyunluları egemenlikleri Altuna alınca, bunların totemleri olan “koyun” adını da kendilerine ad olarak aldılar. Fakat asıl Koyunlulara “Karakoyunlular” adını vererek kendilerini “Akkoyunlular” adıyla isimlendirdiler.

Bir il'in totemine ait olan egemenlik, o il'in toplumsal egemenliğinin sembolünden ibarettir. Bu egemenlik, toplumsal vicdanda bulundukça, cemiyet, cumhurî bir demokrasidir, “İl mi yaman, bey mi yaman” atasözü, bu demokrasi dönemini gösterir.

Fakat bu egemenlik, başka bir il tarafından zorla alınınca, “sulta=imperium” niteliğini kazanır. Egemenlik, zor kullanmaksızın uyum sağlayan ve delilsiz kabul ettiren toplumsal bir kuvvettir. Sultan ise, kendine zorla uyulmasını sağlayan ve insanları zorla egemenliği Altuna alan bir kavmin, bir ailenin yahut bir ferdin maddî baskısıdır. Bu değişmeyi totemin zorla alınması ile anlıyoruz. Meselâ, Bolaklar (Ulahlar) Türk illerinden biridir. Bu il, bir zaman Kıpçaklara esir oldu. Kendi, totemi, Kıpçaklar tarafından zorla ele geçirildiğinden, zorla ele geçirenler, “Ak bolak” adını aldılar.

Bolaklar ise, totemlerini kaptırdıklarından “Kara bolak” diye adlandırıldılar. Sonradan, Bolaklar, hürriyet ve bağımsızlıklarını geri aldılar. Derhal isimlerini değiştirerek yeniden “Ak bolak” diye anıldılar.

Bir kavimin egemenlik Altuna girmesi iki şekilde olur:

1. Savaş yoluyla. Mağlûplar galip gelenin egemenliğini kabul etmeğe mecbur olurlar. Savaşta galip gelen kavim, yenilen kavmi esir hâline koyar. Bu esir kavim savaşta efendisi olan kavmi mağlûp edince, istiklâlini geri almış olur.

2. Potlaç yoluyla. Bu kurum önemli olduğundan, bunu ayrı bir bölüm içinde ele alacağız.

14

ŞÖLEN VE POTLAÇ

Potlaç, karşı tarafı karşılık yapmaktan âciz bırakacak derecede bir savurganlık, gösterişli ve meydan okuyucu bir ziyafetti. Bunun eski Türklerde karşılığı Şölen adını verdikleri son derecede savurgan bir ziyafetti.

Dede Korkut, şöleni şöyle anlatır: “Dirse Han, dış ehlinin sözüyle ulu toy eyledi. Hacet diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırttı. İç Oğuz beylerinin üstüne yığınak etti. Aç görse doyurdu, çıplak görse, donattı. Borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı. Göl gibi kırmızı sağdırdı.

Bayındır Han, iki türlü şölen yapardı. Birincisine yalnız “İç Oğuz” davet edilirdi. Bayındır Han bu ziyafete, kendinin de boyu olan İç Oğuz’u çağırırdı. Gayesi, kendi kolunun egemenliğini güçlendirmektir. Bu da, şölen yapıp davetlilere meydan okumakla olurdu. Davetliler karşılık veremezlerse totemleri davet sahibi tarafından ele geçirilmiş olurdu.

Bayındır Han önce yalnız İç Oğuz için yaptığı ziyafetle onları egemenliği Altuna alırdı; “Bin yerde ipek halı döşenmişti, İç Oğuz beyleri kenarına dizilmişti. Yeme içme oldu.” Bu ziyafetlere iç il’den aşiretler davet edilirdi.

Davetli aşiretler, karşılık veremeyince, sol kol başkanı-

nın kişisel egemenliği Altuna girerlerdi. İl beyinin kendi kolu üzerindeki kişisel egemenliği yerleştikten sonra, karşık kola ziyafet çekmesi gerekirdi. Bu ziyafete karşık taraf karşılık veremezse, kendi kolu gibi bu kol da kişisel egemenliği Altuna girmiş olurdu. Çünkü, meydan okuduğu karşık kolun aşiretleri meydan okumaya karşılık veremeyince, totemlerinin zorla alınmasına ister istemez razı olurlardı. Totemlerin zorla alınması, toplumsal egemenliğin de zorla alınması demektir. Toplumsal egemenlikler zorla alındıktan sonra kişisel egemenlikler kurulurdu.

Ziyafet, bazen yedi gün yedi gece olurdu. “Kazan, kırk otağ diktirdi. Yedi gün yedi gece yeme içme oldu”. Bazen de kırk gün kırk gece devam ederdi.

15

YAĞMA ŞÖLENİ VE POTLAÇ

Yağma şöleni potlaçın son aşamasıdır. Şöleni yapan bey, davetlileri yedirip içirdikten, giydirip donattıktan ve borçlarını verdikten sonra, hatununun koltuğuna girerek otağdan çıkardı. Bütün davetliler davet sahibinin otağını, sürülerini ve öteki mallarını yağma ederlerdi. Dede Korkut kitabının on ikinci hikâyesinde, Salur Kazan'ın malını nasıl yağmalattığını görüyoruz:

“Üç Ok, Boz Ok yığınak olsa, Kazan evini yağmalatırdı. Kazan, yine evini yağmalattı. Ama Dış Oğuz beraber bulunmadı. Yalnız İç Oğuz yağmaladı. Ne zaman, Kazan evini yağmalatırsa, karısının elini alır, dışarı çıkardı. Ondan sonra bütün mallarını yağma ederlerdi.”

Salur Kazan'ın Boz Ok ve Üç Ok üzerindeki egemenliği, bu yağma şöleni sonucu kurulmuştu. Salur Kazan egemenliğinin, bu iki kol üzerinde sürmesi için bazen yalnız İç Oğuz (Üç Ok) için ziyafetler, yapıp, İç Oğuz üzerindeki egemenliğini kuvvetlendirmeye çalışırdı. Bazen de ziyafete hem İç Oğuz, hem de Dış Oğuz'u davet ederek her ikisi üstündeki egemenliğini yineletirdi. Bu iki ziyafet şeklinin ikisine de ihtiyaç vardı.

Fakat Dış Oğuz, kendisi bulunmadan yapılan yağma ziyafetine razı olamazdı. Çünkü, bunun sebebini bilemezdi. O, yalnız, yağma ziyafetine katılmamasını, büyük bir işkence ve hakaret sayardı. O kadar büyük ki, esirlerini isyana davet eder, üzerlerindeki kişisel egemenliğe son verirdi. İşte bundan dolayıdır ki, İç Oğuz'a ait olan yağma şöleninden Dış Oğuz beyleri öfkelenildiler. Dış Oğuz beylerinden Uruz, Emen ve Kalan beyler bunu işittiler. Dediler ki: "Bak, bak! Şimdiye değin Kazan'ın evini bile (birlikte) yağma ederdik. Şimdi niçin bile olmayavuz dediler. Taş Oğuz beyleri birlik olup Kazan'a gelmediler, düşmanlık eylediler"

Bu sözler gösteriyor ki, Oğuz, yağma şölenine katılmamakla üzerindeki kişisel egemenlik düştü ve artık Salur Kazan'a gelip bağılıklarını sunmağa gerek kalmadı.

Kişisel egemenliğin, bu suretle düşmesi aslının ne olduğunu da gösterir. Madem ki, yağma şölenine katılmamakla, Dış Oğuz kendini Salur Kazan'ın kişisel egemenliğinden bağımsız saydı, o hâlde, daha önce de Dış Oğuzların üzerindeki kişisel egemenlik, yağma şöleni sonucu kurulmuştu. Savaşta galibiyet, yağma şöleninden doğan kişisel egemenliğin kurulması için ikinci sebeptir. Bu iki sebebin katılımı, kurulması ve devamını sağlar.

Dış Oğuz, yağma şölenine katılmayınca, Salur Kazan'a karşı isyan ettiler. Salur Kazan onları kılıcıyla mağlûp etti. Fakat kişisel egemenliğin üzerlerinde yeniden kurulması, yalnız savaşta yenilginin sonucu değildi. Yeniden yağma şölenlerine katılmak kişisel egemenliğin yeniden kurulması sonucunu doğurdu.

16

YAĞMASIZ ŞÖLENLER VE YAŞAYIŞ

Eski Türkler, her gün zamanlarını toylarda ve şölenlerde geçirirlerdi. Bu toylar ve şölenler sayesinde, en fakirler bile güzel giyer, güzel yer, güzel içerlerdi. Aralarında borçlu bulunmazdı. Her gün bir beyde şölen olduğundan, bütün

ömürlerini zevk ve eğlence ile geçirirlerdi. Bu durum eski Türkler arasında bir tür “sosyal adalet”in bulunduğunu haber veriyor. Yağma şöleni de bu sosyal adaleti tamamlar. Sosyal dayanışmanın görüldüğü bir gelenek de av etlerinin birlikte yenilmesidir. Bundan başka, av hayvanı bir otağa kaçıp girerse, otağ sahibi o avdan pay alırdı. “Kasırğa Yenge derler bir hatun vardı. İleri çıkıp pay diledi: Hey bey yiğit, bize dahi bu geyikten pay ver” dedi.

En büyük şan ve şeref cömertlikle sürdürülürdü. “Er, malına kıymayınca adı çıkmaz.” (Dede Korkut, sayfa 3).

Erkekler kadar kadınlar da misafirperverdiler: “Evin dayağı oldur ki, yazıdan, yabandan eve bir konuk gelse, er adam (kocas) evde olmasa, ol, onu yedirir, içirir, ağırlar, gönderir. Ol Ayışe; Fatıma soyudur” (sayfa 5).

Eski Türklerde, millet devleti beslemezdi. Devlet milleti beslerdi. Orhun kitabesinde Gök Türk Hakanı diyor ki: “Zengin bir millete gönderilmedim. Türk milleti azdı, çoğalttım; açtı, doyurdum; çıplaktı, giydirdim, kuşattım”

Gök Türkler Hakan’a “İlterez, yani milleti yaşatan, ili besleyen” adını verirlerdi (Orhun kitabesi). Ebûlgazi bu terimi İlteber şeklinde alır.

Başbuğ, hangi derecede olursa olsun, misafirlerine büyük ikramlarda bulunurdu. “Ulaş oğlu Salur Kazan içmişti. Çırgap çırgap çadır, otağ bağışlardı. Katar katar develer bağışlardı.”

17

TUDUNLUK

Türk hükümdarlığı beş devreden geçmiştir: Tudunluk, Yabguluk, Hakanlık, İlhanlık, İmparatorluk.

Tudun, aşiret yani boy beyidir. Çözülme dönemleri dışında, bağımsız aşiret olmadığı gibi, bağımsız tudun da yoktur. Tudunlar, genellikle Yabguların emrindedir.

Eskiden Karluklar üç aşiretten meydana gelirdi. Bu aşiretler küçük bir il hâlinde birleşmedikleri için, her aşiret ayrı

bir tuduna bağılı idi. Ne zaman ki, Çin'e karşı bağımsızlık elde ettiler, o zaman hemen bir yabguluk meydana getirdiler. Üç tudun bu yabguya bağılı oldular. (Orhun kitabesi, Tomsen).

Oğuzlarda, boylar aşiretlerin yerine geçtikleri için, boy beyleri Oğuz ilinin tudunlarıdır.

Boy beyleri, siyasal başkan olmakla birlikte, dinsel görevleri de vardı. "Kazan eydür (söyler), maksudun (amaç) bu mudur? Bay Böre der ki: Evet budur. Benim dahi oğlum olsa Han Bayındır'ın karşısını Böre alsa, dursa kulluk eylese, ben dahi baksam sevinsem, kıvansam, güvensen dedi. Böyle deyince, Oğuz Beyleri yüzlerini göğe tuttular. El kaldırıp dua ettiler. Allahütâala sana bir oğul versin dediler.

Ol zamanda beylerin alkışı alkış, kargışı kargış idi. Duaları kabul olurdu." (sayfa, 38).

Türk toplumu birbiri içine konulmuş kutular gibiydi. Bazen bu kutular serbest kalırdı. O zaman, beyleri de il beyine karşı bağımsız olurlardı. Kutuların en küçüğü özler yani aşiretlerdir. Bu kutuları daha büyük bir kutunun içine koyabilirsiniz. Bu kutu küçüktür. Küçük il kutularını da daha büyük bir kutuya koyabilirsiniz: Bu kutu da orta il'dir. Orta il kutularını da daha büyük bir kutuya koyabilirsiniz: Bu kutu da büyük il'dir. Bu büyük il kutularını da daha büyük bir kutuya koyabilirsiniz. Bu sonuncu kutu da en büyük il'dir.

Türk dünyası bu örneklerle doludur. Şurada bir küçük il görürseniz, şu karşıda da en büyük il görürsünüz.

Türk il'inin bu dört tipinin birbirinin iki katı olması, Türk ilinin gelişmesini iki kat olma ilkesine dayandırmıştır.

Türk cemiyeti, gelişmesine ilk basamak olmak üzere aşiretten, ondan sonra ikinci, üçüncü, dördüncü, beşinci basamaklar olmak üzere küçük, orta, büyük ve en büyük illerden geçmiştir.

Bir Türk cemiyeti bu beş tipten birinde kalabilir veyahut iki kat büyüterek kendisinden daha yukarı olan üst kademeye geçebilir.

Bütün Türk illerinden Hakanlık, İlhanlık veyahut

imparatorluk çıkmamıştır. İller'in çoğu hâlis il hayatı yaşamıştır. İl hayatının en canlı şeklini Dede Korkut'da görürüz:

Salkım salkım tan yelleri estiğinde

Aklı karalı seçilen çağda

Göğsü güzel kaba dağlara gün değinde

Bey yiğitler, cilasunlar birbirine koyulan çağda

Bu sözlerden anlaşılıyor ki, her gün, sabah erkenden, Bey yiğitler, cilasunlar (yiğit) birbirini aramağa başlarlardı. Oğuz obaları birbirinden uzak konarlardı. Fakat Bey yiğitlerle cilasunlar daha güneş doğmadan birbirini ararlardı. Beylerin orduları (sarayları, otağları) birbirinden ve Han'ın ordusundan uzakta bulunurdu. Fakat sabah erkenden, nerede yığınak, şölen ve toy varsa, oraya doğru gitmeye başlarlardı.

"Hanlar Hanı Han Bayındır, yılda bir kez toy edip Oğuz Beylerini konuklardı. Yine toy edip attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırmıştı. Bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere kara otağ kurdurmuştu: Kimin oğlu kızı yok, kara otağa kondurun (oturtun). Kara keçeyi Altuna döşeyin. Kara koyun yahnisinden önüne götürün, yerse yesin, yemezse durmasın gitsin demişti. Oğlu olanı ağ (ak) otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun. Oğlu kızı olmayanı Allahutâala kargamıştır! Biz dahi kargarız. Belli bilsin demişti."

18

YABGULUK

Eski Türklerde tudunların üstünde olan ve bütün İl'in üzerinde kişisel egemenlik uygulayan siyasal başkana "Yabgu" derlerdi. Tudun, boybeyi demektir. Yabgu da ilbeyi anlamına idi.

Gerek il beyi, gerekse boy beyleri, il'den hiç ayrılmazlardı. Bundan başka bu beylerin otağlarında, ılıklarında

(yılıkı=at sürüsü), ağlarında, ahırlarında, kaytabanlarında (deve sürüsü) ne kadar servetleri varsa kural olarak il'e aitti. Türk il'inde kendine özgü bir tür sosyal dayanışma vardı. Bunu gösteren âdetlerden bazılarını verelim:

Korkut Ata kitabına göre, boy beyleriyle hatunlar, genellikle, şölen adı verilen genel ziyafetler verirlerdi. Yirmi dört boy beyinin bu ziyafetlerde hazır bulunması şarttı. Fakat bu ziyafetlere katılanlar yalnız beyler değildi. İl'in bütün fertleri, bu sofralarda, yer içer, eğlenirdi. Bunların arasında çıplak olanlara elbise giydirilir, borcu olanlar varsa bu borçlar verilir; düşkün olanlara yardım edilirdi. Şölenler bazen, Acem şairlerinin "Hân-ı yağma" dedikleri "Yoksullara verilen yemek" şeklinde olurdu.

Korkut Ana kitabı meydana çıkıncaya kadar, "Hân-ı yağma"nın ne demek olduğu bilinmiyordu. Bu kitap, bize Oğuz İl'inde beylerbeyi konumunda bulunan Salur Kazan'ın her sene bir yağma ziyafeti verdiğini, İç Oğuzlarla Dış Oğuzların bütün boylarını bu ziyafete davet ettiğini söylüyor. Ziyafet şöyle son bulurdu: Yemekler yenip sofradan kalkılınca, Salur Kazan karısının elini alır, dışarı çıkardı. Ondan sonra, yağma ederlerdi."

Yabgu, göçebe bir başbuğdan çok, bir aşiretler birliği başkanına benzerdi. Yirmi dört Oğuz Beyi her gün ya kendi otağında yahut beylerden birinin otağında şölen ve toy diye birleşince, yeme içme olurdu. Sonra da oturup danışık ederlerdi. Beyler neye karar verirse, Han onu yapardı. Başka birşey yapamazdı.

Bazı iller bağımsızlıklarını yitirerek bir Hakan'a bağımlı olurlardı. O zaman, Hakan, bu illerin Yabgularını ve Tudunlarını yani iş düzenini korumakla beraber, bunların başlarına, kendi sülâlesinden bir kontrolcu komiser atardı.

Gök Türklerde bu kontrolcu komiser "Şad" adı verilirdi. Orhun kitabesinde "Töleş, Tarduş budunlarının başına birer yabgu ve şad atadım." Şad, hem prens hem de bir tür komiser sayılırdı. Bugünkü İngiltere'nin sömürgelerindeki komiserlerine benzerdi. Yabgu'nun soy bakımından, egemen olduğu ilden olduğunu yukarda gördük.

Bir Türk Beyi, Hakanlık kurmayı başarinca, oğullarını,

kardeşlerini, amca çocuklarını, yeğenlerini; bağımlı olan illerin başlarına şane olarak geçirirdi. Böylece bir anda, bir devlet teşkilâtı kurulmuş olurdu.

Şehirlerde oturan tarihçiler, yalnız şehirlere egemen olan Hakanların durumlarını yazmışlar, tudunlar gibi yabguların da durumlarını not etmemişlerdir.

19

HAKANLIK

Şimdiye değin saydığımız, Türk cemiyetleri, Türk ülkelerinin coğrafi yapısına göre oluşmuştu. Eski Türkler, bozkırlarla çevrilmiş vahalarda otururlardı. Her vahada pek çok ırmaklar bulunurdu. Her ırmağın boyunda bir boy yerleşmişti. Bir vahadaki boyların toplamı bir il meydana getirirdi. Vahalar arasındaki bozkırlara “çöl” derlerdi. Normal şartlarda bir vahadan diğer vahaya gidilemezdi. Çünkü gidebilmek için atların ve binicilerinin, içecekleri suyu ve yiyecekleri besinleri yanına alması gerekiyordu.

Vahaların birbiriyle karışamamasından, her vahaya ait bir il meydana geldiği gibi, her vahanın, içindeki ırmaklardan da boylar doğuyordu.

Hakanlıklar, genellikle bir yabancı devleti kendine temsilci ve dayanak yaparak kurulurdu. Kâşgarlı Mahmud'un aktardığı bir atasözüne göre “Tat Türksüz olmaz, baş borksüz olmaz”. Tat (bağımlı olan) İran, Hint, Afgan, Rus, Cermen gibi kavimlerdir. Çinlilere tat denilmemesi, Türk diniyle Çin dini arasında ilişki bulunmasından dolayıdır. Bununla birlikte, Çin ülkesi de, Türk Hakanlıklarının bir temsilcisi idi.

Türk devleti genellikle yabancı devletlere ve milletlere dayanmakla beraber, bazen de Moğol ve Tunguz gibi göçebe aşiretlere dayanırdı. O zaman, bu aşiretlerin kendilerine “Tatar”, İl’lerine “ulus” ve boylarına da “oymak” adları verildi. Bazen de, Türk Hakanlığı, Türk Yabguluğu gibi yalnız kendi il’ine dayanırdı. O zaman, demokratik olurdu. Çünkü, o zaman kendi il’inin kurultayı tarafından kontrol edilirdi.

Kırgız Hakanlığı yalnız kendi il'ine dayanan bir devlettir. Bu sebeple demoklattı.

Görölüyor ki, Türk Hakanlığı ya Tatlarla yahut Tatarlara dayanmakla kurulur ve devam edebilirdi. Tudunluklar ve Yabguluklar ise, Tat'sız ve Tatarsız yaşayabilirlerdi. Tudunlukların ve Yabgulukların çoğu bu hâlde idiler; kendi başlarına yaşayabilirlerdi.

Hakanlara, çöllerdeki Tatar ulusları bağımlı oldukları gibi, sınır boylarında oturan uygar kavimler de Hakanlığın koruması ve idaresi Altunda idi. "Çit" adı verilen sınır boyu ülkelerde, şehirler, köyler kurulmuştu. Bayındırlık ve bolluk meydana gelmişti. Hakanlar, bu çitlerde yaşayan çiftçi, sanatkâr, tüccar kavimleri özledikleri barış hayatına kavuşturlardı. Çiftçiye Tarancı ve ikinci tüccara "Sart" derlerdi. Bağımlı kavimlerden devleti besleyecek kadar bir vergi alırlardı. Gerçi, Hakanlık yine, sülâlenin kökü olan ak kemiklerden bir il'e dayanırdı. Kara kemikler tabakası, ak kemikler tabakasına bağımlı olduğundan feodal bir cemiyet meydana gelirdi.

Tudun ve yabgu aileleri ak kemik idiler. Hakan sülâlesi de, ak kemik olan bir il'den doğmuştu. Ona dayanırdı.

Hakanlar, ak kemikleri oluşturan kendi il'ine karşı meşrutî bir konumda idiler. Önemli işler, şöenlerde tartışılıp bir karara bağlanmadan, Hakan tarafından uygulanamazdı. Hakan da, şöen üyelerinden olduğundan, orada oyunu söyleyip, inandırıcı delillerle şöen kuruluna kabul ettirebilirdi.

Eski Türklerde kadın tabu olmadığından ve aksine erkeğin tamamlayıcısı bulunduğundan, kadınsız hiçbir iş görülemezdi. Hakan buyrukları yalnız "Hakan buyuruyor ki..." diye başlamışsa, geçerli olmazdı. Devletlerin elçileri de, yalnız Hakan'ın huzuruna çıkamazlardı. Hakan sağda ve Hatun solda oturmak üzere, ikisinin birlikte huzuruna çıkabilirdi.

Hakanla Hatun, gök'le yer'in evlâtlarıdır. Güneş Ana ile Ay Ata ise, onların gökteki temsilcileridir. Hakan'ın temsilcisi olan "Ay Ata" Altuncu kat gökte olduğu hâlde, Hatun'un temsilcisi olan "Gün Ana" göğün yedinci katındadır. Bu durum, kadının erkekten daha saygıdeğer olduğunu gösterir.

Hakan, kendi il'inden bir kadınla evlenmek zorunda idi.

Emperyalizm döneminde, Hakanlar, ilhanlar ve diğer prensesler ve beyler il dışından evlenmeyi seçtiler. Fakat bu evlenmeyi Türk töresi kabul etmedi. Çünkü töre gereği yalnız bir eşe izin vardı. O da il'den olan hatundu. Türk töresine göre, kadın erkeğin tamamlayıcısı olduğundan ve bir erkeğin yalnız bir tamamlayıcısı olabileceğinden, bütün evlenmeler, tek kadınla evlenme esasına dayanıyordu.

Emperyalizm döneminde hükümdarlar ve beyler arasında töre'nin dışında olarak başka illerden özellikle bağımlı ve yenilmiş budunlardan kız alanlar oldu. İl dışından gelen bu kadınlara hatun denmez “kuma” ve eğer Çin prenseslerinden ise “konçuy” denilirdi. Fakat bunların hiçbirisi eş olarak tanınmazdı. Eş sıfatı yalnız Hatun'a aitti. Bu sebeptendir ki, kumaların çocukları, öz annelerine “anne” diyemezlerdi. Annelerini “teyze” diye çağırırlardı. Kendilerine yabancı olan hatuna “anne” diyebilirdi.

Kâşgarlı Mahmud diyor ki: Eşin üç derecesi vardı: Hatun, konçuy, kuma.

Konçuy, Hatun'un bir derece aşağısında idi. Kuma da Konçuy'dan bir derece aşağı idi. Bir Hakanın oğlu, Hakan olabilmek için, anasının hatunlardan (yani kendi il'inden olan prenseslerden) olması şarttı. Hem baba hem ana yönünden prens olmayanlar, soylu sayılmazdı. Anası hatun olmayan bir Hakan oğlu, Hakan olamazdı. (Hâlâ İran Kaçarlarında bu töre yürürlüktedir.) Bugün Hive Türkmenlerinde, bir kız, hem babası, hem anası Türkmen olmayan bir erkeğe varamaz.

Kumaların oğulları mirasa da katılamazlardı. Onlara, yaşayabilmeleri için doyacak kadar bir mal verilirdi.

Hakanların gerçek eşleri “Melike” (kadın hükümdar) sıfatına da sahipti. Melike'nin Türkçedeki karşılığı “Türkân” [Terken] kelimesidir. O hâlde, Hakaniye, Selçuklu ve Harezmsah devletlerindeki “Türkân Hatun”lar, melike olmak bakımından bu adları alıyorlardı. Bu kelime onların kişisel isimleri değildi.

HAKANLIK TEŞKİLÂTI

Hakanlığın doğal komutanları ile başkanları Ak kemiklerdendi. Soyda büyük olan Tigin, Hakan'ın veliahdı, genellikle Hakan'ın küçük kardeşi yahut oğlu, bazen de kardeşinin veya amcasının oğlu idi.

Hakanlığa mirasçı olmak için sülâleler arasında iki ayrı kural vardır: Osmanlı Hanedanında “soyda büyük” padişah olurdu. Şimdi, Avrupa devletleriyle Mısır'da ise “evde büyük” hükümete mirasçı olur. Eski Türklerde de soyda büyük hakan olurdu.

Veliahd, Hakan'dan sonra en büyük başbuğdu. Orduya kumanda eder, işleri yönetirdi. Hakan, sağ kola kumanda ettiği zaman, veliahd sol kola kumanda ederdi. Veliahda sadece Tigin yahut “Kül Tigin” denilirdi.

Hakan'dan sonra, devletin kadın ortağı olan Türkân Hatun, yine melikelikte (hakanın evdeşi) devam ederdi. Bu bakımdan, yeni Hakan, eski Hakan'ın oğlu değilse, yani melike, yeni Hakan'ın öz annesi değilse, bununla evlenmek zorunda idi. Bazen bu evlenme, kâğıt üzerinde bir evlilik olarak kalırdı. Orhun kitabesinde de melikenin “er ad”ı “ismen evdeşi” mânâsındır.

Hakan'a bağlı olan egemen Türk illerinin başında, yine eski yabguları kalırdı. Hakan, aynı sülâleden atamak şartıyla yabguları değiştirebilirdi. Yabguları kontrol etmek üzere her İl'e Hakanlık sülâlesinden bir “Şad” yahut “Şane” tayin edilirdi. Şane kelimesi araplaştırılarak “şahne” hâline konulmuştur. Bozkurt'un Moğolca adı olan “Börte Şane=Börte Çine” terimindeki şane sözü, Moğolcada kurt mânâsındır.

Seçuklular, egemenlikleri Altuna aldıkları hükümdarların denetimi için başlarına birer “şahne” dikerlerdi. Gök Türkler ise birer şad dikerlerdi. Bu hâl bize şane soyunun Gök Türkler değil Oğuzlar olduğunu haber verir.

Gök Türkler de şad sülâlesi demek gerekir. Belki “Şato Türkleri” de bunlardandır.

Çinliler, Gök Türklerin dedesine “Asena=Kurt” derlerdi. Kurt sülâlesinden gelmek geleneği Oğuzlarla Gök Türkler arasında ortaktır. Oğuzların Şane sülâlesi olduğuna başka bir delil de İmam Mes’udî’nin bir sözüdür. Mes’udî diyor ki: “Karluk Hakanının ve hatta Şane sülâlesinin üstünde olmak üzere Hakanların Hakanı sülâlesi vardır.” İşte, bu Hakanlar Hakanı sülâlesi, Gök Türk İlhanlığını kurdular.

Gök Türklerde de yabguları kontrol eden genel valilere şad deniliyor. Genel valilerin şad yahut şane olması, bize başbuğun hangi sülâleden geldiğini bildirir. Söz gelimi, Selçuklular, genel valilerine “Şahne=Şane” adını verirlerdi. Bu sıfat, Selçukluların Şane soyundan olduğunu gösterir. Gök Türkler ise, gözlemcilere “şad” derlerdi. Bu suretle Gök Türk hanedanının da ayrı bir sülâleden geldikleri anlaşılır.

Gök Türklerde şadlardan sonra “Pad’lar” yahut “Pid Boy” beyleri gelirdi. Sağ kol oldukları için, bunların da Altun kemiklerden olduğu anlaşılıyor.

Büyük divanda, (kurultay), şadlarla padlar, sağ kolu meydana getirirlerdi. Bunlardan başka, Ak kemiklerden Kül İrkin, Targat (Tarhanlar), Yabgu, Tudun, İç Buyruk, Dış Buyruk, Tamgacı, Yuğruş, Subaşı, Atasagun bulunurdu. Orhun kitabesinde, divan şu şekilde anlatılıyor: Sağda Şad ve Pid Beyleri, solda Targatlar (Tarhanlar) ve Buyruk Beyleri.

“Kül İrkin”, Ak kemiklerden olan ve onları temsil eden bir vezirdi.

Buyruklar iki kısımdı. Birincisi İç Buyruklar ki, eski Osmanlı teşkilatındaki İçağalara karşılıktır, ikincisi Dış Buyruklardır ki, eski teşkilâtımızdaki Dışağalara eşittir. Tamgacı, Nişancı konumunda idi. Kamlar ve ozanlar şamanlardı. Subaşı ve Çeribaşı, askerbaşı demekti. Atasagun hekimbaşı idi.

Bunlardan başka, Kara kemiklerden, hatta tanjudan da beylik düzeyine çıkanlar bulunabilirdi. Meselâ, Kâşgarlı Mahmud’a göre “Yuğruş” Farslardan olan Kara Vezirdi. Buna yaz günlerinde gölgelenmek için siyah börk (kubbe şeklinde çadır) verilirdi. Kubbe vezirlerinin Türk teşkilâtında gayet eski olduğunu bu suretle görüyoruz.

Bundan başka, vezirlerin de üç çeşit olduğunu görüyoruz:

1. İlhanların veliahdı olan Altun kemikleri temsil eden bir vezirdi. Osmanlıların ilk döneminde şehzadelerin vezirliği gibi.
2. Kül İrkin Ak kemikleri temsil ederdi.
3. Yuğruş, kara kemikleri temsil ederdi.

21

HAZAR HAKANLIĞININ DEVLET YÖNÜNDEN ÖZELLİKLERİ

Hazar Hakanı halkının çoğunluğu ile birlikte Museviliği kabul etmişti. Mes'udi'nin yazdığına göre, "Ars=Aras" İli, iki kabile hâlinde Buhara'dan gelerek Hazarlarla bir antlaşma yapmış. Bu antlaşma gereğince Hazar devleti: 1. Müslümanlarla savaş edecek olursa, Arashılar bu savaşa katılmayacaklardı. 2. Arashıların iki kadısı olacak, kararlarını şeriat kurallarına göre verecekti. (Yedi kadıdan ikisi Müslümanların, ikisi Hristiyanların, ikisi Musevilerin; biri de putperestlerin olacaktı). 3. Arasların mescitleri sığınma hakkına sahip olacak, oraya sığınan Müslümanlar saldırlardan korunacaklardı. 4. Vezir Kül İrkin, Araslardan olacaktı.

Bu antlaşma, iç kapitülasyonların, din farklılıklarının sonucu olduğunu gösterir.

Hazar Hakanlığının başka özellikleri de vardı. Hakan'dan başka, ikinci bir hükümdar daha vardı ki, lâkabı "Bey", adı "Yilik=İlik"tir. Hazar Hakan'ı, sarayından hiç dışarı çıkmazdı. "Tabu" olduğu için, kimse kendine dokunamazdı. Güneşe karşı yüzünü açmaz ve toprağa basamazdı. Bu sebeple ilbeyinden başka hiçbir fertle görüşemezdi. Bu gizlilikten dolayı millî mutlulukların da, millî felâketlerin de sorumlusu sayılıyordu. Bu yasaklar, onun "Mukaddes=kutlu" yani "manalı" olduğunu gösterir.

"Tabu" olabilmek için "manalı" olmak gerekli idi. Hazar Hakanı, milletin kutunu kendisi adına ele geçirdiğinden,

kendisi de “kutlu” oldu. Kutlu olunca, eski Peru, Meksika, Japonya kralları gibi, artık insanlara görünmemesi, güneşe ve toprağa değmemesi, insanlarla ilişkide olmaması gerekti. Kutlu olan kralların, ne gibi nitelikleri varsa, kendi de aynı nitelikleri gösterdi. Büyük memurlarla görüşürken yüzüne peçe takardı. Eski Peru, Meksika, Japonya kralları ile karşılaştırılınca, Hazar devletinde gördüğümüz özelliklerin, toplumsal bir ruhun ve gelişmeci bir ilerleyişin sonuçları olduğunu anlarız.

Hazarların kabul ettiği dinî ayrıcalıklar, eski Türklerin çok tutucu olmadığını, dinlerin bir vicdan işi sayılarak serbest bırakıldığını gösterir. Dinde toleransı Cengiz Hanlılar devrinde de görüyoruz. Cengiz Oğulları zamanında şehzadelere resmî dinlerin tarhanlık rütbesi verilmişti. Her biri resmen kabul edilen büyük dinlerden birinin en büyük ruhanî başkanı “Tarhanı” olmuştu.

Hazarlarda, yangın, deprem, kuraklık, don, su baskını, salgın hastalık, kıtlık, savaş yenilgisi gibi büyük felâketlerden biri meydana geldiği zaman, bu felâket, Hakan'ın uğursuzluğunun sonucu sayılırdı. Derhal halk meydanlarda toplanmağa başlardı. O zamana kadar Ülgen'in idaresine asla karışmamış olan Hakan aleyhinde, “İlbeyi”ne yahut diğer deyimle “Bey”e baş vurulurdu. Millî felâkete derhal son verilmesini, eğer bu yapılmazsa, felâket'in sebebi olan Hakan'ın öldürülmesini İlbey'inden şiddetle isterlerdi, İlbeyi, Hakan'ın bu felâketten dolayı suçsuz olduğunu bilirdi. Bu yüzden, bazen akılcı tedbirlerle onu kurtarmaya çalışır ve başarılı olurdu. Bazen de kurtarmak imkânını göremeyip, Hakan'ı, iç barışın kurulması için feda ederdi. Halk, coşkun bir deniz gibi dalgalanırken, kutlu Hakan'ın idam edildiğini görünce, durur ve dağılırdı. Belki de idamdan sonra, ondan af ve mağfaret dilerdi.

İLHANLIK

İlhan, “Hakanlar Hakanı” demektir. Yukarıda söylendiği gibi, Hakan'ın sahip olduğu yetkilere İlhan daha fazlasıyla sahiptir. Bu bakımdan, onları burada tekrar etmeyeceğiz. İlhanlığın kurulma sebebini de Turan kıtasının, Büyük Türkistan ülkesinin varoluşunda bulabiliriz. Türklerin Mançurya'dan Macaristan'a kadar yaşadıkları geniş Turan kıtası genel bir disipline muhtaçtı. Zira buradan Çin-Bizans ticaret yolu geçtiği gibi, bu kıtada yaşayan kavimlerin çoğunluğu, Türk ırkındandı. Bu ülkeleri birbirinden ayıran dağlar, ırmaklar, denizler de yoktu. Bu şartlar içinde dininin esası barışçılık olan bir ırk, pek tabii barış ve devlet dairesini çeşitli il tipleriyle, yabguluk ve hakanlık sahalarından ibaret bırakmazdı. Bu barışçılığı, bütün Türkleri içine alan büyük bir Türk devleti meydana getirmeye kadar ilerletmek zorunda idi. Tarihin karanlık devirlerinde, İskitlerin, Masacetlerin, Sakaların, Yüecilerin, Uysunların, Kumukların, Kumanların, Kimmerlerin, Avarların, Süvarların, Cücenlerin kimler olduklarını bilmiyoruz. Fakat tarihin aydınlık devrinde, bir taraftan Tsin Türkleri Çin kıtasının bütün aşiretlerini, kavimlerini, krallıklarını da toplayarak, hepsinden büyük bir Çin İmparatorluğu meydana getirirken, öte yandan da Hyung-nu'lar bütün Hakanlıkları, bütün urukları, bütün il'leri; bütün boyları birleştirerek hepsinden bir Türk İlhanlığı meydana getirdiler.

Tsin Türkleri yalnız kendi çıkarlarını düşünerek, Çin ülkesi ile o zamanki Türk ülkesi arasında bir set oluşturdu. Bundan başka, Türklerin en milli devleti olan Hyung-nu hükümetini, eski vatanı olan “Ordos=Ordu” ülkesinden çıkarıp kovdular. Milât'tan önce 209 senesinde Hyung-nu'lara hakan olan Mete, milletini yeniden eski vatanları olan Ordos ülkesine götürdü.

Mete, iki kere Çin İmparatorluğu kendisine gelmişken kabul etmedi. Fakat Mete bu vazgeçmesine karşılık, Türk ırkından olan ne kadar boylar, il'ler, hakanlıklar varsa; birleştirerek bir ilhanlık meydana getirdi.

Mete'nin mefkûresi (ülküsü) bütün Türkleri birleştirmekti. Mete'nin bu ideali anlaşıldıktan sonra, kumandanları, genel valileri, işi gerçekleştirmeye, koyuldular. Fakat elli yıl sonra, ilhanlık, bunların elinden çıkarak Tatar kavminden olan Avarlara geçti. Avarlardan Gök Türklerle, onlardan Oğuzlara, onlardan da Çinlilerin "Hakas= Ak Kaz" dedikleri Kırgızlara geçti. Daha sonra Cengizlilere, ondan sonra da Timurlenk'e geçti.

İlhanlık meydana getiren "Kutlu il"e "Gök" unvanı verilirdi. Gök Türkler, Gök Moğollar gibi. Bunların en büyük İlahlarına da "Gök Tanrı" derlerdi. Gök terimi Altun sözüne eşitti.

Kâşgarlı Mahmud'a göre, Kâşgar Hakanlığının sancağı erguvanî idi. Gök Türk ve Moğol ilhanlıklarının sancağı ise kızıl değil, gök renginde idi. "Gök Bayrak" ilhanlığın en belirgin göstergesi idi. Leon Cahun, bu ad Altunda Cengiz zamanındaki Türklerle ilgili bir roman yazmıştır.

İlhanın yanındaki Hakanlar savaş olmadığı zamanlarda, potlaç aracılığı ile ilhanın egemenliği Altuna girerlerdi. İlhan, potlaç yolu ile Hakanları, Hakanlar da potlaç sonucu Yabguları, Yabgular da potlaç sayesinde Tudunları egemenlikleri Altuna alırlardı.

Hakanlarla İlhanlar, her önemli olay sırasında ad değişirlerdi.

1. Gençler on beş yaşına girip kahramanlıklar gösterince, millî bir ad alırlardı.

2. Bir Tudun, Yabgu, Hakan yahut İlhan, savaşta yenilince yeni bir ad alırdı yahut eski isminin başına bir "kara" veya "Kür" eki konurdu. Bir Tudun, Yabgu, Hakan yahut İlhan zafer kazanınca da yeni bir ad alırdı. Bir Yabgu, Hakanlık katına çıkınca, bir Hakan İlhanlık düzeyine geçince yine bir yeni isim alırdı. Bir Hakan evlendiği zaman yine bir ad alırdı.

Hyung-nu'ların İlhan'ı Çin İmparatoruna şu biçimde mektup yazdı: "Gökle yerin doğurduğu, güneşle ayın tahta çıkardığı Hyung'nuların büyük Tanju'su Çin İmparatorluğuna rica eder ki..." (De Guignes (De günyi)

İlhan'ın ölümünde yapılan büyük yuğa bütün Hakanlar

ya bizzat yahut elçiler göndererek katılırlardı. Ölen ilhanın adına bir “Bark=mabet” yapılırdı. Bir de “Mengü taş” dikilir, üzerine ölünün kahramanlıkları yazılırdı. Dost Hakan’ın birisi, yuğa başkanlık etmek üzere “Balbal” seçilirdi. Her Hakanlıktan gelen “sığıtçılar=ağlayıcılar” ile “Yuğcular=tâziyeciler” (baş sağlığı dileyiciler) ölüye ağlarlardı. Orhun kitabesinde, Çin Devletinden, Kırgızlardan, Türgişlerden vs. elçiler geldiğini görüyoruz. Türgiş elçilerinin isimleri “Oğuz tamgacı” ile “Makarac Tamgacı”dır, Kırgız Hakan’ı da bir yuğda “Balbal” olmuştur.

Hakan’ın, Hatun’un, saray çadırlarına “Ordu” adı verilirdi. Ordudaki “asker” mânâsı, saray çadırlarını koruyan muhafızlardan çıkmıştır. Her sarayın çadırını koruyan bir hassa ordusu vardı. Saray otağıyla beraber buna ordu derlerdi.

Tarhan Han sülâlesindeki İlhanlık otağı Altundandı. İlhan’ın otağı bazen Altun Hanlarda veya Tarhan sülâlesinde olduğu gibi “Ak Ordu”, “Altun Ordu” adını alırdı. Hakan’ın ordusu da Ejderhan Hakanlığında olduğu gibi “Ak Ordu” adını alırdı. İlhan’ın ve Hakan’ın başşehrine “Ordu Kent” adı verilirdi.

Câmiütttevârih’e göre, İlhanlık hangi uruk’ta ise, bütün il’ler kendilerini o uruk’tan sayarlardı. Meselâ, bir zaman Turan egemenliği Tatarlarda idi. O zaman, bütün Türk illeri kendilerini Tatar sayarlardı. Tatarlar arasında egemenlik, çoğu kez Avarlarda olduğundan, Avrupa’ya geçen “Ak Hunlar” kendilerinin Avar olduklarını iddia ettiler ve tanju’larına “Varhuni” adını verdiler. Bu terimin analizi gösterir ki “Avar Hanı” anlamınadır.

Gök Türklerin İlhanlığı zamanında, bütün Turan halkı Türklük iddiasına kalkıştılar. Cengiz Hanlılar devrinde ise, bütün Turanlılar, Moğoluz dediler.

İlhanlığın Türklere geçmesi, Türklüğün bütün Turan illerinin genel adı olmasına sebep oldu. O zaman batıdaki iller “Türk’e benzeyen” mânâsına Türkiş ve Türkman adlarını aldılar. İlhanlık Oğuzlara geçtikten sonra. Cengiz Han, Tsini Oğuzlara ve Kayılara bağladı. Daha sonra, İlhanlık Moğollara geçince Türklere de Moğol denmeye başladı.

Meselâ, Hindistandaki “Büyük Moğollar” safkan Türk-

mendiler, Moğollukla hiçbir ilgileri yoktu. Bununla beraber tarihte “Büyük Moğollar” adını aldılar. O hâlde, illerin ait oldukları kavimleri ve urukları belirlerken çok dikkatli davranmalıdır. Görünürdeki isimlere, siyasal adlara bakmamalıdır.

İlhanlık da, kökünü oluşturan il'e ve Hakanlık'a dayanır. O da Hakanlık ve Yabguluk gibi, demokratik ve cumhuri iller'den doğmuştur. Bu cemiyetlerin başkanları kişisel egemenlikleri olmakla beraber, kurultayın denetimi Altundadır. İmparatorluk gibi baskı yönetimi değildirler. Türk yönetimi demokratik niteliğini henüz kaybetmemişti.

23

İLHANLIK TEŞKİLÂTI

İlhan sülâlesine Altun kemik denilirdi. Önemli işler, kurultayda görüşülüp karara bağlanmadan, İlhan tarafından uygulanamazdı. İlhan da kurultayın üyesi olduğundan, orada oyunu açıklayıp, inandırıcı delillerle kurultaya kabul ettirilebilirdi. Kurultayın ilk kurucusu, ilk Türk İlhanlığının ve İlhanlık ordu ve devlet teşkilâtının kurucusu olan Mete'dir.

Mete'nin kurduğu ordu ve devlet teşkilâtına bağlı olanlar “Kun” idiler. Hyung-nu ve Hun adları “Kun” kelimesinin Çinliler ve Avrupalılar tarafından bozulmasından doğmuştur.

Kurultayın ilk kurucusunun “Mete” olması ihtimali var. Çünkü, Türk İlhanlığının ilk kurucusu “Mete”dir. Kurultay, İlhanlık için çok gerekli olduğundan, kurultayın da kurucusu Mete olabilir. Kun İlhanları kendilerine “Tanrı kutu geyik yüz” derlerdi. De Ginyi'ye göre “Geyik yüz”,

“Geniş yüz” demekmiş. Tanrı kutunun mânâsı ise belli: “Tanrının kutsal kuvveti” demektir. Dokuz Oğuzlarda “İdi Kut” derlerdi. “İdi”, Tanrı mânâsındadır. O hâlde, bunun anlamı da, “Tanrının kutsal kuvveti” olmalıdır.

Kunlar, “Tanrı kut'u geyik yüz” tamlamasını hafifleterek,

bundan “Tanju” kelimesini çıkarmışlardır. Tanju, o zaman, ilhan anlamına idi. Kunların büyük Tanju’su, Çin Fağfur’una mektup yazarken “Gökle yerin doğurduğu, güneşle ayın tahta çıkardığı Büyük Türk Tanju’su, Çin İmparatoruna rica eder ki...” cümlesiyle mektuba başlardı. Eski Türklerde kadın, tabu olmadığından, kadınsız hiçbir iş tamam olmazdı. İlhanlık buyrukları, yalnız “İlhan buyuruyor ki...” diye başlarsa, geçerli olmazdı. Geçerli olması için “İlhan ve Hatun buyuruyor ki...” diye başlaması gerekirdi. Komşu devletlerin elçileri de, yalnız İlhanın huzuruna çıkamazdı. İlhan sağda, Hatun solda olmak üzere, elçiler ikisinin birlikte huzuruna çıkardı. İlhan, kendi İl’inden bir prensesle evlenmek zorunda idi.

İlhan, Hakan ve Yabgu, komşu devletlerle siyasi ve ticari antlaşmalar ve ittifaklar yaparlardı. Komşu milletlere tüccar grupları, kervanlar (arkuşlar) gönderirlerdi. İlhan, Çinle Bizans arasındaki ipek ticaretinin koruyucusu idi. Çinlilere göre, ipek ticareti iki yoldan yapılırdı:

1. Pe-lu=Kuzey yolu
2. Nan-lu=Güney yolu

Pe-lu yolu, Beş Balık’taki Tarım ırmağı vadisine, Nanlu yolu da Altun Şehirdeki İli ırmağı vadisine uğrardı.

Türk illeri derece derece yükselebileceği gibi, eski Türklerde her Tudun, Yabgu olabilirdi. Her Yabgu, Hakanlığa geçebilirdi. Her Hakan da ilhanlığa adaydı. Şansları varsa, derecelerini aşarak bu yerlere ulaşabilirdi.

24

EN ESKİ TÜRK DEVLETİ

Türk tarihi nereden başlamalı? Bu soru bize, bugün, çözümlenmesi gereken bir problemi gösteriyor. Bazı yazarlarımız, Türk tarihini, Sümerlerden, Elâmlardan, İskitlerden, Medyalılardan, Sakalardan, Hiksoslardan ve onların Anadolu’da bıraktıkları Kumanlardan, Âmid’de (Diyarbakır’da) sur içinde yaşayan Kumuklardan, Kimek (Kimmerlerden) başlat-

mak istiyorlar. Fakat henüz dilleri ve soyları belirsiz olan bu eski kavimleri, Türk tarihine başlangıç tanımak doğru değildir. Bundan başka, tatalım ki, bunların Türklerle akrabalıkları belirlense bile, bunlar aracılığıyla Türk tarihini aydınlatamayız. Çünkü, henüz bu kavimlerin ne devlet teşkilâtlarına, ne de medeniyetlerine, harslarına (kültür) ait müsbet bir bilgi yoktur. Bundan dolayı, biz Türk tarihini inanılır olduklarına hiç şüphe bulunmayan en doğru kaynaklarda aramak taraftarıyız.

Türk kavimlerinin asıllarını ararken, bilinmezden başlayarak bilinene doğru gelmeyi değil, bilinenden başlayarak bilinmeze doğru gitmeyi daha uygun görüyoruz.

Bu metodu uygulayınca, önce önümüze Çinlilerin “Tuk-yu” adını verdikleri Orhun Türkleri çıkar. Bu devletin Türk olduğu, taş üzerinde kazılmış olarak bugüne kadar kalmış olan Orhun yazıtları ile kesinleşmiştir. Bundan hiç kimse şüphe edemez. Bu yazıtlarda anlatılan olaylar, Çin harfleriyle diktin diğer yüzünde yazılı olduğu gibi, ayrıntısı ile bütün Çin tarihlerinde de vardır.

Tukyuların köklerinin nereye uzandığını, devletlerinin nasıl ortaya çıktığını da bize Çin tarihleri haber veriyorlar.

Bu tarihlere göre, Tukyular, kendilerinden dört asır önce, aynı ülkelerde hüküm sürmüş olan Hyung-nu adlı bir kavmin devamından ibarettir. Hyung-nu devleti, Çinlilerle doğuda oturan Avar ve Suvar Tatarlarının ortaklaşa saldırılarıyla ortadan kalktıktan sonra, bu kavmin bir kısmı batıya doğru gitmiş, bir kısmı Çin imparatorluğunun, diğer kısmı da Avar Tatarlarının kurduğu “Cücen” (Juan-Juan) devletin egemenliği Altunda kalmışlardır. Batıya gidenlere Avrupalılar “Hun” adını vermişlerdir ki, Hyung-nu isminin Avrupalılaştırmış şekli olduğu anlaşılıyor.

O hâlde, meydana çıkacak yeni kaynaklar, bize daha eski bir Türk İlhanlığı yahut hiç olmazsa Hakanlığı gösterinceye kadar, Türk tarihini, Çinlilerin Hyung-nu adını verdikleri devletin kuruluşundan başlatmaya mecburuz.

Milattan önce 220 yılından beri bu devletin bütün tarihini Çin tarihlerinden öğreniyoruz. Bu devletin yıkılmasından sonra, halkının ne hâllere düştüğü, sonraları bunlardan ne gibi yeni devletler çıktığı da Çin tarihlerinde yazılıdır.

Gerçi, İslâm devrindeki Türkler, bu eski Türk kavminin gerek ismini, gerek bazı önemli olayları ile kahramanlıklarını unutmadılar. İslâm Türkleri ve Arap, Acem tarihleri bu ismi “Kun” şeklinde sürdürdüler. “Elkanunü'l-Mes'udi” adlı Arapça kitap, Türk boylarının bulundukları yerlerden söz ederken, “Fekad yebtedi min mesâkini Türki'-l-maşrıki min Kay ve Kun ve Hirhiz ve Kimak ve't-Toğuzguzz ve ardi't-Türk-mâniyye ve Farab ve bilâ'di'l Hazar ve şimali bahrihim ve Allan ve's-Serir beyne haza'l-bahri ve bahri Trabzende... vs.” der.

İşte, bu söz bize en doğuda Kayların, onun batısında Kunların, daha batıda da Kırgız, Dokuz Oğuz, Türkman ve Farab toprakları ve Hazar beldelerinin bulunduğunu gösterir. Kunlar hakkında bize bilgi veren diğer bir kitap da “Câmi-ül hikâyat ve Lâmi-ül rivâyat”dır. Burada da, Kunların otlak darlığından dolayı Çin yörelerinde olan eski yurtlarından çıkarak batıya doğru geldikleri bildiriliyor.

Kun kelimesi, Türk ve Türkçe olduklarında şüphe bulunmayan “Ergenekon” ve “Orkun=Orhun” gibi terimlerin içine, bir dil unsuru olarak girmiştir. O hâlde “Hiung-nu” ve “Kun” terimlerinin aslının Türkçe “Kun” kelimesi olduğuna, bu yüzden de, bu eski Türk kavminin Türklerin kendilerince “Kun” adıyla adlandırıldığına karar verebiliriz.

“Kun” kelimesinin anlamına gelince: Kâşgarlı Mahmud'un Lügatine (Divan-ı Lügat'it Türk) göre bu kelime Argu Türkçesinde “koyun” demektir. Kâşgarlı Mahmud'un, İsficab ile Balasagun arasında oturduklarını haber verdiği bu Argu Türkleri, olabilir ki, “Orgun=Orhun” Türkleridir. Bunlar, tabii, kendi adlarını en doğru bir şekilde korumuşlardır. Sonradan, Oğuzlar bu kelimeyi “koyun”, Doğu Türkleri de “koy” şeklinde söylemişlerdir. “Kun” kelimesinin anlamı böylece meydana çıkınca, Eftalitlere verilen “Ak Hunlar” adının da “Ak Koyunlular” olduğu meydana çıktı.

Çinlilerin “Hiung-nu”, Avrupalıların “Hun” adını verdikleri kavmin Türklerce “Koyunlular” diye adlandırıldığı anlaşıldı. Bu ad, yakın zamanlara kadar “Akkoyunlular” ve “Karakoyunlular” ismi ile iki il'in ve devletin adlarında kaldı. Bugün bile, eskiden bu unvanları almış olan birçok ilçe, bucak, aşiret ve köy isimleri vardır.

Hyung-nu'lar bir İlhanlık oluşturdıkları için, Türklerden hiç olmazsa büyük bir kısmını toplamış olan bir devlettir. Bilhassa, Gök Türkler (Tukyu)lardan başka, Dokuz Oğuzların, Kırgızların, Karluk, Çiğil, Tsin, Peçenek, Hazar, Kuman ve Oğuzların bu devlet içinde yer aldıkları söylenebilir. Oğuzlar millî destanlarında "Oğuz Han" adlı bir kahramanın yaptıklarını anlatırlar. Dede Korkut kitabındaki "Boğaç" adlı kahramanın da aynı yiğit olduğu, babasıyla olan savaşından anlaşılıyor.

Deuignes, bu efsânevi kahramanın, Kun İlhanlığı'nın kurucusu sayılan, kahraman Mete olduğunu iddia ediyor ki, aşağıdaki karşılaştırmalar, ikisinin aynı kişi olduğunu gösterir:

1. Mete, babası Teoman'la savaşarak onu öldürdü. Efsâneye göre, Oğuz Han da aynı işi yaptı.

2. Mete, yirmi dört tümenenden oluşan bir ordu kurdu. Bu orduyu altı büyük beyin komutası Altuna verdi. Bunların da üstünde sağ ve sol beylerbeyleri olmak üzere iki komutanlık kurdu. Efsâneye göre, Oğuz Han da aynı düzeni meydana getirdi.

3. Mete, ıslık çalan bir ok icat etmişti. Bu ok, karşıdaki hedefi kolayca vurur ve onu parçalardı. Mete, yirmi dört tümenlik süvari ordusunu bu okla silâhlendirmişti. Sanki, bu ordu, Mete İlhanlığının okçu teşkilâtı idi.

Oğuz Han da gerek kendi adını, gerek Oğuz İl'inin adını Oğuz Han'dan almıştı. Oğuz kelimesinin aslı "Oğuz=Ok+Öz"dür. Oğuz "Ok Eri" "Ok Aşireti" demektir. Bu ok kelimesi, il'in sağ ve sol kollarının adlarında, açık bir biçimde yer alır. Kollarının adları "Boz Ok" ve "Üç Ok" olan bir İl'in adının da mutlaka "ok" olması gerekir. Fakat Oğuzlarda bu kelime "öz" sözüyle birleşerek tanınmaz bir hâle gelmiştir.

Oğuz Han'ın yaptığı gibi, Mete'nin yaptığı ordu da, okçulardan meydana geldiğine göre, bu iki teşkilâtın gerek totemi gerek adı "ok" olmuştur.

4. Mete ile Oğuz Han'ın aleyhinde bulunan ve baba ile oğulu savaşa yönelten üvey anneleridir.

Bu en eski Türk devletinin incelenmesi, bize Türk destanlarının da ortaya çıkışını gösterecektir. Bu devlet Çin,

Türk, Avrupa söylentilerini de aydınlatmaya yetkilidir. Bu sebeple, Türk tarihine başlangıç olmak üzere bu devletin kuruluşu ile ilk teşkilâtının nasıl meydana geldiğini “Deuignes”yi esas olarak aşağıda göstereceğiz.

25

KUNLAR

Şensi, Şansı ve Peçeli eyaletlerinin kuzey sınırlarının üstünde, sonraları Hun ve Türk adlarıyla tarih sahnesine çıkan, büyük bir kavim yaşıyordu. Bu kavim, Çin Devletiyle birlikte başlamış gibiydi. Çin tarihçileri Milâttan iki bin yıl önceye doğru hüküm sürmüş olan İmparator “Yao” zamanından beri bu kavmin var olduğunu ve “Shang-Jung” yani “Dağ Barbarları” diye adlandırıldığını haber vermektedir. Çin’in birinci imparatorluk sülâlesi olan “Hsia”ların zamanında bunlara “Hsün-yü” adı veriliyordu.

“Şang” sülâlesinin imparatorları, bu ülkeyi “Kuei-Fang” yani “Çinler Ülkesi” adıyla tanıyorlardı. “Chau” sülâlesi devrinde “Hyung-nu” yani “Bedbaht Tutsaklar” adını aldılar.

Kendilerinden başka kavimlere hep yüksekte bakan Çinliler, Çin’in kuzeyindeki ülkenin bütününe “Barbarlar Ülkesi” derlerdi. Burada oturan kavimleri “Doğu Barbarları”, “Batı Barbarları” adı ile iki kısma ayırırlardı. Birinciler önce-leri Peçeli Eyaletinin kuzeyinde otururlar, doğudan da Doğu denizine kadar uzanırlardı. İkinciler, Şensi, Şansı ve hatta Peçeli eyaletlerinin kuzeyinde bulunan ovalarla derelerde otururlardı. Bunlar, çeşitli başbuğların idaresi Altunda sayısız sürülerini otlatmakla uğraşırlardı. Arabalar üzerine kurulmuş olan çadırlar Altunda yaşarlardı. Bu yürür evlerle ırmak kıyılarında, ovalarda kolayca konup göçerler, sürülerine nerede bol çayır bulursa, oralarda gezerlerdi.

Eski Kunlar, kasaplık ve binek hayvan etiyile yaşarlardı. Bunların derilerinden de elbiseler, tuğlar ve bayraklar yapıyorlardı. Toprak bölüşümünde paylarına düşen tarlaları ekerlerdi. Henüz yazıları yoktu. Fakat çok güvenli adamlar

oldukları için, senete, yazıcıya muhtaç değildiler. Çünkü, verdikleri sözü kesinlikle tutarlardı. Adam öldüren yahut büyük bir hırsızlıkta bulunan idam edilirdi. Çocuklarının terbiyesinde özel bir metodları vardı. Onları, milletin genel çıkarı yönünde yetiştirirlerdi. Çocuklara avcılık ve savaş taktikleri yaptırırlar, bunlardan gelecek için silâhşor süvariler yetiştirmeye çalışırlardı. Çocuklar çok küçükken at yerine koyunlara binerler, kuşlar ve fareler üzerine küçükçük oklarıyla nişan atarlardı. Daha büyük olunca, tavşan ve tilki avına giderler, böylelikle, obalarına yiyecekler, giyecekler ve üzerine oturacak postekiler getirmeye başlarlardı.

Daha kuvvetli ve daha ağır silâhları kullanacak bir yaşa geldikleri zamanda da, savaşlara katılırlardı. Çocuk bir kahramanlık yapmadan yahut bunu yapacak derecede kuvvet ve ustalık sahibi olmadan “erkek” tanınmazdı. O zaman Türklerin biricik işi savaşlardı.

Milletin beğenisini kazanabilmek için yalnız bu yol vardı. Savaşta iş gören gençler olduğu için en büyük saygıya onlar lâyık görülürdü. Artık askerlikte işe yaramayan ihtiyarlara o kadar önem verilmezdi.

Kunlar barış zamanlarında komşularının topraklarına, özellikle Çin ülkesine akın ederlerdi. Çin, bolluk ve servetle, Türkler için bitmez tükenmez bir ganimetler (düşmandan alınan mal) hazinesi idi. Şansları kendilerine yardım ettiği sürece Çin toprağında ilerlerler, talihsizlik yüz gösterince, geri dönerlerdi. Fakat en çok bu dönüş zamanlarında korkunç olurlardı. Düşmanları, özellikle, bu dönüşleri sırasında çok dikkatli olmak zorunda idiler. Çünkü, Kunlar, kaçır görünürken, birdenbire geriye dönerek üzerlerine saldırabilirlerdi [Turan Taktiği]. Atlarının çevikliği bu biçimdeki savaşta onlara yardımcı oluyordu. Çin askerleri gibi düzenli ordular bunlarla başa çıkamazlardı. Büyük ordular tarafından çok yakından izlenen Kunlar, çöllerin içinde toz gibi dağılırdı. Arkalarına düşürüp de bu korkunç ıssızlığa bilerek çektikleri düşmanlarını açlık ve susuzlukla yok ederlerdi.

Ölen arkadaşının cesedini kurtarabilen, onun miraslarına konardı. Bundan başka Kunlar, olabildiğince çok esir alırlardı. Bu tutsaklar onların başlıca servetleriydi. Çünkü, onları sürülerinin, otlaklarının yanında çalıştırırlardı. Silâh-

ları bir yayla oklardan, bir de kılıçtan ibaretti. Düşmanlarına karşı hepsi akıncı ve çapulcu idiler. Fakat kendi aralarında, son derece hukuka uyarlar, âdil olurlardı. Kunların karıları bir tane olmakla beraber, emperyalizm devirlerinde odalıklarının sayısı sınırsızdı. Besleyebilecekleri kadar alabilirlerdi. Kunlarda da, levira (Ölen baba ve kardeşlerinin karılarını almak zorunluluğu) kuralı yürürlükte idi.

Kunlar da, Çinliler kadar eski idi. Çinliler milâttan 220 sene önce tahta geçen “Hsia” sülâlesi zamanından beri, bunları tanıyorlardı. Fakat Çin tarihi, bu Kunların yahut genel olarak kuzeydeki göçebelerin bazı akınlarını söylemekle kalıyor.

Bu akınlar da, Çin’in bu birinci sülâlesi dönemine ait değildi. Yalnız birkaç Şang sülâlesi dönemine aitti.

Kunlar, yazın sıcaklarda Çin üzerine akın yapıyorlardı. Çin tarihçileri bu akınları Allah’ın bir cezası olarak yorumluyorlardı. Çünkü, İmparatorla halkı, atalarının kendilerine göstermiş oldukları erdemliliği elden bırakmışlardı. Bu eski Çinliler inanmışlardı ki, İmparatorlarının huy ve ahlâkı, ülkenin mutluluk yahut felâketine sebepti. Bunlar, kendilerinin yahut halkın mutluluğunu, ancak erdemli olmakla elde edebilirlerdi.

Çin Seddi, iki şekilde Türklerin medeniyetteki olgunluğunu gösterir:

1. Bu seddin birçok kısımlarını yapanlar yani Tsinler, Türk idiler.

2. Bu set, Çinlilere askerî teşkilâtça üstün olan Türkler tarafından yapılmıştı.

3. Bu set, askerlikçe Çinlilere üstün olan Türklere karşı yapılmıştı. Milâttan önce 220 yılında Kunların Yabgu’su, “Teoman” adlı bir başbuğdu. Kun İl’i, çoktan beri egemen bir ulus gibi yaşıyordu. Fakat başkanı, değil İlhan, hatta Hakan bile olamamıştı. Kun İl’i, kendi başına yaşayan bir il’di. Bu il’in başında bulunan başkan da, Yabgu derecesinde idi. Bu Yabgu’nun, oğlu olan Mete, az zaman içinde, devletini Yabguluktan Hakanlığa, Hakanlık’tan da İlhanlığa yükseltti.

Çin orduları, Kunları ata yurtları olan “Ordos= Ordu” eyâletinden çıkardılar (Milâttan önce 220). Kunların Yabgu-

su, o zaman, Teoman idi. Bu yabgu, Çin ordularının gelmesi üzerine, daha kuzeye çekilerek on yıl oralarda barındı. Fakat Çin Fağfuruyla (İmparator) generalinin ölümünden sonra (Milâttan önce 210) Çin'in yeniden karışıklıklara düştüğünü görerek hazırlanmaya başladı. Çin'in bütün beyleri, yeni Fağfura karşı ayaklanmışlardı, iç siyasete karışmak için sınırda bulunan bütün garnizonlar, yerlerini bırakarak içeriye doğru gittiler.

Kunlar, Kara Müren ırmağını hızla geçerek Ordos ülkesine girdiler. Ve Tsinlerin işgalinden önce sahip oldukları yerleri yeniden ele geçirdiler.

26

TÜRKLERİN İLK KAHRAMANI

Türklerin adı bilinen en eski başbuğu "Teoman"dır. Fakat milletin belleğinde Oğuz Han adı ile sonsuz bir şanla yaşayan ilk büyük Türk kahramanı, bunun oğlu olan "Mete"dir. Türk Devleti'nin ne gibi esaslara dayandığını, Türk töresinin nasıl kurulduğunu, bize Mete'nin yaptığı işler gösterir. Milâttan önce 220 yılı, Türkler için bir fırsat yılı idi. Türk Milleti'nin birçok ülkelerini ele geçirmiş olan Çin devleti, bu tarihte, içindeki ihtilâller yüzünden çözülmeye başladı. Sınırlardaki Çin askerleri, devrim zamanındaki Rus orduları gibi ellerindeki garnizonları, siperleri, boş bırakarak ihtilâl ganimetlerinden pay almaya gidiyorlardı.

O zaman, kuzeye doğru itilmiş olan Kun İl'i, Kara Irmağı geçerek Ordu ülkesine giriyorlardı. Bu durum gösteriyor ki, Türkler, milletlerinin bağımsızlığını, vatanlarının hürriyetini kurtarmak için her an hazır dılar. Bu konuda hiçbir fırsatı kaçırmamayı kutsal bir görev tanır lar.

Kunların o zamanki Yabgusu olan Teoman da bu millî görevi yapmakta gecikmedi. Eski ülkelerini yeniden bayrağı Altuna aldı. Fakat çok sevdiği "Yenşi"sine (Türk Hatununa, yani İmparatoriçesine) karşı zayıf olan bu yabgu, dram yazarlarımız için iyi bir trajedi konusu olabilecek acıklı bir duruma sebebiyet verdi.

Teoman'ın büyük oğlu olan kahraman Mete, kutsal vatanı kurtarmakta büyük yararlıklar göstermişti. Türk Milleti, bu genç kahramanı, gözünün bebeği gibi seviyordu. Savaş işleri bitince, Mete, babasının sarayına çekilerek orada kendi hakkındaki düşüncülerden habersiz, dinlenerek yaşıyordu. Mete'nin anası çoktan ölmüş, babası başka bir kadınla evlenmişti. Teoman, yeni karısını çok sevdiğinden, onun sözünden dışarı çıkmıyordu. Bu kadın, kendi oğlunu veliaht yaptırmak istiyor, fakat milletin Mete'ye olan sevgisini bildiğinden, bu işe açıktan açığa girişemiyordu. Gayesine erişmek için, sonunda hileli bir yol buldu.

Kun ülkesinin güneyinde "Yüeci" adında bir kavim vardı. Teoman karısının öğüdüne bakarak, oğlu Mete'yi rehin olarak Yüecilerin içine gönderdi. Güya, bu şehzade, ellerinde bulundukça, onun hayatını korumak için Kun devleti Yüecilere karşı savaş açmayacaktı. Yüeciler, kuzey sınırlarının böyle güvenli bir hâl almasından seviniyorlardı. Hâlbuki, Kun Melikesinin maksadı Mete'yi öldürtmekti.

Mete'yi öldürebilmek için, kocasını Yüecilere karşı savaş açmaya teşvik etti. Karısının sözünden çıkamayan bu ihtiyar yabgu, derhal yürümek için ordusuna emir verdi. Tabii, Yüecilerin ilk işi, öldürmek için Mete'yi aramak oldu. Fakat milletin sevgilisi olan Mete, kendisi için kurulan bu kalleşçe tuzağı haber alarak, zamanında oradan sıvışmıştı. Bu sıvışmaya, Melike gibi, Yüeciler de şaşakaldılar. Mete, doğruca, Kunlardan kendisine sadık olan bir Kun aşiretinin içine gitti. Kunlar, şanlı kahramanlarını ölümden kurtulmuş görünce sevinçlerinden ağlamaya başladılar. Mete mevki düşkünü ve başbuğluk hırslı olan bir adam değildi. Kendisinin ölmesini isteyenlere karşı da hiçbir kını yoktu. Veliahtlığı küçük kardeşine bırakmak onun için çok kolay bir işti. Fakat Tanrı, bu fedakâr kahramanın ruhunda birdenbire bir ülkü güneşi parlattı. Mete, Türk Milletinin içten egemen il'lere ayrılmış, dıştan da büyük düşmanlarla kuşatılmış olduğunu, Türklerin bu düşüş ve zayıflıktan ancak insanüstü bir hamle ile kurtulabileceğini

anladı. Bu peygamberce görüşten sonra, Mete kendisini Tanrı'nın bir memuru, yeryüzündeki vekili gibi gördü. Evet, Çinliler, o gün için iç karışıklıklardan dolayı Türklerle zarar

veremeyecek bir durumda bulunuyorlardı. Fakat bu uyanık millet, mutlaka bir süre sonra, yine eskisi gibi demir bir pençenin yönetimi Altunda birleşerek, yeniden bir kuvvetli İmparatorluk hâline girebilecekti. Böyle bir imparatorluğa karşı, bir aşiretler birliğinden başka birşey olmayan bugünkü Kun Yabguluğu kendisini nasıl koruyabilecekti? Özellikle, o gün için bir yandan Yüeci il'iyle savaşta idiler. Öte yandan doğudaki korkunç Tatarlar (yani Avarlarla, Suvarların ve Cücenlerin eski dedeleri, Kunların üzerine saldırmak için fırsat bekliyorlardı. Böyle üç kuvvetli düşmanın ortasında Türk Milletinin hâli ne olacaktı? Kalbindeki aile sevgisine karşı, vicdanının iyilik duyguları isyan ediyordu. Hayır, hayır! Büyük tehlikeler içinde bulunan milletin idaresini karısının eline bırakmış olan ihtiyar bir İl Beyine, hırslı bir kadına, deneyimsiz, ülküsüz bir çocuk olan veliahta bırakamazdı. Böyle bir zayıflığı göstermesi, Türklüğüne karşı büyük bir sırt çevirme olacaktı.

Bundan başka Mete'nin asıl gayesi, bütün Türk Tudunluklarını, Yabguluklarını, Hakanlıklarını birleştirerek bunlardan uyumlu ve dayanışma içinde kuvvetli bir Türk İlhanlığı meydana getirmektir. İşte, bu sebeplerden dolayı, ülke yönetimini artık tesadüfe bırakamazdı.

Mete, bir an içinde bu düşünceleri yaşadktan sonra hemen kararını verdi: "Türk Milletine herşeyden önce hiçbir millette eşi görülmemiş olan demirden bir ordu gerekli" dedi. Kunlardan bulunduğu yere yakın olan boyları toplayarak, onları yeni ülkünün savaşına davet etti. Mete, Türklerden yalnız iki şey istiyordu: "Millet için en sevgili şeylerini feda etmek, kendilerinden imkânların üstünde, hiç yapılmamış fedakârlıklar istendiği zaman, fedakârlıkları yapıp disipline kesin olarak uymak." Bu fedakârlık konusunda önce kendisi örnek olacaktı. Kendisinden sonra beyler, daha sonra da askerler hep kendisi gibi hareket edecekler, en çok sevdikleri şeyleri ülkü uğruna feda edeceklerdi. Fedakârlıktan ve disipline uymaktan kaçınan her kim olursa idam edilecekti.

Kunlar, hep birlikte, bu teklife karşı: "Başımız üstüne! Gözümüz üstüne!" dediler.

Mete, önce, on bin süvariden oluşan bir tümen meydana getirdi. Isık çalan oklar adını verdiği çok kuvvetli ve hızlı bir

ok icat etti. Süvarilerini bu okları önce kuşlara, sonra en çok sevdikleri atların tepelerindeki hedeflere nişan aldırarak talmı ettirmeye başladı. Atmaktan çekinenin yahut hedefi vuramayanın cezası idamdı. En sonunda, askerlerin fedakârlık ve disiplinlerini daha iyi bir biçimde denemek için nişan hedeflerini en çok sevdikleri eşlerinin başları üzerine koydurmağa başladı. Bütün gençler, Giyom Tel gibi, çekinmeden, sevgililerinin tepesine hedef koydular ve nişana ok atıldılar. Hiç birinin idam edilmelerine gerek kalmadı. Mete, işte bu eğitim ile yirmi dört tûmenden oluşan bir ordu meydana getirdi. Ordusunda hem disiplin, hem de kişisel fedakârlıklar son derece kuvvetli idi. Mete, bu korkunç, fakat çok değerli olan ordusunu tamamladıktan sonra işe başladı.

Mete, böyle bir ordu ile önce kendi üzerine gelmekte bulunan babası Teoman'a saldırdı. Ona karşı kesin zafer kazanarak, babasını, üvey annesini; küçük kardeşini tutsak etti. Ülkenin iyiliğini, bunların üçünün de yok edilmesinde gördüğünden, bu büyük fedakârlığı yapmaktan çekinmedi. (M.Ö. 209).

Kunlardan, Melike'ye ve eski Yabgu'ya bağlı kalanlar, "Kazak" olup çöle çıktılar.

"Liao Tung"un kuzeyinde oturan Tatarlar, o zaman çok kuvvetli idiler. Kunlar arasındaki bu devrimi öğrenince bu durumdan yararlanma fikrine düştüler. Bunların zengin ülkelerine girerek servetlerini ele geçirmek istediler. Başka milletlerce önemsiz olan bir şey, Kunlarca çok doğru olması açısından savaş sebebi oluşturuyordu. Haralarında gayet kıymetli bir at vardı ki, güya günde bin "li" koşardı. Tatarlar elçi göndererek bu atı istediler.

Mete, diktatör olmadığı için, kurultayda görüşülmeden atı verip vermemeye karar veremezdi. Mete, kendi uygulamalarında kurultayın kararlarına bağlı idi. Bu sebeple derhal, Türklerin millî parlamentosu olan "Kurultay"ın yığınak olmasını emretti. Kurultay, il'in ve Devletin derecesine göre genelleşti ve demokratlaştı. Aslında kurultayda bütün ege-men il'ler üye idiler. Mete, ne kadar Altun kemiklerden, ak kemiklerden ve hatta buyruk görevi gören kara kemiklerden, prenslerden, kumandanlardan, subaylardan, memurlardan, boybeylerinden ve tûmen beylerinden ordu ve Hakanlık teş-

kilâtına girmiş bulunan başkanlardan varsa, hepsini kurultaya çağırdı. Kurultayın heyecanlı üyeleri, atın Tatarlara verilmemesinden yana idiler. Fakat Mete, istenilen, atın sırf kendine ait olduğunu, ne kadar değerli olursa olsun kendi malı olan bir at için milletini savaş gibi bir felâketler kaynağına atmanın en büyük bir ihanet olduğunu anlattı. Kurultay bu açıklamadan sonra savaş fikrinden vaz geçti. Mete, o kadar sevdiği az bulunan cins atı Tatarlara göndermek fedakârlığında bulundu. Derhal, onu Tatarlara gönderdi.

Fakat bu hareket Tatarların gurur ve şımarıklığını artırdı. Artık Kunlara istedikleri kadar baskı yapabileceklerini sandılar. Bu kez daha saldırgan bir tavır takınarak, Mete'nin çok sevdiği, gönlünün tek kadını olan sevgili karısını istediler. Mete, tekrar milletini kurultayda topladı. Kurultay üyeleri yine red cevabı vermek istediler. Fakat Mete, bu kez de istenilen şey kendisi için ne kadar çok değerli olursa olsun, sırf kendisine ait olduğunu söyleyerek ayağa kalktı.

Bedel, kendi sevgilisi olsa bile, milletini savaş felâketleri içine atamayacağını, sevgilisini vatanı için feda edeceğini ve böylelikle, vatanını savaş belâsından kurtaracağını söyledi. Şimdiye kadar, hiçbir insan tarafından yapılmamış ve hiç kimsenin aklına bile gelmemiş olan bu kadar büyük fedakârlığı, seve seve yaptı. Sevgilisini Tatarlara teslim ederek, Tatar Hükümdarına gönderdi. Böylelikle milletine söz verdiği fedakârlığın en üst derecesine kadar çıktı. Fakat Tatarlar da, artık istedikleri verildikçe şımarıldılar. Mete, her türlü fedakârlıkları yaparak, barışın devamına çalıştıkça, Tatarlar da savaşa tutuşmak için devamlı bahaneler arıyorlardı.

Tatarlar üçüncü kez elçi göndererek, iki ülkenin arasındayken, hiçbir ürünü olmayan, yalnız askerî strateji ve bir de sınır olmak açısından önem taşıyan bir toprak parçasını istediler. Mete, yine kurultayı topladı. Fakat kurultay üyeleri bu kez cömertlik gösterdi. Hiç bir işe yaramayan bu toprak parçasının Tatarlara verilmesinde hiç bir sakınca olmadığı yönünde oylar verilmeye başladı. (M.Ö. 209). İşte bu anda, Mete, büyük bir şiddet ve kararlılıkla ayağa kalktı, dedi ki: "Şimdiye değin düşman tarafından istenilen şeyler, hep kendime ait olan şeylerdi. Bu kez istedikleri toprak, kendime ait değildir. Bu, atalardan kalan kutsal vatanın bir parçasıdır.

Bu toprak milletin malıdır. Bunda, hatta bütün millet de birleşse devredemez. Tarihin başlangıcından sonuna kadar gelmiş veyahut gelecek olan Türkler de bugünkü Türklere katilsalar bile, vatanın isterse, en kısır; ürünsüz toprağından olsun, bir küçük parçayı vatandan koparıp düşmanlara veremez.

İstenilen bu kısır toprak, benim öz malım değildir. Bu atalardan kalan kutsal vatanın bir parçasıdır. Bu toprak milletin malıdır. Kendi atımı, kendi karımı istediler verdim. Bu konularda fedakârlığın son derecesine varmaktan hiç çekinmedim. Çünkü, kendi atım, kendi karım üzerinde karar verebilirim. Bunları vermekle bu güne kadar savaşı geciktirdim.

Bugün bizden istenilen kısır, ürünsüz, semeresiz toprak parçasına gelince, bu benim öz malım değildir. Doğrudan doğruya millete ait olan bir toprağın bir zerresini bile kimseye veremem. Vatanın parçası vatan demektir. Vatandan ayrılmış en küçük parçayı bile, başka bir millete vermeye, ne milletin ne de benim hakkımız yoktur. Hatta, bizden önceki Türklerle, bizden sonraki Türkler de, bugünkü Türk milletine katılrsa doğacak bu çok güçlü cemiyetin bile, vatandan bir zerreyi ayırıp, başka bir millete vermeye hakkı yoktur. Vatan kutsaldır. Kutsal olan şeyden bir parça koparıp başkasına vermek, hiçbir şekilde bağışlanamaz.

Şimdi, ey vatansever kahramanlarım ve söz dinler askerlerim! Tatarlara verecek cevabımız artık kalmadı.

Onlara kelimelerle cevap vermeyeceğiz; oklarımızla ve kılıçlarımızla cevap vereceğiz. Haydi İl Beyleri, Boy Beyleri, Tümen Beyleri! Alayları, tümenleri toplayınız. İşte ben atıma bindim. Düşmanların üzerine gidiyoruz. Arkamdan gelmeyen idam edilecektir.”

Mete, derhal hazırlanmış olan yirmi dört tümen süvarisiyle, Tatarların üzerine baskın yaptı. Kendilerini güvencede gören Tatarlar, savaşa hazır değildiler. Bu yüzden, mağlûp oldular. Hükümdarları öldürüldü. Halkının birçoğu esir, bütün malları yağma edildi. Mete, kendi ordusundan olup da arkasından gelmeyenlerin hepsini de öldürdü. Böylelikle Kun Yabguluğu şimdilik Hakanlık düzeyine yükseldi. Yavaş yavaş İlhanlık düzeyine çıkmaya başladı.

Tatarların geri kalanları Pekin ilinin kuzeyindeki Tataristan dağlarına kaçtılar. Orada, ileride ayrı iki millet meydana getiren iki ayrı kavime ayrıldılar: Avar ve Suvar milletleri, işte bu iki ayrı kavimdir.

Mete, doğu Tatarlarının işini bitirdikten sonra, yüzünü batı ve güney yönlerine çevirdi. Yüceçileri yendi. Ordos ülkesinde sarkıntılık eden Tatarları egemenliği Altuna aldı. Bu başarılar, eskiden Çin adına Tsin Türkleri tarafından alınan yerlerin tekrar Kunların eline geçmesini sağladı.

Mete'nin askeri, üç yüz bin kişi idi. Çin ise, iç savaşlarla zayıflamıştı. Bu hâl, Kunlar için büyük bir üstünlük sağlıyordu. O zaman için Uzak Doğunun en güçlü imparatoru Mete, askerlik ve siyaset açısından bir dâhi idi. Türk devletini ve ordusunu örneği görülmemiş bir düzenlilikle kuran Mete'dir. Bütün vatandan düşmanları kovan ve bütün Türk Milletini bir bayrak Altunda toplayan odur. Mete, doğu Tatarlarını Kore'ye ve Niyuçilerin ülkelerine kadar ele geçirdikten ve Çin'in batısındaki kavimleri egemenliği Altuna aldıktan sonra, Kunlar ülkesinin kuzeyine doğru Sibirya'da, Selenga, Obi, Angada ırmakları kıyılarında yerleşmiş olan "Ting-Ling", "Li-Kun" "Hsin-li" ve daha başka kavimleri bağımlı kıldı.

Daha sonra, önceleri babasının yanında kalmış bulunan Beyler, daha sonra Mete'nin hakanlığını kabul ettiklerinden, Mete'nin kuvveti arttı. Bundan yararlanarak Çin'e karşı yeni girişimlerde bulundu. Mete, önce "Bir tümen" yani on bin kişi ile işe girişmişti. Bu sırada ordusu, yirmi dört tümene çıktı. Her tümene, bir Tümen Bey'i kumanda ediyordu. Bunların yanında da binbaşı, yüzbaşı, onbaşı namlarıyla birer subay bulunuyordu.

Çin ülkeleri, birçok kargaşalıklardan sonra, "Han" adlı imparatorluk sülâlesinin idaresinde birleşmişti. Bu sülâlenin kurucusu olan "Kao-ki" iç savaşlardan doğan karışıklıkları düzeltmekle uğraşıyordu. Şansi eyaletindeki Tai yahut "Ta-Tum-fu" eyâletini Han Kralı adını taşıyan "Sin"e vermişti. Bu şahıs "Mayi" şehrinde oturuyordu. Kunlar, üç yüz bin kişilik bir ordu ile bu yönden Çin'e girmeyi denediler. Önce, Mayi'yi kuşattılar. Bu kadar kaliteli ordulara dayanamayan "Hsin", İmparator'dan yardım istedi. Fakat isteklerine

hiç bir önem verilmedi. Hatta Kunlarla anlaştığından bile şüphe edilerek tenkitlere uğradı.

Sarayın hareketinden gücenen Hsin kendisine İmparatorun emrini getiren şahısları öldürerek, kendisini ve “Mayi” şehrini Kunlara teslim etti. Bu önemli bölgeyi alan Kunlar, daha güneye indiler ve Tai-yüan’a saldırarak “Chin-Yang”a kadar geldiler. Kunların zaferlerini öğrenen “Kao-ti” ordularının başına geçti. Çinliler, Hsin’in kumandasında olarak Çin içlerinde “Tsin-yam”a kadar ilerlemiş olan Kun ordusunu birçok tesadüflerden yararlanarak mağlûp ettiler. Eğer, soğğun ve karların çokluğu, askerleri rahatsız etmeseydi, daha büyük zaferlere ulaşacaklardı.

Bununla birlikte, Çin İmparatoru Şansi de, “Ta-tunn-fu” yöresindeki bir vadide konmuş olan Mete’ye saldırmak üzere ilerliyordu. Kunların durumlarını anlamak için ordugâhlarına çaşıtlar gönderdi. Fakat Mete’nin tedbirli davranışı onları aldattı.

Mete, en iyi askerlerini sapa ve ıssız yerlere çekerek, ordugâhta yalnız kötü atlar ve biraz kasaplık hayvan ile hastaları bırakmıştı. Çin çaşıtları imparatora, Kunların uzun süre kafa tutamayacaklarını ve hiç şüphesiz, bir saldırıya uğrayınca derhal kaçacaklarını bildirdiler. Bununla birlikte, imparator, yeni bilgiler almadan belirsiz bir savaşa girmek istemedi. “Lio-Ching”i haber alma işi ile görevlendirdi. Çok tecrübeli olan bu adam, Hunların savaş hilesini belirledi. Ve İmparator’a birbirine düşman ve yakın olan iki kavimden, ikisinin de bütün kuvvetlerini göstermek ve en cesur askerlerini işe sürmek istediklerini bildirdi.

Kunların aksi bir durumda görünmeleri, Çinlileri kendi üzerlerine çekmek için yapılmış bir hileden ibaretti. Mete’nin iki yüz yirmi bin askeri pusuda bekliyordu ve ilk işarete ortaya çıkmak için hazırды, O hâlde ileriye gitmek tedbirsizlik olurdu.

Bu sözleri anlayabilecek durumda olmayan İmparator, Lio-Ching’i sözleriyle askerlerinin cesaretini kırdığı için cezalandırdı. Onu zincire vurarak, ordusuyla “Ping-Cheng”e doğru yürüdü. Bütün Çin ordusu üç yüz yirmi bin kişi idi. Fakat İmparatorun yanında bunun ancak bir bölümü vardı. Geri

kalanı onu takip ederek arkasından geliyordu. Bu hâlde iken, birdenbire, Mete, dört yüz bin askerle karşısına çıktı. Çin ordusuna baskın vererek onu parçaladı. Ne yardım ne de savaş gereci alamayacağı bir yer olan “Ta-tun-fu” yöresinde bir siperin içine çekilmiş olan imparatoru yedi gün sonra kuşattı.

Çin İmparatoru, atlarının donları dört yönün renklerine uyan dört süvari tugayı tarafından kuşatılmıştı. Mete, Türk töresine son derece bağlı idi. Her süvari tugayı, dön yönden birine aitti. Her süvari tugayının atları, ait oldukları yönün renklerini taşıyorlardı.

Mete, Çin İmparatorunu kuşatırken, atlarının donları sebebiyle dört yöne bölünen dört yüz bin kişilik bir orduya dayanıyordu. Bu ordunun doğu yönündeki bütün atlarının donu kül rengi, güneydekiler kırmızı, batıdakiler ak; kuzeydekiler kara olacaktı. (Batıdaki süvariler kırmızı, kuzeydekiler sarı, doğudakiler beyaz, güneydekiler siyah kula yahut açık sarı) atlara binmişlerdi, (De Guignes, cilt 2; sayfa, 20).

Kao-Ti, bu üzücü durumdan kurtulmak için, kendisini savunmak üzere, Mete'nin Melikesi olan hatununa baş vurmaktan başka çare bulamadı. Çünkü, Melikenin, kocası üzerinde büyük bir etkinliği vardı. Bundan başka, eski Türklerde Melike konumunda bulunan Türkan Hatun, egemenliğin kullanılmasında hakanın ortağı idi. Hakan, Melike'nin oyununu almadan hiçbir iş yapamazdı.

Mete'nin Melike olan eşi, gayet akıllı ve politik düşünüşlü bir prensesti. Bu kadın, kocasına dedi ki: “Çin İmparatoru büyük kuvvet kaynaklarına sahiptir. Kunların onlarla savaşması büsbütün faydasızdır ve boşunadır. Ordu ülkeye döndükten sonra bizim işgal ettiğimiz yerleri elde tutamayacağımız ortadadır.” Mete, bu sözleri haklı buldu. Özellikle, Hsin Kralının generalleri olan “Wang-huang”la “Chao-li”nin, kararlaştırılan görüşmeye gelmemeleri onu endişelendirdi. Bunların Çinlilerle birleşmeye karar vermiş olmalarından şüphe ediyordu.

Bu, her ne kadar, aslı olmayan bir şüphe idi ise de, artık Çin Fağfur'unu sıkı bir gözetim ve kuşatma Altunda tutmayıp, ona kaçabilmek için serbest bir kapı bıraktı. Çin

İmparatoru, bundan yararlandı. Çinliler, sislerin yoğunluğu sayesinde, Kunlara görünmeden, Çin genel karargâhından Çin ordusuna, Çin ordusundan da, Çin genel karargâhına gidip geliyorlardı. General “Cheng-Ping”, en iyi ordularla İmparatoru kaçırdı. Bu Prens, sür’at gösterilmesini istiyordu. Fakat bir subay ona karşı çıktı ve askerleri düzenli bir biçimde gönderdi. O zaman İmparator, geri kalan ordusuna ulaşarak Çin casuslarını öldürdü. Lio-Ching’i zincirden çıkardı ve ona ödül verdi, iki imparatorluktan birinin yok olması ile sona erecek olan bu büyük sefer, bir kadının tedbirleriyle bu şekilde sonuçlandı. Bununla birlikte barış yapmadan ayrılmışlardı.

27

İLK İLHANLIK

Önceki konuda, Mete’nin kuşattığı Çin imparatorunu esir almaya ramak kalmışken, onun kaçıp kurtulması için bilerek göz yumduğu anlatılmış ve Çin tarihçilerinin, bu hareketi işlerine geldiği biçimde açıklamak için buldukları zayıf sebepler de söylenmişti. Fakat gerek o olay, gerek ilerde anlatılacak olaylar gösteriyor ki, Mete Çin’den yalnız Turan’a yani Büyük Türkistan’a ait olan ülkeleri geri almakla yetinmiş, Çin topraklarını ele geçirmekten kendiliğinden vazgeçmişti. Çünkü tarihî olaylardan anlaşıldığına göre, Mete’nin büyük bir ülküsü vardı: Bütün Türk Tudunluklarını, Yabguluklarını ve Hakanlıklarını birleştirerek, bunların hepsinden büyük ve toplu bir Türk İlhanlığı meydana getirmek. Yüzlerce ve belki binlerce Türk il’leri vardı. Fakat bir il, bazen kendi başına yaşamakla birlikte, bir millet niteliğinde olamazdı. Hatta, bağımsız bir Hakanlığın bayrağı Altunda yaşayan Türk illerinin toplamı da, bir millet olamazdı. Bunlara kavim adını verebiliriz; fakat millet adını hiçbir zaman veremeyiz.

Türk Milleti denilince, onun içine, bütün bu boylar, il’ler, kavimler girer. Bu da ancak Türk İlhanlığı’nın gerçekten meydana gelmesiyle mümkün olur. Türk kavimlerinin, illeri-

nin ve boylarının toplamı, bugün bile bir millettir. Çünkü bugünkü Türk İllerinin hepsi birbirinin dillerini anlamaktadırlar. Bu kavim dilleri, millî dilin lehçeleridir. Çünkü bir milleti oluşturan kavimler ve iller birbirinin dillerini öğrenmeden anlayabilirlerse, bu dillere “lehçe” adı verilir. Bu dilleri anlayan kavimlerin, iller’in, boylar’ın toplamına millet ve bunların ortak olması gereken edebî dil’ine millî dil adı verilir; Bugünkü Türk İlleri yalnız Yakutlarla Çuvaşların dillerini anlayamıyorlar. (Türk Dilbilgisi, Jean Deny Fransızca). Bunun sebebi, bu il’lerin Hristiyanlığı kabul etmekle birlikte, eski putperest inanışlarını da korumaları ve İslâm âleminde çok uzak düşmeleridir.

O hâlde, bugün bu iki il dışında, bütün Türklerin toplamı bir millet meydana getirir. İslâmiyetten önceki zamana uzanırsak, Yakutlarla Çuvaşlar da millî Türk birliği içindedirler. Çünkü, o zamanda, diğer Türk İlleri bu iki Türk kaviminin dillerini anladıkları gibi, bu kavim de diğerlerinin dillerini anlardı.

Mete, bütün Türkleri, ortak bir merkez çevresinde toplanmış, millî bir İlhanlık hâline gelmiş görmek istediği için, Çin’i ele geçirmekten vaz geçmişti. Çünkü, biliyordu ki, Türkler; bu çok nüfuslu, geniş vatanlı, becerikli, uyanık, zengin milletin içine girince, az bir zaman sonra, Çin kültürü tarafından yutulacaklardır. Nasıl ki, Tsın Türkleri ve birçok başka Türk illeri öyle oldular.

Edvar Şavan’ın Fransızca “Türk Çağı” adlı eserinde anlattığı gibi aslında Türk olan Tsınlar, önce Çin birliği içinde bir Kral sülâlesini, sonra da, ilk defa kendilerinin kurdukları Çin’in imparatorluk sülâlesini meydana getirdiler. Fakat bu sülâleler Çinlilerden çok, Çin yanlısı kesilerek, kılıçlarını önce Türklere karşı kullandılar. Kan kardeşleri olan Kunların ve öteki Türk kavimlerinin bütün millî vatanlarını ellerinden alarak, onları Çin topraklarının dışına sürdüler.

Kunlar, ancak Tsın sülâlesinin yıkılmasından sonra eski yurtlarını geri alarak, yeniden bir kavim devleti kurabildiler.

İşte, bu durum, Mete için ibret verici bir misal olabilirdi. Tsınlar, Türk olmayıp da, başka ırktan bir kavim olsalardı bile, yine yabancı bir kavmin az zamanda Çinlileşmesini gös-

terdikleri için, Mete'nin gözlerini açmağa yetecek bir misaldiler. Özellikle, Orhun Yazıtlarında, Bilge Han'ın, Çin ülkesine gitmek isteyenler için: "Çin'e gidecek olursak, orada öleceksin. Ey Türk Milleti sen Ötüken'de kal. Ve oraya yalnız kabileler ve kervanlar gönder" demesi, eski zamanlardan beri Türklerin ruhunda başka şekle girmek korkusunun bulunduğu gösterir. İşte Mete'de bu fikrin etkili olduğunu görüyoruz.

Bundan dolayı, barıştan sonra, Mete, Çinlilere karşı samimî bir dostluk gösterdi. Bu sıralarda Çin'de yeniden bir isyan çıkmıştı. Birçok isyancılar, kendilerine yardım için Mete'yi Çin'e çağırıyorlardı. Fakat Mete, Çin'in bu kötü durumundan yararlanmaya, isyancılarla işbirliği yapmaya asla yanaşmadı. Bir süre sonra, başlıca isyancılardan "Yen" Kralı "Liu Wan" on bin askeriyle Türk ülkesine geçtiği hâlde bile, bu durumdan faydalanma fikrine düşmedi.

İmparator Kao-ti ölmüş, yerine oğlu Hsiao-Hu-el-ti geçmişti. Bütün otorite İmparatoriçe "T'ai -hou"nun elinde idi. Çin tarihçilerinin iddiasına göre, Mete'nin bu imparatoriçeye nefreti vardı. Ona yazdığı mektuplarda durumuna uygun bir dil kullanmıyordu. Bu duruma, öteden beri çok kızan Çin İmparatoriçesi, Mete'den yine böyle bir mektup alınca, derhal meclisi topladı. Mektubu getiren elçilerin başlarını kesip kesemeyeceğini, Türklere derhal bir savaş açıp açamayacağını sordu. Fan-Hu-ei adlı bir bakan, yüz bin askerle bütün Kun ülkesini ele geçirebileceğini söyleyerek övündü. Fakat bu söze kızan Li-po adlı başka bir bakan Fan-Hu-ei'nin idamı hak ettiğini söyledikten sonra, yüksek sesle aşağıdaki sözleri ekledi: "Evet, Fan-Hu-ei adlı bu bakan idam edilmelidir. Çünkü zamanında emrinde üç yüz bin asker varken, gidip eski İmparator Kao-ti'yi kuşatmadan kurtarmadı. O zaman imparatoru kuşatma Altunda gördüğünüz hâlde, yardımına yetişemediniz. Bugün halk, hâlâ o felâketi gözü önünde görür gibi oluyor.

O zamanki askerlerin yedi gün yiyeceksiz kaldık diye hâlâ sızlandıklarını işitenler var. O zaman, aç kalanların şikâyetleri henüz dinmedi. Gövdeleri delik deşik olanların yaraları henüz onulmadı. Ey Fan-Hu-ei yalancı sözlerle yine Çinlileri savaşa başlatmak, yüz bin askerle Kunların üzerine

saldırtmak mı istiyorsun? Hayır! Bu kadar gurur fazladır! Sanmayınız ki, bu göçebe iller iyiyi kötüyü ayırt edemeyen hayvanlar gibidir. İyiyi kötüyü ayırt edebilme yetisine sahip olan insanlar hakkında böyle düşünmek hatadır. Evet, ben cesaretle söylerim ki, içinde bulunduğumuz bu zayıf durumumuzda barışı korumak en doğru ve yerinde hareket olacaktır.”

Bu nutuk meclisin ruhu üzerinde iyi bir etki yaptı. İmparatoriçe, Mete'nin daha saygılı bir dille kendisine mektup yazması şartıyla barışın devamına razı oldu. Mete, bu teklifi kabul etti. Çin'in protokolüne ait bu gibi âdetleri hakkında yeterli bilgisi olmadığını söyleyerek özür diledi. Böylelikle, Çinlilerle Kunlar arasında barış yine kurularak uzun süre devam etti. Gerçi, bir zaman sonra, bazı Kun çeteleri, Çin'in Şensi eyaletine iki akın daha yaptılar. Fakat Mete, bunların eşkıya çeteleri olduklarını, kendi devletinin teşkilâtıyla hiçbir ilgilerinin bulunmadığını söyleyerek, onların hareketini nefretle kınadı. Çin tarihçilerinin bu sözleri sonradan uydurulmuş sözler gibi görülüyorsa da, Mete'nin bütün hareketleri, bu sözün doğruluğuna işaret ediyor.

Çin İmparatoriçesinin ölümünden sonra, yerine Hsiao-Wen-ti geçti (MÖ.177). Bu sırada, Kun devletinin sağ kol beylerbeyisi, Ortus ülkesini, kendi ordusuna karargâh yapmıştı. Görünüşe göre, bu beylerbeyi dek (uslu) durmaz bir adamdı. Mete'nin isteğine aykırı olarak Çin'e akın etmeye kalkıştı. Hatta akıncıları, Çin'in o zamanki başkenti olan Siganfu şehrinin kapılarına kadar ulaştı. Çinliler, derhal, seksen beş bin askerli bir ordu göndererek, akıncıları geri püskürttüler. Bu hareket, barış antlaşmasına aykırı bir hâl olduğu için, Mete, derhal ordusunun sağ kol Beylerbeyisine, Çin sınırlarından uzaklaşmasını emretti. Böylelikle, Çinlilerin gönüllerini almaya çalıştı. Mete, şimdiye kadar, büyük ülküsünü gerçekleştirmek için, gereken teşkilâtı hazırlamakla uğraşıyordu. Bu sebeple doğu hakanı olan sağ kol Beylerbeyisini Çin sınırından kaldırması, yalnız Çinlileri memnun etmek için değildi; aynı zamanda, eskiden beri hâzırlamakta olduğu “Türk İlhanlığı” teşkilâtının programını uygulamaya başlamak içindi.

Kunlar, sol kol Beylerbeyisine doğu hakanı, sağ kol

Beylerbeyisine batı hakanı derlerdi. Büyük Türkistan'ın yani Turan'ın doğusu bütününü ile eline geçmişti. Bir Yabgulukla başlayan Kun Devleti, şimdi bir Hakanlık derecesine ulaşabilmişti. Çünkü, yalnız Çin yönündeki ülkeleri Kunların egemenliği Altuna alabilmişti. Şimdi de, batı yönündeki Türk Tudunluklarını, Yabguluklarını, Hakanlıklarını birleştirerek Türk İlhanlığı mefkûresini gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Turan'ın doğu yönü tamamıyla ele geçmişti. Şimdi sıra batı Turan'ın fethine gelmişti. Bu sebeple, batı hakanı önce büyük bir ordu ile Yüecilerin ülkesine gönderildi. O zaman, Yüeciler "Kancov", "Koacov", "Şacov" eyâletlerinde oturuyorlardı. Bu eyâletler o zaman henüz Çin toprakları içinde değildi. Kunlar, önce yendikleri Yüecileri, bu kez kesin olarak egemenlik Altuna aldılar.

Kunların batı ordusu, Yüecileri millî Türk birliği içine aldıktan sonra, yürüyüşünü güney batıya çevirdi. Tibet'in kuzeyinde "Shamo" çölünde ve "Lob" gölünün çevresindeki Kunlar ve Tatarlar gibi, çadır Altunda göçebe hayatı yaşayan "Shen-Shen" kavimleri üzerine giderek, onları da egemenlik Altuna aldı. Bu sırada Kun ülkesinin batısında, Uygur yurdunun kuzeyinde, İrtiş ve İli ırmakları boyunda yaşayan "Vusun=Uysun" kavmi Kunların egemenliği Altuna geçti. Birer birer bütün Türk kavimleri Mete'nin sancağı Altunda birleşiyorlardı. Fakat bu ülkeler, Kun Devletinin son sınırları olarak kalmadılar.

Batı Hakanı, ordusuyla birlikte, daha batıda bulunan "Hute"lerin ülkesine kadar ilerledi. Kunlar bu suretle, Kore'den Volga [İdil] boyuna kadar bütün güney Sibirya'yı fethederek, bu alan içindeki bütün Türkleri birleştiren büyük bir ilhanlık kurdu.

Mete'nin babası Teoman, bir Yabgu'dan başka birşey değildi. Mete de, uzun süre bir Yabgu olarak kaldı. Sonra Çin çitesinde ne kadar boy'lar, İl'ler ve kavimler varsa, hepsini bayrağı Altuna alarak, devletini Hakanlık derecesine yükseltti. İşte, bugün de bütün Türk âlemindeki Tudunluk, Yabguluk ve Hakanlıkları bir millî toplum hâlinde birleştirerek devletini "İlhanlık" düzeyine yükseltiyordu.

Mete, bir yandan batıdaki zaferlerle Türk İlhanlığını

kurup bütün İllerin birleşmesini sağlarken, öte yandan da Çin sarayıyla eski dostluğunu yeniden diriltmeye çalışıyordu. Çinliler, anlaşmanın bozulmasından sorumlu olarak yalnız Türkleri görüyorlardı. Hâlbuki, Mete'ye göre, bu işte, Türkler kadar Çinlilerin de sorumluluğu vardı. Çünkü, iki İmparatorun haberi olmadan yapılan karşılıklı akınlarda, Türk Beylerinden çok Çin subayları suçlu idiler. Çin görevlileri yalnız şikâyet ediyor, Kun devletinin ileri sürdüğü açıklamaları asla dinlemiyorlardı. Dahası, memurlar, Mete'nin elçilerini tutuklamaya, kendi başlarına barışı bozmaya kadar işi ileri götürebiliyorlardı. Mete, Batı Hakanının hareketini benimsemediği için, onu Çin'den uzak ülkelere göndermişti. İmparatorun hatırı için, onu batının ucundaki savaşlarla uğraştırıyordu. Mete, bu noktada çare olarak Büyük Buhara'da, Türkistan'da, Sibirya'da yeniden fethettiği geniş ülkeleri sayıyordu. Kun Türklerine yeni bağlanan yirmi altı devletin adlarını sıralıyordu.

Mete, Çin İmparatoruna yazdığı mektubunun sonunu şöyle getiriyordu: "Batıdaki ülkeleri barışa kavuştukları için, doğudaki ülkelerin de barıştan yararlanmalarını istiyor, artık iki tarafın da ihtiyaçlarına dinlenme, kadınlarına ve çocuklarına güven hediye edilmesini» arzu ediyordu.

Çin İmparatoru uzlaşmak niyetinde değildi. Devletin çıkarları kendisini bu yola götürüyordu.

Kunlar, Çin'in çok yakınlarına gelmişlerdi. İmparatorun gayesi, onları Çin'den daha uzak ülkelere sürmektir. Fakat Kunlar, anlaşma yapmak için yeniden elçiler gönderdiler. Çin bakanları da batıdaki fetihlerle son derece kuvvetlenmiş olan Türk Devletinin artık eskisi gibi kolayca emir Altuna alınır göçebe bir beylik olmadığını İmparatora anlattılar. Bundan başka, tatalım ki, Kunların toprakları fethedilmiş olsa bile, çorak çöllerden ibaret ve Çinliler için barınmak mümkün olmayan bu ıssız ülkede ne yapabileceklerdi. İnat yahut keyif için, dökülecek bunca kanlar, Çin ülkesine hiçbir fayda vermeyecek, büyük başarılar elde edilse bile, can ve malca yapılacak fedâkârlıkları hiçbir şekilde ödemeyecekti.

Bu anlatılanlarla ikna olunan imparator, sonunda barışa razı oldu. Mete'ye barış için haber gönderdi. Hatta, Mete'nin iki milleti de rahat ve huzura kavuşturmak için

gösterdiği babacan isteği tebrik etti. Böylece, insanlara acı-mak açısından eski başbuğları andırmasından dolayı onu takdirle karşıladığını söyledi.

Mete, Çin’le yapılan sulh anlaşmasını bütün ülkelerinde ilân ederek, herkes tarafından ona uyulmasını emretti. Bu barış, huzur ve rahata muhtaç olan Çinlilere son derece tatlı geldi. Uzun zamandan beri sınırlar, Kunların sürekli baskın-larına hedef olmuştu. Nice Çinli gençler savaşlarda ölmüşler-di. İmparator bu yüzden bir açıklama yayınlayarak bu zarar-ları sayıyor, bunlara sebep olduğu için kendini suçluyordu. Diyordu ki: “Ben, daha akıllı ve erdemli bir adam olsaydım bu felâketler hiç olmayacaktı. Gerçi, bu sürekli acılar içinde, gerek içte gerek dışta, mutlu bir barışın meydana gelmesi için, bütün araçlara başvurmaktan geri kalmadım. Kun ülkesine elçiler gönderdim. Dileğimin iki millet hakkında da, hayır ve iyilik olduğunu Türk hakanına anlatabildim. O da, aynı duyguları beslediğini açıkça göstererek, kamunun mut-luluğu için, benim gibi çalıştı. Artık, iki taraf da, geçmiş-i unutacağız; halkımızın iyiliği için birlikte çalışacağız. Kendi ailesini birlik hâlinde bulundurmak, bir imparatorun başlıca görevlerinden biridir. İşte, ben, bu görevimi ancak bu yıl ye-rine getirebildim.”

Bu duyuru, İmparatorun ilk fikirlerine kesinlikle uy-muyordu. Bu yüzden, vicdanının içten gelen bir sesi değildi.

Hâlbuki, De Guignes’ye göre, Türk kahramanı Mete, buna benzer bir duyuru yayınlamış olsaydı, çok samimî ola-caktı. Çünkü, büyük Türk kahramanı gerçekten, Çin devleti hakkında her zaman barışçı fikirler beslemişti. Mançurya’dan Macaristan’a kadar Türk illerini egemenliği Altuna almaya büyük bir istek gösterirken, iki kez eline geçtiği, hâl-de, Çin saltanat tahtında oturmaktan çok sakınması, Me-te’nin emperyalist değil, milliyetçi olduğunu gösterir.

Kunlardan sonra, İlhanlık, Avar Tatarlarına, sonra Gök Türklere, daha sonra Oğuzlara, Çinlilerin Hakaz dedikleri “Ak Kazlara” yani Ak Kazaklara, daha sonra Hakanîye’ye, on-lardan Cengizlere, en sonunda da Timurlulara geçti.

TOPLUMSAL VE CİNSEL TOTEMLER

Eski Türkler, demokratlardı. Çünkü, totemli bir dinleri vardı. Totem, toplumsal vicdanın sembolü idi. Kamu egemenliğinin totemde olması, toplumsal vicdanda bulunması demekti.

Eski Türklerde totemizm kalıntılarının varlığı, sayısız olaylarda görülür. Bu olaylar şunlardır:

1. Küçük il'de dört yönün, dört mevsimin, dört unsurun, dört Yer-su'nun, dört rengin ortaklaşa Ongunları vardı.

2. Bu dörtlü sınıflandırmadan doğmuş olan "Türk Çağı", her biri bir yılın totemi olan on iki hayvan adından meydana gelmiştir.

3. Orta il'de, ilin ortak olduğu altı aşiretin Ongunları (totemleri).

4. Sünükler (orta il'deki aşiretlerin şölendeki kutsal kurban etinden yiyebileceği et parçaları, özel söğüşler)

5. İl ve boy adlarının, hayvan, bitki, cisimler, âlet, sanat vb. adları olmasıdır. Hayvanlar: Kunlar (Koyunlular), Tsin (Tuhsın), Kazak (Kaz), Hakaz (Ak Kaz), Alayunad (Yunat=at), Sungurlu, Bozdoğan, Karakeçili, Teke, Çigil (Keçili), Dakuk (Tavuk), Aras (Arslan), Tavşanlı, Kuşan (Kuş), Tunguz (Domuz), Başkird (Baş Kurd=Arı Beyi), Develi, Kıpçak.

6. Uruk, il ve boy isimlerinin bitki adları olmasıdır: Ağaç Eri, Çavdar.

7. Halk grubu isimlerinin sanat adı olmasıdır: Demirciler, Tahtacılar, Mandacılar, Sürgücüler, Menteşeciler.

8. Yakutlarda, şamanların kişisel totemleri vardır: Kurt, geyik, tavşan, tay, tilki, çakal vb. Şamanların huy ve ahlâkları kişisel totemlerinin huyuna bağlıdır.

Cinsel totem: Totemler, başlangıçta toplumsal iken, sonraları cinsel totemler meydana gelmeye başladı. "Kısarak" erkeğin, "inek" kadının totemleri oldular. Bunların durumu iki putta görüntülenirdi: Evde iki put vardı, biri kısarak

memeli, diğeri inek memeli idi. Bu putlardan birincisi odanın sağ tarafına, ikincisi soluna asılırdı.

Bu söylediklerimizden anlaşılıyor ki, bu iki totem, erkek cinsiyle kadın cinsinin eşitliğini gösterirdi. Eski Türklerde sağ kol ile sol kol birbirine eşitti. Cinsel totemlerin eşitliği, iki kesime ait toplumsal vicdanların eşitliğini gösterir. Bu durum, bize iki kesime ait egemenliğin eşit olduğunu bildirir.

Bundan anlaşılıyor ki, cinsel eşitlik, demokrasinin esaslarından biridir. Erkekler kadının eşit olmadığı toplumlarda, cinsel eşitlik de yok demektir. Cinsel eşitlik olmadıkça yani erkeklerle kadın eşit bulunmadıkça, hukukî eşitlik de olmaz.

Tabu ve Tigin: Eski Türklerde kadının durumu oldukça ilgi çekiciydi; çünkü, başka toplumlarda kadın “tabu” idi. Eski Türklerde ise, kadın “tekin”di.

Tekin, tabu’nun tersidir. Tekin, kendisine yaklaşımları yasak olanları çarpmaz; hiçbir yabancı tekinden zarar görmez. Oysa, tabu’dan, kendisine yasak olanlar çok zarar görür. Tabu, bunların hakkında çok tehlikelidir. Tabu’nun tekine karşı olan bu karşıt durumu, tabu’ya Türkçede “Tekinsiz” denilmesini gerektirdi. Kadının, Tekinsiz olmayıp, aksine Tekin olmasını birçok önemli sonuçları var. Bunlardan birkaçını sayalım:

1. Bir buyruk “Hakan buyuruyor ki...” diye başlarsa geçerli olmazdı. “Hakan ve Hatun buyuruyorlar ki...” diye başlarsa ona uyulurdu.

2. Hakan, yalnız başına yabancı devletlerin elçilerini kabul edemezdi. Elçiler, Hakan sağda, Hatun solda olmak üzere ikisinin huzuruna çıkabilirlerdi. Bundan anlaşılıyor ki, egemenlik, Hakan’la Hatun’un ikisine aitti.

3. Aile içindeki özel egemenlik de yalnız babaya ait değildi. Ortaklaşa ikisine aitti. Meselâ, baba, annenin onayını almaksızın kızını kocaya veremezdi.

4. Eski Türklerde harem yoktu. Kadın her toplantıya katılırdı.

5. Eski Türklerde, peçe ve yaşmak yoktu. Siyasî, dinî ve ekonomik toplantılara kadınlar yüzleri açık olarak katılırdı.

6. Mesleki işbölümü olmadığından, erkeklerin yaptıkları bütün görevleri yapabilirlerdi: Başbuğluk, komutanlık gibi.

7. Kurultaya erkekler gibi katılırdı. Orada hür ve serbest olarak konuşmalar yapardı.

8. Şölenler ve yağma şölenlerine erkekler gibi katılırdı.

9. Millî toylara erkekler gibi katılırdı.

10. Devletin siyasal işlerine katıldığı gibi, evin ekonomik işlerinde de erkeklerle aynı idi.

Kadının erkek için bir tamamlayıcı olması ve onun çalışmalarına katılması, kadının Tekin olması sayesinde. Tekin kelimesinin öngördüğü bu hayırlı anlama gelince, Tigin, eski Türkçede “Prens” demektir. Eski Türklerin kara kemikler, yani bağımlılar tabakası arasında, kötülükler pek çoktu. Ak kemiklerden meydana gelen soylular tabakası arasında ise aksine yoktu. Altun kemiklerden olan prensler tabakası arasında ise, kötülük ve uğursuzluktan en ufak bir eser yoktu. Ve erdemlilikte Altun kemikler melek gibi idiler. Kırgız Kazaklar, insanların kötü, uğursuz ve tehlikeli olup olmadıklarının sebebini, kemiklerinin özüne bağlarlar. Bu sebeple, sosyal sınıfları birbiri üzerine konulmuş üç tabakaya ayırırlar. O tabakalar şunlardır:

1. Kara Süyek=Kara Kemik

2. Ak Süyek=Ak Kemik

3. Altun Süyek=Altun Kemik.

Eski Türklere göre, Tiginler, Altun Kemik tabakasında bulunan “Prensler”di.

Bir insanın kötülüğü, kemiğinin kara, ak yahut altun olmasına göre değişir. Ak kemikler, kara kemiklere oranla daha uğurludurlar. Altun kemikler ise Ak kemiklere oranla daha uğurludurlar.

29

KUT VE ALTUN IŞIK

Sosyologların mana dedikleri şeye, eski Türkler kut derlerdi. Kut, yayılmış kutsallıktır ki, hangi şeyin üstüne konsa, onu kutsallaştırır. Bundan dolayı, ona “Kutlu” sıfatını veri-

riz. Bu kelime ile yapılmış tarihî terimler vardır: Kutlu Dağ, Kutlu Maral, Kutlu Kent (Hokand) gibi.

Eski Türkler, kut'u gökten inen bir nur (ışık) sütunu, bir Altun Işık olarak kabul ediyorlardı. Bu altun ışık, hangi insana, hangi hayvana, hangi şeye dokunursa, onu gebe bırakırdı.

Altun Işık, özellikle, senenin belli bir gününde veya gecesinde meydana gelirdi. Eski Türklere göre, bu güne "Aşk günü" ve bu geceye de "Aşk gecesi" derlerdi. "Tabîî aşk" bu gün veya gecede coşku hâlinde bulunurdu. Bu aşk, her kime ve neye değse, onu gebe bırakırdı. Aşk gecesi yahut aşk günü demek yerinde olan bu sırlı anın ne zaman geleceğini kimse bilmezdi. Bu gece, ancak geldikten sonra, eserleriyle aşk gecesi olduğu bilinirdi.

Dokuz Oğuzların, Böğü Tigin efsânesinde, Altun Işık bir kayın ağacıyla bir fıstık çamı üzerine inerek ikisinin bir aşk evliliğine sebep olmuş ve fıstık çamı gebe kalarak "Beş kahraman" doğurmuştur.

Altun Işık, bazen, bir kız şekline girerdi: "Böğü Tigin efsânesi". Bazen bir erkek şekline girer: "Alangova efsânesi". Bazen de bir totem yani hayvan şeklini alır: Gök Türklerin ve Oğuzların Kurt destanındaki kurt gibi. Gök Türk İlhanlığı, bir mızrağın başına altundan bir kurt başı takarak alayın önünde yürütürdü.

Kara kemiklerin Ak kemik olabilmeleri için, aşk gecesinde il'in üzerine göksel nur'un inmesi gerekliydi. Yahut yeni bir hayvan yani totem şeklinde görünerek eski il'i kutlamasıyla onu kara kemik tabakasından ak kemik tabakasına yükseltmesi şarttı. Yahut da savaş yolu ile egemen olan kavmi yenerek bağımsızlığını geri alması zorunlu idi.

Kâşgarlı Mahmud, bize bu il'in önceki adının "Ak Bolaklar" olduğunu, Kıpçaklara yenilip esir olduktan sonra "Kara Bolak" adını aldığını, daha sonra, egemen olan Kıpçak kavmini yenerek, yeniden "Ak Bolak" ismini geri kazandığını bildiriyor.

Bu tabîî aşk gecesindeki göksel nur sütunu yahut onun dokunduğu totem kara kemiklerden olan bir ulusu yahut oymağı, kara kemiklik tabakasından ak kemiklik tabakasına

yükselttiği gibi, bazen de ak kemiklerden olan bir il'i altun kemiklerden oluşan bir il hâline yükseltebilir. Her Hakanlığın ve İlhanlığın kökenine ait birtakım efsaneler vardır ki, bunlar bize, sembolik bir dille Altun Işık'tan Altun Kemik tabakasının nasıl meydana geldiğini anlatır. Bu efsâneler, Türklerde din ve mantık bölümünde ayrıntısı ile gösterilmiştir.

30

TOTEM VE POTLAÇ

Hâkimiyet totemindir.

Yukarıdaki sözlerimizden anlaşılıyor ki, totemizm dininin esası kamu egemenliğinin toteme ait olmasıdır. Totem, kamu egemenliğinin yani millî egemenliğin simgesidir, ilk totemli soplarda, demokratik ve cumhuriyetçi bir nitelik vardı. Sonradan, demokrasiden aristokrasiye geçmek gerekti.

Demokrasiden aristokrasiye geçebilmek için, sosyologların potlaç dedikleri bir âdete başvurmak gereklidir. Bu âdete en kuvvetli olarak kuzey Amerikanın batısında yaşayan "Tlinkit, Haida" kavimlerinde rastlanır.

Potlaç âdetinin esası, karşıdakilere meydan okumaktır. Fakat bu meydan okuma bir ziyafet şeklinde olur. Ziyafeti çeken adamın birçok malları bir araya toplaması gereklidir. Potlaç, üç dönemden geçer. Önce, kendi sopuna potlaç yapar. Onların önüne, yiyecek içecek topladığı gibi, meydana pek çok kazanlar da yığar.

Potlaç ziyafeti yapan adam, sop yahut klânın bütün fertlerini kapsayan davetlileri yedirip içirip, giydirdikten sonra, davetlilere, meydandaki yiyecekleri, giyecekleri, kazanları, yorganları toplayıp götürmelerini bildirir. Karşısındakiler, kendi sopunun kişisidir. Ya bu ziyafete karşılık verirler yahut totem'inin ziyafet sahibi tarafından ele geçirilerek kişiselleşmesine razı olurlar.

Totemin, kişiselleşmesi egemenliğin, kamu egemenliğinin de kişiselleşmesi demektir. Klâna ait totemin ziyafet

sahibine geçmesi, cemiyetin demokrasiden aristokraziye geçmesi sonucunu doğurur.

Totem şimdiye değin toplumsal vicdanın simgesi iken, cemiyetin demokrat ve cumhuriyet olmasını gerektiriyordu. Bundan sonra egemenlik, toplumsallıktan çıkarak kişiselleşmiştir. Totem de klânın malı olmaktan çıkarak klân başkanının malı olacaktır.

Derebeylik ve aristokratlık böyle oluşur. Bu başlangıç, Tudunluktan Yabguluğa, ondan Hakanlığa, Hakanlıktan İlhanlığa geçtikten sonra, en sonunda Saltanat'ta son bulacaktır.

Ziyafet sahibi potlaçı bu kez, kendi kabile=phratriesine çeker. Sosyoloji ilminde, kabilenin belirli bir yeri vardır. Eski Yunanlılarda ve Romalılarda, aşiret kabilelerden ve kabileler de soylardan oluşurdu:

La tribu	: Aşiret
La phratric	: Kabile
Gent	: Soy
Clan	: Sop

Bir adamın kendi kabilesi birkaç klânın (sop) toplamıdır. Kendi klânının totemini ele geçirdikten sonra, kabilesini oluşturan klânların totemlerini ele geçirmek gerekli idi. Bu da ancak potlaç yoluyla yapılabilirdi.

Ziyafet sahibi, önce kendi klânının totemiyle birlikte egemenliğini de kendi adına kişiselleştirirdi. İkinci olarak, kendi klânını da içine alan kendi kabilesinin totemleriyle birlikte, toplumsal egemenliğini kişiselleştirir. Üçüncü olarak, kendi aşiretini oluşturan bütün kabile ve klânların totemlerini kişiselleştirerek ele geçirir. Dördüncü olarak, başka aşiretlere de aynı işlemi uygulayarak, onları da totemlerini ele geçirmek yoluyla egemenliği altına alır. Bu egemenlik, kişisel egemenliktir. Halk tabakalarının egemenlikleri gibi, totemleri de kişiselleştirir.

İşte, toplumsal gruplara ait toplumsal egemenliğin böyle derece derece ele geçirilmesi, ancak onların totemlerinin ele

geçirilmesiyle olur. Bütün totemler ele geçirilmekle, toplumsal olan bütün egemenlikler kişiselleşir ve bir kişinin eline geçer. Bu kişiselleşme işlemi Kuzey Amerika Hintlilerinde potlaç yoluyla olur. Eski Türklerde de bunun izini şölen geleneğinde ve özellikle “yağma şöleni” kurumunda görürüz.

31

TOY VE YAĞMA TOYU

Bize eski Oğuzların toplumsal hayatını canlı biçimde gösteren bir eser vardır. Bu eser Dede Korkut kitabıdır. Bu kitabın Dede Korkut’a ait sayılması, İlyada ve Odise’nin Homer’e bağlanması gibidir. Bu eserler, gerçekte halk eserleridir. Homer ile Korkut Ata, sözlü gelenek ile gelen eserleri yazıya geçirmekten başka bir şey yapmamışlardır.

Dede Korkut kitabı bize, o zaman henüz il hayatı yaşayan Oğuzların nasıl yaşadıklarını, nasıl akına ve ava gittiklerini ve özellikle, nasıl Oğuz Beylerinin her gün bir yerde ziyafet için toplandıklarını gösterir.

Ziyafetin basit şekline toy derlerdi. Toyda, yeme, içme, çalgı, oyun, her türlü eğlenceler olurdu. Oğuzlar, zevk ve eğlenmeyi çok sevdiklerinden, her gün toy yaparlardı.

Toyların en büyükleri düğün toyu olarak yapılırdı. Düğün, iki gencin evlendiği sırada yapılan büyük bir toydur. Bu toylarda, kopuzunu çalan ozandan başka zurnacılar ve dümbelekçiler çalarlardı. Ozanların bu toylarda önemli rolleri vardı. Bize bir düğün toyunu canlı bir şekilce tasvir eden “Deli Ozan” hikâyesi çok ilgi çekicidir.

Toy töreninde nasıl oturulduğunu Deli Ozan’ın şu sözlerinden anlarız: “Sağda oturan Sağ Beyler! Sol kolda oturan Sol Beyler! Eşikteki İnaklar (danışmanlar), meclisin dibinde oturan Has Beyler! Kutlu olsun devletiniz!” (s. 61).

Beylerbeyi Salur Kazan, Deli Ozan’a bir günlük “Tarhanlık” veriyor; Deli Ozan böyle deyince, Kazan şöyle dedi: “Bre Deli Ozan! Dile benden ne dilersin? Çetirli otağ mı dilersin, köle ve carie mi istersin? Altun akçe mi istersin? Ne istersen vereceğim.”

Deli Ozan dedi: “A Sultanım! Beni koysan da, şölen be-yinin yanına varsam, karnım açtır, doyursam” dedi.

Kazan, Deli Ozan'a dedi: “Beyler! Bugünkü beyliğim bu-nun olsun! Bırakın nereye giderse gitsin; ne yaparsa yapsın!” (Sayfa, 61).

Eski Oğuzlarda potlaça benzeyen harcamalı ziyafetlerin adı toydu. Toyda davetliler yiyip içip, yeni elbiseler giyindik-ten sonra, borçları da verilirdi: “Dirse Han, dişi ehlinin sô-züyle ulu toy eyledi, hacet diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. İç Oğuz, Taş Oğuz ve Dış Oğuz Bey-lerini üstüne yığnak etti. Aç görse doyurdu, çıplak görse donattı, borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı. Göl gibi kımız sağdırdı, (sayfa, 6).

Gerçi, bu toylar, yeteri derecede potlaçın yerini tutmaz. Toyun yağma ile son bulan türü, tamamıyla potlaçı andırır. Buna “yağma toyu” adını verebiliriz. Acemlerin “Hân-ı yağ-ma” deyimi de bundan alınmıştır.

Oğuzlarda yağma oyunun nasıl olduğunu bize Dede Korkut Kitabı gösteriyor:

“Üç Ok, Boz Ok yığnak olsa, Kazan evini yağmalatırdı. Kazan, yine evini yağmalattı. Ama, Taş (Dış) Oğuz beraber bulunmadı. Yalnız İç Oğuz yağmaladı.” (sayfa; 165).

Kazan, ne zaman evini yağmalatsa, eşinin elini alır, dı-şarı çıkardı; bunun üzerine evini yağma ederlerdi, (sayfa, 165).

Görülüyor ki, toy ve özellikle yağma toyu bir tür potlaç-tan ibaretti. Egemenlik, totemizm devrinde toplumsaldı. Bu toplumsal egemenliği kişiselleştirmek için yeni bir kurum gerekli idi. İşte bu yeni kurum potlaçtı.

Toy ve özellikle yağma toyu, egemenliği kişiselleştiriyor-du. Bu kişiselleşmeden, dereceleriyle, Tudunluk, Yabguluk, Hakanlık, İlhanlık gibi hükümdarlığın dereceleri meydana geliyordu. Egemenliğin kişiselleşmesinden dolayı, insanlar, Kara Kemik, Ak Kemik, Altun Kemik tabakalarına ayrılıyor-du.

Önceleri, bir il'i oluşturan aşiretlerde, yalnız sağ ve sol ayırımı uygulanırdı. Bu ayırimda, sol kol sağ kola eşitti.

Sonradan Çinliler'in yang ve yen ayırımına dahil edildiler. Bu ayırımda yang "ak" karşılığı ve yen de "kara" karşılığıdır.

Sonraları, Türk sınıflandırmasının Çin sınıflandırmasına uyarlanması, melez bir ayırım ortaya çıktı.

Eski Oğuzlarda egemenliği kişiselleştiren yağma toyu idi. Bir grup, yağma toyuna katıldığına göre kişiselleştirilmiş egemenliği kabul etmiş demektir. Bunun delili şudur ki, Salur Kazan tarafından yağma toyuna yalnız İç Oğuzlar davet edilince, Dış Oğuzlar kendilerini, Kazan'a ait kişisel egemenlikten kurtulmuş saydılar.

Dede Korkut Kitabı'nın on ikinci Oğuznâmesinde, Dış Oğuz'un İç Oğuz'a karşı isyanının neden ileri geldiğini açıkça bildiriyor.

"Taş (Dış) Oğuz Beylerinden Uruz, Emen ve Kalan beyler bunu işittiler. Dediler ki, bak! Bak! Şimdiye kadar Kazan'ın evini birlikte yağma ederdik; şimdi niçin beraber olmaya-lım?" (sayfa, 165).

Birlik olup bütün Taş Oğuz Beyleri, Kazan'a gelmediler. Düşmanlık eylediler (sayfa, 165).

"Kalbaş" derler bir kişi vardı. Kazan ona sordu: "Bre Kalbaş! Bu Taş Oğuz Beyleri her zaman beraber bize gelirlerdi. Şimdi niçin gelmiyorlar?" (sayfa, 165). Kalbaş dedi ki: "Ne zaman ki, Kazan evini yağmalatırdı, Taş Oğuz Beyleri beraber yağmalardı. Beyler gelir, Kazan'ı selâmlar giderlerdi." (sayfa, 166).

Uruz dedi: "Bre Kalbaş! Ol vakit ki, Üç Ok, Boz Ok yığınak olurlardı. Ol vakit Kazan'ın evini yağma ederdi. Bu kere, suçumuz neydi ki, yağmada beraber olmadık" (sayfa, 166).

"Uruz çok sertleşti. Taş Oğuz Beylerine adam saldı. Emen gelsin, Alp Rüstem gelsin, Dönebilmez Dölek Evren gelsin. Geri kalan beyler hep gelsinler dedi." (sayfa, 166).

"Taş Oğuz Beyleri hep yığınak oldular." (sayfa, 166).

"Mert olmayan Uruz Dayından adam geldi, Beyrek istemiş. Ol dahi varmış. Hep Taş Oğuz Beyleri yığınak olmuş. Bilmedik. Yeme, içme arasında Mushaf (Kuran) getirdiler: Kazan'a biz asi olduk, ant içtik, gel sen dahi ant iç, dediler. Ant içmedi. Ben Kazan'dan dönmem, dedi" (sayfa, 169).

TOTEMLERİN HUYLARA ETKİSİ

Bir toteme sahip olanlar, totemine göre bir sanata yahut huy ve ahlâka sahip olurlardı. Meselâ, Oğuz il'i (Ok'lar il'i) anlamına idi. Bu İl'in sağ kolunun Boz Ok'lar, sol kol'unun Üç Ok'lar olması da, Oğuzların "Ok+Özler" olduğunu kanıtlar. Bu terimin iki anlamı vardı:

1. Ok aşiretleri, okçu aşiretler
2. Ok erleri, okçular.

Bu iki mânâ birbirine yakındır. Oğuzlar, ilk Türk İlhanlığını kuran kahraman Mete'nin okçularıdır denilebilir. Zaten, o zaman en iyi ok, kendi askerlerinin elinde bulunan "ıslık çalan oklar"dı.

Kunların (Koyunluların) totemi de koyun'du. Bunlara egemen olan Gök Türkler ve sonraları Gök Türklere galip gelen Oğuzlar, kurt totemini kabul ettiler. Gök Türklerde hakanın önünde, bir mızrağın ucuna takılmış altundan bir kurt başı vardı. Hakanın otağının önünde dikilirdi. Göç sırasında da, bu kurt başını taşıyan mızrak, ordunun önüne düşerdi. İlhan'ın iki tarafında "Börü" diye adlandırılan genç Prensler yürürlerdi. Börü, kurt demektir. Kurt hakkında birçok hikâyeler vardır ki, Türk mantığı bölümünde anlatılmıştır.

Totemi koyun olan bir kavmin huyu da koyunca olduğu gibi, totemi kurt olan bir kavmin huyu da kurta lâıyk bir huy olması gerekirdi. Oğuzların doğuda iken totemleri kurttu. Batıya gelince, arslan'ın kurttan daha cesur olduğunu görünce, arslan totemini de kabul ettiler. Tabii, huylarını da önce kurtlara, daha sonra arslanlara uydurdular.

ESKİ TÜRKLERDE AD NASIL ALINIRDI?

Boğaç nasıl ad aldı? “Oğlan on beş yaşına girdi. Oğlanın babası. Bayındır Han’ın ordusuna karıştı. Bayındır Han’ın bir boğası vardı. Bir de buğra’sı (erkek deve) vardı. Ol boğa katı taşa boynuz vursa un gibi öğütürdü. Bir yazın, bir güzün, boğayla buğrayı savaştırırlardı. Bayındır Han, kalan Oğuz Beyleriyle seyreder, bakardı. Eğlenirdi.

“Meğer Sultânım! Yine yazın boğayı çıkardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından demir zincirlerle bağlı tutmuşlardı. Gelip meydan ortasında koyverdiler. Dirse Han’ın oğlancığ üç de ordu uşağıyla aşık oynarlardı. Boğayı koyverdiler. Oğlancıklara kaç dediler. O üç oğlan kaçtılar. Dirse Han’ın oğlancığ kaçmadı. Ak meydanın ortasında baktı durdu. Boğa dahi oğlana sürdü geldi. Diledi ki, oğlanı parçalaya; oğlan, yumruğuyla, boğanın alnına katı çaldı. Boğa götün götün gitti. Boğa, oğlana sürdü geldi. Oğlan, yine boğanın alnına yumruğuyla şiddetle tutup çaldı. Oğlan bu surette boğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdü meydanın başına çıkardı. Boğa ile oğlan bir hamle çekiştiler. Boğa, iki omuzunun üstüne durdu. Ne oğlan yener, ne boğa yener.

Oğlan düşündü, dedi: Bir dama direk vururlar. Ol dama dayak olur. Ben bunun alnına niye dayak olur, dururum. Oğlan, boğanın alnından yumruğunu giderdi (çekti). Yolundan savuldu. Boğa, ayak üstünde duramadı, düştü, tepesinin üstüne yıkıldı. Oğlan bıçağına el vurdu, boğanın başını kesti.

Oğuz Beyleri gelip oğlan üstüne yığnak oldular. Aferin dediler. Dede Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun. Beraber alıp babasına götürsün. Babasından oğluna Beylik istesin. Taht alversin, dediler.

Çağırdılar. Dedem Korkut gelir oldu. Oğlanı alıp babasına vardı. Şöyle dedi: Hey Dirse Han! Oğlana Beylik ver, taht ver! Erdemlidir. Boynu uzun bedevi at ver! Bayındır Han’ın ak meydanında bu oğlan cenk etmiştir. Bir boğa öldürmüştür.

Senin oğlunun adı 'Boğaç' olsun. Adını ben verdim, yaşını Allah versin, dedi" (Dede Korkut sayfa, 38).

34

BAMSI BEYREK NASIL AD ALDI?

İç Oğuz, Taş Oğuz Beyleri, Bayındır Han'ın sohbetine toplanmışlardı. Bay Böre Bey dahi Han'ın sohbetine gelmişti. Bayındır Han'ın karşısında, Kara Göne oğlu Kara Budak Bey [yay'ına] dayanıp durmuştu. Sağ yanında Kazan oğlu Uruz durmuştu. Sol yanında Kazılık Koca oğlu Bey Yiğenek durmuştu.

Bay Böre Bey bunları gördüğünde ah eyledi. Başından aklı gitti. Mendilini eline alıp hüngür hüngür ağladı. Bay-Böre Bey böyle deyince, Bayındır Han'ın güveyisi Salur Kazan dizi üstüne kalktı, Bay Böre Beyin yüzüne baktı. Dedi: Bay Böre Bey, ne ağlayıp sızlarsın?

Bay Böre Bey dedi: Han Kazan, nasıl ağlamayım, nasıl sızlamayım! Oğulda talihim yok. Kardeşte kaderim yok. Allah beni kargamıştır (lânetlemiş). Beyler! Tacım tahtım için ağlarım. Bir gün [ola] düşeyim öleyim, yerimde yurdumda kimse kalmaya!

Kazan dedi: Maksudun (dilediğin) bu mudur? Bay Böre Bey dedi: Evet budur. Benim de oğlum olsa, Han Bayındır'ın karşısını alsa, dursa kulluk eylese! Ben de baksam, sevinsem!

Bay Böre böyle deyince, Oğuz Beyleri yüzlerini göğşe tuttular, el kaldırıp dua ettiler. "Allahüteâla sana bir oğul versin" dediler.

O zamanda, Beylerin alkışı alkış kargışı kargış idi. Duaları kabul olurdu.

Bay Bican Bey de, ayağa kalktı, dedi: "Beyler! Benim hakkımda da bir dua ediniz. Allahüteâla bana da bir kız verecek olursa, siz şahit olun benim kızım Bay Böre Bey'in oğluna beşik kertme nişanlı olsun"

Bunun üzerine birkaç zaman geçti. Allahuteâla, Bay

Böre Beye bir oğul, Bay Bican Beye de bir kız verdi. Oğuz Beyleri bunu işittiler. Şâd olup sevindiler.

Bay Böre Bey, bezirgânlarını (tüccarlarını) çağırdı, emretti: “Bre bezirgânlar! Allahüteâla bana bir oğul verdi. Gidin Rumeli’ne, benim oğlum için güzel armağanlar getirin. Benim oğlum büyüyünceye kadar ulaştırın!”

Bezirgânlar, gece gündüz yola devam ettiler. İstanbul’a geldiler. Pazarlık ile güzel armağanlar aldılar. Bay Böre’nin oğlu için bir boz aygır aldılar. Bir ak tozlu katı yay aldılar. Bir de altı dilimli gürz aldılar. Yol hazırlığı gördüler.

Bay Böre’nin oğlu beş yaşına girdi. Beş yaşından on yaşına girdi. On yaşından on beş yaşına girdi. Çalımlı bir güzel yiğit oldu.

O zamanda, bir oğlan baş kesmese, kan dökmese, ad koymazlardı. Bay Böre Bey’in oğlu atlandı, ava çıktı. Av avlarken babasının tavlasi üzerine geldi. İmrahorbaşı karşıladı. İndirdi. Konukladı. Yiyip içip otururlardı.

Bu taraftan da bezirgânlar gelerek [Erzurum doğusun-daki] Kara Derbent ağzına konmuşlardı. Gürcü kalesinin kâfirleri bunları casusladı. Bezirgânlar uyurken, beş yüz kâfir onların üzerine koyuldular, çaptılar, yağmaladılar. Bezirgânların büyükleri tutuldular. Küçükleri kaçarak Oğuz’a geldiler. Baktılar gördüler ki, Oğuz’un ucunda bir ala sayvan dikilmiş, bir güzel Mirza (bey oğlu), kırk yiğidi sağında ve solunda otururlardı. Oğuz’un bu güzel yiğidi: “Yürüyelim, imdat edelim” dedi. Bezirgân dedi: “Yiğit! Yiğit! Bey Yiğit! Ünüm anla, sözüm dinle! On altı yıldır ki, Oğuz içinden gitmiştik. Araya taraya kâfirin malını Oğuz Beylerine getirmekte idik. Pasin’in Kara Derbendinde kâfir il’ine düşmüştük. O kalenin beş yüz kâfiri üzerimize koyuldu. Kardeşim tutsak oldu. Malımızı, rızkımızı yağmaladılar. Geri döndüler. Sana geldim. Kara başın sadakası olsun, Yiğit! İmdat bana!”

Oğlan şarap içerken, artık içmez oldu. Elindeki Altun kadehi yere çaldı. Dedi: “Ne dediniz, ne dediniz? Kırk yiğitten üzerinize düşman mı geldi?” Kendi adamlarına dedi: “Benim savaş elbiselerimle şahbaz atımı bana yetiştirin. Beni seven yiğitler, arkamdan gelip bana yetişsinler”.

Bezîrgân önlerine düştü, kılavuz oldu. Kâfirler de bir yerde toplanarak para bölüşmekte idiler.

Bu yerde, erenlerin arslanı, pehlivanların kaplanı Boz Oğlan yetişerek, bir-iki demedi, kâfirlere kılıç vurdu. Baş kaldıran kâfirleri öldürdü. Gaza (din yolunda savaş) etti. Bezîrgânların malını kurtardı. Bezîrgânlar dediler ki: "Bey Yiğit! Bize sen erlik işledin. İmdi, beğendiğin maldan al!"

Yiğidin gözü bir boz aygırı tuttu. Bir de altı dilimli gürzü, bir de ak tozlu yayı tuttu. Bu üçünü beğendi. Dedi: "Bre bezîrgânlar! Bu aygırı, bu yayı, bu gürzü bana verin."

Böyle deyinince, bezîrgânlar kederlendiler. Yiğit dedi: "Bre bezîrgânlar! Çok mu istedim?"

Bezîrgânlar dediler: "Neden çok olsun? Ama bizim be-yimizin bir oğlu vardı. Bu üç şeyi ona armağan götürmekte-yiz."

Oğlan dedi: "Bre! Beyinizin oğlu kimdir?"

Dediler: "Bay Böre'nin oğlu vardır. Adına "Bamsı" derler. Karşılarındakinin, Bay Böre'nin oğlu olduğunu bilemediler.

Yiğit, parmağını ısır-dı. Burada minnetle almaktansa, orada babam yanında minnetsiz almak daha iyidir, dedi. Atını kamçıladi, yola düştü. Bezîrgânlar ardından bakakal-dılar. Vallah, iyi yiğit; mert yiğit, dediler.

Boz Oğlan, babasının evine geldi. "Tüccarlar geldiler" diye babası sevindi. Çadır, otağ ala sayvan (kırmızı kulübe) diktirdi. İpek halılar yaydırdı. Geçti oturdu. Oğlunu sağ ya-nına aldı. Oğlan, bezîrgânlar hakkında asla söz söylemedi. Kâfirleri kırdığını anmadı. Birdenbire bezîrgânlar geldiler. Baş indirip selâm verdiler. Gördüler ki, o yiğit ki, baş kese-rek, kan dökerek kendilerini düşmanlardan kurtardı; Bay Böre Bey'in sağında oturmaktadır. Bezîrgânlar yürüdüler, yiğidin elini öptüler.

Bunlar böyle yapınca, Bay Böre öfkelendi. Bezîrgânlara dedi ki: "Baba dururken oğulun eli öpülür mü?"

Bezîrgânlar sordular: "Hân'ım! Bu yiğit senin oğlun mu-dur?"

Bay Böre Bey dedi: "Evet, oğlumdur."

Bezîrgânlar dediler: "İncinme Hânım! Oğlunun elini öp-

tüğümüze hiddetlenme. Eğer, senin oğlun olmasaydı, bizim malımız Gürcistan'da elimizden çıkmış olacaktı. Hepimiz tut-sak olmuştuk.”

Bay Böre Bey sordu: “Benim oğlum baş mı kesti? Kan mı döktü?”

“Evet, baş kesti, kan döktü. Adam esir aldı” dediler.

Kazan dedi: “Bre! Bu oğlana ad koymak zamanı geldi mi?”

“Evet Sultanım, zamanı çoktan geldi. Hatta geçti bile”.

Kazan, Oğuz Beylerini çağırdı. Dedem Korkut geldi. Oğ-lana ad kondu.

Adını ben koydum, yaşını Allah versin, dedi. Oğuz Bey-leri el kaldırdılar, dua ettiler. Bu ad, bu yiğide kutlu olsun dediler. (Dede Korkut: s. 38-41).

35

BAZI TERİMLER

Karım: Her kahramanın düşman tarafından kendisine denk bir rakibi vardı. Kahramanlar, ancak kendi karımlarıyla boy ölçüşürlerdi.

Adam aktarmak: Savaşta bir savaşçının, düşmandan bir savaşçıyı esir alması.

Sü: Sü, asker anlamına idi. O hâlde asker başına “Sü-başı” demek yanlıştır. “Sübaşı” demek gerekir.

Süngüşmek: Çarpışmak mânâsına idi.

Öge: Savaşta genç Tiginler (prensler) komutanlık görevi yapardı. Fakat bunların yanına “Erkân-ı Harbiye Reisi” yerinde ihtiyar ve tecrübeli bir general verilirdi. Buna “öge” adı verilirdi. Anlamı, “Bilici, akıllı, tecrübeli” dir.

Ordu: Saray çadırı, “yüce otağ” mânâsına idi. Cengiz’in her eşinin bir ordusu vardı. Her gece birisinde yatardı. Or-du’nun bugünkü mânâsında ise “sü” kelimesi kullanılırdı.

Altun Ordu: “Altun Otağ” mânâsına idi. Cengiz Han, Al-

tay Hanlarından savaş ganimeti olarak aldığı Altun Otağı, torunu Batu Han'a hediye etti. Bu sebeple, Batu Han'ın kurduğu devlete "Altun Ordu" devleti denildi.

Ordu kent: Saray şehri yani başkent demektir.

Han Balık: Bu kelime de, başkent anlamındadır. "Pekin" şehrine de ad ve alem olmuştur.

İnak: Güvenilir kişi, danışman, müsteşar demektir.

Cılasınlar: Genç kahramanlar demektir.

Alplar: Onlar, şanlı emirlerden olan kahramanlardır.

Alpagutlar: Alplar içinde kendilerini gösteren bir tür yiğitlerdir.

Şölen: Oğuzlarda Hanlar Han'ıyla Beylerbeyinden ve yirmi Oğuz Bey'inden oluşan resmî divana denilirdi. Her şölen, mutlaka bir toyu da içine alırdı. Çünkü, obalar birbirine uzak olduğu için bir şölene gittiklerinde, orada, yemek içmek zorunda idiler.

Oba: Hep birlikte konup göçen bir göçe oba denilirdi.

Kurultay: İlhanlığı teşkil eden sülâleye ait prenslerle Hakanlar, Yabgular, Tudunlar ve öteki asker ve devlet memurlarından oluşan millet meclisi demektir. İlhanları seçen ve tahttan indiren bu meclisti.

Töre: "Couturne" (örf-âdet gelenek) mânâsına idi.

Yasa: Kanun demektir [Türkçedir]. Yasak, ondan alınmıştır.

Altun Yasa: Cengiz Yasası.

Altun Defter: Bu yasanın yer aldığı kitap.

Yam: Menzil demektir. Yamçı, menzilcilerin giydikleri yağmurluk.

Tigin: Baba tarafından prens.

İnal: Ana tarafından prens.

Katun: Prenses.

Türkân: [Terken] Melike. Hakan'ın egemenliği birlikte kullandığı kadın ortağı.

Yarlıg: Buyruk.

Kengeş: Şûrâ, meşveret anlamında idi.

Yom: Menzil. Yamçı, menzilcilerin giydikleri yağmurluk.

Tarhan: Büyük işleri gören adamlara Tarhanlık rütbesi verilirdi. Tarhan'a, yurt'luk, ocak'lık olmak üzere bir otağ verildikten başka aşağıdaki ayrıcalıklar da bağışlanırdı. Tarhan'ın otağı ve içinde oturanlar, vergi, askerlik gibi yükümlülüklerden bağışlanırdı. Bu vergilerin alınışı Tarhan'a aitti. Tarhan, dokuz suça kadar cezadan sorumlu olmazdı. Hükümdarın sarayına izinsiz girip çıkabilirdi. Bu ayrıcalıkları dokuzuncu göbeğe kadar oğullarına geçerdi.

Tarhanlık, soylu olmayanlara bir tür soyluluk veren bir sunu'dur. Eski Türklerde, soyluluk kalıtımla geçtiğinden halktan birisinin bir tür soyluluk kazanabilmesi ya potlaç yoluyla yahut Tarhanlık yoluyla olurdu. Şu kadar ki, potlaç yoluyla soyluluk kazananlar, kendi çabaları ile bunu başarırlardı. Tarhanlık rütbesini ise, Hükümdar sunardı. Fakat Hükümdarın bu rütbeyi verebilmesi için alacak adamın millete ve devlete büyük bir hizmette bulunması gerekliydi. Bir büyük yangını söndürmek, denize düşenleri kurtarmak, savaşta generallerden birini tehlikeden kurtarmak, Hakani tehlikeli bir yerden çıkarmak, kadınları, çocukları tehlikeden kurtarmak gibi.

Orkun Yazıtlarında Gök Türklerin Kurultay teşkilâtları şöyleydi: Sağda Şadlar ve Pıt(lar) (Boy Beyleri); solda Targat (Tarhanlar) ve Buyruk beyleri.

Görülüyor ki Tahranlar salt siyasi meclislerde üye idiler.

Başka milletlerin yasalarında, yalnız suçlara karşı verilecek cezalar yazılıdır. Türk töresi ve yasası ise hizmetlere karşı verilecek ödülleri de gösterirdi.

ÜÇÜNCÜ KİTABIN SONU

DÖRDÜNCÜ KİTAP

TÜRK AİLESİ

İSLÂMİYETTEN ÖNCE TÜRK AİLESİ

İslâmiyetten önce Türk ailesi “Boy, sop, soy; baba-üstün aile, evlilik ailesi” adlı beş tip dönemi geçirmiştir.

1

BOY

Boy, “Phratrie” kelimesinin karşılığıdır. Batı Oğuzlarda her “Öz=aşiret” dört boydan meydana gelirdi. Oğuz İl'i, yedi öz'ü ve yirmi dört boy'u içine alırdı. Her boyun bir “Tamga-damga”sı vardı ki, bir totemin kalıntısı idi.

Oğuz Türklerinde bir adamın künyesi, (nüfus kütüğündeki bilgiler) boyunun ismiyle kişisel adından meydana gelirdi. Boy ismi, Avrupa'daki aile adı yerine idi. Fakat onun gibi, küçük ad'dan sonra gelmezdi. Aksine, önce gelirdi. Meselâ, “Salur Kazan” denilirdi. “Salur” boy ismi idi. “Kazan”, kişisel ad'dan ibaretti. “Büğdüz Emen”, “Kayan Selçuk” gibi adlarda da, birinci kelimeler boy ismi, ikinciler kişisel isimdir. Dede Korkut Kitabında bu adları görüyoruz. Kâşgarlı Mahmud da, Divân-ı Lûgat'inde diyor ki; “Bir adamın kim olduğu bilinmek istenildiği zaman, hangi boydan olduğu sorulur. O da, meselâ, ‘Salur boyundanım’ derse, kimliği anlaşılmış olur.” Bu olaylar bize, “Boy”un aile niteliğini çok güzel isbat ediyor. Aile ismi, Macarlarda da kişisel isimden önce gelir. Bizde de “zade” yahut “oğul” sözünün eklenmesiyle, aile ismi kişisel addan önce gelir: Şirvanîzade Ali Bey, Çapanoğlu Ahmet Bey gibi.

Boy isminin kişisel isimden sonra geldiğini gösteren misaller de verilebilir. Meselâ, “Yunus Emre” “Tapduk Emre” isimlerinde olduğu gibi. Burada “Emre” kelimesi, Oğuz boy-

larından olan “Eymir, Eymir ili” boyunun ismi ise, o zaman, boy adının kişisel isimden sonra gelebildiği anlaşılır. Kimilerine göre, “Emre” kelimesi “Âşık” anlamına bir sıfattır. Doğru olan bu şık ise, o zaman, boy isminin kişisel addan sonra gelmesi problemi ortadan kalkar.

Oğuzlara göre, boy isimleri, Oğuz Han'ın yirmi dört torununun adlarından ibaretti. Bir boyun fertleri, boyun adını eski dedesinin adı sayardı.

Tarihin yetişemediği en eski zamanlarda, boy, “ana-üstün” idi. Yani, çocuk, anasının boyuna ait olurdu. Sonradan boy “baba-üstün” nitelik kazandı. Bunun sebebi şudur: Bu eski devirde de, koca, kalın (başlık parası) vererek karısını kendi obasına götürürdü. (Oba, Fransızca compement karşılığıdır. Birlikte konup göçen çadırın tamamı demektir. Oba, genellikle, soy'dan ibarettir). Çocuk bu oba'daki toplumsal hayata girince, yavaş yavaş bu topluluğun toplumsal vicdanı ile tanışır ve kulakları onunla dolar. Bu suretle boy, ana-üstünlükten baba üstünlüğe geçer. Aşirette başkanlığın oluşması da bu erkekleşmeye yarar. Çünkü başkanlar erkek olduğu için onların temsil ettiği boylar da erkekleşir.

Boyun eskiden ana-üstün olduğuna en büyük delil, Şamanizm'in dişi nitelikli olmasıdır. Yakutlarda, şamanların totemleri ve koruyucu ruhları da dişidir.

Boyun fertleri arasında bazı dayanışmalar vardır:

1. Siyasî dayanışma: Kan dâvâsı dayanışmasıdır. İl meydana geldikten sonra, kan dâvâsı yasaklanmıştır.

2. Ahlâkî dayanışma: Boydaşlar malları ile birbirine yardım ederler. Ve her şekilde birbirine yardımda bulunurlar. Bu yardımlarda bulunmak için aynı boy ismini taşıyan fertlerin, kesinlikle aynı il'den olması gerekmez. Bazen bir il, birkaç illere bölünmüş bulunur. Başka başka isimler taşıyan bu iller içinde aynı boy isimleri bulunabilir. Meselâ, Afşar, Bayat, Çepni gibi boy isimlerine Selçuk Oğuzlarında, Harezm Oğuzlarında, Arabistan Türkmenlerinde, Azerî Türkmenlerinde rastlanır. Bu dört Oğuz ilinin her biri, ayrıca yirmi dört boydan oluşmuştur. Bu boylar aynı isimleri taşırlar. Bir Çepnili, yalnız kendi il'i içindeki Çepnilerle değil, başka illerdeki Çepnilerle de, nerede rast gelse, kendi kardeşini bulmuş gibi sevinir ve yardımlaşır.

3. Dini dayanışma: Boydaşların kutsal olması üzere birer tamgaları vardır ki, totemizm devrinden kalmadır. Yani her tamga, eski zamanda bir totemdi. Sonradan bu niteliğini kaybederek tamga şekline girdi. Zaten, başka milletlerdeki tamgalar, armalar, sancaklar da, eski bir totemizmin kalıntılarıdır. Boydaşlar arasında, birbirinin cenazesinde bulunmak, doğum, evlenme ve erdirmeye=initiation zamanlarındaki törenlere ve ziyafetlere katılmak gereklidir.

4. Ekonomik dayanışma: Boyun fertleri arasında ekonomik dayanışma da vardır. Çayırılar, ormanlar, yaylaklar, kışlaklar, boyun ortak malıdır. Fakat fertler arasında bölünmüştür. Bununla birlikte, gerektiği zamanlarda, bu bölüşümü adalete uydurmak için yeniden bölüşüm yapılır.

Demek ki, boyun bütün hayvanları, eşyası hazineleri, boyun damgasıyla damgalanır. Bu ortak damga, manevî mülkiyette de görünmeyen bir ortaklığın var olduğunu gösterir.

Oğuzlarda “Oğuz Aşiret” topluluğu bozulunca bunun simgeleri, boylara geçmişti. Meselâ, naturist ilâhlarla ongunlar ve sünükler gibi.

Boyun toplumsal yapısına gelince, bir boyun demokrat yahut aristokrat olduğuna göre değişir. Demokrat bir boyda, yalnız boyun kan birliği olan fertleri bulunur. Bunlar, hukuk yönünden birbirine eşittirler. Başlarında bütün aşirettaşlardan seçilen bir meclis bulunur.

Aristokrat boylarda, boyun soylu olan fertlerinden başka, oymak adlı halktan, kün adlı köle ve cariyelerden oluşan bağımlı gruplar da bulunur. Boyun başkanına, Oğuzlarda “Boybeyi” adı verilir. Bir adı da “Tudun”dur. Zaten, Tudun, boybeyi demektir. İlk dönemde Tudunlar, boylarının fertleriyle eşittirler. Sonradan, ulus, oymak, kün gibi grupları egemenlik altına alınca, Tudun da otorite sahibi oldu. Oysa demokrasi devrinde, yalnız egemenliği vardı, otoriteye sahip değildi. “Filân Bey, ulusunu, oymağını, kününü aldı gitti” denildiği zaman, “Hem il’den olan boydaşlarını, hem de bağımlılarını ve esirlerini aldı gitti” anlamı çıkar. Boybeyinin yanında “kırk yiğit” bulunur. Demokrat boylarda “kırk yiğit”, boyun gençlerinden olur. Aristokrat toplumlarında ise, oy-

mak'tan seçilir. Bunlara, Beylerden ayırmak için “Buyruk” adı verilir. Sonraları oymak, gereğinden çok büyümüş olan boyun bölünmesinden meydana gelen bölüşüme unvan olmaya başladı. Bugün Türkmenlerde boy, oymaklardan, oymaklar da tirelerden oluşuyor. Bunlar, küçük boylar mânâlarına gelirler.

Araplarda boya “batn” adı verilir. Meselâ, Kureyş emirleri iki batn’a ayrılmıştı: Benî Manzum, Benî Abd-i Menaf. Araplarda, cahiliyet zamanında bile, totemizmin izleri kalmamıştı. Bununla birlikte, Arap aşiretlerinde “Kut” inancı vardı.

2

SOP

Sop, eski Türkçede, semiyeye (klân) mânâsıdır. Bu kelimenin semiyeye mânâsına olduğunu, bugünkü Yakutlarda canlı bir biçimde görüyoruz: “Annee Sociologique”'in (Sosyoloji Yıllığı) beşinci cildinin 364. sayfasından, aşağıdaki satırları alıyoruz:

“Yakutlar, Sibirya'nın kuzey doğusunda, dünyanın en soğuk ülkelerinden birinde yaşamakta olup, 220.000'e yakın nüfusları vardır. Bulundukları alan gayet geniştir. Bütün şartlar ve hâller, bu kavmin bir çok küçük topluluklar hâlinde, birbirinden uzak olarak yayılmasını ve böylelikle en eski âdetlerinin sağlam ve sürekli kalmasını sağlamıştır.

Bu kavmin en esaslı toplumsal birliği “Sip” adını alan klândır. Sip'in ne yaradılışta olduğuna, meydana gelişinin özelliklerine ait bilgimiz pek eksiktir. Fakat biliyoruz ki, bu topluluk, soy açısından birbirinin akrabası olanlardan başka bir takım yabancıları da içine alır. Ekonomik şartlara göre, genişliği değişir. Sopları ayıran özellikler arasında, bu saydığımız sıfatların da bulunduğu bellidir. Sip'in fertleri arasındaki dayanışma çok güçlüdür. Bununla beraber, bu güçlülük azalmaya başlamıştır. Toprağın sahibi “Sip”tir.

Toprak, fertler arasında bölünmüşse de arazi bölüşümü daima yeni bölünmelere ve ödönlere açıktır. Orman ve mer'a,

sip'in topluma ait malları içinde kalır. Bütün bu teşkilâtta katılımcı bir ruh egemendir. Hatta, özel evler bile, yalnızca sahiplerinin faydalanmasına ayrılmış değildir. Her isteyen, istediği eve girerek, gündüz ve gecenin her saatinde orada kalabilir.

Bir sip'in sahip olduğu özel ailelere yani evlere gelince, bunlar çok zayıf bir bağa sahip olup, hukukî teşkilâtın tamamıyla yoksundur. Yani, bunlar, ancak "Tabii aile" niteliğindedir. Din, ahlâk ve hukuk kurallarınca korunmadığı için "Sosyal aile" sırasına geçmemiş, bir kurum niteliği kazanmamıştır. Hatta, karı-koca ve çocuklardan meydana gelen topluma ait bir ad bile yoktur. Bunlar, hukukça tanınmış topluluklar olmayıp, fiili topluluklar durumundadır. Bu sebeple, fertler arasındaki ilişkide çok zayıf bir ahlakî niteliği vardır. Bu grubun içindeki düzen, büsbütün geçicidir. Kuvvetli olan, zayıfları egemenliği altına alınca, geçici bir düzen meydana getirir. Baba, ana ile çocuklar arasında belirli bir iş bölümü yoktur. Aksine sürekli bir zıtlık vardır.

Çocuklar ufakken, evin reisi, karısına ve çocuklarına itirazsız bir biçimde egemendir. Fakat çocuklar, kendi kendilerine yetecek bir yaşa gelir gelmez, bağımsızlıklarını isterler ve ayrıca ev-bark sahibi olabilmek için babalarının mallarından bir kısmını zorla alırlar. Sonra, ne zaman ki, ana ve baba kocalmaya başlarlar, bu kere, baskı yapmak sırası evlâtlarına gelir ve bu baskı çok ağır ve acı bir şekilde sürer.

Özel ailede hukukî düzenin bulunmadığı, akrabalığa ait terimlerin bulunmaması ile de belgelenmiştir. Yakutçada bir evlâdın babasına, erkek ve kız kardeşlerin birbirine olan ilişkilerini anlatacak açık, belli kelimeler yoktur. Bu yoldaki anlamlar, sip'in çeşitli kuşaklarında yerleşmiştir. Yakut, kendi yaşında olan klândaşlarına toplu olarak söylediği bir kelimeye sahip olduğu gibi, kendisinden evvelki ve sonraki kuşaklara ait de birer kelimesi vardır. Demek ki, Yakutlarda, gerçekten kurulmuş ve şekillenmiş tek akrabalık olan sop teşkilâtının, özel aile teşkilâtından önce olduğu, bir kez daha anlaşılmış olur. Özel aile, sadece bir vakıa olarak vardır. Fakat sosyal bir kurum olmaya ise yeni başlamıştır. Evlenme kurumunda, "dışardan evlenme" bir kuraldır. Yakut, ait olduğu sip'in içinden evlenemez. Fakat gelenekler, eski

zamanlarda var olan ilkel bir “içerden evlenme” kuralını korumakta ve bazı terimler de bunun izlerini saklamaktadır.”²⁸

Bu anlatılanlardan anlaşılıyor ki, Yakut Türklerinde, klânın adı “sip”tir. Bu kelime Kara Kırgızlarda “sibit” şeklini, Batı Oğuzlarında “sop” şeklini almıştır. Yakutlarda klânın tek toplumsal aile olduğunu gördük. Bu klânın ana-soyu ve baba-soyu klânlarından oluştuğunu da başka kaynaklardan öğreniyoruz:

Serojevski, “Revue de l’histoire des religions” adlı derginin 47. cildinde yayınladığı “Yakutların inanışına göre şamanizm” adlı bir incelemesinde (204-233 ve 299-338), Yakutlarda “Ağa Uza=Baba” Aşireti adlı bir teşkilât vardır.

“Ağa” baba manasına, “Eye” ana anlamındadır. “Uz” kelimesi ise, akraba ve aşiret manalarına sahiptir. Uz’lar, baba ve ana soyu olmak üzere iki şekilde olduğu gibi, boy’lar ve sop’lar da, baba ve ana soyu aileleri şekillerindendir. Her şaman, eskiden bir ana sop’unun temsilcisi idi. Bu sebeple, totemler, sonraları, sop’ların temsilcileri olan şamanlar’a geçmiştir. Yakutlar, ana’sal totem’e “Eyekila” derler. Yakutçada eye, ana demektir ve kila da, hayvan demektir. Bu iki kelimenin birleşmesinden “Ana totemi” yani “anasal totem” meydana gelir.

Şamanların ana totemleri boğa, tay, kartal, geyik, ayı, kurt, köpek, karga gibi hayvanlardır. Bunlara “Ruhları yiyen koruyucu hayvanların hayalleri” denilir. Yakut ilinin eski anasal teşkilâtı bozulduktan sonra, izleri yalnız şaman teşkilâtında kalmıştır. Bu bakımdan, şamanlar’ın birer anasal totem’e sahip olmaları, eski teşkilâtta klânların temsilcileri oldukları içindir.

Nasıl ki, Yakutlarda, dört taneden fazla olmaması gereken dört büyük şaman da, il’in eski ayırımı olan “Dört ulus”un temsilcileridir. Şamanlar’ın “Amagat” adlı birer kadın koruyucuları vardır. “İlähe” (tanrıça) mânasınadır. “Umay” kelimesi gibi ilâhe anlamındadır. Bundan başka, şaman olmayan fertlerin de “Eyeci=eye hızıt” adlı birer

²⁸ Eski Türkler, il’in içinden ve sop’un dışından evlenirlerdi. Bu durum genel kurala uygundur.

koruyucu ruhları vardır. Hızıt edatının, Batı türkçesindeki karşılığı “ci” edatıdır. Bu sebeple, bu kelime “anacı” anlamı nadir. Bu gerçekler, eski zamanlarda Yakutlarda yaşamış ana soyu bir klân’ın izlerini göstermeye yeterlidir.

Ana klânını yalnız avcılıkla geçinen, sürü sahibi olmayan avcı illerde daha iyi görebiliriz. Şecere-i Türkî, Uy-gurlar’ın göçten sonra, çiftçi, çoban, avcı olmak üzere üç bölüğe ayrıldıklarını söyledikten sonra (sayfa: 187) avcı Uy-gurlar hakkında şu sözleri yazıyor: “Ve yine bir bölümü, İrtiş’in doğusunda, hiç hayvan beslemez, balık, kunduz, samur ve sansar avlayıp etini yiyip derisini giyerlerdi. Canlı malı ve yapağıdan olmayıp pamuktan olan kumaşı ömürlerinde göremezlerdi. Analar eğer kızlarını azarlasalar “Kısarak ve sürü sahibi erkeğe düşüp et yiyip kımız içip başına yaman günler doğsun” diye söylerlerdi.

Davson’un “Moğollar Tarihi”nde, Câmi-üt-tevârih’ten alınarak yazılmış bir not (sayfa: 421) vardır: “Ormanlı Oryangit’lere, ormanda yaşadıkları için bu ad verilmiştir. Bunlar, Moğol kavminden olan Oryangitler’le karıştırılmamalıdır. Bunlar, çadır altında yaşamazlar, hayvan derisi giyerler ve yabani öküzlerle koyunların etini yerler. Bu sebeple, bir baba yahut ana’nın kızını korkutmak için yapacağı en büyük tehdit, ona, “Seni koyun besleyen birine vereceğim ki, sürülere bak” demesidir. Bazı kızların bu tehdide inanarak kendini astığı görülmüştür.”

Bu söylenenlerden, Türkler’in avcılık hayatının, kadınlar için daha iyi olduğu anlaşılıyor. Son derece fakir olan avcı Türkler’in kızları, bir kalyen (kalın, başlık) karşılığında göçebe bir Türkle evlenmek istemiyordu. Çünkü, kalyen karşılığı olarak kocasının obasına giden bir Türk kızı, haklarının bir kısmını terketmek zorunda idi. Halbuki, avcılık devrinde bu kızlar, erkekten fazla haklara sahiptiler. Bu devirde, kız obasında kalarak, kocası oraya gelir ve bir içgüvey hayatı yaşardı. Ana-soylu sop’da aile başkanı dayı’dır. Güveyi onun emri altında birkaç sene hizmet etmek zorundadır. Bu biçim evlenmeye, “Abil anak” adı verilir. Bugünkü günde, Altay’da yaşayan “Barabanaz” ilinde kalyen vermeyen fertler arasında bu tür evlilik vardır. Evliliğin şekli, ana-soyu Sop ile sıkı bir bağı olduğu için Barabanaz’ın böyle bir devreden henüz yeni

çıkmiş olduğu anlaşılır. (Gaston Richard-La femme dans l'histoire, sayfa 56)

Toplumsal ailenin yalnız klân'dan ibaret olması, aşiret devrine özgüdür. Aşiret devrinde fertlerin hayatını, malını, onurunu koruyacak bir kolluk gücü ve hükûmet bulunmadığı için, bu durumu "Kan davası" teşkilâtı yerine getirirdi.

Eski Türkler, birlikte konup göçen çadırların toplamına "Oba=campement" derlerdi. Araplar buna, "hey" derlerdi. Bir sop, Yakutlarda olduğu gibi, genellikle ya bir oba halinde dolaşır, yahut oturalığı göçebelîğe tercih ederse, bir köy kurulmuş olurdu.

Cengiz yasasına göre, kırkar evlik her toplulukta yılda dört evlilik olması şarttı. Delikanlılar'ın evlenememesi, fakirliklerinden dolayı ise, bu grubun başkanları, onlar mal yardımında bulunmaya mecburdular. Bu yardımı yapmadıkları için, senede dört evlilik yapılamazsa, bu grubun başkanları ceza görürlerdi.

Sop'un içinde kişisel akrabalık yerine toplumsal akrabalık vardı. Yani, her fert, kendinden önceki kuşaktan olan erkeklerle kadınlara ayrı isimler verir, kendinden sonra gelen kuşaktan erkeklere ve kızlara da ayrı adlar verirdi. Meselâ, ben kendimden önceki kuşaktan bütün erkeklere "eyci" bütün kadınlara "Aba=aba" derim. Dedemi, babamı, amcamı, büyük amcamın oğlunu, büyük kardeşimi hep bu kelime ile ifade ederim. "Eyci" Doğu Türklerine özgüdür. Batı Oğuzları bunlara "Ağa" kelimesini kullanırlardı.

Benden küçük olan erkek ve kızların da ayrı adları vardı. Benden küçük olan erkeğe "Eyni" benden küçük olan kıza "Sıfkil" adlarını veririm. Görülüyor ki, sop'un içinde birbirimizin akrabaları değil, hepimiz sop'un akrabaları idik. Bundan dolayıdır ki, kişisel akrabalık terimleri yerine, bu toplumsal ve ortak akrabalık terimleri kullanılırdı. Bu çeşit akrabalık terimlerine sop akrabalığı terimleri de denilir. Çünkü, henüz kılan devrinde bulunan birçok kavimlerde, akrabalık terimleri bu biçimdedir.

3

BÜYÜK AİLELER

Cemiyet büyüyünce, klân daha küçük parçalara bölünür. Bunlara “Büyük aile” adı veriliyor ki, üç türüdür:

- 1) Ana-soyu büyük aile.
- 2) Asabe (Baba yönünden akraba).
- 3) Soy.

Ana-soyu büyük aile: Soy, ana tarafındadır. Bu ailenin içinde yalnız ana yönünden olan akrabalar vardır. Çocuk, anasının totemine mirasçı olur. Çocuğun velisi dayı’sıdır. Ananın velisi de odur. Yani, büyük kardeşidir. Dayının mirası kendi oğluna kalmaz, yeğenine kalır. Bu tür aile, doğrudan doğruya ana-soyu klân’dan doğar.

Asabe: Baba soyu klândan doğar. Yalnız baba yönünden gelen akrabalar bu topluluğa girebilir. Baba-soyu klânın başkanı, kendine ait olan bir kişiyi, içinden kovabilir. Bu yüzden onun yaptığı cinayetlerden klân sorumlu olmaz. Baba-soyu klândan aşağıdaki orta aileler doğar:

1. Bölünmez asabe (baba soyu klân): Buna, “Kardeşler arasında kocalık iştiraki” (Polyandrie Fraternelle) adı verilir. Ailenin bu tipi, başlıca “Tibet”te vardır. Strabon’un dediğine göre, eskiden Yemen’de de vardı. Bu tür ailede, ailenin mallarının bölünmemesi için bu mallar yalnız büyük kardeşe kaldığı gibi, evlenmek yetkisi de yalnız ona aittir. Malların bölünmesine meydan vermemek için öteki kardeşler evlenemez; Bununla beraber, büyük kardeşe ait olan mallardan faydalanma hakkına sahip oldukları gibi, büyük kardeşin nikâhı altında bulunan eşlerden de, bu kardeşler faydalanma yetkisine sahiptirler. Bu aileye göre, namussuzluk yabancı bir erkeğe ait dölün doğum yoluyla aile arasına karışmasıdır. Bu ailelerde, kardeşlerin büyük kardeşe ait karılarıyla ilişkide bulunması, aile içine yabancı bir unsur sokmaya çağı için namus kuralına aykırı görülmez. Çünkü, bunlara göre, döllerin yasallığı, asabe dışından hiçbir kimsenin aileye ait eşlerle ilişkide bulunmamasını gerektirir.

2. Zadruga: Hayatta bulunan veyahut ölmüş bir dedenin oğulları ve torunları arasında mirasın bölünmesini kabul etmeyen bir çeşit ailedir. Bu ailede, aile reisinin yeri bir cumhurbaşkanının konumu gibidir. Çünkü mallar, bütün aile bireylerine aittir. Slâv ve Arap aileleri bu tiptendir. Eski Ruslarda kayınbaba geliniyle ilişkide bulunabilirdi. Çünkü böylelikle asabenin dışından yabancı bir döl, asabe arasına girmiş olmazdı.

3. Pedersahî (baba-üstün) aile: Bazı cemiyetlerde asabeye ait bütün mallar asabe başkanının olur. Böylelikle, aile üzerinde bir otorite sahibi olan aile reisi, ailenin mallarını, kendi çıkarı için istediği gibi kullanabildiği gibi, kendi karıları ve çocukları da dahil olduğu hâlde, bütün aile fertlerini satmak ve öldürmek haklarına da sahiptir.

4. Soy: Eski Türklerde baba-soyu ailenin bu üç şekli de yoktu. Türk ailesi ne ana-soylu bir aile idi, ne de baba-soyundan doğan aile tiplerinden birindendi. Eski Türk ailesi “soy” adını alırdı. Soyda hem erkek yönünden, hem de kadın tarafından gelen akrabalar bulunurdu ve bu iki tür akrabalar, hukuk açısından bir birine eşitti. Eski Türklerde erkekle kadın birbirine eşitti. O zaman, erkek, toyonizm dinini, kadın şamanizmi temsil ediyordu. O zaman toyonizmle şamanizm sistemleri yani dinle sihir birbirine eşit oldukları için bunların temsil ettikleri erkekle kadın da birbirine eşit olmuştu. Bu sebeptendir ki, ana soyu da baba soyuna eşit idi.

Soy, Batı Türklerinde yedinci göbeğe kadar çıkar. Soyun dışarısında kalanlar, yabancı sayılırlar. Bunlara “Yedi yabancı” veya “Yedi yad” denilir. “Kızımı yedinci yabancıya veririm”, “Yedi yabancından kız alırım” cümleleri, eski zamanlarda evliliğin yedi göbeğin dışında meydana geldiğini ima (dolaylı olarak anlatma) ediyor.

Doğu Türklerinin “soy”u dokuz göbeğe kadar çıkar: Tarhanların üstünlükleri dokuz göbek devam eder. Dokuz atası demirci olan bir adam, şamanlık edebilir. (Moğollar demirciye darhan derler). Bu gerçekler gösteriyor ki, asalet dokuz göbek devam ettiği gibi, yeniden asalet ve kutsiyet kazanmak için dokuz göbeğin kutlu bir sanat olan demirciliği yapması gereklidi.

Ana soyu ile baba soyunun eşit olması, soyluluğun da iki yönlü olmasını gerektiriyor. Bugünkü Harezmi Türkmenlerinde bir kız, hem babası hem de anası Türkmen olmayan bir delikanlı ile evlenmek istemez. Çünkü bir delikanlının tam soylu olması, onlarca, hem babasının hem de anasının Türkmen olmasıyla mümkündür. Eski Türklerde, hatta “Prens”liğin de iki şekli vardı: Baba yönünden prens olana “Tigin” ana tarafından prens olana “İnal” derlerdi. Bugün Kaçar sülâlesinde bir şehzade, hem baba tarafından, hem ana tarafından Kaçar prenslerinden olmadıkça şah olamaz. (Kitabın yazıldığı tarihte İran’da Şahlık yürürlükte idi. Editör.)

Eski Türklerde, sülâle içinde “soyda büyük” olan şehzade, başbuğ olurdu. Eski Osmanlı Hanedanı da böyle idi. Oysa, Avrupa milletlerinde ve Mısır’da “evde büyük” olan kral olurdu. Boy ve sop devirleri geçtikten sonra, soy isimleri aile adı olmaya başladı: Çapanoğulları, Kozanoğulları gibi.

4

BABA SOYLU AİLE

Eski Türklerle Cermenlerde bulunan eşitlikçi ve iki taraflı aileye “soy”, Almanca “zippe” adı verilir. Fakat soy, büyük bir dairedir ki, çeşitli orta ailelere ayrılır: Bunlara baba aile adı verilir.

Pederî (baba soyu) aileyi Pederşahi (baba-üstün) aile ile karıştırmamak Çünkü baba-üstün ailede akrabalar yalnız asabelerden ibaretti. Aile içinde kadın ve çocuğun hiçbir değeri yoktu. Aile reisi bunları satabilir ve öldürebilirdi. Ailenin malları da yalnız aile reisine aitti. Eski Romalılarda, bugünkü Çinlilerde, baba-üstün aile usulü yürürlükteydi.

Baba-soyu aile ise tamamıyla hür ve eşitlikçi bir ailedir. Akrabalık onda bir taraflı değil, iki yanlıdır. Amca ile dayı, hala ile teyze, amcaoğlu ile dayıoğlu, halaoğlu ile teyzeoğlu birbirine eşittir. Eşler de büyük haklara sahip olduklarından, kocalarına eşit gibidirler. Çocuklar da baba-üstün

ailede olduğu gibi, aile reisinin keyfine kalmış değildir. Özetle baba-soyu aile, hürriyetçi ve eşitlikçi bir ailedir. Ve Ceremen ailesi aracılığıyla bugünkü Avrupa ailesinin kaynağıdır.

Türk ailesine gelince, o da baba-soyu aile sistemindedir. Eski Türklerde, dinle sihirin eşitliğinin, erkekle kadının eşitliğine sebep olduğunu birinci bölümde göstermiştik.

Baba-üstün ailede, ailenin atası bir ilâhtı. Bu ilâhın yeri aile ocağıdır. Bu puta “man” ve bu din sistemine “manizm” adı verilir.

Eski Türklerde baba-üstün aile bulunmadığı için manizm de yoktu. Çünkü Eski Türklerde, ocakta barınan ilâh, yalnız babanın tanrısı değildi. Ananın da ocakta barınan bir tanrıçası vardı. Bunlardan birincisine “Od Ata”, diğerine “Od Ana” denilirdi.

Grenard diyor ki: Doğu Türklerinde, hâlâ aile ateşinin asla sönmemesine, sebebini bilmeksizin, çok özen gösterirler. Evin hanımı, her akşam ateşi kül ile örter. Sabahleyin, Türklerce kutsal tanınan bir ardıç dalıyla bu ateşi yeniden canlandırır. Bu ardıç dalını alevlendirdikten sonra eline alır, oda oda dolaşarak evi bununla temizler. Eğer kaza ile mutfakın ateşi sönerse -çünkü kutsal olan ateş, ancak mutfakın ateşidir- bunu kibritle yakmağa kalkışmaz, soydan olması gereken komşunun ocağından iğreti olarak aldığı korlarla yakmayı daha iyi sayar. Bu ateş, eski Hind-Avrupa toplumlarında olduğu gibi, eski Türklerde de ataların daima canlı olan ruhu, ailenin aynı zamanda hem görünen sembolü, hem de tanrısı durumundadır. Bugün, Kırgızlarla Kazaklar, çadırlarının ocağına bir kurban sundukları zaman, aile ilâhını “Od Ata, Od Ana” diye çağırırlar. Bu olaylardan anlaşılıyor ki, eski Türklerde bir tür manizm vardı. Fakat bu manizm, yalnız dedelerin ruhlarını değil, ataların ruhlarını da tanrı sayıyordu. Bundan dolayıdır ki, aile ocağının ateşine, yalnız Od Ata denmiyor. Od Ana da deniyordu. Demek ki, bu ateşte hem dedelerin ruhu, hem de ataların ruhu yaşıyordu. Bunun sonucu olarak, eski Türklerde, yalnızca baba-üstün olan bir aile oluşmamış, baba soyuyla ana soyuna aynı değeri veren iki taraflı üstünlüğü olan, eşitlikçi bir aile tipi meydana gelmiştir.

Bazı gezginler, ev içinde Od Ata ile Od Ana'yı temsil eden birtakım putların varlığını haber vermişlerdir. Baba-soyu aileye Doğu Türkleri "Türkün" derlerdi. Batı Türkleri "Boz Ocak" ve "Baba ocağı" derlerdi.

Doğu Türklerinde baba-soyu ailedeki akrabalık terimleri şunlardır:

Akan	= baba
Öke	= ana
Er	= koca
Konçuy	= karı
Urı oğul	= erkek evlât
Kız oğul	= kız evlât.

5

EVLİLİK AİLESİ

Eski Türklerde bir delikanlı evlenecek yaşa gelince, bir kahramanlık göstererek İl meclisinden, milli bir ad alırdı. Böylece "İltaş" (hemşehri) niteliğini, "Erkek=ermiş" sıfatını kazanarak vatandaş haklarına sahip olurdu. Ailenin özel egemenliğinden çıkarak millete lâyık kanun egemenliği altına girerdi. Eski Türklerde mirasın geçmesi için baba ve ananın ölmeleri gerekmezdi. Ailenin malları, bütün aile fertlerine aitti. Her oğul bulûğ yaşına geldikten sonra, bir kahramanlık göstermeğe çalışırdı ve kahramanlık gösterdiği gün, cemiyet tarafından milli bir ad alırdı.

Dede Korkut kitabında, bu konuda "Ozan"ın rehberlik ettiğini görüyoruz. Ozan, bu küçük kahramanın babasına der ki: "Senin oğlun bir kahramanlık yaptı. Ona bir milli ad verdik. Sen de ona, sürülerinden, otağlarından, oymaklarından ayırıp bir 'ordu' ver."

O zaman ordu, şimdiki anlamında değildi. Bir Bey'in saray çadırı (otağ) ile has kullarından ve emri altındakilerden ibaretti. Her İlhan'ın, her Hakan'ın, her Yabgu'nun, her

Tudun'un mutlaka bir ordusu (otağı) vardı. Birden fazla hatunları olursa, her birinin bir ordusu olurdu. Meselâ, Cengiz Han'ın dört hatununun birer ordusu vardı ki, Cengiz Han, her gece birine giderdi.

Evlilik ailesi, evlenmenin sonucudur. Bundan dolayı, ona evlilik ailesi denilir. Türkler, evlenmeye, "ev bark sahibi olmak" derler. "Bark", Orhun Kitabesinde "mabet" (tapınak) anlamındadır. Hakan türbelerinin yanında bir mabet yapılır ve orada kurbanlar kesilirdi. Ev de, kutsal bir mabet olduğundan, bark adını alırdı.

Eski Türklerde, bir genç evlenirken, ne karısını kendi babasının ocağına getirirdi, ne de kendisi, karısının ocağına girerdi. İç güveylik olmadığı gibi, iç gelinlik de yoktu. Erkek, baba ocağının mallarından payını alır, kız da "yumuş" adlı bir cehiz getirirdi. Bu çeyiz, aile arasında verilen hediyelerden, armağanlardan oluşurdu. Gelinle güvey, mallarını birleştirerek, birlikte bir ev sahibi olurlardı. Tekelerde bunların kurduğu yeni aile ocağına "Ak Ev" derler. Eski çadırlar zamanla kirlenmiş, esmerleşmiştir. Yeni evlilik için yeni bir çadır yapılırken, temiz ve beyaz olduğu için "Ak Ev" olarak adlandırılır.

Eski Türklerde, evin bir sahibi olduğu gibi, bir de sahibesi (sahip olan hanım) vardı. Evin sağ tarafında "kısarak memeli", evin sol tarafında "inek memeli" iki put vardı ki, birincisi kocanın, ikincisi karının sembolü idi. Birincisine ev sahibinin kardeşi, ikincisine evin hanımının kardeşi denilirdi.

Anlaşıyor ki, erkeğin cinsel totemi kısraaktı. Kadının cinsel totemi de inekti.

Eski Türklerde "eşik" de kutsaldı. Yabancı bir adam eşiğe basarsa çarpılırdı. Evlerin saldırıdan korunması, eşiklerin bu kutsallığında dinî bir yaptırım bulmuştu.

Bir ailenin "evlilik ailesi" sayılması için, baba-soyu aileden doğması yeterli değildir. Devlet tarafından aile hakkında kanunlar konulması da gereklidir. Cengiz'in kanunu olan "Ulu Yasa'da, devlet tarafından, aile hukukuna ait konulmuş kurallar vardır. Söz gelimi, bir kadın dengi olmayan bir erkekle evlenemezdi. Fakat bir kızı dengi olan bir erkek istediği zaman da, babası ve anası vermemezlik edemezdi.

Fakat bu gibi kanunlar, hem pek azdı; hem de kanunlar türe'den ayrılamazdı. Henüz yasa yapıcı devlet dönemine tam olarak girilmemişti. Bu sebeptendir ki, eski Türk ailesi, evlilik ailesinin yalnız bir başlangıcından ibaretti. Gerçekten, evlilik ailesi, ancak Avrupa'da son yüzyıllarda meydana gelebildi. Zamanın ailesi, evlilik ailesinden ibarettir. Bu ailenin kurulması, Devletin eşitlik ve adalet üzerine kurulmuş aile kanunları yapmasıyla oldu. Eski Türklerdeki evliliğe dayanan aile, yalnız töreye dayanıyordu. Evliliğe dayanan ailenin tam olarak kurulabilmesi için yasama kanunları devrine girmek gerekiyordu.

Türk ailesinin İslâm döneminde devamı, İslâm ailesi; eski Arap ailesinden doğduktan ve buna Yunanla İran'ın baba-üstün ailesinden bir takım unsurlar katıldıktan sonra, Müslüman kadını çok üzücü bir konuma düşmüştü. Bu üzücü konumun, Mısırdaki, Yemen'de, Mağrib'da (Fas) böyle üzücü bir hayat yaşadığı sırada, İslâm âleminin diğer köşelerinde, yani Anadolu'da, Kıpçak'ta, Irak'ta ve Mâveraünnehir (Orta Asyada Ceyhun nehrinin kuzeyindeki bölge; Çayyadı) ülkelerinde, İslâm kadınının diğer bir kısmının, erkeklerle eşit, saygın, hür ve mutlu bir hayat yaşamasına sebep, buralarda egemen olan Türk illerinde, henüz eski Türk ailesinin devam etmekte bulunmasıdır. Bu sahalardaki kadın hayatını görmek için Fas'tan gelmiş tarafsız bir gezgin olan İbni Batuta'nın Seyahatnâmesi'ne göz gezdirmemiz yerterlidir. İbni Batuta Anadolu'ya girişini şöyle anlatıyor:

“Onuncu günü, önce Anadolu şehirlerinden olan “Alâya-Alâiye” (Alanya) beldesine vardık. Anadolu adıyla tanınmış olan işbu memleket dünyanın dört bucağının en güzelidir. Bolluk verici Ulu Tanrı, diğer beldelere dağınık biçimde bağışladığı güzellikleri, Osmanlı ülkesinde bir araya toplamıştır. Halkı dış görünüşleriyle pek güzel ve giysileri temiz ve yemekleri nefistir. Onun için “Elbereketü fi's-Şâm ve's Şefkatü fi'r-Rum” yani “Bereket Şam'da ve şefkat Rûm'dadır (Anadolu)” denilir. Ve bununla adı geçen memleket halkı yani Anadolu Türkleri kastolunur.

Bu beldelerde bir küçük tekke yahut eve insek, komşularımız olan erkek ve kadınlar hâlimizi soruştururlardı. Orada kadınlar saklanıp gizlenmezler. Ayrılmamız sırasında,

güya kavim ve soyumuzdanmış gibi, bize veda ederler. Ve kadınlar gözyaşı dökerek ayrılışımıza üzüldülerdi. Bu memleketin âdetince, haftada bir defa ekmek pişirilerek, bir hafta süresince yetecek kadar hesaplanır. Erkekleri, ekmek pişirildiği gün, bize sıcak ekmekle, çok nefis yiyecekler hediye ederler. Ve ‘Bunu size kadınlar gönderiyorlar, sizden dua istiyorlar’ derlerdi.” (İbni Batuta Seyahatnamesi Mütercimi Mehmed Şerif Paşa. Sayfa, 210).

İbni Batuta, Anadolu’da gezerken, bazı beldelerde hükümdar yahut sultan eşlerinin huzuruna kabul olunuyor, onlarla beraber yemek yiyor:

“Kayseriyye, Irak pâdişahının (yani İlhanlıların) egemenliği altındadır. Rûm ülkesinin büyük şehirlerinden biridir. Orada, Irak halkından asker bulunduğu gibi, Emir “Alâeddin Eretna”nın hatunlarından biri de oturur. En erdemli ve cömert hatunlardandır. Irak Melikiyle akrabalığı vardır. Kendisine “Ağa” denilir ki, “büyük” mânâsına gelir. Sultana soyca yakınlığı bulunan, kimselerin hepsine bu ad verilir. Sözü geçenin adı, “Togı Hatun”dur. Yanına girdiğimizde ayağa kalkarak ve iyi şekilde selâm verdi ve söz söyledi. Yemek hazırlanmasını emretti. Yemekten sonra bize kölelerinden biri ile eyer ve gemi çok güzel bir at, hil’at (süslü elbise, kaftan) ve para yollayarak, özür diledi.” (sayfa, 325).

İbni Batuta, İznik şehrinde, o zaman Osmanlı tahtında oturan Sultan Orhan Gazi’nin saygıdeğer eşi “Bayalun Hatun”u anlatıyor: Hatunun oradaki askere egemen olduğunu bildirdikten sonra, onun huzuruna nasıl kabul edildiğini ve beraber yemek yediğini şöyle hikâye ediyor:

“Bu beldede, İslâm hukuk bilgini Alâeddin Sultanevî bizi misafir eyledi. Sözüünü ettiğimiz kişi çok cömert olup, ne zaman ziyaretine gitsem, mutlaka yemek hazırlatır idi. Yüzü güzel ve huyu daha güzel idi. Benimle birlikte, demin söylediğim ‘Bayalun Hatun’un otağına gitti. Hatun, ikram ve ziyafet bağışladı. Bizim gelişimizden birkaç gün sonra, biraz önce andığımız Sultan Orhan Bey, bu beldeye şeref verdi.”

İbni Batuta Kıpçak ülkesine gittikten sonra şöyle yazıyor:

“Burada garip bir duruma şahit oldum ki, o da Türklerin

gözünde kadınların saygıdeğer tutulmasıdır. Bunların yerleri ve değerleri erkeklerin üstündedir. Bey kadınlarına gelince, birincisi değerli insanlara çıkışında (gidişimde) bağışlar, hediyeler, aldım. Şöyle ki: 'Emir Saltiye'nin hanımına rastladım. Bindiği araba, mavi renkli kumaşla kaplı, pencere ve kapıları süslü olarak önünde zarif elbiseli, olgun, iyi ve güzel yüzlü dört kadın hizmetçi vardı. Arkasından emrinde bulunan ve çevresini dolduranlar da arabalarla giderdi.

Emir Saltiye'nin yerine varınca, hanım yere indi. Kendisiyle birlikte ortalama otuz hizmetli kadın inerek eteklerini yerden kaldırdılar. Elbisenin iplikleri olup, her kadın bir iplikten tutarak, eteğinin her yanını toprağa sürünmekten koruyorlardı. Kendisi saygıdeğer şekilde Emir'e ulaştığında, Emir ayağa kalkarak saygı ile onu selâmladıktan sonra yanına oturttu. Emir'in çevresi Hatun'un çevresini de sardı. Daha sonra kırmızı tulumları geldi ve Hatun bundan bir kadeh doldurdu. Emir'in önünde diz çökerek kadehi ona sundu. Emir içtikten sonra, Hatun Emir'in kardeşine içirdi. Emir de Hatun'a verdi. Yemekler çıkarılarak, Hatun, Emirle yemek yedi. Emir buna bir kat elbise vererek yerine döndü. Emirlerin davranışı bu biçimde olup, hükümdar hatunlarından ileride söz edeceğiz.

Satıcılar ile çarşı esnafının kadınlarına gelince, bunları da gördüm. Bir tanesi bir atın çektiği arabaya binmiş, önünde üç kadın hizmetli bulunuyordu. Aynı biçimde indiğinde eteklerinin yerlerde sürünmemesi için tutup kaldırıyorlardı. Başında Bağdat adıyla anılan ve mücevherat ile süslü olan, baş tarafında tavus tüyü bulunan bir süs vardı. Arabanın pencereleri açık idi. Türk kadınları kaçınmadığından, hatunun yüzü görünürdü. Diğer bir kadın da bu düzene uyduğundan ve yanında hizmetkârları bulunduğu hâlde, pazara koyun ve süt getirip esanslar karşılığında halka satıyordu. Genellikle kadınlar, kocaları ile birlikte bulunup, erkeği gören kadının huddamından uzak zannedilirdi. Kocasını arkasına yalnız koyun postundan bir kürk ve başına da buna uygun olarak bir (küleh=külâh) denilen şapka giyerdi. (İbni Batuta Seyahatnamesi sh: 368).

Sultan Özbek) Han savaşa veya geziye gittiği zaman, yerinde yalnızca kendi ülkesinin devlet adamları bulunur,

hatunlarından her biri ise ayrı yerdedir. Bunlardan herhangi birinin yanına gitmek istediğinde, haber gönderir, hatun da kabul sebebiyle hazırlıklara girer. Normal zamanlarda veya savaş anında beğenilen garip bir düzene uyarlar. Gelecekte olmak üzere, Cuma günü namazdan sonra- Kubbe-i Zeheb (Altun Ordu)²⁹ denilen süslemeli daire gibi yerde oturur. Bu daire, altın levhalarla kaplı ağaç çubuklarından yapılmış olup, ortasında altın ve gümüş kaplı ağaçtan yapılmış ve som gümüşten olan, ayaklarının baş tarafı incilerle süslü taht bulunur.

Sultan bu tahtta oturur, sağında Titağlı Hatun ve bunun alt yanında Keyik Hatun (Geyik Hatun) ve solunda Erci Hatun bulunur. Tahtın alt tarafında sağ yönünde oğlu Tini Bek, sol yanında ikinci oğlu Canıbek durur. Kızı Âyet Keik de önünde durur.

Bu hatunlardan biri geldiğinde, sultan ayağa kalkarak ve elinden tutarak tahta oturtur. Ancak hükümdar, yanında ötekilerden çok daha kıymetli ve süslü, saygı işaretini taşıyan sopası olan Titağlı Hatun geldiğinde, otağın kapısından karşılayarak selm verip elinden tutar. Titağlı Hatun tahta geçip oturduktan sonra, sultan tahta oturur. Kaçınma olmadığı için bu durumların tamamı Türklerin gözü önünde cereyan eder. (İbni Batuta Seyahatnamesi Sh: 370).

İbni Batuta, "Hatun ile Düzenleri" adlı bölümde, her hatunun ordusunu anlatıyor. Bu arada da "Her arabaya, bildirilen hizmetçi kızıdan biri ile evlenmiş bir kişi bakar. Çünkü Türklerin detine göre karısı olmayan hiç kimse, hizmet eden kişilerin arasına giremez" diyor. Bu det Türklerde cinsel ahlâka gösterilen titizliğin derecesini gösterir.

İbni Batuta, zbek Han'ın hatunlarına ait genel durumu anlattıktan sonra, her biriyle nasıl görüştüğünü ve herbirinin ne gibi konularda yetkili olduğunu da anlatıyor. İbni Batuta'nın sözlerinden şurası da anlaşılıyor ki, Sultanla birlikte yönetime ortak olan yalnız büyük Hatun yâni Titağlı Hatun'dur.

²⁹ **Ordo:** Cengiz Han, büyük oğlu Cuci'ye bir Altun otağ vermişti. O zaman hanların ve hatunların otağına, "ordo" denilirdi. Sonraları, Kıpçak Devleti'nin aldığı "Altun Ordu" adı, bu Altun Ordo'dan gelmektedir.

Eski Türklerde kız evlât sahibi olmak, Araplarda olduğu gibi, bir felâket, bir şerefsizlik değildi. Kız babası olmak için Oğuz Beylerinin duasını isteyen kimseler de vardı: “Bay Bican Bey dahi yerinde durdu. Dedi: Beyler! Benim dahi hakkıma bir dua eyleyin. Allahüteâla bana da bir kız vere, dedi. Oğuz beyleri el kaldırdılar, dua eylediler: Allah sana da bir kız vere dediler.” (Kitab-ı Dede Korkut).

6

TÜRK AİLESİNİN YAPISI

Çin Türkistan'ında [DoğuTürkistan] bilimsel gezi yapan ve “Türkistan ve Tibet” adlı bir kitap yazan Grenard, Türk ailesinin yapısının baba-üstün olduğunu iddia ediyor. Bu incelemelere dayanan Gaston Richard da Türk ailesini, Yakutlarda ana-soylu, Türkistan'da ve Batı Sibirya'da baba-üstün, Altay Türklerinde ise, bu ikisinin arasında orta bir şekilde buluyor.

Oysa, şimdiye değin anlattığımız olaylar, Türklerin bütün kollarında, ana soyuyla baba soyunun birlikte bulunduklarını ve birbirine eşit olduklarını ve hiçbir Türk kavminde, Türk ailesinin baba-üstün bir şekil almadığını göstermiştir. Bu iki yazarın zıt iddiada bulunmaları, Türkler arasında önce aile ateşinin kutsal tanınmasında, sonra çok gösterişli matem âyinleri yapılmasında, üçüncü olarak bazı düğün âdetlerinde, dördüncü olarak bazı hukukî kurumlarda baba-üstün ailenin izlerini sezmelerindendir. Année Sociologique'in üçüncü cildinde (sayfa 373), Grenard'ın kitabını inceleyip yorumlayan Durkheim de, Türklerde baba-üstün ailenin bulunmadığını, dahası bizzat Grenard'ın saydığı olaylara dayanarak gösterdiği için bizim bu konudaki inancımız çok değerli olan bilimsel bir üstünlüğe de dayanmış demektir. O hâlde, şu çekişmeli Grenard'la, Gaston Richard'a ait olan görüşlerin yanlışlığını isbata çalışacağız.

Türk kavminin çeşitli kolları arasında, birbirine benzemeyen aile tiplerinin bulunduğunu gösteren Gaston Richard tarafından ortaya atılan bu konunun doğru olmadığı anla-

şılınca, artık çeşitli boylar birbirinden ne kadar uzak bulunursa bulunsun, bir kavmin yalnız bir aile tipinden olabileceği gerçeği de meydana çıkacaktır. Çünkü, aile teşkilâtı, sosyal kurumların en eskisi olduğundan dolayı bir kavmin birbirinden uzaklaşan boyları arasından en çok benzer kalması gereken kurum, özellikle aile olmak durumundadır.

1. Aile ateşi: Bir cemiyette aile ateşinin kutsal tanınması, orada baba-üstün ailenin bulunduğunu belgelemez. Bunu isbat için, başka kavimlerden örnek getirmeye gerek yok. Gaston Richard'a göre anasoylu klân devrinde bulunduğu iddia edilen Yakut Türklerinde, baba-üstün ailenin olmaması gerektiği hâlde, aile ateşine tapılmaktadır.

Seroşevskiy'nin şu satırlarını okuyalım:

“Ateşe tapmak, Yakutların en eski ibadetlerindendir. Ve şimdi de bütün Yakutlar tarafından bu ibadet yapılmaktadır. Kendisini saygıdeğer bilen bir ev kadını, günde hiç olmazsa bir defa olmak üzere, ateşe bir şey atmak konusunda tembellik gösteremez. Pişirmekte olduğu yemekten bir parçacık, bir iplik, bir saç kılı, bir deri parçası vb. Kır sakallı bir ihtiyar olan ateş perisi çok gevezedir.

Daima birşeyler mırıldanır. Fakat mırıltilarını yalnız çocukla, şaman anlayabilir.

Ayakkabılarının çamurunu ateşte temizlemek, ateşe bir demir silâh sokmak ve bilhassa ateşin içine tükürmek ya-saktır. Ateşin çeşitli türleri var:

a. Ulu Toyon'un yarattığı ateş, gündelik hayatta kulanılan faydalı ateştir. Buna beyaz bir aygır kurban edilir.

b. Kutsal ateş, baygınlık sırasında şamanın üzerinde parlatılır.

c. Korkunç ateş, “Yer Altındaki İhtiyar” yani şeytan tarafından gönderilen bir yıkım aracıdır. Buna da, burnu beyaz, sırtında siyah bir çizgi bulunan kan kırmızısı bir aygır sunularak öfkesi dağıtılır.

Ocağınızda bu ateşlerden hangisinin yanmakta olduğu asla bilinemez. Bu sebeple, ona birtakım hediyeler sunmak en tedbirli iştir. Kesinlikle, ateş hakkında kötü söylememeli ve tanınmayan birine kendi ocağından ateş vermemelidir.

Görülüyor ki, Yakutların kutsal tanıdıkları üç türlü ateş, aile tanrılarının değil, birincisi “Yer ilâhı”nın, ikincisi “Gök ilâhı”nın, üçüncüsü ise, yeraltının en derin katında bulunan “Cehennem Şeytanı”nın ateşleridir. Demek ki, Yakutlarda görülen ateş ibadeti, bir aile dininin varlığını göstermez.

Radloff’un Altay Şamanizmi üzerine yazdığı incelemeye göre, ateş bir kutsama aracı olarak kullanılır. Fakat bunun için kullanılan ateş, ucu alevlendirilmiş bir ardıç dalıdır.

Grenard, Sibirya Türklerinde, ev kadınının her sabah, mutfak ateşini bir ardıç dalıyla tutuşturduktan sonra, bütün odaları bu dal ile kutsadığını bildiriyor.

Kazaklarla Kızgızların, çadırın ocağına kurban ederken, “Od Ata” ile “Od Ana” diye bağırıklarını anlatıyor.

Bu olaylar gösteriyor ki, Türk ailesinde, baba-üstün ailede olduğu gibi, yalnız erkek yer ilâhına tapılmadığı, aynı zamanda bir tanrı ile bir tanrıçaya da tapıldığı anlaşılıyor. Bu iki ilâhın birisi kocanın, diğeri karının esirgeyici perileridir. O hâlde, Türklerde ailenin temeli, ölmüş dedelere değil, karı ile kocanın perilerine tapmaktır.

Grenard, baba-üstün aileye delil olmak üzere, Türklerde evin erkeğine “Od Ağası” denilmesini gösteriyor. Oysa, evin hanımına da “Od Kadını” derlerdi.

2. Matem (yas) âyinleri: Eski Türkler, yas âyinine “Yuğ” derlerdi. Cenazeye “yuğcular ve sığıtçılar” yani yasçılar ve ağlayıcılar gelerek, ağlarlar, yüzlerini yararak kanlar akıtırlar, birçok yerlerini yaralarlardı. Fakat bütün bu hareketler, ölüye tapmaktan çok, ölünün öfkesini gidermek içindi. Çünkü, bu öfke, cemiye için tehlikeli idi.

Yine bu öfkeyi gidermek için ölünün evinde kara şaman tarafından koyu renkli bir hayvan kesilerek kurban edilirdi. Bu âyin, eski yurdundan ayrılmak istemeyen ölünün ruhunu, bu yurttan çıkarmak ve böylelikle yurdu tehlikeli bir ruhtan kurtarmak içindi.

Görülüyor ki, bu âyinlerin hiçbirisi, baba-üstün ailede olduğu gibi dedelere tapmak değildir.

3. Düğün âdetleri: Düğün âdetleri, evliliğin birtakım gereksiz, anlamsız tören ve âdetlerinden ibaret değildir.

Düğün âdetleri evlilikle o kadar sıkı sıkıya bağlıdır ki, evliliğin çeşitli şekillerini, bağlı bulunduğu düğün âdetleriyle açıklayabiliriz.

Düğün âdetleri yönünden toplumlar beşe ayrılır. Bu ayırım, düğün âdetlerinin çeşitli şekillerini de açık seçik gösterebilir. Bu türleri aşağıda gösteriyoruz:

a. Ana-soyu klânın egemen olduğu toplumlarda, hiçbir düğün töreni yoktur. Avustralya'nın aşiretleri buna örnektir. Bu cemiyetlerde bir erkeğin bir kadınla birleşmesi üç şekilde olur:

1. Erkek kadını ya isteği ile yahut zorla kaçıır.
2. Kadının akrabasından bir erkeğe kendi kız kardeşini veya akrabasından bir kızı vererek değiş tokuş yapar.
3. Kadının akrabasına bir miktar para verir.

Bu şıklardan ikincisi ve üçüncüsü öç dâvâsını önlemek içindir. Kız kaçırmadan doğacak tazminatı peşin olarak vermektir. Bununla birlikte, bu şekiller, evliliğin belli törenleri değildir. Çünkü, bu zamanda, toplumsal evlilik bulunmadığı gibi, bu şekiller de toplumsal kurumlar niteliğinde değildirler. Böylelikle meydana gelen birleşmeler, hayvan ailelerinde olduğu gibi tabii birleşmeler niteliğindedir.

Birleşmenin saydığımız şekilleri, tabii bir takım işlemleri gerektirir. Ne bu işlemlere âdet adı verilebilir, ne de bu birleşmelere evlilik denilebilir. Çünkü bu birleşmelerde, kadın, ancak başka birisi tarafından kaçırılınca kadar eski sahibinin yanında kalabilir. Güzel bir kadın, fırsat bulan her erkek tarafından kaçırıldığı için sürekli elden ele dolaşır. Kuzey Amerika Hintlilerinde de ana-soyu klân egemen olduğu için belirli düğün törenlerine rastlanmaz.

b. Aileler baba-soyu esasına dayandıktan sonra, ilk defa olarak düğün âdetleri meydana çıkar. Çünkü çocuğun annesine olan akrabalığı tabii bir doğurma olayı ile gözler önüne serildiği için birtakım toplumsal törenlerle doğrulamaya ihtiyaç yoktur. Oysa babasına olan akrabalığı, böyle bir tabii ve apaçık olayla belirlenmiş olmadığı için birtakım toplumsal akrabalık kurulmasına hizmet eden bu törenler, aynı zamanda erkekle kadın arasındaki evlilik bağına meydana getirir.

İlkel toplumlarda bu ilk âdet ve törenler; “kız kaçırma” taklidi ile “satın alma” taklidinden ibarettir. Bununla birlikte, bu taklitleri, Avustralya’daki gerçek kız kaçırılmalardan, gerçek satın almalardan ayırmalıdır. Çünkü, Avustralya’da bir kadının çalınmasının veya intikam dâvâsının tazminat ödeyerek çözümlenmesi şeklinde görülen işlemler, baba-soyu akrabalığın var olduğu cemiyetlerde sırf danışıklı dövüş yoluyla yayılmış taklitlerinden yani sembolik anlamdaki törenlerden ibarettir. Bundan dolayıdır ki, bu işlemler, ikinci sınıf cemiyetlerde düzenli evlilikleri düzensiz birleşmelerden ayıran resmî göstergeler oldukları hâlde, Avustralya toplumlarında hiçbir resmîliği ve sembollüğü yoktur. Bu iki işlem, aynı ihtiyaçtan doğduğu içindir ki, satın alma (nişanlanma) ile danışıklı ve sembolik kız kaçırma âdetlerinin birbirine sıkı bir şekilde bağlı olduğunu görüyoruz. Bu iki işlem, karı ile kocayı danışıklı bir ekonomik bağ ile yani kadını kolay kazanç, yağma veyahut satın alma suretiyle erkeğin sözde mülkiyeti altına geçmesi sonucu kocasına bağladığı gibi kadından doğacak çocukları da, babalarına bağlamış olur. Demek ki, kocalığın ilk şekli, erkeğin kadına sahip olması şeklinde anlaşıldığı gibi, babalığın ilk şekli de babanın evlâdına sahip olması olarak anlaşılmıştır. Birtakım cemiyetlerde, karı ile koca arasındaki evlilik bağı, yalnız bu ekonomik sembollerin az yahut çok birleşik olan şekilleriyle gösterilir. Fakat diğer cemiyetlerde, ekonomik şekillere, birtakım dinî yahut sihrî semboller de eklenir. Yıkanma yahut gelinin üzerine kutsal bir su serpmesi şeklinde yapılan kut-samalar, bir hayvanın kurban edilmesi veya güveyin üzerine kurban kanının serpilmesi, erkeğin evinin eşliğine kurban kanının akıtılması gibi âyinler örnek olarak gösterilebilir.

Bundan başka, açık ziyafetler, sunu’lar, gelinle güveyin birbirine hediyeler vermesi, iki taraftaki akrabaların gelinle güveye ve bunların onlara hediyeler vermesi, kötü cinlerin etkilerini gidermek veyahut yeni ailenin mutluluğunu sağlamak üzere yapılan büyü âyinleri de vardır.

Yıkanmalar veya su serpmeler, kuşkusuz, gelinde var olan ve onu erkeklerle birleşmeden uzak tutan “tabu”ları gidermek içindir. Kurbanlar, açık ziyafetler ve sunular da bütün önemli sözleşmelere yoldaşlık eden dinî şartlardır.

İlkel cemiyetlerde, her anlaşma ve sözleşme mutlaka bir hayvanın kanı dökülerek veya ortak bir ziyafet verilerek yapılır. Karşılıklı hediyeler vermek de, kurban sunmanın bir kalıntısı gibi görülebilir. Çünkü, kurban sunmak, bir klânın kendi ilâhı olan totemin yenmesiyle yapılan bir komünyon-dan türediği gibi, hediye sunma, kurban sunmaktan türemiştir.

Evliliklerin bazı zamanlarda yapılıp bazı zamanlarda yapılamaması da, dinî veyahut sihrî sebepler dolayısıyladır. Kutsal yahut uğurlu zamanlar, evlilik için en elverişli anlardır.

c. Yukarıda gösterilen cemiyetlerde kız kaçırma veya satın alma danışıklı işlemleri ikinci dereceye geçerken, dinî törenler birinci dereceye geçmiştir. Dinî tören birinci dereceye geçince, artık ekonomik sembollerle oluşan bir bağı kut-samak veya kötü ruhların etkisiyle din ve sihir, tabularını gidermek görevlerini yapmakla kalmaz, aksine evlilik bağının kendisi bu dinî âyinlerden meydana gelir.

Bu dönemde, dinî âyinler de ailevî bir nitelik kazanarak özelleşir. Eski Roma'da olduğu gibi, gelini kocasının aile dinine sokmak gibi bir görev yapar.

ç. Genel dinlerin kabulünden sonra, aile dinlerine ait törenler yerine, genel dinlere özgü törenler geçti. Hıristiyan-lığın ve İslâmiyet'in doğurduğu dinî törenler, bu döneme aittir. Bununla birlikte, eski Araplar, aile dinine sahip olmadıkları için İslâmiyet'te nikah akti baba-üstün cemiyetlerde olduğu gibi sinirsel dinsel bir nitelik kazanmadı. 'Ekonomik bir akit tarzında kaldı. Yalnız sırf tebrik gayesiyle, nikâhın kıyılmasından sonra, imam efendi tarafından bir dua okunması, kural olarak yerleşti.

Buna karşılık, İslâmî nikâhta, muaccel ve müeccel "mehr" in (evlenirken erkek tarafından verilen para, mihir. **Mehr-i muaccel:** Nikâhta verilen ağırlık. **Mehr-i müeccel:** Boşanma veya ölüm hâlinde verilmesi kararlaştırılan para) önemli bir yeri vardır. Bunun sebebi evliliğin ikinci devrinde bulunan eski Arapların geleneklerinde, ekonomik sembollere büyük bir değer verilmesidir. İslâmî aile, ikinci dönemden, birdenbire dördüncü döneme atladığı için, baba-üstün ailenin izlerinden uzak kalmıştır.

d. Düğün törenlerinin beşinci dönemi, yasal törenler şeklinde ortaya çıkar. Eski cemiyetlerde devlet, evliliklerin nasıl yapılacağına önem vermediği hâlde, günümüz cemiyetlerinde, evlilik özel bir akit şeklinde değil, bir kamu kurumu niteliğinde kabul edilmeye başlandığı için devlet de evlilik konusunda kurallar koydu.

Bu sebeple, Avrupa'da ekonomik ve dinî nikâhlardan sonra, bir de kanunî nikâh meydana geldiğini görüyoruz.

4. Türklerde düğün âdetleri: Grenard, Çin Türkistanında [Doğu Türkistan] evlilik törenlerini üç işlemde topluyor:

a. Güvey, dostlarıyla birlikte kayınbabasının evine gider hep birlikte "Hay, hay evlenin! Hay evlenin" şeklinde olan ve bugün mânâsı bilinmeyen millî bir nakaratı tekrarlarlar. Genç kızın babası bunları kapıda karşılar, konukseverlik ekmegini sunduktan sonra, onları törenle eve alır. Burada, baba, delikanlının boynuna bir yazma sardıktan sonra, kızını törenle onun elleri arasına verir. Grenard, bu yazmayı, babalık velâyetinin (yetki) güveye geçmesinin bir simgesi gibi görüyor. Baba-üstün ailede, aile reisinin otoritesi varsa, baba-soyu ailede de velâyeti vardır.

Bu işlemden sonra büyük bir fincan dolusu su getirilir. Genç kızla delikanlının ana ve babaları bu suyun içinde bir parça ekmek ıslatarak nişanlılara verirler. Bundan sonra, artık kız, eski yurdunu terkedebilir.

b. Genç kız kocasının evine götürülür. Alay, mümkün olduğu kadar gösterişlidir. Şarkılar söyleyerek, atlı olarak giderler.

Gelinle ailesinden olan kadınlar bu ayrılmayı gönül hoşluğuyla kabul etmiş görünmezler. Ağlarlar, sızlarlar. Delikanlının arkadaşları, gelini teselli etmek için: "Ağlama kız ağlama! Mutlu olacaksın" diye şarkı söylerler. Kızın annesi de: "Kara gözlü, tatlı sözlü yavrusundan ayrılarak evde yapayalnız kaldığını" melodili olarak söyleyerek ağlar!

Kazaklarda bu karşı koyma oldukça şiddetli olur. Güveyin akrabaları, bir kız kaçırma danışıklı durumunu oynarlar. Kızın arkadaşları buna karşı savunma durumu alırlar. Bu karşı koymayı yendikten sonra, iki evin arasında

komşu gençler, ikinci bir kez karşı koyarlar. Birinci karşı koyma ailenin, ikincisi klânın genç kızın ayrılmasına razı olmadığını gösterir. Komşu gençler, güveyin boynundaki yazmayı (fular) almak isterler. Güvey, yazmayı vermemek için bedel olarak onlara ayrı ayrı paralar verir. Herhâlde, yazma, nikâhın simgesi olduğu için onu elinden aldırma-mak, güveyin görevidir. Alay, güveyin kapısına gelince durur. Evin eşiği “tabu” olduğundan, genç kız bu eşiğe basıp geçemez. Güveyin akrabası, onu bir halı üzerinde olduğu hâlde, ayağı eşiğe dokunmadan içeri alırlar ve içeride yan-makta olan bir ateşin yanına götürürler. Bize göre, böylelik-le genç kızın perisi, delikanlının perisine tanıştırılmış olur.

c. Şimdiye değin birbirini görmemiş olan bu iki peri, bir-denbire sevişmezler. Bu perilerin eski akrabalarından ayrı-larak birbirine ısınması için, üç gün içinde gelinle güveyin kaynana ve kayın babalarıyla karşı karşıya gelmesi yasaktır. Eğer tesadüfen, güvey, kayınbabasını sokakta görürse, her ikisi de büyük bir küfürden yahut cinayetten korkmuş gibi gerisin geri kaçarlar. Sartlarla Kırgızlarda, genç kız, bu üç gün içinde, çadırın bir köşesinde bir perde arkasında durur. Üç gün üç gece, akrabasına, kocasına, herkese karşı saklı kalır. Yalnız, talihini arayan samimî kız arkadaşıyla görüşe-bilir. Bu süre geçtikten sonra, törenle perdenin arkasından çıkarılır. Artık, kocası, gerek onu, gerek kaynana ve kayın babasını görebilir. Yüz açılması törenine, Kırgızlar “Bet açar toy”, Çin Türkistanında oturan Türkler “Yüz açıktır” derler. Türkiyeli Türklerde “Yüz görümlüğü” adıyla verilen hediye, bu âdetin kalıntısıdır.

Bu üç günlük görüşmemek âdeti, kişisel ruhlardaki tabii bir utanmanın sonucu değildir. Evliliğin mutlu olması, iki perinin sevişmesiyle süreceğinden, birbirine ısınabilmeleri için bunlara meydan verilmesi ve bunun için de gelin ve güveyle birlikte baba ve anaların ortadan çekilmesi gerekir. İki peri birbirine alışınca kadar bu gizlenme sürer.

Bugünkü nikâhlarda bile, güvey ve gelin yerine, iki ta-rafın vekilleri; baba yerine sağdıç ve ana yerine yenge geçer. Nikâhın, gelinle güveyin ve ana ve babalarının birlikte bu-lunmadığı bir toplulukta kıyılması bundandır. Türklerde sı-kılğanlık ve utangaçlığın genel olması, bu toplumsal utan-malarındandır.

İLKEL CEMİYETLERDE ÖRTÜNME

Dinin, sihîrsel din döneminde, diyanetin esası olan “mana”, sihîrsel bir etkinliğe sahiptir. “Mana”nın görüldüğü şeyler “tabu” olurdu. Bu gibi şeylere, Türkçede “Tekin değil, çarpar” deriz. Tabu olan bir varlık, kendisine dokunan insanları, otomatik olarak çarpar. Bu yüzden, bir şeyin Tekinsiz olması, ateşin yakıcı olması gibi tabii bir hâldir. Dinin bu şekline insanlar, ateş nasıl kendisine dokunanı mutlaka yakıyorsa, tabunun da dokunanları aynı tabîlik içinde çarptığına inanırlar.

Dinin bu devresinde, cinsel ahlâkın esası, kadının erkeğe karşı tabu olması inanışıdır. Totemli klânlarda, mana, totemde görünür. Bu gibi klânlarda soy, ana yönünden olduğu için, çocuk yalnız anasının totemine mirasçı olur, babasının totemine yabancı kalır. Bunun sonucu olarak, mana'ya sahip olan totemin kanı erkeklerde değil, kadınlarda bulunur. Kadınların tabu olması, mana'lı olan bu totem kanının malı olmalarındandır. Kadınlardan, âdet zamanlarında, lohusalık anlarında bu mana'lı kan aktığı için kadınların tabuluğu bilhassa bu zamanlarda en üst düzeydedir. İlkel cemiyetlerde bir genç kız, bulûğun ilk belirtilerini gösterince, derhâl klânın diğer üyelerinden ve bunlara yarayacak her türlü eşyadan uzaklaştırılır. Hatta, diğer kişilerin bastığı toprağa basmaması, güneşin ışınlarına çıkmaması sağlanır. Çünkü, mana ve tabuluk özelliği toprak ve güneş aracılığıyla, insanlara geçerek onları çarpabilir. Bunun için genç kız, altı ot yığınıyla döşenmiş, güneş girmez bir kulübe hapsedilir, yanına yalnız âdetten kesilmiş bir ihtiyar kadın girebilir. Yemek kapları ve tenceresi tamamıyla ayrı olup, yemeği, bu yaşlı kadın tarafından verilir. Kadının bu kapanıp, yalnız ibadetle vakit geçirmesi sırf bulûğ zamanına özgü değildir. Her ay, âdet zamanında, kadın, ayrı yaşamaya, erkeklerin dokunacağı eşyaya dokunmamaya, erkeklerin yiyeceği kaplardan yememeye mecburdur. Bir Avustralyalı, karısının âdet zamanında kendi yatağına yattığını görürse,

hem onu öldürür, hem kendisi korkusundan ölür. Erkekler, kadınların bıraktıkları izler üzerinde yürüyemezler. Kadınlar da erkeklerin bulunduğu yerlerde oturamazlar. Bu gibi karışmalara meydan vermemek için kadınlar âdet zamanı, birkaç gün kapanırlar. Lohusalık zamanında da, buna benzer birçok kurallar yürürlükte olur. (İçtimaiyat Mecmuası sayı: 3 sayfa, 719-124).

Kadının kanlı bir durumda olmasından dolayı, erginlik, âdet ve lohusalık zamanlarında “tabu” olmasından, diğer zamanları da kapsamak üzere, birtakım sonuçlar ortaya çıkar. Birinci sonuç: Bir klânın içindeki erkeklerle kadınların birbirine yasak olması, yani evliliklerinin yasak bulunmasıdır. Bir erkek kendi klânından bir kadınla evlenir veya ilişkide bulunursa, bir “fûcur=inceste” (nikâh düşmeyen akrabayla cinsel ilişki) işlemiş sayılarak öldürülür. Kadın da ya öldürülür veyahut büyük cezalara çarptırılır. Kadın, totemin kanını taşıdığı için, o toteme tapan bir erkeğin kişisel zevklerine yarayamaz.

Bir klânın erkekleri başka klânın kadınlarıyla evlenebilirler. Çünkü, onlarda bulunan totem kanı kendilerince kutsal değildir. Fakat kendi klânlarındaki kadınlar, taşıdıkları totemler gibi kutsal olduklarından, onlarla, ancak kutsal, yani dinî ve ahlâkî ilişkide bulunabilirler. Lâmukaddes olan (yâni kutsal olmayan) cinsel ve güzellik ilişkilerinde bulunamazlar.

Bir klânın erkekleriyle kadınlarının birbirine yasak olarak evlenmelerinin haram tanınmasına “Dışardan evlenme-exogamie” adı verilir, önce bütün bir klânın uyması gereken “soya saygı” kuralı, bugün, yalnız yakın akrabaların birbirine yasak olması şekline dönüşmüştür.

Kadınların tabu tanınmasının ikinci sonucu da, toplumda erkeklerle kadınların birçok konularda birbirinden ayrılması, aralarında sosyal bir ikilik meydana gelmesidir. İlkel cemiyetlerde erkeklerle kadınlar, ne bir sofrada ne de birbirinin karşısında yemek yiyemezler. Erkekle kadın, yemeklerini ayrı ayrı yerlerde yerler. Bir kadının, evde erkeklerin yemek yemesine ayrılmış bir yere girmesi, bazen ölüm cezasıyla cezalandırılır. Hatta, kadınların gıdasıyla erkeklerin gıdası bile, ayrı ayrı şeylerdir. Meselâ “Kürne”lerde, erkekler

erkek hayvanları, kadınlar da dişi hayvanları yiyebilirler. Bunların işleri de ayrıdır. Erkeklerle ait olan görevler, kadınlara ve kadınları erkeklere yasaktır. Meselâ, Nikaragua'nın bazı aşiretlerinde, çarşıya ait işler kadına aittir. Bir erkek çarşıya giderse dayak yer. Diğer taraftan, kadınlar da ineklere, kayıklara vb. dokunamazlar. Aynı şekilde, erkekler ve kadınlar için ayrı ayrı olmak üzere âdeta iki dinsel hayat vardır.

[Kuzey Amerika'da Apalaş sıradağları kesiminde yaşayan] "Alleghany"lerde kadınlara özgü bir gece dansı vardır ki, erkekler katılamazlar. Erkeklerle özgü dansda da kadınlar bulunamazlar. Herve adalarında erkeklerle kadınlar hiçbir zaman dansda beraber bulunamazlar. Dinî hayatın ikiliğini gösteren bir delil de, erkekler için ayrı bir totemin, kadınlara özgü ayrı bir totemin bulunmasıdır.

Erkeklerle kadınların birbirinden sakınması, yalnız resmî ve tören zamanlarına özgü de değildir. Günlük hayatta da erkekle kadın arasında en ufak ilişkinin yasak olduğu olağandır. Samoyedlerde, Ostiyaklarda, erkekler kadınların kullanmış olduğu bir şeye dokunamazlar. Bilmeyerek bu yasaklara riayet etmeyenler, tütsü ile temizlenirler. Başka yerlerde bir kadın kulübesine giren erkek, kendi cinsine ait onurunu kaybeder. Bazı aşiretlerde erkek çocuklarla kız çocuklar birlikte oynayamazlar. Kaliforniya, Malenezya, Yeni Kaledonya ve Kore'de erkek ve kız kardeşler ergenlikten sonra birbiriyle konuşamazlar. [Güney Sudan'da Nil boyundaki] Tonga'da bir aşiret reisi büyük ablasına saygı gösterir ve çadırına hiçbir zaman giremez. Seylan'da, "Tuva"larda, bir baba kızını ergenlikten sonra, artık göremez. "Burma"da "Leta"larda erkek ve kız çocuklar birbirleri ile karşılaştıkları zaman görmemek için başlarını çevirirler.

"Taimyr" adalarında bir genç, bir kızın eline veya başına dokunamaz. Kızlar da erkeklerin saçına el süremez.

Kadınlarla erkeklerin hayatı o kadar ayrıdır ki, bazı durumlarda her birinin ayrı bir dili vardır. "Buda Koros"larda, kadınların kendilerine özgü kelime ve şiveleri vardır ki, erkekler bunları kullanamazlar. "Surinam"da da aynı durum vardır. "Mikronezya" adalarında erkekler kadınlarla konuşurken, birçok kelimelerin kullanılması tabudur. Japonya'da

erkeklerle ve kadınlara özgü iki tür alfabe vardır, Karaippler'de iki çeşit sözlük vardır. Madagaskar'da da aynı şeylere rastlanır.

Bütün bu âdetlerin kaçınılmaz sonucu olarak, birçok aşiretlerde erkeklerle kadınlar ayrı yerlerde otururlar. "Murtluk" (?) adalarında her klânda büyük bir ev vardır, geceleri klânın reisi, erkeklerle birlikte orada yatar. Bu evin çevresinde küçük kulübeler bulunur ve kadınlarla genç kızlar oralarda kalırlar. Evli kadınlar, kocalarıyla beraber otururlar. Fakat "dışardan evlenme" kuralı gereği bu erkekler yabancı bir klâna ait bulunurlar. Bu sebeple, burada oturmaları kuralı bozmaz.

Aynı klânın erkeklerle kadınları, birbirinden kesin biçimde ayırırlar. Aynı düzene "Viti", "Palau", "Amiraute" adalarında, Kaliforniya yerlilerinin bazılarında, "Salomon", "Markiz" vb. adalarında da rastlanır. Bu adalarda erkeklerle ait yerlere giren kadınlar öldürülür. (İçtimaiyat Mecmuası, sayı: 3, sayfa, 122-124).

Bu olaylar çile çekmeye dayanan bir dinden olan ilkel cemiyetlerde bile bir tür harem hayatının varlığını gösteriyor. Kadının tabu olmasının üçüncü sonucu da, setr-i avret (ayıp yerlerini kapama) tesettür (örtünme ve gizlenme)dir. Kadında ilk tabu olan, kan akıntılarının kaynağı olan organdır. Bu kan tabu olduğu için, güneşe ve gözlerin bakışına dokunmamalı, toprağa ve kullanılacak eşyaya değmemelidir. Bundan dolayıdır ki, ilk kez olarak, bu organ, âdet ve lohusalık zamanlarında örtülüyor ki, buna ayıp yerleri kapama deniliyor. Görülüyor ki, "avret yeri" denilen vücut kısmı, bu avretliği, kanın tabu olmasından almış ve ilk setr-i avret gereği bu kanın görünmesinin ve kendisine dokunulmasının yasak edilmesi gereğinden doğmuştur. Tabu, cinsel yaklaşma ve benzeri yollarla geçtiğinden, kadının cinsel organından erkeğin cinsel organına geçmiş, bundan dolayı erkekler için kapanma gereği ortaya çıkmıştır. Cemiyet gittikçe büyüyüp de toplumsal vicdanın etkinliği arttıkça, tabunun da kuvveti çoğaldığı için, gittikçe kadında ve erkekte cinsel yerler genişleye genişleye, sonunda, kadınlarda her yerini örtme hâline, erkeklerde ise bugünkü giyinme şekline gelmiştir. Bu sebeple, kadınlardan gelen kanın tabu olması, bir

tarafından harem hayatını meydana getirdiği gibi, öte yandan da ayıp yerleri kapama ve örtünme ve erkeklerle kadınların başka sistemlerde elbiseler giymesini doğurmuştur.

Kadının tabu olmasının dördüncü sonucu da, bundan doğan toplumsal ayrılığın, kadının medenî ve siyasal haklarını etkilemesidir. Kadınların siyasal haklardan yoksun olması, medenî haklarda da erkeklerden aşağı bir düzeyde bulunmaları, bu hakları fizik yapıları dolayısıyla kullanamamalarından doğmuştur. Çünkü, aynı işlerin bazı aşiretlerde yalnız erkeklere, diğerlerinde ise yalnız kadınlara ayrıldığı görüyoruz. Meselâ, çarşı hizmetleri çoğu cemiyetlerde erkeklere aitken, yukarıda gördüğümüz üzere, bazı aşiretlerde yalnız kadınlara açıktır. Kuzey Amerika'da "Iroquois" ve "Huron" aşiretlerinde çiftçilik kadınlara aittir. Bazı "Mala"larda ve "Polinezya"lılarda da siyasal egemenliğin simgesi kadınlardır.

Türklerden yalnız Altaylılarda, erkeklere ait bir ibadete, kadınların giremeyeceğini biliyoruz. Radloff'a göre, Altay Türklerinde, şamanın yaptığı âyinler iki türdür: Birincisi evde yapılır ki, bundan amaç, ölünün ruhunu evden kovup çıkarmaktır. Bu âyine kadınlar katılır. (Bu âyin Erlik Han'a yapılır). İkincisi, huş ağacı ormancığında yapılır. Bu âyin, Bay Ülgen'in onurudur. İşte bu âyine kadınlar katılamaz. Bu kurala budist olan Altaylılarda rastlanması şüphe uyandırmaktadır.

8

BABA-ÜSTÜN AİLEDE ÖRTÜNME

İlkel toplumlarında, kadınlar yalnız kendi akrabaları, yani totemdaşları için tabu idi. Bu sebeple yalnız onlara karşı "kaç-göç" vardı. Kadınların kendi akrabalarından kaçmıyarak başkalarından kaçması, baba-üstün aile ile başlar.

Baba-üstün ailede, kız kendi ailesini ve aile dinini bırakarak kocasının ailesine girer. Kocasının dedesini aile tanrısı sayıp ona tapar. Bu ilâh da, gelin olarak kendi mabedine

gelen (baba-üstün aile devrinde ev bir mabetti) gelini, kendi evlâtlığına kabul eder ve onu mabedi içine alır. Fakat şu şartla ki, gelin, evin içine hiçbir yabancı çocuğu sokmayacak, yani yabancı bir erkekten döl almayacak. Eğer alacak olursa, gizli şeyleri gören aile ilâhı, bunu şüphesiz haber alacağından, toplumsal aileye ağır cezalar uygulayacak. Kadın kocasını aldatabilirdi. Fakat aile ilâhını aldatamazdı. İşte bu sebepten dolayı, baba-üstün aile, namusa en çok önem veren bir aile tipi'dir.

Gelinin yalnız kocası değil, bütün akrabaları, aileye bir yabancı dölün girmemesi için, gelinin namusunu gözetlerlerdi. İşte, bu yüzden namus ve evliliğe bağlılık duyguları, baba-üstün aile devrinde çok güçlendi. Bu sebeptendir ki, baba-üstün aileden geçen milletlerde bu duyguların kuvvetli olduğunu görüyoruz.

İlkel cemiyetlerde dinî hayat, iki ayrı sistem şeklinde yani dinsel sistem ile "sihirselsistem" şekillerinde görünür. Bu devrede sihir, dinsel sistemden biraz ayrı bir sistem oluşturmamakla birlikte, henüz dinsel hayatın dışına atılmamıştır. Bu sebeple, bu devrede bulunan toplumlarda dinî sistem ile sinirsel sistem birbirine eşit önemdedir.

Rene Moniye (Rene Monnier), Malenezya'da bir sıra sihirselsistemlerden ibaret olan orak işinin, sihir gücüne sahip olmaları yönünden kadınlar tarafından yapıldığını söyledikten sonra, şu sözleri ekliyor: "Bu güçler hakkındaki fikir, Polinezya toplumları gibi ilerlemiş cemiyetlerde, önce dinî hizmetler yapan kadının nasıl dinin dışında bırakıldığını açıklıyor. Şöyle ki, kadına verilen güçler aslında sihirselsistem güçlerdir. Bu inanış, ilerde göreceğimiz üzere, dinle sihrin karışık bulunduğu zamanlara aittir. Dinle sihir birbirinden ayrıldıktan ve birbiriyle ayrı kutuplar oluşturduktan sonra, kadının, sihir tarafına atıldığı için, kötü güçlerin taşıyıcısı

sayıldığı ve bu sebeple kutsal şeylerden uzak tutulduğu anlaşıyor³⁰.

Eski Türklerde sihirsel sistem dinsel sistemle eşit idi. Bu sebeple kadın da erkeğe eşit oldu.

Eski Türklerin bu saydığımız kuralların dışında olduğunu görüyoruz. Fakat gerçekte Türkler, ayrı olmaktan çok, bu saydığımız cemiyetlerin dinine benzemeyen ayrı bir dine salikteler. Dinleri, ibâdetle ilişkileri yönünden iki türe ayırabiliriz:

1. Zühdi dinler.
2. Bedîi dinler.

Zühdi dinlerde, kadın erkekler için tabudur.

Hâlbuki, bedîi dinlerde, kadın erkek için tabu değildir. Aksine, kadın erkeğin her işte tamamlayıcısıdır. Bu sebeple, her işte kadınla erkeğin birlikte olması şarttır. Ekonomik hayatta, aile hayatında, siyasal meclislerde, savaşta, avda, şölenlerde, yani millî ziyafetlerde, sihirsel âyinlerde ve dinî ibadetlerde kesinlikle kadının erkekle birlikte bulunması gereklidir. Gökke yer nasıl birbirinin tamamlayıcısı, ayla güneş birbirinin arkadaşı ise, erkekle kadın da bütün işlerde birbirine çok gerekli iki şeydir.

Eski Türklerde kadın tabu olmadığı için, örtünme ve harem gibi âdetler de onlarda yoktu. Grenard diyor ki:³¹

“On dört yüzyıldan beri Çin Türkistanında [Doğu Türkeli], kadınların erkeklerle beraber cemiyete kabul edildiklerini biliyoruz. Huen-Çang, Kao-Çang’ın melikesiyle beraber hanımları kendisini karşılamak için şehirden dışarı çıktıklarını, prensin anasının kendi konferanslarına ve dinî sohbetlerine devam ettiklerini bildiriyor.”

³⁰ Vie religieuse et vie économique, la division du travail, page: 36 Noté: “Kadının sihirsel güçlere yatak olduğu, sol yöne ait olmasıyla da anlaşılır. Türklerde siyasal seremonide Hakan sağda Hatun solda bulunurdu. Ailede, otağın sağ tarafı kocaya, sol tarafı karısına aitti. Bunun gibi, dinî âyinler sağ elle, sihirsel âyinler sol elle yapılırdı. (Les formes élémentaires de la forme religieuse).”

³¹ Le Turkestan et Tibet. Page: 120

İslâmiyetten önce Türk kadınlarında örtünme ve harem bulunmaması, Türklerin o zamana değin baba-üstün aileden yani bir dinden uzak bulunmalarının bir sonucuydu. Eski Türklerde, bugünkü ahlâk yönünden büyük bir değer taşıyan namus ve kocaya sadakat, son derece kuvvetli olduğu hâlde, bugünkü ahlâk yönünden hiçbir değeri bulunmayan kaç-göç ve harem usûlleri yoktu.

Eski Türklerde, kadınla erkeğin bütün toplumsal işlerde beraber bulunması şarttı. Karı ile koca, aile ocağında barınan Od Ata ile Od Ana'nın vekilleri ve sembolleri idiler. Hakan'la Hatun da Ay Ata ile Gün Ana'nın vekilleri ve sembolleri idiler. Ay Ata Hakan'ın sembolü olup, altıncı kat gökte barınırdı. Gün Ana Hatun'un sembolü olup, yedinci kat gökte otururdu. Hatun'a ait sembolün Hakan'a ait sembolden daha yüksekte olması da dikkate değer.

Türk Hakanı, Çin İmparatoruna mektup yazdığı zaman, gökle yerin tahta geçirdiği, güneşle ayın koruduğu Türk Hakanı, Çin İmparatoruna der ki... diye başlardı.

Devletin egemenliği Hakan'la Hatun'da beraber bulunurdu. Bu sebeple "Hakan buyuruyor ki. " diye başlayan buyruk geçerli olmazdı. Geçerliliği için, mutlaka "Hakanla Hatun buyuruyor ki.." şeklinde yazılması gerekiyor. Hakan tek başına elçileri de kabul edemezdi. Hakan ve Hatun beraber kabul ederlerdi. Orhun Kitabesinde daima "Devleti yaşatan Hakan"la "Devleti bilen Hatun" birlikte anılıyor. Kadın, savaşta, siyasal meclislerde, şölenlerde, avda, mutlaka kocasıyla birlikte bulunurdu. Şüphesiz bu beraberlik örtünme ile uyuşmazdı.

Eski Türklerdeki namusun sebebi: Şimdi de eski Türklerde gerek karının ve gerek kocanın birbirine karşı namus yönünden bağlı olmasının sebebini arayacağız. Yakutlarda Doğurma Tanrıçasına "Ayzıt" adı verilir. Bu tanrıça, aynı zamanda temiz namusun koruyucusudur.

Bu tanrıçaya ibadet yaz günü yapılır ve bu âyini yöneten şamana da "Sayınki-Yazınki" derler. Bunun bir adı da "Ak Şaman"dır. Yakutların, ilkbaharda, bir yaz gününde, toplumsal bir sevinç içinde ve güneşin ışıkları altında yaptıkları, gülümseyen bir âyinleri vardır ki, Ayzıt için yapıldı.

Bu tanrıça doğuda, yazın güneşin doğduğu gök bölümünde oturur. Fakat bu insanların Ayzıt'ıdır. Ataların Ayzıt'ı, güneşin doğduğu noktada oturur. Boynuzlu hayvanların Ayzıt'ı ise dağınık yerlerdedir.

Ayzıt yere indiği zaman, ev sahibi ve karısının yatağı üzerine yerleşir. Genç kızlar, evlendikleri zaman doğurgan olmak için, Ayzıt'ın küçük bir resmini yataklarının önündeki bir tahta levha üzerine koyarlar. Yakutlar çocuğa, bilhassa bir erkek çocuğa sahip olmak için Ayzıt'a yalvarırlar. Ak Şamanın, Ayzıt'a ibadet ayını yapacağı gün, "Yurt" güzelce temizlenir. Herkes en sevdiği yemeği yer, bayramlık elbiselerini giyer; bütün bu özenmeler, tanrıça geldiği zaman, bütün yüzleri gülerken görmesi içindir.

Yaz âyini yapılacağı gün, Ak Şaman, gelenler arasından dokuz günahsız genç kızla, dokuz günahsız delikanlı seçer. Delikanlılar sağda, genç kızlar solda olmak üzere, bunları yanyana dizer. Sonra kendisi başlarında olduğu hâlde, küçükçük trampetini elinde tutarak ve ilâhiler söyleyerek ilerler. Genç kızlarla delikanlılar birbirinin elini tutmuş oldukları hâlde onu izlerler. Ve koro hâlinde "Ayhal, Uruy Ayhal" diye bağırırlar. Ak Şaman, dualarının içinde, Ayzıt'a yararlı olan bütün ilâhları ve bütün ruhları sayar. Şaman, güya, bu suretle göğe doğru çıkar ve genç çiftlere oraya gitmek için kılavuzluk eder. Fakat Ayzıt'ın hizmetçileri, ellerinde gümüş kırbaçlarla kapılarda dururlar. Ahlâkı bozulmuş kötü ve tehlikeli olanların girmesini önlerler. Özellikle, namusları lekelenmiş olanları içeriye almazlar. Ayzıt, türkülerde şöyle anlatılır: "Bir hanım ki, yarı uykuda denilecek bir hâlde yatmış ve geniş yüzeyli bir samur postekiye göğsü üzerine çekmiş..", "Kalpağı kulaklarını örtmüş, kurt derisinden çizmeleri kalçalarına kadar çıkmış ve orada sekiz şeritle bağlanmış."

Bir çocuk dünyaya geldiği zaman, Ayzıt lohusanın yanına gelerek, orada üç gün kalır. Bu süre içinde, lohusa, samanla örtülmüş toprak üzerine uzanmış olarak kalmak zorundadır. Üçüncü günden sonra, yıkanarak kendi yatağına uzanır. Bu sırada "yurt" içinde erkeklerin bulunmaması gereklidir. Komşu kadınlarla evin kadınları ateşin yanında kürkten kalpaklar giymiş oldukları hâlde, bir yandan ateşe

tereyağı dökerler; öte yandan, tereyağından yerler, yüzlerine sürerler ve üç kez “in he” diye gürültülü gülüş sesleri çıkarırlar. Bu tören için, üç çanak tereyağı hazırlanmıştır. Biri Ayzıt için, ötekisi ihtiyar hastabakıcı için, üçüncüsü de komşu kadınlar için.

Sonunda bu tören de biter. Etin bütün kalanları yakılmış yahut yenilmiştir. Misafirler çekilirler. İhtiyar kadın, samanı toplar, doğurmanın bütün izlerini kaldırır. Bunları, genellikle, uzakta bir ormana götürerek bir ağacın yüksek dalına asar. Ayzıt da çekilir gider. Çünkü, artık görevi bitmiştir. Babası, ilâhlar soyunun korkunç efendisi “Jezejes”in kendisine emanet bıraktığı ruhu “Orta Dünya”ya koymuştur. Gökteki kâtipler, bu iki ruhun kaderini daha önce “Ay Toyon”un yani gökteki ikinci ilâhın defterlerine eskiden nasıl yazılmışsa, öyle geçirdikleri için bu işin göğe ait törenleri de bitmiş demektir. Fakat bu ruh, bırakıp geldiği yıldızlı dünyayı unutmayacak, ona özleminden vazgeçmeyecek, o ilk vatanın hasretinden kurtulamayacaktır. Seroşevskiy, hikâyesinin sonunda şöyle diyor: “Yakutlar bir ülküye olan eğilimimizi ve ona ulaşmamaktan ileri gelen kederimizi, işte böyle açıklıyorlar.»

Ayzıt, yaz âyininde namusu lekelenmiş olanları sarayına kabul etmediği gibi namussuz kadınlar ne kadar yalvarsalar, ne kadar çok kurbanlar kesseler, onların yanına asla gelmez. Bu iki hareketiyle, herkesten tam bir temizlik ister. İşte bu, eski Türklerde örtünme olmadığı hâlde, namusun çok yüksek değerde olmasının sebebini gösterir.

9

TÜRK AİLESİNİN GELİŞMESİ

Türk ailesi önce “boy”, sonra “sop”, sonra “soy”, daha sonra “baba-soyu aile”, en sonra “evlilik ailesi” şekillerini aldı. Avcılık devrinde ana-soyu boy vardı. Ana-soyu boy bölünerek ana-soyu soylara ayrıldı. Daha sonra, baba-soyu boy ve sop oluşarak ötekilerle birleşti. Bu ailenin bu şekilleri, cemiyetin aşiret hâlinde bulunduğu devirle paraleldir. Gerek

ana-soyu ve gerek baba-soyu soplara da bölünerek soylara ayrıldılar. Bu aile tipi de Tudunluk'la paralellik taşır.

Daha sonra, soylar da bölünerek baba-soylu aileleri meydana getirdi. En sonra, baba-soylu ailelerin bölünmesinden evlilik ailesi meydana geldi. Evlilik ailesi, tam ve gerçek şeklini yeni aile kanunuyla alacaktır.

Görülüyor ki, ailenin gelişimi, gittikçe ilerleme ve yükselme şeklinde oldu. İlk aile olan boy, çok büyüktür. Binlerce insanı içine alır. Sürekli, bir aile dairesi “Merkezî aile” olunca, ondan önceki tip, ikinci derece bölge hâline düşer. Meselâ, sop, merkezî aile olunca; boy, ikinci bölge hâlini alır. Daha sonra, soy, merkezî aile olur. O zaman sop da, ikinci derecede bölge konumuna girer. Daha sonra baba-soylu aile, merkezî bölge olur. O zaman soy da ikinci bölge durumunu alır. Daha sonra, evlilik ailesi, merkezî bölge olur. O zaman baba-soyu aile de ikinci bölge hâlini alır.

Toplumun gelişmesine gelince: O da gittikçe büyümek biçiminde gelişir. Avustralya aşiretlerinde ağırlık merkezi klândır. Kuzey Amerika Hintlilerinde ağırlık merkezi aşirettir.

10

ESKİ TÜRKLERDE NİKÂH

Eski Türklerde, dinî nikâhla eş olan yalnız bir kadın olabildi. Hakanlar sultan yetkisini alınca, yani sulta (otorite) sahibi olunca, birden fazla eşlere sahip olmaya başladılar. Kâşgarlı Mahmud'a göre, eşin üç derecesi vardı:

1. Hatun: Hükümdar sülâlesinden olan eşe Hatun denilirdi. Çünkü, hatun kelimesi, prenses anlamına idi. Hatunlar birkaç tane olursa, bunların bir tanesi melike yerinde bulunurdu. Buna “Türkân” [Terken] yahut “Türkân Hatun” denilirdi. Tabii bu, bütün öteki karıların üstünde idi.

2. Konçuy: Çin prenseslerinden olan eşe Konçuy derlirdi. Konçuy, Çince prenses demektir. Her Türk Hakanı, bir konçuy'a sahip olmaya çalıştığından, zamanla konçuy

kelimesi karı mânâsını aldı. Orhun Kitabesinde konçuy'un eş mânâsına geldiğini görüyoruz.

3. Kuma: Türk ve Çin sülâlelerinin dışardan alınan eşleridir. Bunların evlâtları, kendi analarına “anne” diyemezler, “teyze” diyebilirler. Yalnız “hatun”a, anne derler. Hatunlar birkaç tane olup da, Türkân Hatun varsa, ona “anne” diye hitap ederlerdi. Kumaların oğulları, babalarının mallarına mirasçı olmadıkları gibi, başbuğ da olamazlardı.

Eski Türklerde olduğu gibi, şimdiki Çin aşîretinde de, bakire, bâkirle; dul dulla evlenir. Aynı zamanda genç gençle, ihtiyar da ihtiyarla evlenebilir.

BEŞİNCİ KİTAP

İSLÂMİYET'TEN ÖNCE TÜRK EKONOMİSİ

Ekonomik hayat, dört dönemden meydana gelir. Bunlar şunlardır:

1. Servet'in üretilmesi
2. Servet'in kullanılması
3. Servet'in bölüşülmesi.
4. Servet'in tüketilmesi

ESKİ TÜRKLERDE ÜRETİM YOLLARI

Eski Türklerde, ekonomik üretim çalışmaları, dar bir alana sıkışmamıştı. Bunlar, üretim açısından dört ekonomik tipe ayrılmışlardı:

1. Avcı Türkler.
2. Sürü sahibi Türkler.
3. Çiftçi Türkler.
4. Sanatkâr Türkler.

İşte konuya yüzeysel bakanlara göre, Eski Türkler, yalnız bu işlerle uğraşırlardı. Oysa, Türk'ün ekonomik hayatını geçirmek üzere olduğu hayat, "boy" tipinden, küçük İl'e küçük il'den orta İl'e orta İl'den büyük İl'e kadar çıkabilirdi. Türk devleti de, ekonomik unsurlardan olan "potlaç" kurumu sayesinde Tudunluk'tan Yabguluk'a, Tabguluk'tarı Hakanlığa, Hakanlık'tan İlhanlık'a kadar yükselebilirdi.

"Göç!" sesi ve göçler: Eski Türklerin, eski vatanlarını, eski yuvalarını, eski ülkelerini, eski yurtlarını bırakıp, yeni bir ülkeyi, yeni vatan tutmaları için mitolojik ve destansı bir biçimde Yer-su'larının ağzından "Göç, göç, göç!" şeklindeki sesi işitmeleri yeterliydi. Yer-sular, aşiretlerini ve illerini savaşa soktukları gibi, büyük göçlere de yöneltirlerdi. Dokuz Oğuzları eskiden "Kamlançu" ülkesinden "Turfan" ülkesine gönderen de yer-suların bir "göç" sesinden başka birşey

değildi. Avrupa tarihçilerinin anlattıklarına göre, Asyalı eski bir kavimde, önünde köpeğe benzeyen bir hayvanın “Göç, göç, göç!” diye bağırarak batıya doğru yürümesiyle, büyük bir göç meydana gelmişti. Burada “Yer-su”, başkalaşım değişen bir totemden başka birşey değildir. Bu totem, Yer-su'nun yerini tutmuş ve çok büyük bir göçü, küçük bir kelime ile meydana getirmiştir. Cengiz Han'la, Timur ve torunları, bazen, savaşta en başarılı bulundukları anlarda, savaş bittikten sonra geri dönerlerdi. Sebebi başkalarınca bilinmeyen bu esrarengiz geri çekilmeler ya rüyada görülmüş durumlardan yahut uyanırken görülmüş hayal görmeler ve diğer olaylardan etkilenmiştir. Eski Türkler, mânevî değerlere çok inanırlardı.

1

ESKİ TÜRKLERDE AVCILIK

Avcı Türkler: Ebûlgazi Bahadır Han, Dokuz Oğuzların yalnız avcılıkla yaşayanlarından söz ederken, diyor ki: “Bu il içinde, bir baba kızını azarlamak istediği zaman, ‘Seni sürü sahibi bir kocaya vereceğim. Orada sürülerini sağacaksın ve koyun, keçi gibi hayvanların etini yiyeceksin’ diye tehdit edermiş.”

Câmiüttevârih'te de “Uryankit” adlı bir il'den söz edilir. Uryankit, “orman adamı” demekmiş. Bunlar da ormanlarda avcılıkla yaşarlarmış. Ebûlgazi'nin Dokuz Oğuzlar hakkında söylediği sözleri, Câmiüt-tevârih de Uryankitler hakkında söylüyor.

Bu iki il'de de, bazı kızların yapılan tehdide inanarak, korkularından intihar ettikleri olurmuş.

Bu iki hikâye, bize, avcılarının kendi hayatlarından memnun olduklarını, sürü sahiplerinde “potlaç” yolu ile meydana gelen otoriteden hoşnut olmadıklarını gösterir.

Avcılık, sahibine bir servet getirmezdi. Bu sebeple, avcı illerde potlaç da yapılamazdı. O hâlde, avcı iller, devamlı eşitlikçi, demokrat ve cumhuriyetçi kalırdı. Kadınların hakları

da böyle cemiyetlerde yüksek olurdu. Bundan başka, bu iki hikâye, bize, avcı kavimlerin de yaşayışlarından memnun olduklarını gösteriyor. Çünkü, bunlar her gün, lezzetli av etleri yerlerdi; av pöstekilerinden, derilerinden, kuş tüylerinden güzel kürkler, elbiseler, kalpaklar, çizmeler ve altlarına sermek, üstlerine örtünmek için kullandıkları pöstekilerle başlarına güzel serpuşlar (başlık) yaparlardı. Bunlar zengin olmadıkları için hükümdarlar bunları egemenlikleri altına almak için üzerlerine askerler göndermezlerdi. Bu sebeple, ormanlarında hür ve bağımsız kalırlardı. Avcı kızların, bu yaşayışı, çoban ve sürü sahibi olanların hayatına tercih etmeleri, hürriyet ve bağımsızlığın en büyük ülküler olmasındandır. Hiçbir ülkü, bu iki ülkü kadar değerli değildir.

Bundan başka, bu avcı Türkler, avcılıkla ele geçirdikleri değerli pöstekileri, derileri, kuş tüylerini, sürü sahibi, çiftçi ve sanatkar kavimlerin ürünleri ile değiş tokuş ederlerdi.

Avcılar, her şeyden önce iyi silâhlara ve özellikle iyi oklara muhtaçtı. Mete'nin icat ettiği ısıklı çalan oklar, son derece gelişmişti. Zaten, Oğuz kelimesi tahlil edilince "Ok+öz" durumu meydana çıkar ki, bunun anlamı "Oklar Aşireti" yahut "Ok Erleri" demektir. Bir başka anlamı da, "Okçular yahut okçu aşiretler"dir. Mete'nin icat ettiği oklar, çok gelişmiş silâhlardı. Bunlar sayesinde, büyük bir Türk İlhanlığı meydana getirildi.

Oğuzların adından anlaşılıyor ki, Ongun= totem"lerinden biri ok'tur. İkinci Ongunları Tibet öküzü yani "yak"tır. Bu ok, Mete'nin icat ettiği ok'tur. Bundan anlaşılıyor ki, teşkilât ve totem yönünden Kunları taklit eden Oğuzların, Mete zamanındaki "Kunlar"ın devamları ve onların torunları, kalıntıları olduğuna karar verilebilir.

Dinî avlar: Eski Türklerin, en çok özen gösterdikleri avlar dinî avlardır.

Küçük İl'de, dört yönün totemlerine ve merkezin totemine, aynı türden totem kurban etmek lâzımdı:

1. Doğunun totemi: Koyun
2. Güneyin totemi: Kuş
3. Batının totemi: Köpek

4. Kuzeyin totemi: Domuz

5. Merkezin totemi: Tibet öküzü.

Bu totemler, Tsin dininin totemleridir. Tsin Türkleri, yılda beş kez, mevsimlerinde, dinî ortaklık için bu totemlere sürgün avları yaparlardı. Bunlar için ortaklaşa büyük sofralar kurulur, boy yahut il halkı bir araya gelip yerlerdi. Orta il de, Kun ilinin devamıydı. Kunların devamı olan Oğuzlarda da, altılı düzeni ve altı adet avcı kuştan ibaret olan altı totemiyle, merkeze ait Tibet öküzünden ibaret olan genel totemi görüyoruz. Tibet öküzüne “sığır” adı verildiği için eski Türkler sürgün avlarına da “sığır” derlerdi.

Sürgün avına değer vermek, uzak doğu medeniyeti dönemine özgü değildi. Selçukluların, Osmanlıların, Cengizlilerin, Timurluların, Akkoyunluların devletlerinde, sarayın çok güzel avcı ve okçu teşkilâtları vardı.

Kâşgarlı Mahmud diyor ki: “Okçuluk, eski Türklerde ve özellikle genç Tiginler arasında çok gelişmişti. Genç Tiginler at üzerinde, oku, hem ileri hem geri atabilirlerdi.”

Avcı kuşlar: Avcılıkta, avcı kuşlara da büyük ihtiyaç vardı. Avcı kuşlar, av kuşlarından yetiştirirdi. Oğuzların orgunlarının beşi, tanınmış av kuşlarıydı: Şahin, kartal, tavşancıl, sungur, çağrı.

Bunlar bize, Oğuzların kullandıkları en ünlü av kuşlarını bildirir. Altuncısı “üç kuş”tur. Salur Han’a ait olan bunlar da, Oğuzların av kuşlarından üç tanesidir. Fakat adları verilmemiştir.

Câmiütttevârih diyor ki: Bunlar, altı bölüğün yahut bunların dörder dörder bölündükleri yirmi dört boyun “ongunları” idi. Ongun, totem demekti. Totemler gibi, ongunlara da ok atılamazdı. Bunlar, saygı gereği öldürülemez ve etleri yenilemezdi. Fakat herkes tarafından değil, altı bölük arasında, yalnız ait olduğu “bölük” tarafından. Yahut bu bölüğün bölündüğü “dört boy” tarafından, saygı gereği ok atılamaz, öldürülemez ve eti yenilemezdi. Bunlar; orta il’den olan Oğuzların gerçek totemleriydi.

Millî lejandlardaki geleneksel icatlar ve keşifler:

a. Oğuz şeceresinin (soy kütüğü) başında, geleneksel bir

“Ata” görüyoruz. Bu Ata’nın ismi, adını bütün Türklere vermiş olan “Türk Han”dır. Geleneğe göre bu Ata, ilk önce “çadır”ı icat etmiş. Bu haber, bize, tarihî ve belgeli bir bilgi vermez. Bundan çıkarabileceğimiz efsânevî mânâlardan birincisi, çadırın icadının çok eski olmasıdır. İkincisi, çadırın bir efsâneyle bağlı olmasından dolayı, bir tür saygıdeğerlik kazanmış olmasıydı.

b. Türk Han’ın büyük oğlu olup yerine geçen “Tutuk”, bir gün bir geyik avladı. Geyiği kesip pişirirken, etin bir parçası yere düştü. Tutuk et piştikten sonra, yere düşen parçanın daha lezzetli olduğunu görünce, etler o toprağa sürüldükten sonra pişirilirse lezzetinin artacağını ilân etti. Bu suretle “tuz” keşfedilmiş oldu.

Geyik kelimesi, eski Türklerde, bütün “dört ayaklı av hayvanları”nı kapsardı. Eski Türkler, bizim geyik dediğimiz hayvanın dişisine “bağış”, erkeğine “buğu” derlerdi. Bu sebeple, eski kitaplarda, geyik kelimesini görürsek, av hayvanı anlamına almalıyız.

Türk ülkelerinde sürülerle ceylânlara, “yabanî at”lara, parsılara, vadilerde ve göl yalılarında geyiklere, kuğu kuşlarına, Pamir’in en alçak yaylalarında “yak”lara, Tibet’ten gelme, boynuzları burmalı “argalı” denen koyunlara çokça rastlanır.

2

SÜRÜ SAHİBİ TÜRKLER

Sürü sahipliği: Türklerin en büyük bölümü, sürülerle geçinirlerdi. Sürüleri, koyun, keçi, at, deve, öküz sürüleriydi. Dede Korkut kitabına göre, koyun sürülerine “Ağayıl=Ağıl”, at sürülerine “ılgı”, deve sürülerine “kaytaban” derlerdi. Bugün de, güney illerimizde, öküz ve inek sürülerine “nahır (nahar)” derler. Bu sürüler, onlara her gün, taze süt, kaymak, tereyağı, yoğurt, peynir, kıymız, kımrın, tarasun (bir tür içki) gibi güzel gıdaları ve içkileri verirdi. Sürülerin derisinden debbağlık, saraçlık, çizmecilik, ayakkabıcılık sanatları doğmuştu.

Bundan başka, eyerler vesaire yapıldı. Sürü hayvanlarının pöstekilerinden kalpaklar, kürkler, kaftanlar yapıldı. Yün ve yapağlarından keçeler, kilimler, sicimler, halılar, çadırlar dokunurdu. Her türlü derilerinden ve pöstekilerinden gayet güzel elbiseler yapıldı.

Sürü hayvanlarının kemiklerinden de birçok şeyler yapıldı: Meselâ, devenin ayağını yere bastığı ayak kemiğinden kımız içmek için bardak yapıldı. İranlılar, bu ayak kelimesini alarak “Ayağ bâde” tamlamasını “bardak” mânâsına kullandılar. Öküzün sak (baldır, incik) kemiğinden de, yine içine kımız koymak için sürâhiler yaptılar.

Bu sürüler, göç zamanında da, yük, binek, araba hayvanları olarak kullanılırdı. Eski Türklerde, kadın ve çocuk da, erkekleri ve babaları kadar binici idiler. Kâşgarlı Mahmud, bize bir atalar sözü anlatıyor: “Türkün atı, kanadıdır.”

Bu atasözü, Türkleri uçan kuşlara benzetiyor. Bu kuşlara kanatlar gerekti. Bu kanatlar ne olabilirdi? Türklere kanat veren, onu doğudan batıya, kuzeyden güneye uçuran cevval atlar değil miydi? O hâlde, yukarıdaki atalar sözü, gerçekten pek uygundur.

Eski Türklerde, kadınlar ve çocuklar da, kocaları ve babaları kadar biniciydiler. Bundan başka, üstü kapalı büyük arabalar da, yürüyen evlerinden ibaretti.

Türk obası, akşam üstü bir yere kondu mu, yürüyen evler, aralarında sokaklar meydana getirecek şekilde dizilirdi. “Oba” bir klân değil de bir “boy”dan ibaretse, o zaman arabaların arasında, satıcı arabalardan bir çarşı meydana getirilirdi. Oba, bir boy değil de, bir il’sse, o zaman konulan yer gerçekten bir “yürüyen şehir” olurdu. Bu şehrin çarşısındaki bir sokak da, bu îmalâthanelere ayrılırdı.

Türk’ün yürüyen şehri, ilkbaharın arkasına düşerdi. İlk bahar, yeşil çemenleriyle, taze otlarıyla, mavi, pembe, mor, sarı, beyaz, eflâun renkli çiçekleri ile nereye giderse, Türk’ün yürüyen şehri de oraya doğru giderdi. Türklük, tazeliği, güzelliği önüne katmıştı. Yazın yaylakta, kışın kışlakta hep aynı yolu izlerdi. Bir yerde oturanlar, bir gün yanlarında yeni bir şehrin meydana geldiğini görürlerdi. Fakat beş on gün sonra, bir sabah uyanınca, komşu olan şehrin yerinde yeller estiğini de görürlerdi.

3

ÇİFTÇİLİK

Çin tarihlerinin verilerine göre eski Türkler, göçebe olmakla birlikte, her birinin ayrıca bir parça toprağı da vardı.

“Yurt” kelimesi, Araplardaki “dâr” kelimesi gibi, kışın kışlakta her ailenin çadır kurduğu belli yerin adıdır. Her ailenin, kışlakta özel ve değişmez bir yurdu vardı. Türkler, batıya geldikten sonra da “eski yurt”u unutmamışlardır.

Türkistan’dan gelen Türk illeri, orada çevresinde dolaştıkları “Ankara”, “Yeşilirmak”, “Seyhan= Seyhun”, “Ceyhan= Ceyhun” ırmaklarını Anadolu’ya getirdiler. Dağlardan da, bin kışlağa bedel “Bingöl”ü, Karacuk dağına karşılık “Kara-cadağ”ı getirdiler.

Yalnız, Musul’daki “Karacuk” dağının adı olduğu gibi sürdürüldü.

Çinlilerin anlattıklarına göre, Türkler eskiden beri buğday, arpa, pirinç, darı, mısır ekerlerdi. Asma, elma, dut fidanları yetiştirirlerdi. Toprağı sulamak için, pek çok arklar açmışlardı. Kâşgarlı Mahmud’a göre, ark kelimesi öz Türkçe olup, “mecra” anlamındadır. Bu kelimeyi Arapça “hark” kelimesinden türetmek, eski Arapçılığın bir sonucudur.

Eski Türkler, çiftçilik yapmaya muhtaçtılar. Çünkü ek-mek yapmak için buğdaya, hayvanlara yem olmak üzere arpa ile mısır’a, kımıza katarak “tarasun” adlı bir tür içki yapmak için de darıya muhtaçtılar. Yemişleri çok sevdiklerinden asma, erik, elma, dut fidanları yetiştirirlerdi.

4

SANAYİ

Türk zanaatları: Eski Türklerde demircilik, silâhçılık, özellikle okçuluk ve kuyumculuk çok ileri gitmişti. Bunlardan başka, gürz, mızrak, harbe (kısa mızrak, süngü), kama,

kalkan gibi silâhları da vardı. Bunların hepsini yapmak gerekliydi.

Bu silâhlardan “ok”, Mete’nin yani Oğuz Han’ın kutsal bir yadigâr (bir kimseyi hatırlatacak şey)ıydı. Zaten, Oğuzlarda il’in adı ok olduğundan, milletin genel totemiydi.

Eski Türklerde demircilik “kutlu” bir zanaattı. Kut kelimesi “mana” kelimesiyle aynıdır. Mana sahibi olan bir adam yahut bir şey, ulu, kutsallık sahibi olurdu. Bu kut sayesinde, dokuz atası demirci olan bir adam, “kam” yani “şaman” olurdu.

Moğollar, demirciye “darhan” derlerdi ki, “tarhan” demektir. Bu ad da, bize, demircilerin tarhanlar ve kamlar (şamanlar) gibi, kutlu olduklarını gösterir.

Oğuzlarla Gök Türkleri ve bağımlılarını dört yüz yıl esir kaldıkları yer olan “Ergenekon”dan kurtaran da, bir demircidir. Bu durum da, demircinin kutlu olduğunu ve şamanlık gücüne sahip bulunduğunu gösterir. Bu şamanın kişisel bir totemi de vardır ki, Moğolca adı “Börte Şane” Türkçesi “Bozkurt”tur.

Dedelerimizi Ergenekon’dan çıkaran bu milli kahraman, kut’larını bir yandan demircilikten, diğer yandan şamanlıktan ve şamanlığın totemi olan Bozkurt’tan almıştı. O sayededir ki, bizi geleneğe göre, dört yanı geçilmez, her yanı sihir tılsımlarıyla bağlanmış olan Ergenekon gibi bir hapishaneden kurtarabildi. Ergenekon’a, yalnız bir çift Tiginle bir çift Katun kaçıp girmeyi başarmışlardı. (Tigin, prens anlamıdır. Katun da prenses demektir. Hatun kelimesi katun’dan, kadın kelimesi de hatun’dan doğmuştur. Görülüyor ki, kelimeler gibi, mânâları da değişmiştir.) Bunlar, yanlarına her hayvandan birer çift alabilmişlerdi. Ekip yetiştirilecek bitkileri, sebzeleri ve ağaçları da Ergenekon’da bulmuşlardı.

Ergenekon’daki bu kalabalığın ekonomik yaşayış üzerine etkilerinden, orijinal bir hayat doğmuştu. Burası, topluluk hâlinde girilmiş, büyük bir “Robenson” adasıydı.

Bu adaya, katliâmdan (toplu öldürmeler) kurtulmak için, İlhan sülâlesinden “Kayan ve Nüküz” adlı prenslerle, onların nişanlıları olan iki kız, can atabilmişlerdi. Bunlar, Ergenekon’da nişanlılarıyla evlendiler. Her türden birer çift

gelen hayvanlar da, çift çift birleşerek, Ergenekon içinde git-tikçe çoğalan bir insan ve hayvan kalabalığı meydana getir-diler. Ergenekon'da eskiden beri var olan bitkiler de, kendi-lüklerinden çoğaldılar.

Ergenekon'dan nasıl çıkıldı?: Kutlarını, aşağıda anlatı-lacak yedi manevî kaynaktan alan “Tümene” adlı bir başbuğ, yeni bir İlhanlık kurarak “Avar” İlhanlığının yerine geçti. Tümene, şu yedi kut'a sahipti:

1. Demircilikten,
2. Kamlıktan yani Şamanlıktan,
3. Kunların “koyun” totemini yenerek, onu egemenliği altına alan “Bozkurt” adlı toteminden,
4. Toplumbilimcilerce “potlaç” adı verilen şöenlerde elde ettiği kişisel totemlerden,
5. Bu kişisel totemlerle birlikte gelen kişisel egemenlik-lerden,
6. On beş Töleş illerinin bütünü olan büyük topluluğu savaşta yenmesinden,
7. İlhanlığa sahip bulunan ve bütün Türk boylarına, illerine, hakanlarına egemen olan Avar ordusunu bir ham-lede tepeleyip yok etmesinden, yedi türlü kut'a sahip oldu.

Bu kutların her biri, sahibine insanüstü güçler ve kut-sallık veren ışıklı bir kaynaktı. İşte, Kunlardan sonra, dört yüz yıl İlhanlık tahtında kalıp bütün Türkleri egemenliği altında esir gibi kullanan “Cücen [Juan-Juan] Avarlarının İlhanlığı” bu şekilde sonuçlandı.

Demir âyini ve kurt sembolü: İlhan, her yıl belli bir günde demir âyini yapardı. Demir parçası akkor hâline ge-linceye kadar ocakta ısıtılırdı. Demir, bu hâle geldikten son-ra İlhan'a ait “Altun örs”ün üzerine konulurdu. İlhan, altun çekici alarak, bunun üstüne vururdu. Bundan sonra koşu-lar, toylar, şöenler yapılırdı.

Sınırdaki demir âyini: Demir âyini, bir de ülke sınırda yapılırdı. Ülkeye dışardan girmek isteyen bir yabancı elçi, bu âyini yapmadan giremezdi. Âyin şöyle idi: “Bir demir parçası ateşte eriyecek dereceye getirilirdi. Sonra, ülkeye girmek isteyen yabancı elçi, tüccar veya sanatkâr, sınırı geçmeden

önce, bu demir parçası sınırların kesiştiği noktaya konulurdu. Yabancı kişi, bu demir parçasını üzerinden atlayarak, öteki ülkeden ülkemize geçerci.

Bu âyinden maksat, ülkemize gelmek isteyen bir adamın, büyülenmiş, sihirilenmiş, tılsımlı bir kimse olması ihtimaline karşı, akkor hâlindeki demir parçası üzerinden atlamasıyla, büyülerin, sihirlerin ve tılsımların bozulması ve te-sirsiz bırakılmasıdır.

O zaman yabancıların dinine sihir nazarıyla bakılıyordu. Ve her şeyden önce, yabancıların sihirbazlığından ve büyü-cülüğünden korkuluyordu. Bir mızrağın tepesine, altından bir kurt başı asılır ve bu dinî sembolle düşmanların bütün büyülerini yenilirdi.

5

ÜRETİMİN DÖRT DERECESESİ

Üretimin dört merhalesi: Üretim de, Türk gelişmesinin aşamalarına bağlı idi. Eski Türkler, siyasi hayatta dört dönemden geçtiler. Ekonomik üretimin de bu dört derece ile paralel dört aşaması vardı:

1. Kendi başına yaşayan bağımsız boylar dönemi.
2. Kendi başına yaşayan bağımsız iller dönemi.
3. Kendi başına yaşayan bağımsız hakanlıklar dönemi.
4. Bu aşamaların hepsini toplayan İlhanlıklar dönemi.

Boy aşaması: Bağımsız özler yahut onların yerine ger-miş olan bağımsız boylar aşamasında, ekonomik yapı da “öz” yahut “boy”du. Bu aşamada özellikle, avcılıkla akıncılığa çok önem verilirdi.

Bu aşamada, aile de, “sop=klân” ile “soy=parentele”den ibaretti. Soya “cognat” adı da verilir. Almanlar “zippe” derler. Bu tür aile “asabe=agnat”den çok farklıdır. Fransızcada “La parentele” de derler. Asabede, yalnız eli silâh tutan kardeş-ler, amcaoğulları, kardeş çocukları ile baba, dede ve amcalar vardır. Yani, asabe, yalnız erkek yönünden olan akrabalar-

dan oluşurdu. Asabenin karşıtı zevi'l-erham'dır (kadın tarafından akraba), yalnız kadın yönünden olan akrabalardır³² Soyda ise birbirine tamamiyle eşit olmak üzere bütün asabelerle, bütün zevi-erham bulunur. Görülüyor ki, soy da, sop gibi cumhuri ve demokratik ailelerin anasıdır. Bugünkü Avrupa ailesini oluşturan “boy, sop, soy” aşamalarını geçtikten sonra, baba-soylu aile (La famille conjugale) aşamasını da geride bırakarak ulaşacağımız “evlilik ailesi”dir. Evlilik ailesi, karı ve koca ile evde kalan çocuklardan ibarettir. Ailenin hem en küçüğü hem de en son derecesi budur. Aile, bundan daha çok küçülemez, iki kişiden daha küçük cemiyyet olamaz.

Görülüyor ki, cemiyyetin sosyolojik çemberi büyüdükçe, ailenin toplumsal çemberi küçülüyor. Cemiyyet, aşiretten ve kabileden ibaretken, aile de boydan ve soptan ibaretti. Cemiyyet, küçük il ve orta il derecelerine inince, aile de, soy durumuna düştü. Cemiyyet, büyük il ve en büyük il derecelerine çıkınca, aile de, baba-soyu aile düzeyine yükselecektir.

Cemiyyet, hakanlık ve ilhanlık derecelerine yükselince, aile de evlilik ailesine yaklaşacaktır. Çünkü, evlilik ailesi, ancak bugün meydana gelebilmiştir. Eski Türklerdeki aile, evlilik ailesine benzerse de, onun tam ve gerçek şekli değildir.

Bağımsız boy döneminde avcılık: Bağımsız boy döneminde, klânlar, iki amaç için ava giderlerdi: Birincisi, yılda bir kez kutsal totemlerini avlamak gerekti. Bu av, âyin niteliğinde ve kutsal bir avdı. Bu avdan sonra, toy ve bayram yapılırdı.

İkincisi, sadece ekonomik gaye ile yapılırdı. Avcılar, av etleriyle beslenirler; derilerinden, pöstekilerinden elbise, kalpak, çizme, eyer takımı, çadır ve sergi yaparlardı.

Bağımsız boyda egemenlik: “Bağımsız boy” devrinde, boyun egemen bir başkanı yoktu. Totem, henüz potlaç sonucu başkan tarafından kendi adına zorla ele geçirilmemişti. Totem, boyun öz malıydı. Boy, cumhuriyetçi ve demokrattı. Tudun, belirli zamanlarda âyin yöneten bir ruhanî başkandı.

³² Geniş bilgi için Z. Gökalp'ın Türk Ahlakı (Bilgeoğuz Yay.) adlı eserine bakılabilir.

Tudunların siyasal ve ekonomik niteliği yoktu. Boyun toplumsal egemenliği bu Tudun tarafından zorla alınmamıştı. Egemenlik başkana değil, boya aitti. İşte bu devrin avcılığı da kendine özgü idi.

Bu dönemdeki avcılık, daha büyük bir önem taşıyordu. Çünkü, avcılık, totemizme de bağlı idi. Bu zamanda, yapılabilecek işler, avcılık, sürü beslemek ve akın yapmaktan ibaretti. Boyun yer-su'su ve totemi de, boyun fertlerine bu gibi işleri emrederdi.

"Teke" boyunda "Han"ın hiçbir otoritesi yoktur. Hatta, aylık ve ödeneği bile yoktur. Fakat "Serdar" adlı tabii kumandanlar vardır ki, mızrağın tepesine bir bayrak asarak çadırın önüne diker. Bu simge, akına gidileceğine işaretler. Bu davete birçokları hemen koşarlar.

İl aşaması: İl aşamasını, Dede Korkut Kitabında görürüz. İl aşaması, birtakım savurganca ziyafetlerde belirir. Bunların en ünlüleri dörttür: Yağma, şölen, toy ve düğündür. Eski zamandan beri, Oğuzlar ilinde, potlaç denilen kurum yerleşmiş ve toplumsal egemenliği kişisel egemenlik biçimine dönüştürmüştü. Potlaç genelleşmişti. Türkçede, buna "evini yağmalatmak" derlerdi. Potlaç sonucu Salur Kazan, önce kendi boyunun ongunu olan üç kuşu, sonra da kendi ilinde kendi boyunu ele geçirmişti. İkinci olarak, kendi kolu olan sol kolun "Üç Ok" ongununu, daha sonra sağ kola ait "Boz Ok" ongununu kendine mal etmiştir. En sonunda, Üç Ok ile Boz Ok totemlerini içine alan genel "ok" totemine sahip olmuştur. Oğuz ili ve kolları şöyle tahlil edilebilir:

"Boz Ok+Üç Ok=Ok"

Zaten Oğuz kelimesi analiz edilince:

"Ok+Öz=Oğuz" bileşiği ortaya çıkar.

Üretimin incelenmesinden çıkarılan sonuçlara göre, siyasal ve ekonomik gelişmelerin il aşamasında, yalnız ekonomik ihtiyaçları karşılamak için servet biriktirmeye çalışılmazdı. Bu dönemde, her ferdin, yücelik ve şerefi, yaptığı savurganca ziyafetlerle; potlaç için, karısından başka her nesi varsa, senede bir kere yağmalatmakla ortaya çıkardı.

Kişisel egemenlik, böyle meydana gelmişti. Saf "ongunculuk=totemcilik" aşamasında, ongun gibi egemenlik de

toplumsal vicdana aitti. Ongun, henüz kişiselleşmediği için egemenlik de kişiselleşmemiştir.

Evini yağmalatmak, bir tür meydan okumaktı. Ziyafete gelip de yağmaya katılanlardan biri, daha büyük bir yağma ziyafeti yaparak ilk ziyafet sahibini yenilgiye uğratabilirse, o zaman, ongun ve kişisel egemenlik ona geçmiş olurdu. Fakat bu karşılığı daha parlak, daha çok masraflı bir biçimde yapamayan davetliler, ongunlarının ve kişisel egemenliklerinin ziyafet sahibi tarafından zorla ele geçirilmesine razı olmaktan başka bir şey yapamazlardı.

Bu yağma ziyafetleri, bir tür sözleşme niteliğinde idi. Fransız sosyologlarından Davy'ye³³ göre, bu sözleşmenin kişisel egemenliğin ve şahsî hukukun kaynakları bu potlaçlardan ibarettir.

Eski Oğuz illerinde, yücelik ve onurun yüksek derecesi, bir beyin her nesi varsa, bütün İç-Oğuz ve Dış-Oğuz'la birlikte yemesi hâlinde sürerdi. Dede Korkut'un dediği gibi: "Er, malına kıymadıkça, adı çıkmazdı" (sayfa, 3).

Eski Oğuzlarda, Salur Kazan, diğer yirmi dört beyden farksızdı. Şu kadar ki, bu, her yıl evini yağmalatırdı. Böylece Salur Kazan, önce kendi kabilesi olan "Salur" boyunun "üç kuş" totemiyle, söküük'ünü, tamgasını, hep kendi adına geçirirdi. Ondan sonra, kendi kolunun ongunu olan "Üç Ok"u, daha sonra karşiki kola, yani sağ kola ait olan "Boz Ok"u ve en sonra, tüm Oğuz il'inin sembolü olan "ok" ongununu, Tibet öküzünü ve diğer simgeleri birer birer elde etti. Böylece, Oğuz İl'i içinde, üç yüz altmış yiğit sahibi bir Beylerbeyi oldu. Otoritesi, Hanlar Hanı olan Bayındır Han'ı geçti. Dede Korkut kitabında, egemenliğin, özellikle kişisel egemenliğin tümüyle Salur Kazan'da olduğunu görüyoruz.

Potlaçtan dolayı Dış-Oğuz'un İç-Oğuz'a karşı isyanı: Üç Ok, Boz Ok yığınak olsa, Kazan evini yağmalatırdı. Kazan, yine evini yağmalattı. Ama, Dış-Oğuz yağmada bulunmadı. Yalnız İç-Oğuz yağmaladı. Ne zaman, Kazan evini yağmalatsa, karısının elini alır, dışarı çıkardı. Ondan sonra, ne var ne yok hepsini yağmalarlardı.

³³ George Davy (1883-?). Fransız filozof ve toplumbilimcisi.

Dış-Oğuz Beylerinden Uruz, Emen ve kalan beyler bunu işittiler. Dediler ki:

— Bak, bak! Şimdiye kadar Kazan'ın evini beraber yağmalardık. Şimdi neden beraber olmadık?

Sözbirliği edip bütün Dış-Oğuz Beyleri Kazan'a gelmediler. Düşmanlık ettiler.

“Kalbaş” derler bir kişi vardı. Kazan ona sordu:

— Bre Kalbaş! Bu Dış-Oğuz Beyleri dayımla beraber her zaman bana gelirlerdi. Şimdi niçin gelmediler? Düşmanlık gösterdiler?

Kalbaş, dedi ki:

— Bilmez misin niçin gelmediler? Bu kez evini yağmalattığın zaman, Dış-Oğuzlar beraber bulunmadılar, sebep odur (sayfa, 165).

Kazan — Bize düşmanlık ediyorlar öyle mi?

Kalbaş — Han'ım! Ben gideyim, onların dostluğunu, düşmanlığını anlayayım.

Kazan — Sen bilirsin!

Kalbaş birkaç adamla, Kazan'ın dayısı Uruz'un evine geldi. Uruz da, altın günlüğünü dikmişti. Oğullarıyla oturmuştu. Kalbaş gelip Uruz'a selâm verdi. Dedi ki:

Kalbaş — Kazan bunlu oldu. Elbette Dayım Uruz bana gelsin dedi. Kara başım bunlandı, üzerime yağı geldi. Develeri, karakoç atlarını alıp gittiler. Kaza benzer kızımız, gelinimiz felâkete uğradılar. Benim kara başıma, gör neler geldi; dayım gelsin.

Uruz — Bre Kalbaş! O zaman ki, Üç Ok'la Boz Ok yığınak olurlardı. Kazan o zaman, evini yağma ettirirdi. Bu kez suçumuz neydi ki, biz Boz Ok'lar yağmada beraber bulunmadık. Daima Kazan'ın başına belâlar gelsin. Biz Kazan'a düşmanız. İyi bilsin.

Kalbaş— Kazan'ın başına hiçbir felâket gelmedi. Kazan Han ayağa kalktı. Aladağ'da çadırını ve otağını dikti. Üç yüz altmış alp onlar yanına yığınak oldu. Yemek, içmek arasında, beyler seni andı. Üstümüze yağı (düşman) gelmedi. Ben, senin dostluğunu, düşmanlığını sınamaya geldim. Kazan'a düşman imişsin, anladım.

Kalbaş kalktı, “hoş kal” diyip gitti. Uruz, çok üzüldü. Dış-Oğuz Beylerine adam saldı: “Emen gelsin. Alp Rüstem gelsin. Dönebilmez Dölek Ören gelsin. Geri kalan Boz Ok Beyleri hep gelsinler” dedi.

Dış-Oğuz Beyleri hep yığınak oldu. Uruz alabargâh otağlarını hep düze dikti. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. Dış Oğuz Beylerine ağırlık edip topladı. “Ben sizi niçin çağırdım, bilir misiniz?” dedi.

Onlar: “Bilmeyiz!” dediler.

Uruz dedi ki: “Kazan bize Kalbaş’ı göndermiş İl’im, günüm çapula uğradı. Kara başıma felâket geldi. Dayım Uruz bana gelsin, demiş. Kalbaş’a dedim ki: O zaman ki, Kazan evini yağmalatırdı. Dış-Oğuz Beyleri, beraber yağmalarlardı. Beyler gelir, Kazan’ı selâmlarlar, giderlerdi”

Emen dedi: “Ya sen ne cevap verdin?”

Uruz dedi ki: “Biz Kazan’a düşmanız, dedim”

Emen dedi: “İyi demişsin!”

Uruz dedi: “Beyler! Ya siz ne dersiniz?”

Beyler dediler: “Ne diyelim! Madem ki sen Kazan’a düşman oldun biz de düşmanız.” dediler.

Uruz, araya Mushaf getirdi. Hep beyler, el vurup and içtiler: “Senin dostuna dost, düşmanına düşmanız” dediler.

Uruz cümlesini hil’atledi (sayfa, 165-167).

Bu sözlerden anlaşılıyor ki, eski Türklerin zengin olmak istemeleri, yalnız kişisel ihtiyaçlarının karşılanması için değildi. Onlar, yağma ziyafetleri yapmasalar evlerini bütün Oğuzlara yağmalatmasalar, ne kişisel egemenlik kazanabilirlerdi, ne de onu koruyup sürmeyi başarabilirlerdi.

Salur Kazan, yılda bir kez, hem Üç Ok, hem de Boz Ok kolları hazırken, evini yağmalatırdı. Bu sayededir ki, bütün Oğuzlar, onun kişisel egemenliğine isteyerek boyun eğiyorlardı.

Ne zaman ki, bir gün, Boz Oklar yokken, Salur Kazan evini yağmalattı. Yağma ziyafetinde yalnız Üç Oklar bulunuyorlardı. O zaman, Boz Oklar yağma ziyafetinde bulunmadıklarından dolayı, topluca isyan ettiler. Demek ki, Salur Kazan’ın kişisel egemenliği, yağma ziyafetinden yani potlaç’-

tan doğmuştu. Salur Kazan, yağma ziyafetine Boz Oklar kolunu davet etmemekle, onlar üzerindeki kişisel egemenliği düşmüş oluyordu. Yağma ziyafeti bir tür toplumsal antlaşma oluşturunuyordu. Yağma ziyafeti yapan adama, madem ki daha savurganca ve daha parlak bir ziyafetle karşılık verilemiyordu. Öyle ise, ona isteyerek boyun eğmek gerekli idi. Sosyal antlaşmanın gereği bu idi.

Fakat yağma ziyafeti yapılır da yalnız bir gruba ayrılır ve diğer grup bu ziyafetten uzakta bırakılırsa, ikinci grubun artık isteyerek boyun eğme borcu kalmazdı. Fakat Boz Okların başkanı olan Uruz'un yeğeni olan Kazan tarafından öldürülmesi, başkansız kalan Boz Okları büyük bir korkuya düşürdü. Diğer taraftan, bundan sonraki yağma ziyafetlerinde Boz Okların da bulunacağı ümidini verdi.

Şölen: İl aşamasına ait ziyafetlerin ikincisi, şölen, yani, "ziyafetli devlet divanı"dır. Bu divanın (meclis) merkezinde Hanlar Han'ı yahut onun adına Beylerbeyi otururdu. Bundan sonraki sıraları "Beyrek"ın aşağıdaki sözlerinden çıkarabiliriz: "Sağda oturan sağ beyler, sol kolda oturan sol beyler! Eşikteki inaklar! Dibiinde oturan has beyler! Kutlu olsun devletiniz! dedi." (Dede Korkut, sayfa 61).

Bunların dışarıda yandaşları vardı: Han'ın ve Beylerbeyinin yani Yabgu'nun 360 arkadaşı ile her boybeyinin kırkar yiğidi vardı. Şölenin en önemli kişisi "Korkut Ata"dır. Oğuz Han'ın "İrkıl Ata"sı zamanından beri bu kutlu ozanların değeri hakkında bilgi sahibiyiz.

Dede Korkut kitabında, Korkut Ata'nın yaptığı işleri görüyoruz:

1. Tepegöz hikâyesinde Korkut Ata: Tepegöz hikâyesinde "Arslan Basat" gelinceye kadar, Oğuz'u kötülüklerden koruyup kurtaran Korkut Ata'nın Tepegöz'le yapmış olduğu sözleşme idi.

2. Deli Karcar macerasında Korkut Ata: Deli Karcar'ı da kerametle (gerektiğinde gösterilen insanüstü üstünlük, mucize yahut sihir gücü) mağlup ederek yola getiren Korkut Ata'dır.

3. Boğaç'ın, Beyrek'in, Arslan Basat'ın adlarını koydu: Ad koymak, eski Türklerce kutlu bir işti. Kerameti olma-

yanlar, kimseye ad koyamazlardı. Bundan başka, on beş yaşına girip büyük bir kahramanlık göstermeden de, hiçbir gence ad koymazlardı. Ad alan bir genç “aile adamı” olmaktan çıkar, “millet adamı” olurdu.

Tarhanlık: Eski Türklerde büyük bir iş yapan adama “Tarhanlık” rütbesi verilirdi. Tarhan, dokuz cinayete kadar işleyeceği suçlardan sorumlu olmazdı. Başbuğun huzuruna izinsiz girip çıkabilirdi. Ve bu ayrıcalıkları dokuzuncu göbeğe kadar evlâdına kalırdı.

Gerçi, başka tarhanlıklar da vardı. Meselâ, Beyrek’in hâpiste olduğu haberini uydurup, eskiden kendine hediye etmiş olduğu bir gömleğe tavşan kanı sürdükten sonra, kızın kardeşi Deli Karcar’a gösteren ve Beyrek’in nişanlısıyla nikâh olup, bugün gerdek düğünü yapılmakta bulunan “Yalancı oğlu Yaltacuk”, kendi payının Deli Ozan elinde iki parçaya bölündüğünü görünce, Beyrek’in ok ve yayının getirilmesini hizmetçilere emretti.

Yalancı oğlu Yaltacuk, karşısındaki Deli Ozan’ın Beyrek’in ta kendisi olduğunu bilmiyordu. Bilseydi, orada bir an bile durmaz, hemen kaçardı. Deli Ozan, Beyrek’e ait yayı kolayca çekti ve Yaltacuk’un düğün yüzüğünden ibaret olan nişangâhın deliğinden geçirdi. Beyler, hiç kimsenin çekemediği bu yay ile onu yüzüğün deliğinden geçiren bu Deli Ozan’ı alkışladılar.

Bütün bu olanları uzaktan seyretmekte olan Salur Kazan dedi: “Bre Deli Ozan! Dile benden ne dilersin? Çadırılı otağ mı dilersin? Kul, karavaş mı dilersin? Altun akça mı dilersin?”

Beyrek dedi: “Sultanım! Beni koysan şölen yemeğinin yanına varsam. Karnım açtır, doyursam.”

Kazan, Deli Ozan’a dönerek dedi: “Deli Ozan! Devletin tepti.” Sonra, beylere doğru dönerek ve eliyle Deli Ozan’ı göstererek: “Beyler! Bugünkü beyliğim bunun olsun! Bırakın, nereye giderse gitsin, ne eylerse eylesin!”

Bamsı Beyrek, şölen yemeğinin üzerine geldi. Karnını doyurduktan sonra, kazanları tepti, döktü.

Kazan Bey'e haber verildi: "Sultanım! Deli Ozan, hep yemekleri döktü. Şimdi de kızların yanına varmak ister." Kazan, dedi: "Bre, bırakın, kızların yanına gitsin!"

Bamsı Beyrek kalktı, kızların yanına gitti.

Zurnacıları kovdu. Nekkarecileri (dümbelekçi) kovdu. Kimini dövdü, kiminin başını yardı. Kızların oturduğu otağa geldi. Eşiğini aldı, oturdu.

Bunu gören Kazan Bey'in hatunu Boyu Uzun Burla çıkıştı: "Bre! Hiç ayıp yok mu? Sana düşer mi, teklifsiz benim üzerime gelesin"

Beyrek dedi: "Hanım! Kazan beyden bana buyruk oldu. Bana kimse ilişemez."

Burla Hatun dedi: "Madem ki Beyden buyruk olmuştur, bırakın, otursun." Yine döndü, Beyrek'e dedi: "Bre Deli Ozan! İsteğin nedir?"

Deli Ozan dedi: "Hânım! Dileğim odur ki, kocaya varan kız, kalka oynaya. Ben de kopuz çalayım."

Ziyafetli senato: Eski Oğuzlar çok geniş bir alana yayılırlardı. Bunların aynı zamanda, hergün birleşmesi gerekti. Bu yüzden, nerede divan kurulacaksa, yemeğin de orada yenilmesi gerekiyordu. Bundan dolayıdır ki, çoğu zaman, Han'la Beylerbeyi'nin, diğer günlerde de öteki beylerin otağlarında, ziyafetli divanlar kurulurdu.

Şölen, aristokratik bir divan (meclis, yığınak) olduğu için, senatoya benzerdi. Bütün üyeleri beylerdendi. Her beyin bir ongunu, sünükü, bir ilâhı ve bir tamgası vardı.

Şölen, kurultayın küçüğü, kurultay şölenin büyüğüdür. İlhanlığa oranla kurultay ne ise, il'e oranla şölen de odur.

Türklerin bağımsız aşîret devrinde, bağımsız aşîret meclisi gerçekten bir halk meclisiydi. Devletin çemberi büyüdükçe, demokratlığı da gittikçe azalıyordu.

Şölenin kutsal etkisi: Şöleni oluşturan beyler, aynı zamanda toyondurlar. Oğuz İlinin ruhsal başkanları bunlardır. Beylerden kimin bir dileği varsa, ya yapılmış bir şölen sırasında dileğini söyler ki, beyler hep birlikte yüzlerini göğe dikerler. Dilek, yapılmış olur. Yahut sahibi özel bir şölen yapar, amacını anlatır. Beyler hep birlikte, yüzlerini göğe dikerler, dilek yapılmış olur.

Birincisine misal: Bay Böre Bey'in hiç oğlu yokmuş. Bayındır Han'ın yaptığı bir şölenle, Bay Böre Bey, başkalarının oğullarını görünce, kıskanır. Kendisinin de bir erkek evlâdı olması için hep birden yüzlerini göğe çevirmelerini rica eder. Bay Bican Bey de, bu doğacak oğlana beşik kertmeli bir nişanlı olmak üzere, bir kız ister. Her ikisi de dua ederler. İkisinin de muratları gerçekleşir.

Bay Böre Bey, böyle deyince, kalın Oğuz Beyleri yüzlerini göğe tuttular. El kaldırıp dua ettiler, "Allah sana bir oğul versin" dediler. O zamanda, beylerin alkışı alkış, kargışı kargıştı (yani duaları dua, bedduaları beddua idi). Duaları kabul olurdu.

Bay Bican Bey de ayağa kalktı, dedi: "Beyler benim hakkımda da bir dua ediniz. Allahüteâla bana da bir kız versin".

Kalın Oğuz Beyleri el kaldırdılar, dua ettiler: "Allah sana da bir kız versin!" dediler.

Bay Bican Bey, dedi: "Beyler! Allahüteâla bana bir kız verecek olursa, siz tanık olun, benim kızım Bay Böre Bey'in oğluna beşik kertme yavuklu (nişanlı) olsun!"

Bunun üzerine birkaç zaman geçti. Allahüteâla, Bay Böre Bey'e bir oğul, Bay Bican Bey'e de bir kız verdi. Kalın Oğuz Beyleri, bunu işittiler, neşelenip sevindiler."

İkinci örnek: (Dede Korkut Kitabı, sayfa, 9) "Dirse Han, dişi ehlinin sözüyle ulu toy yaptı. Hacet diledi. Attan aygır, deveden buğra, koyundan koç kırdırdı. İç Oğuz, Dış Oğuz beylerini üstüne yığınak etti. Aç görse doyurdu, çıplak görse giydirip donattı. Borçluyu borcundan kurtardı. Tepe gibi et yığdı. Göl gibi kırmızı sağdırdı. El getirdiler, hacet dilediler. Bir ağzı dualının alkışıyla, Allahüteâla bir ayal verdi. Hatunu hâmile oldu. Bir nice müddet sonra, bir oğlan doğurdu."

Ava başlamak yetkisi, siyasal başkana aitti: Ava başlamak, egemenlik sahibi olan beylere aitti. Hatta, bunların oğulları bile, babalarından izin almaksızın kendi başlarına ava çıkarlarsa, şüphe altında kalır, suçlu ve katil sayılırlardı. "Dirse Han'ın bu kırk yiğidinden yirmisi bir yana, yirmisi de bir yana oldular. Yirmisi, önce geldiler, Dirse Han'a bu haberi getirdiler... (Dede Korkut Kitabı sa; 11).

Bunlar böyle deyince, o korkakların yirmisi de çıkagel-

diler ve böyle dediler: Ey Dirse Han! Senin oğlun yerinde doğruldu, göğsü güzel, kaba dağa ava çıktı. Siz varken av avladı, kuş kuşladı... Böyle oğul nene gerek! Öldürsene, dediler” (Dede Korkut Kitabı sa: 12).

İl döneminde akıncılık: İl devrinde genellikle avcılığın yerine akıncılık geçerdi. Kun il'i, Çin kıtasını (ülkesini) geçinmek için bir yağma yeri bildi. Kendisine gereken bütün servetleri, oradan elde etmeye başladı.

Türklerden büyük bir kısmının adı, Milâttan önce “Kun”-du. Avrupalılar (k) harfini (h) olarak değiştirip, bu kelimeyi “Hun” şekline soktular. Çinliler de, bu kelimeyi “Hyung-nu” şekline sokmuşlardı.

Türkler, Araplar ve Acemlere gelince: Bunlar, bu kavme “Kun” adını vermişlerdi. Kun, Oğuz Türklerince “koyun” demekmiş. Demek ki, bu kavmin ongunu da koyundan ibaretti. Kunlarla ilgili Milâttan Önce 260 tarihinden önce, birkaç yabgunun adından başka hiçbir şey bilmiyoruz. Bunlar, yeni meydana çıkan kavme, yasalar vermişler, onu düzen içine almışlardı. En gerekli sanayii icat etmişler ve ormanların içinden barbar adamları çıkararak ekilmesi gereken ovalara göndermişlerdi; işte, bir milletin doğuşu ve başlangıcı adını, biz buna verebiliriz.

Kun kavmi, tarih sahnesine Çinlilerle birlikte girmiştir. Çin devletinin daha ilk zamanlarından itibaren bunlardan söz edilmektedir. (De Guignes, cilt 1, sayfa, 161).

“Eski Hunlar, koyun keçi etiyle yaşarlar, derilerini alarak giysi ve bayrak yaparlardı. Paylarına düşen toprağı ekerlerdi. Yazıyı bilmiyorlardı. Fakat sözlerinde doğrulukları o kadar güçlü idi ki, yaptıkları antlaşmalarda, bu kavimler, bize ne kadar barbar görünürse görünsünler, verdikleri söz yeterli idi.

Birisini öldüren ve önemli bir hırsızlık yapan adam, idam olunurdu. Çocuklarının terbiyesine çok özen gösterirlerdi. Onları, milletin ioplumsal yararlarına uygun olarak büyütürlerdi. Yani, avcılığa ve savaşçılığa alıştırırlardı. Beygir yerine koyunlara binen bu çocuklar, küçük oklarla kuş ve sıçan vururlardı. Daha büyüyünce, tavşan ve tilki avına giderlerdi. Bunlar, kendilerine besin ödevi görürdü.

Daha kuvvetli ve ağır silâhları kullanacak bir yaşa geldikleri zaman, savaşa katılırlardı.

Ancak, bir adam öldürdükleri yahut öldürebilecek bir güç ve beceri kazandıkları zaman, adam sayılırlardı. Artık bütün işleri savaştan ibaret bulunurdu. Milletin beğeni ve saygısını kazanabilmek için, tek çıkar yol bu idi. Gençler birçok izinlerden yararlanırlardı. Eski hizmetleri unutulmuş ihtiyarlar, bu savaşçı gençlik tarafından küçümsenirlerdi.. Oysa onlar, aynı sonun kendilerini de beklediğini akıllarına getirmezlerdi.” (De Guignes, cilt 1, sayfa, 182-183).

Adsızların ad alması: Eski Türklerde, gençler bir kahramanlık yapmadıkça ad alamazlardı. Adsız kalırlardı. Leon Cahun, adsızların ne demek olduğunu anlamamış.

Dirse Han'ın oğlunun adı yoktu. Bayındır Han'ın ordugâhında (başkent) her sene boğa ile buğra kavga ettirilirdi. Bir yıl, Dirse Han, bu ordugâha katılmıştı. Onunla birlikte konup göçüyordu. Dirse Han'ın oğlu olan on beş yaşındaki bu adsız, azgın bir boğa ile karşı karşıya kaldı. Çocuk, bu boğayı yenerek başını kesti.

“Oğuz Beyleri, oğlanın üstüne yığınak oldular, aferin dediler. Dede Korkut gelsin bu oğlana ad koysun; beraberine alarak babasına gitsin. Babasından oğluna beylik istesin, taht alıversin! dediler.” (Dede Korkut, sayfa, 10).

“Bay Böre'nin oğlu beş yaşına girdi. Beş yaşından on yaşına girdi. On yaşından on beş yaşına girdi. Çalımlı, güzel bir yiğit oldu.

O zamanda, bir oğlan baş kesmezse, kan dökmemezse, ona ad koymazlardı. Bay Böre Bey'in oğlu atlandı, ava çıktı. Av avlarken, babasının tavlası üzerine geldi. İmrâhor başı karşıladı. İndirdi, konukladı. Yiyip içip otururlardı.

Bu anda bezirgânlar (tüccarlar) da gelerek Kara Derbend ağzına konmuşlardı. Yarmanın yarçamasın! (şeytan kulağına kurşun) onun kalesinin dinsizleri bunları casusladı. Tüccarlar yatarken, beş yüz dinsiz onların üzerlerine koyuldular. Neleri varsa çapul ve yağma ettiler. Tüccarların büyüğü tutuldu. Küçüğü kaçarak Oğuz'a geldi. Baktı, gördü: Oğuz'un ucunda bir alay otağ dikilmiş, güzel bir prens, sağındaki ve solundaki kırk yiğitiyle beraber otururlar. Tüccar kendi

kendine dedi: Bu Oğuz'un iyi bir yiğitidir. Ancak bu bana imdat edebilir. Bundan yardım isteyeyim.

Tüccar, bu prensin otağına geldi, dedi: Yiğit, yiğit, bey yiğit! Ünümü anla; sözümü dinle! On altı yıldır ki Oğuz'un içinden gitmiştik. Danışıkla aradık, seçtik, Oğuz Beylerine güzel mallar aldık. Bunları Oğuz Beylerine getirmekte idik. Pasin'in Kara Derbendine arka vermiş idik. Onun kalesinin beş yüz dinsizi üzerimize koyuldular. Kardeşim tutsak oldu. Malımızı, rızığımızı yağmaladılar, geri döndüler. Sana geldim. Yiğit başının sadakası olsun, imdat bana!

Genç prens, şarap içerken artık içmez oldu. Altun bardağı elinden yere çaldı ve dedi: Ne dedin, ne dedin!.. Haydi bana savaş elbiselerimle küheylân atımı getirin!

Hemen savaş elbisesini giyerek atına bindi. Silâhlarını taktı. Beni seven yiğitler arkamdan gelsin, yetişsinler, dedi.

Tüccar da önlerine düştü, kılavuz oldu. Dinsizler de bir yerde konmuşlar, paraları bölüşmekte idiler.

Burada, erenler meydanı arslanı, pehlivanlar kaplanı, boz oğlan, zorla alınan malların bölüşülmesine yetiştii. Bir, iki demedi, dinsizlere kılıç vurdu. Baş kaldıranları öldürdü. Gaza etti. Tüccarların mallarını kurtardı. Tüccarlar dediler: Bey yiğit! Bize sen erlik işledin! Gel, imdi, beğendiğin maldan al!

Yiğidin gözü, bir deniz kulunu boz aygırı tuttu. Bir de altı perli gürzü, bir de ak tozlu yayı tuttu. Bu üçünü beğendi. Dedi: Bre bezirgânlar! Bu aygırı, bu yayı ve bu gürzü bana veriniz!

Genç yiğit böyle deyince, tüccarlar çok üzüldüler.

Yiğit sordu: Bre bezirgânlar! Çok mu istedim?

Tüccarlar dediler: Neden çok olsun! Fakat bizim beyimizin bir oğlu vardır. Bu üç şey, ona armağan diye alınmıştır.

Oğlan sordu: Bre beyinizin, oğlu kimdir?

Tüccarlar dediler: Bay Böre'nin bir oğlu vardır. Adına "Bamsı" derler.

Zavallı tüccarlar, karşısındaki genç kahramanın, beylerinin oğlu olduğunu bilemediler.

Yiğit, parmağını ısırđı. Kendi, kendine dedi: Burada min-

netle (borçluluk duyarak) almaktansa, orada babamın yanında minnetsiz almak daha iyidir.

Atını kamçıladi, yola girdi. Tüccarlar, arkasından bakakaldılar. Vallahi iyi yiğit! Mert yiğit! dediler.

Boz Oğlan, babasının evine geldi. “Bezirgânlar geldi” diye babası sevindi. Çadır, otağ diktirdi. İpek halılar yaydırdı. Geçti, oturdu. Oğlunu sağ yanına aldı. Oğlan, bezirgânlara ait hiçbir söz söylemedi. Kâfirleri kırdığını anmadı. Birdenbire bezirgânlar geldiler. Baş indirip selâm verdiler. Gördüler ki, o yiğit ki, baş kesti ve kan döktü; Bay Böre Bey’in sağında oturur. Bezirgânlar yürüdüler, yiğidin elini öptüler.

Bunlar böyle yapınca. Bay Böre öfkeleni. Tüccarlara dedi: Bre edepsizler! Ata dururken, oğulun elini mi öperler?

Bezirgânlar dediler: Hânım! Bu yiğit senin oğlun mudur?

Bay Böre Bey dedi: Evet, benim oğlumdur.

Bezirgânlar dediler: Şimdi incinme Hânım! Önce onun elini öptüğümüze sebep şudur ki, eğer senin oğlun olmasaydı, bizim bütün mallarımız Gürcistan’da kalmış olacaktı. Hepimiz tutsak olacaktık.

Bay Böre dedi: Bre! Benim oğlum baş mı kesti? Kan mı döktü? Adam mı aktardı?

Bezirgânlar dediler: Evet, baş kesti, kan döktü adam aktardı.

Bay Böre dedi: Bre! Oğlumun yaptığı işler, bir ad koyacak derecede değerli midir?

Bezirgânlar cevap verdiler: Evet, Sultanım! Oğlunun yaptığı işler, kendisine bir ad koyacak kadar önemlidir.

Bay Böre Bey, bunun üzerine, bütün Kalın Oğuz Beylerini çağırarak konukladı. Dede Korkut geldi, yiğide ad koydu: “Sen oğlunu Bamsam diye okşarsın. Bunun adı “Boz Aygırlık Bamsı Beyrek” olsun, dedi. Beyler, hep ata bindiler vb. ...” (Dede Korkut Kitabı, sayfa, 39-41).

Beylerin avı çok eğlenceliydi. Avdan sonra, toy yaparlar, bu av etlerini hep birlikte yerlerdi. Şarabın, tarasunun (bir içki), kımızın, kımranın en iyilerini, bu av etleriyle beraber yerler, içerler, sarhoş olurlardı. Kopuz çalar, Oğuznameler okurlardı. Daha doğrusu, eski Türklerin şölenleri, avları,

toyları, düğünleri, birbirine benzerdi. Çünkü hepsinde esas rol, boy beylerine aitti.”

İl devrinde ve barış zamanlarında akıncılık: Barış döneminde Hunlar, komşularının topraklarına ve özellikle Çin'e akınlar yaparlardı. Münbitliği ve zenginliği sebebiyle, Çin onlar için bitip tükenmek bilmeyen bir hazine idi. Aralıksız oralarını yağma ederlerdi. Şans kendilerine gülse, ilerilere doğru sokulurlardı. Fakat ufacık bir başarısızlık üzerine kaçmaktan da utanmazlardı. Gerçi, kaçarken, daha vahşi olurlardı. Onların bu gerçek olmayan, yapmacık bozgunluklarında, düşmanları çok ihtiyatlı hareket etmek zorunda idiler. Çünkü, çoğu kez, bu kaçan Kunların birdenbire geri dönüp saldırdıkları olurdu. Beygirlerinin çevikliği, bu tür savaş için işlerine yarardı. Çinlilerinki gibi düzenli asker, onlara pek zorlukla karşı koyabilirdi. Kun ordusu, pek yakından izlenirse, toz gibi çöl içinde dağılırdı. Arkaları sıra bu korkunç çöllere düşen düşmanları, oralarda sefalet içinde kırılırlardı.

Bir savaşta ölen arkadaşının cesedini taşıyabilen kimse, onun mirasçısı olur, mallarını alırdı. (Bundan anlaşılıyor ki, eski Türkler, cenazelerinin düşman içinde kalmasına razı olamazlardı. Bu cenazeler kut'lu idiler. Düşmanların bunlara hakaret etmesine yahut sihir âyinlerinde kullanmalarına eski Türkler razı değildiler).

Bir kavim, savaşta, ellerinden geldiği kadar esir almaya çalışırdı. Başlıca servetleri, bu tutsaklardan ibaretti. Onları, sürülerinde binek ve kasaplık hayvanlarına bakmakta kullanırlardı. Silâhları bir yaydan, oklardan ve kılıçtan oluşurdu. Hepsi, komşuları olan kavimlere karşı, hırsız ve haydutlardı. Fakat birbirilerine karşı son derece bağlılık gösterirlerdi.

Hırsız ve uğru kelimeleri: Türkiye'nin doğusunda ve güneyinde yaşayan Azerî ve Türkmen uruklarında “hırsız” kelimesi yerine “hırhız” kelimesi kullanılmaktadır. “Hırhız” kelimesinin aslı da aransa, “Kırgız” kelimesi olduğu meydana çıkar.

“Uğru” kelimesinin aslının da “uğrak” kelimesi olması muhtemeldir; “çapulcu” oldukları anlaşılıyor. Çünkü göçebe

illerde ve milletlerde, hırsızlık, yalnız akıncılıkla çapulculuktan ibarettir. Onlarda, âdi hırsızlıklar yoktur.

Eski Türklerde, akıncılık ve çapulculuk gibi yağma âdetleri ayıp değildi. O zamanki Türk ekonomisinde, üretim araçlarından birisi de, çapulculuktu. Bugün bile, milletler arası hukukun ve ahlâkın varlığına, hatta Milletler Cemiyeti diye bir taslağın varlığına rağmen, savaşta hâlâ eski çapulculuğun küçük bir kalıntısı olan “savaş ganimeti âdeti” yürürlüktedir.

Eski Türkler, üretim açısından dört ekonomik tipe ayrılmışlardı:

1. Avcı Türkler
2. Sürü sahibi Türkler
3. Çiftçi Türkler
4. Sanatkâr Türkler.

(Bu konular, “İslâmiyetten önce Türk Ekonomisi” adlı beşinci kitabın başlangıç bölümünde işlenmişti. Burada yapılan tekrarları olduğu gibi bırakıyoruz).

AVCILIK

Ebülgazi, Uygurların (yani Dokuz Oğuzların) üç bölüğe ayrıldıklarını birinci bölümün Turfan’a gelerek Beşbalık’ı kurduklarını ve orada çiftçilikle yaşadıklarını anlatır. Kalan iki bölükten birisinin, hayvan sürüleri beslemekle, diğerinin de ormanlarda av avlamakla ve göllerde balık tutmakla yaşadıklarını yazıyor.

Avcı Türkler: Ebülgazi, Dokuz Oğuzların yalnız avcılıkla yaşayan kısmından söz ederken diyor ki: “Bu il içinde, bir baba kızını azarlamak istediği zaman, ‘seni sürü sahibi kocaya veririm. Orada sürüleri sağarsın ve koyun, keçi gibi hayvanların etini yersin’ diye tehdit edermiş. Avcı Türkler göre, sürü sahibi: Türklerin hayatı, o kadar tatsız, avcı Türklerinki ise, o kadar tatlıdır ki, bu şekilde tehdit edilen kızlardan, sürü sahibi kocaya düşmek korkusuyla intihar edenler çoktur.”

Câmiütt-evârih’de de “Uryankit” adlı bir ilden söz edili-

yor. Uryankit “orman adamı” demekmiş. Bunlar da, ormanlarda avcılıkla yaşarlarmış. Ebûlgazi’nin Dokuz Oğuzlar için anlattığı hikâyeyi, Reşideddin, bunlar hakkında anlatıyor.

Bu iki hikâye, bize avcılarının da hayatlarından memnun olduklarını gösteriyor. Çünkü, her gün lezzetli av etleri yerlerdi. Av postlarından güzel kürkler, çizmeler, kalpaklar yapıp giyerlerdi. Bundan başka, avcılıktan ele geçirdikleri şeyleri, başka kavimlerin ürünleri ve ürettikleri ile değiş dokuş ederlerdi. Avcılar, iyi silâhlara, özellikle iyi oklara muhtaçtı. Mete’nin icat ettiği “ışık çalan ok” son derece mükemmel imiş.

Adı “Ok+Öz” şeklinde açıklanabilen “Oğuz” ili, ok aşireti demektir. Adını ok’tan alan Oğuzların, ongunları avcı kuşlardan olduğuna göre, avcı bir il oldukları anlaşılıyor. Dede Korkut kitabında, avcılığa ait güzel sayfalar vardır.

Sürgün avı: Türklerin en çok sevdiği “sürgün avı”dır. Sürgün avı, Ravzatüssafa’da “cerge” adı altında ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Kâşgarlı Mahmud, buna “sığır” diyor. Bu kelime, bildiğimiz sığır kelimesinden başka bir şey değildir. Türklerin millî totemi “Tibet sığırı” denilen “yak”tı. Totemin yılda bir kez ortak ziyafet sırasında klân tarafından yenmesi gerektiğinden ve bunun avlanması için de sürgün avı yapılması şart olduğundan, sığır dinî âyinlerin en büyüklerinden sayılırdı. Hakanların çok büyük avcı teşkilâtları vardı. Bunların devamını, Selçuklularda, Osmanlılarda, Akkoyunlularda görüyoruz.

Av kuşları: Avcılıkta, av kuşlarına da büyük ihtiyaç vardı. Oğuzların ongunlarından beşi, tanınmış av kuşlarıydı: Şahin, kartal, tavşancıl, sungur, çağrı. Bunlar, bize Oğuzların kullandıkları av kuşlarını bildirir. Türk ülkelerinde sürülerle ceylânlara, vahşi atlara, parsalara; vadilerle göl kenarlarında geyiklere, kuğu kuşlarına; Pamir’in en alçak yaylalarında yaklara, Tibet yaylalarından gelme boynuzları burmalı “argal” denen koyunlara rastlanır.

SÜRÜ SAHİPLİĞİ

Sürü sahibi Türkler: Türklerin en büyük kısmı, sürüleriyle geçinirlerdi. Sürüleri, koyun, keçi, at, öküz, deve sürüleri idi. Bu sürüler, onlara her gün taze süt, kaymak, tereyağı, yoğurt, kımız gibi besinleri sağlardı. Sürülerin derisinden saraçlıkta yararlanılırdı. Bu derilerden, çizmeler, eyerler, vesaire yapılırdı. Pöstekilerinden, kalpaklar, kürkler, kaftanlar yapılırdı. Yün ve yapağlarından elbiseler, çadırlar, keçeler yapılırdı. Bu sürüler, göç zamanı taşımada kullanılırdı.

ÇİFTÇİLİK

Çin tarihlerinin verilerine göre, eski Türkler göçebe olmakla birlikte, her birinin ayrıca bir parça toprağı da vardı.

“Yurt” kelimesi, Araplardaki “dâr” kelimesi gibi, kışlakta çadır kurulan belirli yerin adıdır. Her ailenin kışlıkta özel, değişmez ve bozulmaz bir yurdu vardı. Türkler batıya geldikten sonra da “eski yurt”u unutmamışlardır. Seyhun, Ceyhun isimleri ırmak adı olarak; Ankara kelimesi şehir adı olarak; Karacuk kelimesi de, eski şeklinde Musul’a, yeni şekli olan “Karacadağ” şeklinde Diyarbakır’a, Bilecik’e, Ankara’ya getirilmişlerdir.

Seyhun, Ceyhun vadilerindeki Türkler, eskiden beri buğday, arpa, pirinç, darı, mısır ekerler; asma, elma dut fidanları yetiştirirlerdi. Tarlayı sulamak için pek çok arklar açmışlardı.

Türkler darıdan bir tür şarap yaparlardı. Bunu kımızla karıştırdıktan sonra, hazırlanan içkiye “tarasun” adını verirdi. En nefis içkileri bu idi. (Leon Cahun).

SANAYİ

Türklerde sanayi: Türkler göçebe olmakla beraber, sanayiden de büsbütün uzak değildiler.

Bundan başka, eski Türkler, sürekli barış dinini yay-

mayı, bütün Türkleri bir il-hanlık yönetimi altında birleştirmeyi özlüyorlardı. Bu işleri yapmak için savaş bir amaç değil, bir araç idi.

Eski Türklerin dinleri de, o zamanki tabiatlarına uygundu: Bu dinde de Yer-su'lar, aşiretlerini savaşa yönlendirirdi. Tanrılar da illeri içinde sağ sol aşiretlerini barışçılığa yöneltirlerdi.

Bu kitapta yalnız eski Türklerin toyonizm dinine ve şamanizm sihrine bağlı olan öz medeniyeti incelenmiştir. Bu incelemelerin sonucu gösterdi ki, Türkler bu medeniyeti başkalarından almamışlar, belki kendileri icat ederek başka milletlere öğretmişlerdir. Çinliler, bu Türk sınıflandırmalarını işlemişler, bundan geleneksel bilim ve sihirsel teknikler meydana getirmişlerdir.

Eski Türkler yaratıcı bir kavimdir. Çinliler ise, Türklerin kâtipleriydi. Türk'e ait birçok yaratma ve yeni buluşları Çin kitaplarında bulursak, bundan dolayı şaşmamalıyız. Türk yapar, Çinli yazardı.

Zaferden zafere koşan Türk'ün zamanı yazı yazmağa uygun değildi. Bundan başka, eski Türkler, şehir medeniyetinden çok göçebe medeniyetini severlerdi. Bilge Han, kayınbabasına, şehir kurmak istediğini söylemişti. Kayınbabası, şimdiye kadar Türklerin göçebelik sayesinde Çin'e akınlar yaparak zengin olduklarını, Çinliler seferberlik yapıp ordu toplayıncaya değin, Türklerin uzak ülkelere çekildiklerini. Çin ordusunu bozduklarını söyledi. Türkler şehirlerde oturlarsa, Çinliler tarafından kolayca kuşatılıp bağımsızlıklarının ellerinden alınacağını anlattı. Selçuknâme yazarı İbni Bibî de, dayısının sürekli kendilerine "Sakin, asla, şehirde oturmayınız; göçebeliği koruyunuz. Çünkü, beylik, şan ve şeref göçebelikte ve Türkmenliktedir." dediğini yazıyor.

Eski Türklerde en ileri düzeyde gelişen sanat, demircilik ve silâhçılıktı. Bunlar arasında da, Mete'nin ıslık çalan oklarını devam ettiren okçuluktaki. Bundan başka, debbağlık, saraçlık, çadircılık, keçe ve halı dokuma sanatları da ileri gitmişti. Kadınlar ve erkekler, süslenmeyi çok severlerdi. Bu sebeple, kuyumculuk sanatı da çok ilerlemişti.

Ham madde: Göçebe Türkler, bu sanatlarda, ham

madde olarak hayvan organ ve ürünlerini kullanmak zorunda idiler. Bu ham maddeler, hayvanlardan çıkan deri, pöste-ki, kürk, boynuz, ayak kemiği, sak kemiği, bağırsak, kuştüyü gibi şeylerdi. Eski Türkler, bu maddelerden çok nefis el işleri yapmayı başardılar. Öküzün sak kemiğinden, kızı saklamak için güzel sürahiler yaparlardı. Kız içmek için de, devenin ayak kemiğinden kadeh yaparlardı. Şairlerin “ayağ bade” sözü bundan doğdu.

Uzakdoğu medeniyeti, aslında başlıbaşına Türk medeniyetiydi. Türklerden bazı il'ler, musevi, budist, maniheist, hristiyan dinlerine girmiş ve bunlardan yeni medeniyetlerin ilkelerini almışlarsa da bu kitapta, onlardan söz edilmeyecektir. Çünkü, o medeniyetler kendi malı olmayan, başkasından alınmış medeniyetler olmakla birlikte, Türk ruhuna da uygun değildi. Türklerin milli kültürleri ve toplumsal yapıları bu dinlerle uyuşmaya uygun değildi.

Türklerin sonradan İslâm dinini kabul etmeleri ise, bu dinin yaradılış ve huylarına uygun gelmesinden ileri geldi. Gazâyı, cihadı (dîn uğruna savaşlar) farz olan şeyler arasına sokan bir dîn, Türk kültürüne en uygun bir dindi. Çünkü, bu dîn, Türkleri maneviyat yönünden olduğu kadar, siyâset ve ekonomi alanlarında da yükseltti. İslâmiyet, Türk'ün tabiatına uygun olduğu gibi, eski Türklerin baş ilkeleri olan dünya barışının da sonucudur.

Eski Türkler, barış için savaşırlardı. Ülkeleri de, Gök Deniz'den Ak Deniz'e kadar uzanıyordu. Bu büyük alanın korunabilmesi için gençlerin askerî terbiye almaları, en üstün silâhlarla silâhlanmaları gerekiyordu. Bu işleri yapabilmek için de, güçlü bir sanayi teşkilâtına ihtiyaçları vardı.

Aile, siyaset, arkadaşlık ve meslek teşkilâtlarının ekonomide rolü: Ekonomik olayların öteki toplumsal olaylara ve teşkilâtlara etkisi olduğu gibi diğer toplumsal olayların yani dîn, ahlâk, hukuk, güzel sanatlar, dil, akıl ve teknikteki olay ve teşkilâtların da, ekonomik hayat ve çalışmalar üzerinde etkisi vardır.

Bu toplumsal birimlerden, özellikle dört sosyal dairenin, ekonomide büyük bir önemi vardır. Onlar da şunlardır:

A. Aile

B. Devlet

C. Arkadaş topluluğu

Ç. Meslek topluluğu

Ailenin ekonomik hayat üzerindeki etkisi: Ailenin ekonomik hayat üzerindeki etkileri özellikle şunlardır:

1. Eski Türklerde, kadın tabu değildi, kocanın tamamlayıcısı idi: İlkel kavimlerde, kadınların âdet görmeleri yüzünden, kadın “tabu”dur. Yani “Tekin değil, çarpar”.

2. Cinsel İş bölümü: Kadının tabu olduğu yerlerde, kadın, erkeğin yaptığı sanatları yapamaz. Erkek de karşılık olarak, kadının yaptığı sanatları yapamaz. Çünkü, kadın erkeğe karşı tabu olunca, erkeğin dokunduğu âletlere ve maddelere de el süremez. Böyle olunca, erkek de kadın için tabu olur, kadın onun dokunduğu âletlere ve eşyaya dokunamaz. Böylece, kadının erkek için tabu olması yüzünden, erkek de ona karşı tabu olur.

Rene Monnier'nin anlattığına göre, kadının erkeğe ve erkeğin kadına karşı tabu olmasından, evrendeki maddi ve manevî bütün olaylar ve varlıklar iki büyük sınıfa ayrılır. Erkek tabu olunca, varlıkların yalnız yarısına dokunabilir. Kadın da erkeğe karşı tabu olması sebebiyle, varlıkların öteki yarısına el sürebilir.

İlkel kavimler arasındaki ilk işbölümü hem dînidir, hem de iki cins arasındadır. Bu cins iş bölümünün, bazı sosyal sonuçları vardır ki, aşağıda saymaya çalışacağız:

1. Kadının tabu olduğu halklarda, erkek ve kadın birbirlerini göremezler.

2. Kadının tabu olduğu kavimlerde, peçe, yaşmak, çarşaf, yeldirme, harem gibi kurumlar bulunur.

3. Kadınların hukuk yönünden aşağı olması.

4. Cinsel iş bölümü.

5. Dilde kelimeleri erkek ve dişi yapma.

Bunları kısaca inceleyelim:

a. Kadının tabu olduğu halklarda, birbirini göremeyenler, aynı klândan olanlardır. Başka klânların erkekleri, görebilirler. Meselâ, dayı, erkek kardeş, dayıoğlu, yeğen gibi,

kadınlarla aynı totemi taşıyan erkekler, onun totemdaşları olduklarından, kendi klânlarının kadınlarına yine görünmezler. Bu erkekler, köyün dışarısında erkekler için yapılmış olan toplumsal evlerde yaşarlar.

Klânlar karşılıklı evlendiklerinden, bu klânların erkekleri, karşıkı klândaki kadınların kocaları olabilecekleri gibi, onları görebilirler de!

b. Baba-üstün ailelerde de, kadın görünmemeye mahkûmdur. Fakat bu defa da, yabancılara görünmeyerek kendi akrabalarına görünür.

Bu iki tür cemiyette, kadın erkeğe karşı tabudur. Yani, "Tekin değil, çarpar" kuralına uygundur. Bu tabu olmanın sonucu da, kadının, erkekten kaçmasıdır. Türkçedeki "kaç-göç" sözü, bu kavramı açıklar.

Eski çağda Türk kadınına gelince: Bu, asla tabu değildir. Türk kadını her işte kocasının tamamlayıcısıydı. Eski Türklere göre, koca ile karı ve Hakan ile Hatun, birbirlerini tamamlarlar.

c. Kadınların "tabu" olmalarının ikinci sonucu, kadınların hukuk açısından erkeklerden aşağı düzeyde olmalarıdır. Baba-üstün aile tipinden olan bugünkü Çinlilerle eski Romalılarda, aile reisi, karısını ve çocuklarını satmak ve öldürmek haklarına sahiptir. Türkler, böyle bir canavarlığı hiçbir zaman kabul etmemişlerdir. Türklerin sahip oldukları aile sistemi "baba-soylu aile"dir. Bunda da aile reisi erkekse de, kadınları ve çocukları öldürmek yetkisi yoktur. Bu sistemde, ana yönünden olan akrabalar, baba yönünden olan akrabalara eşittirler. Baba-üstün aile ile baba-soyu aileyi ayıramamış olanlar, Türk ailesini iyi anlayamazlar.

Türk ailesi, baba-soyu aile tipinden olduğundan ve baba-soyu aile baba-üstün aileden büsbütün farklı bulunduğundan, bunların kesin çizgilerle ayrılması gereklidir.

ç. Cinsel işbölümü: Kadın tabu olunca, dokunduğu âletlere erkek değemez. Erkeğin dokunduğu âletlere ve kerestelere de kadın el süremez. Demek ki cinsel işbölümü, dinden doğmuş geleneksel bir işbölümünden ibarettir.

d. Dilde kelimelerin erkek ve dişiliği: Dilciler, bazı dillerdeki bir kelimeyi erkek ve diş yapmanın bizde var olmadığını

gördükleri hâlde, sebebini söylememişlerdir. Yalnız Rene Monnier, bize bu dil olayının sebebini açıklıyor. Kadın yani dişi tabu olunca, onun dairesine giren, dokunabildiği bütün olay vs eşyanın isimleri (dişil) olur.

Erkek de, kadın için tabu olunca, onun sosyal dairesi içine giren bütün varlıklar tabu olur. Kadın tabu olunca, onun dokunduğu bütün olay ve eşyalara ait isimlerin de “tabu”, yani müennes (dişil) olması gerekir. Erkek için tabu olmayan eşyanın isimleri de müzekker (erkek)’dirler. Türkçede, dişilik ve erkeklik kelimelerinin bulunmaması, kadının ve erkeğin tabu olup olmamasından doğmuştur. Cinsel tabudan kelimelerde erkeklik ve dişilik doğduğu gibi, cinsel iş bölümünden de genel iş bölümü doğdu. Ondan sonra klânlardaki iş bölümünde kadın bazı işler için gerçekten yaratılışı yönünden yetenekli idi. Meselâ eşek resimli, ince ve doğru çizgili olan nefis halıları dokumak için, en basit dokuma tekniğini kullanan kadınların gösterdikleri ustalığı, başka türlü açıklamak mümkün değildi. Eski bir geleneğe göre, her genç kızın dokuma sanatı öğrenmesi ve kendisine cihaz (çeyiz) olarak verilecek olan halıları dokuması gerekiyordu. Her genç kadın, nikâh olduğu günden kocasının çadırına kesin olarak yerleşeceği güne kadar,

birkaç yıl bu işle uğraşırdı. Zaten, Türkmenlerde ev sanatları, özellikle keçe ve yün kumaş dokuması sanatları yaygındı. Bu Türkmenlerde hizmetçi bulunmadığı ve esir az olduğu için, bu işler özellikle Türkmen kadınları tarafından yapılırdı. (Sayfa, 353).

Eski Türk kadınları, ihtiyaçları olmasa da, yine el işleriyle uğraşırlardı. Boş kalıp boş eğlencelerle uğraşmazlardı. “Ahlâk-ı Alâî” kitabında yazıldığına göre, Selçuklu prenseslerinden birisi, Kazvin şehrinin sahibesi idi. Her sene ilkbaharda, bu şehrin kenarına gelerek, yeşil bir çimenlikte otağını kurardı. Bir sene, Kazvinliler, şehre bir lâğım yaptırmak üzere aralarında yardım toplamışlardı. Gerekli paraya ulaşmak için bir miktar daha gerekli idi. Şehirli, bu parayı da yine Sultan Hanımdan istemeye karar vererek, ileri gelenlerden bir kurulu Sultan Hanım’ın çadırına gönderdiler. Bu kurul otağa yaklaşıncı, otağın önündeki bir sandalye üzerinde oturan Sultan Hanım’ın el örtüsü örmekte olduğunu

görünce, bu parayı seven kadının, para vermesi imkânsız olduğunu düşünerek geldiklerine pişman oldular. Fakat Sultan Hanım tarafından görüldükleri için geri dönmeleri de mümkün değildi. İster istemez, Sultan'ın çadırına geldiler ve halkın teklifini sundular. Sultan, ise, bütün masrafları kendinin yapacağını ve toplanan paraların sahiplerine geri verilmesini emretti. Ve hazine memurunu çağırarak, lâğımlar için gerekli bütün paraları kurula teslim etti. Kurul içindeki bir ihtiyar, Sultan Hanım'a, elindeki örgü işinden dolayı akıllarına gelen haksız şüpheyi açıkladı. Sultan Hanım, şu cevabı verdi:

— Evet, benim el işiyle uğraştığımı gören bütün İranlılar şaşırırlar. Oysa, benim ailem içinde bütün kadınlar, benim gibi sürekli elişiyle uğraşırlar. Biz Sultanlar, böyle elişiyle uğraşmazsak ne ile uğraşacağız? Boş şeylerle mi? Böyle bir şey, bizim soyumuza yakışmaz. Biz, devlet işlerinden kurtulduktan sonra, boş kalmamak için, fakirler gibi, hep el işleriyle ve ev işleriyle uğraşırız. Bu hareket soyumuz için ar değil, belki büyük bir onurdur. Ahlâk-ı âlâi'dir (Yüksek ahlâk)

ARKADAŞLIK TEŞKİLÂTI

Serdarlık teşkilâtı: Tekelerde, resmî teşkilâtın dışında serbest ve bağımsız serdarlık teşkilâtı vardı. “Serdar” sıfatını yaptıkları işlerle kazanmış olan bu tabii komutanlar, seçme ile kendi kendine yetişir ve iş görürlerdi. Serdarlardan biri çadırın önüne bir bayrak dikince, bunu görenler, yeni bir akına davet edildiklerini anlarlardı. Akına katılmak isteyenler, serdara baş vurarak toplanmanın zamanını öğrenirlerdi. Toplanma gününde birleşerek nasıl hareket edileceğine karar verilirdi. Yalnız, hedefin neresi olduğu söylenmezdi. Bunu bir tek serdar bilirdi. Oğuzlarda, Han varsa, serdar Han'dan izin alırdı. “Kazılık Koca derler bir kişi vardı. Bayındır Han'ın veziriydi... Bayındır Han'dan akın diledi. Nereye dilerse var dedi.” (s: 116).

Kırgız Kazaklarda akına “Baranta” adı verirlerdi. İşte, bu akınlar sayesinde ki, Türk ve Türkmen illeri yoksullukta

kalmazdı. “Türkmen göçüdür, vara vara düzelir” atasözü bu durumu gösterir. Yaradılıştan kahraman olan bu serdarlara “Alp”, “Alpagut” ve “Koca” adları verilirdi. “Devlet” döneminde, bunlar hazır komutanlar idiler.

Kazaklık: Kazak, “kazlı” demektir. Kaz gibi hür ve serbest demektir. “Kazak” kelimesi, bir kavim adı olduğu gibi, siyasal muhalefetten doğan bir halkın da ismidir. İş başındaki yönetimden hoşnut olmayan veyahut bir sebeple yöneticilere darılanlar, bozkıra (çöle) çekilerek kazak olurlardı.

Mete, babasının yönetimine karşı kazak oldu. Bu kazaklıktan çok faydalı bir sonuç çıktı: Türk İlhanlığı.

Mete demokratı. Her konuyu kurultayda tartıştırır, orada verilen kararları uygulardı. Kurultayın kararları türe’ye uygundu. Çünkü, kurultay adaleti arıyordu. Türe ise, adaleti aramaktan doğmuştu. Özellikle, kurultayın başkanlığında Mete gibi bir dâhi başkan bulunuyordu.

Bu üstün kişinin kazak olması, Kun ilindeki egemenliği, tudunluktan ilhanlığa kadar çıkardı. Levendlikler özellikle, kurultayın başkanlığında toplanıp savaşan Özbek Han’ın savaşçıları idi. Özbek Han zamanında savaş alanında toplananlar müslüman Türklerdiler. Özbek Han’ın ölümünden sonra, bunlar, “Altunordu” İlhanlığına karşı kazak olup isyan ettiler. Ve asıl yurt olan Türkistan’a çekildiler. Kırgız Kazaklar da, merkezi “Ejderhan” olan “Ak Ordu” Hakanlığına karşı kazak olanlardan doğdu. Kırım’da da, Osmanlı devrinde bile, hükümete karşı olanlar, “kazak oldu” denilirdi. Tımurlenk de gençliğinde kazak olmuştu.

DEVLETİN EKONOMİK ROLÜ

Devletin ekonomideki rolü: Bu rol, devletin dört derecesine göre değişir. Bu dereceler şunlardır:

1. Tudunluk (aşiret, öz beyliği)
2. Yabguluk (il beyliği)
3. Hakanlık
4. İlhanlık

Tudunluk: Aşiret (öz) beyliği demektir. Türk aşiretleri

henüz bağımsız üretici idiler. Yeşil ekinlik ve ağaçlı vahalar da otururlardı. Her aşiretin kendisine ait bir ırmağıyla bir dağı vardı. Yazın dağdaki yaylakta, kışın ırmak kenarındaki kırsakta otururlardı. Kendi sürüleriyle geçindikleri için üretici idiler. Yalnız akınla geçinen Türk aşiretleri gibi tüketici de-gildiler.

Yabguluk: Yabgu, tudunların üstünde br reistir. İl, aşiretin ve onun yerine geçen boyun üstünde bir cemiyet olduğu gibi, illeri de meydana getiren vahalardır. Bir vahadan öteki vahaya gitmek için birkaç günlük susuz ve otsuz çöllerden geçilirdi. Bu yüzden, vahadan vahaya seyahat etmek için birkaç günlük yiyecek, içecekler beraber alınırdı. İşte, vahaların bu kapalı hâli, illeri meydana getirmiştir. Bir vaha içinde yaşayanlar, sürekli birbirleriyle ilişki hâlinde idiler. Bu ilişkiden, vahaya özgü ortak vicdan doğardı. Vahalardan doğan bu iller de üretici idiler. Çünkü, sürüleriyle ve avcılıklarıyla yaşarlardı. Ve her ırmağın kenarında bir aşiret yaşardı. Demek ki, aşiretlerin oluşumuna sebep de, ırmaklardı. Türk illeri, avcılık, göçebelik ve çiftçilikle yaşarlardı.

Hakanlık: Her hakanlık, bir ülkedeki vahaların, yani içlerindeki aşiretlerin aynı bayrak altında toplanmalarından meydana gelir. Bu hakanlıklar, çoğu zaman medenî bir milletle, gelişmiş bir devletle bileşirler. Bu birleşmeden bir hakanlık meydana gelir. Dokuz Oğuzların Uygurlarla birleşmelerinden Turhan Hakanlığı doğdu. Türk illeri, sırasıyla Türk, Tatar, Çin, Hint, İran, Rus, Macar, Ulah ve Bulgar milletleriyle birleştiler. Yani, Türk boyları başka milletlerle karşılıklı olarak asalak oldular. Onlar Türklerin ekonomik asalakları oldukları gibi, Türkler de onların, siyasal ekonomik asalakları idiler. “Tatsız Türk olmaz, başsız börtk olmaz” meseli bu hayatı gösterir. Hakanlar da aynı zamanda, savaşta ganimetlerle büyük servetler elde ederlerdi. Hakanlık devrinde, avcılık, geleneksel bir kurum şeklini alırdı. Hayvancılık, çiftçilik, sanayi ve ticaret gelişirdi. Bağımlı olan milletler ekonomik hayatın esas unsurları idiler. Türkler, bunlara çoğu zaman kervanlar (arkışlar), bazen de akınlar gönderirlerdi.

İlhanlık: İlhanlık devrinde Çin’le Avrupa arasındaki ipek ticareti yolu, Türklerin elinde bulunurdu. Zaten, ilhanlığın kendisi de bu yoldan doğuyordu. Deniz yolu, Venedik ve

Ceneviz gibi devletleri yarattığı gibi, kara yolu da, büyük Türk ilhanlıklarını meydana getirdi.

Leon Cahun, Çin'den batıya doğru iki yol olduğunu söylüyor: Pe Lu (kuzey yolu), Nan Lu (güney yolu). Gök Türklerden Mukan Han, Çin ve Bizans devletleriyle bir üçlü ittifak yaparak ipek ticaret yolunun İran'dan geçmesine engel olmaya ve transit yoluyla durumu sürdürmeye teşebbüs etmişti. Böylece Türk ilhanlığı kurulduğu zamanlarda, Mançurya'dan Macaristan'a uzanan büyük ülkede, emniyet ve güven üst düzeyde olurdu. Sayısız hayvan sürüleri uçsuz bucaksız çayırarda güven içinde otlar, ticaret kervanları Çin'den Avrupaya ve Avrupa'dan Çin'e güvenle gidip gelirlerdi. Bu büyük yoldan başka, İran ve Hint yolları da Türklerin elinde bulunurdu. Türklerin zenginliği bu kaynaklardan akardı. Eski Türkler, tüccarlara "Sart" derlerdi. Bugünkü Sart kavmi, tüccarlığından dolayı bu adı almış olmalıdır.

Türk denizi: Büyük devletler, deniz kıyılarında yahut ırmak kenarlarında kurulmuşlardı. En önemli ticaret aracı gemilerdi. Türklerin de büyük bir denizi vardır ki, buna "çöl" derler. Doğuda Gobi Çölü ve batıda Kıpçak Çölü, birer susuz deniz durumunda idiler. Türk gemileri de atlar, develer, öküzlerdir. Bir Türk atasözü diyor ki: "Türkün atı, kanadıdır". Türk kervanları bu kanatları açarak Gök Deniz'den Kara Deniz'e ve Ak Deniz'e kadar yollarınırlardı. Bu büyük çölde birçok vahalar vardır ki, denizin limanları sayılırlar. Çöl denizinde, ulaşım engel dağlar yoktur. İşte, Türk ticareti, Türklerin bu karaya ait denizleri sayesinde dünyayı dolaşıyordu.

DEVLETİN EKONOMİK EGEMENLİĞİ

Eski Türklerde temel gaye, ekonomik bir esasa dayanırdı: Hükümetin başına geçen adam, milleti beslemekle, yedirip giydirmekle sorumlu idi. Türk Hakanına "İlterez" denilirdi. Anlamı "Milleti diriltlen, yediren, içiren, yaşatan" demektir. Orhun Kitabesinde Türk hakanı şöyle diyor: "Türk milleti açtı, doyurdum. Çıplaktı, giydirdim." Türk Hakanının egemenliği bu yedirip giydirmekle devam edebilirdi. Dede

Korkut Kitabının on ikinci hikâyesi, bize şunu öğretiyor: Oğuzlarda Beylerbeyi olan “Salur Kazan” her sene büyük bir şölen (millî ziyafet) yaparak, bütün İç Oğuz’u davet edermiş. (İç Oğuz; Üç Oklar, Dış Oğuz; Boz Oklardır). Bu ziyafette herkes yiyip içtikten sonra, Salur Kazan hatununun elinden tutarak, otağdan çıkarken “Yalnız bu kolumdaki bana kalsın ve bundan başka her neyim varsa yağma ediniz” dermiş. Ve derhal bütün varı yoğun yağma edilirmiş. Bir sene, Salur Kazan, yalnız Üç Okları yağma ziyafetine davet etmiş. Bu sene Boz Oklar yağmadan istifade edememişler. Bunun üzerine Boz Oklar aralarında anlaşarak Salur Kazan’a isyan etmişler.

Gerek Orhun Kitâbesindeki sözlerden ve gerek bu hikâyenin anlamından anlaşıyor ki, eski Türklerde egemenlik, ancak hükümdarın halkı yedirip doyurması veya yıllık yağma şölenleriyle bütün servetini onlara dağıtmasıyla sürebilirdi. Bu ekonomik görevi yerine getirmeyen bir siyasî bey, halk üzerindeki siyasal egemenliğini yitirirdi.

Sürgün avı egemen olanlara aittir: Eski Türklerde sürgün avına “sıgır” adı verilirdi. Sıgır kelimesinden ibaret olan bu söz, Tibet sıgırının adı olmalıdır. Tibet öküzü, Türk milletinin totemi yani sembolü idi. Bu hayvana kutsal adı da verilirdi ki, kut ve öz terimlerinin kaynaşmasından meydana gelen bu söz “kutsal öküz” mânâsını ifade ederdi. Şimdiki “hotoz” kelimesi bu “kutsal” kelimesinden doğmuştur.

İlk zamanlarda, din ve sihir âyinlerinde bu Tibet öküzü kurban edilir ve kuyruğu tuğ olarak kullanılırdı. Türklerde tuğların kutsal olması, kutas’ın kuyruğu olmasındandır.

Dede Korkut kitabına bakılırsa, eski Türklerde sürgün avı yapmak, egemen olanlara özgü idi. Devletin bu av için doğancılar, zağarcılar, çağrıcılar vs. düzenli teşkilâtları vardı. Sürgün avında, ülkenin bütün av hayvanları bir alanda toplanıldıktan sonra, önce av hayvanına Hakan ok atardı. Hakan istediği kadar avlandıktan sonra, veliaht prens, ondan sonra da öteki şehzadeler avlanırlardı. Bunlardan sonra sıra vezirlere, emirlere, beylere ve ağalara gelirdi. Türkler Altay’dan uzaklaşınca, artık Tibet öküzünü bulamadılar. Onun yerine, başı ata benzediği için “at”ı koydular. Bu devirden sonra “tuğ” da at kuyruğundan yapılmaya başlandı.

MİLLÎ EKONOMİ

Türklerde tarım, ticaret, sanat: Eski Türkler göçebe olmakla birlikte, tarımdan büsbütün yoksun değildiler. “Tarasun” adlı içkilerini darıdan yaparlardı. Bundan başka “tarhana” gibi hububattan (buğday, arpa, çavdar gibi taneli bitkiler) yapılmış yemekleri vardı. Kâşgarlı Mahmud’a göre “börek” kelimesi “boğran” kelimesinden türemiştir. “Boğra” bir hakanın adıdır. Kaygana da “Kağan”dan gelir. “Borani” adındaki yemek de “boran” kelimesinden gelir. Boran, Harû-nürreşit’in sarayında bir Türk cariyesi idi.

Eski Türkler çiftçiye “Tarancı” derlerdi. Bugün, Doğu Türkistan halkına tarancı denilmesi bu yüzdendir. Tüccara da Sart derlerdi. İran’da ve Kafkasya’da bu isimde bir Türk kolu vardır. Cengiz zamanında bütün şehrili Türklere Sart adı veriliyordu. Bazılarına göre, Suğdak kelimesi de Farsçada tüccar anlamına gelen “sudager”den türemiştir.

Eski Türklerde sanatın değerli olduğunu gösteren birçok destan ve mitolojik veriler vardır. Türk kollarından birçoğu kendisinin demirciden türediğine inanır.

Bir Çinli vezirin öğüdü: Milâttan 174 yıl önce Çin’den Türk tahtına bir prenses getirmek üzere Türk sarayına gelen “Chung-hang-Yüeh” adındaki Çinli elçi, Türklerin Çin medeniyetine karşı gösterdikleri ilgiyi, kültür ve millî ekonomi için zararlı gördü. Bu şahıs, Türkleri çok sevdiği için Türk sarayında kaldı; bir daha Çin’e dönmedi. Bu zamanda Türkler, zaferler ve millî birlik sonucu olarak zenginleşmişlerdi. Önlerinde Çin kültürü gibi gösteriş ve debdebeye dalmış yeni bir dünya görüyorlardı. Bu kültürün, yiyecekleri, giyecekleri, modaları, yavaş yavaş Türkler arasına girmeye başlamıştı. Oğuz Han geleneğinde önemli bir şahsiyet olan “İrkıl Ata”yı andıran Çinli vezir, bu hâlin tehlikelerini gösteriyor, onları şu sözlerle uyanmağa davet ediyordu:

“Türk’ün bütün işi gücü ya sık ağaçlı ormanlarda ava gitmek yahut ovalarda sayısız sürülerini otlatmaktı. Böyle hayat yaşayanlar için Çin’de dokunulan ipekli kumaşlar değil, kendilerinin yaptıkları deriden ve kürkten elbiseler elverişliydi. Yoğurt, kımız, peynir, tereyağı, kaymak gibi süt-

ten yapılan yiyecekler, lezzetli av etleriyle, sürülerinin besili hayvanları, Çin yemeklerinden daha faydalı ve daha güzeldi. Eğer Türkler, Çinlilerin âdetlerine uyarlarsa, onların tahıllarına, ipekli elbiselerine alışacaklarından, bir gün Çin devletin egemenliği altına girmeyi de o kadar kötü görmeyeceklerdi.”

Çinli elçi, sürekli Hakan’a: “Türk ilinin atalarından kalma törelerden ayrılmamasını öğütlüyordu. Çünkü, bu törelerdir ki, o şanlı ataları yenilmez kahramanlar derecesine çıkarmıştı” Bu öğütlere, başka öğütler de ekliyordu: “Hükümdar, halkının ne kadar nüfustan ibaret olduğunu, çeşitli boyların, obaların, ne kadar sürüleri bulunduğunu bilmeli idi. Çünkü nüfus ve malların miktarı belli bulunursa, bir gün Çin’e karşı sefer açıldığı zaman, büyük ve savaş eşyası çok olan ordular toplanması mümkün olabilecekti.”

Siyasal başbuğların milleti doyurmak görevleri, onların gerek ticaret kervanları ve sürüleriyle, gerek savaş ganimeti vergi ve harçları toplayarak büyük servet sahibi olmalarını gerektiriyordu. Milleti yedirip, giydiren doyurmak ve her yıl servetini onlara yağma ettirmek için çok servetler kazanabilmek şarttı. İşte, Türk ekonomisinin en önemli esaslarından biri bu idi.

Leon Cahun, eski Türkleri hiç tanımamıştı. Göçebe Türkleri anlatırken şöyle söylüyor: “Bunlar ancak ziyafet günlerinde bir semiz tay, bir koyun keserler ve etten doyum olurlardı. Başka zamanlarda, sakat yahut hasta hayvanlardan başka et yemezlerdi. Göçebe Türk, kendi sürüsüyle değil, sürülerinin ürünleri ile geçinirdi.” Oysa, bir çoban bile, istediği zaman bir kuzu keser, pişirirdi. Karacuk Çoban, kendi beyine diyor ki; “Geceden bir kuzu pişirtiyordum. Gel bu ağaç dibinde inelim, yiyelim.” Görülüyor ki, bir çoban, istediği zaman sağlam bir kuzu kesebilir.

İmalâthaneler, şehirler ve çarşılar: Türklerin bir kısmı, evlerini arabaları üzerinde kurmuşlardı. Bu arabalardan bazıları, imalâthane hâlinde idi. Bu arabalar bir yere kondukları zaman, aralarında sokaklar ve caddeler oluştururlar, çarşılar, pazarlar meydana getirirlerdi. Bu göç, bir yere konduğu zaman, devamlı olan bir şehri andırırdı. Fakat ertesi gün oradan göçünce, yürüyen bir şehir olduğu anlaşılırdı.

Bu göçebe şehir, sürekli ilkbaharı takip ederdi. Olduğu yerde otlar azalınca, orayı bırakır, daha yeşil bir çayırlığa gider, orada konardı. Eski Türklerin sanayisi, en çok debbağlık, saraçlık, çadircılık, halıcılık, demircilik, kuyumculuk, kilimcilik, keçecilik gibi şeylerdi.

Erkekler bile en güzel elbiseleri giyerlerdi. Eski Türkler Yeşim [Yada taş] taşından yüzükler takarlardı. Atlarına da Yeşim taşından ziynetler takılırdı. Fakat yeşim taşının, gerek kadınlar ve gerek erkekler arasındaki bu yüksek değeri, maddî özelliğinden değil, sihirsel gücünden ileri gelirdi. Çünkü, onların inanışına göre, Yeşim taşı, suya konulursa yağmur yağdırır, atın yelesine bağlanırsa, orada sallandıkça hafif bir rüzgâr estirirdi. Fırtınaları durdurur, kasırgalara son verirdi. Bir beze sarılarak yangına atılırsa, yangını söndürürdü. Bundan başka, cinler ve periler üzerinde de etkili olduğu için gerek kadınlar ve gerek erkekler, bu kullanılan taşlara çok değer verirlerdi.

Ailenin etkisi: Eski cemiyetlerin bir çoğunda ve meselâ Uzakdoğu medeniyet dairesinden Çinlilerde kadın, erkek için tabu idi.

Türkçede, meselâ bir türbe için “Tekin değil, çarpar” deriz. İşte bu cümle “tabu” kelimesinin karşılığıdır. İlkel cemiyetlerde, kadın Tekin değildir; ona yaklaşan yahut dokunan erkeği çarpar. Eski cemiyetlerde kadının tabu olması, birçok ekonomik ve hukukî sonuçlar doğurmuştur.

1. Erkeğin kullandığı âletlere kadınlar dokunamazdı. Bu yüzden erkeklerin sanatları başka, kadınların sanatları başka idi.

2. Kadınlar erkekten kaçır, erkek toplantılarında bulunamazlardı. Bunun kötü etkileri olmuştur. Çünkü, gerek örtünme ve harem kuralları, gerek erkekle aralarında dinî bir iş bölümünün bulunması ve erkekle kadının eşitsizliği, ekonomik hayatı birtakım gereksiz kısıtlamalarla bağladığı için çok zararlıydı. Eski Türklerde, kadın erkeğin karşıtı değil, aksine onun tamamlayıcısı idi. Meselâ, Çinlilerde erkeği (+) işaretiyle, kadını (-) işaretiyle gösterebiliriz. Böylelikle kadınla erkeğin ilişkisi şu şekilde gösterilir:

Eski Türklerde ise, bu çiftin iki ferdi de (+)'dır. O hâlde,

kadınla erkek şöyle gösterilebilir: “Erkek= kadın.” Türklerle Çinliler arasındaki bu ayrılık, aynı medeniyetten iki milletin, kültür yönünden nasıl ayrıldıklarını gösterir.

Türk ailesiyle Çin ailesinin farkı: İlk çağdaki Türk ailesini anlamak için onu Uzakdoğu medeniyetinde Türklerle birlikte bulunan Çin milletinin ailesiyle karşılaştırmak yeterlidir. Çinlilerde, iki-üç bin yıldan beri, hiçbir değişiklik olmadığı için Çin ailesi henüz en eski şeklini korumaktadır. Türk ailesi ise İslâmiyetten sonra, gerek İslâmiyet’in gerek doğu medeniyetinin etkisiyle büyük değişikliklere uğramıştır.

Çin ailesi, “baba-üstün aile” tipinden olduğu hâlde, eski Türk ailesi “baba-soyu aile” tipindendir. Bu iki aile birbirinden çok farklıdır. Başlıca farkları şunlardır:

1. Baba-üstün ailede, akrabalar yalnız “asabe” (baba tarafından akraba)’den ibarettir. Ana yönünden kandaş olanlar, akraba değildirler. Eski Romalılarda olduğu gibi, şimdiki Çinlilerde de akrabalık bu şekildedir. Baba-soyu ailede ise, baba yönünden olan kandaşlarına ne derecede akraba iseler, ana yönünden olan kandaşlarına da, o derecede akrabadırlar. Eski Türklerde, ana babaya, kız kardeş erkek kardeşe, dayı amcaya, teyze halaya, abla çocuğu erkek kardeş çocuğuna eşitti.

Bunlar büyük maceralara atılırlar ve büyük kahramanlıklar yaptıktan sonra, başbuğlarından ad ve san alarak, memurluk ve rütbe sahibi olurlardı. Türk tarihi incelenince, birçok adsızların gurbet illerine gidip serüvenlere atılarak, büyük makamlara geçtikleri görülür. Çin Fağfurlarından (İmparator) ve Abbasiye Hâlifelerinden ad istemek için aylarca at sırtında, dağ taş demeyerek yürüyüp gelen Türk adsızları, bu ülkelerde kumandanlıklara, valiliklere geçtikten sonra, birçoğu, hükümdarlığa kadar ulaşmıştır. Görülüyor ki, Türk ailesi, ekonomik hayatın esas “il”in egemenliği altına girer. Ailesinden kendi payına düşen miras payını alarak ve bir kızla evlenerek yeni bir “ev bark” kurar. İşte, böylelikle daha on beş yaşında iken bağımsızlığını ele geçiren bir Türk çocuğu, küçük yaşından itibaren kişisel teşebbüse sahip bir genç olur. Bu gençler birer birer baba yurdunu terkeder. Yalnız küçük oğul, evini terketmez.

Ocak bekçisi (Ot Çigin) sıfatıyla orada kalır.

Türk çocuğunun rüşdünü (erginlik çağı) bir kahramanlık imtihanıyla isbat ettikten sonra, millî bir ad alarak cemiyet hayatına karışması, eski Türkler için çok faydalı olmuştur. Çünkü, birçok gençler, millî ad almak için uzak yerlere giderek, oralarda kişisel teşebbüs yeteneğini kullanarak, Türk ekonomisine çok faydalı olmuşlardır.

2. Baba-üstün ailede, aile reisi, bütün asabenin (erkek tarafından olan akrabalar) kesin egemenidir. Gerek bunlardan, gerek kendi karısıyla çocuklarından, istediğini satabilir, öldürebilir, kovabilir. Bundan başka, ailenin bütün malları yalnız aile reisine aittir. Bunu, bağışlama yolu ile istediği kimseye verebilir.

3. Baba-üstün ailede çocuk, kendini idare ve bağımsızlığa sahip olmadığından, şahsî teşebbüslere girişmesine imkân yoktur. Türk ailesinin ait olduğu baba-soyu ailede ise, kadın gibi çocuk da, hür ve bağımsızdır. Bu bakımdan bir Türk çocuğu on beş yaşına gelince ve bir kahramanlık yaparak rüşdünü isbat edince, ailenin özel egemenliğinden çıkar.